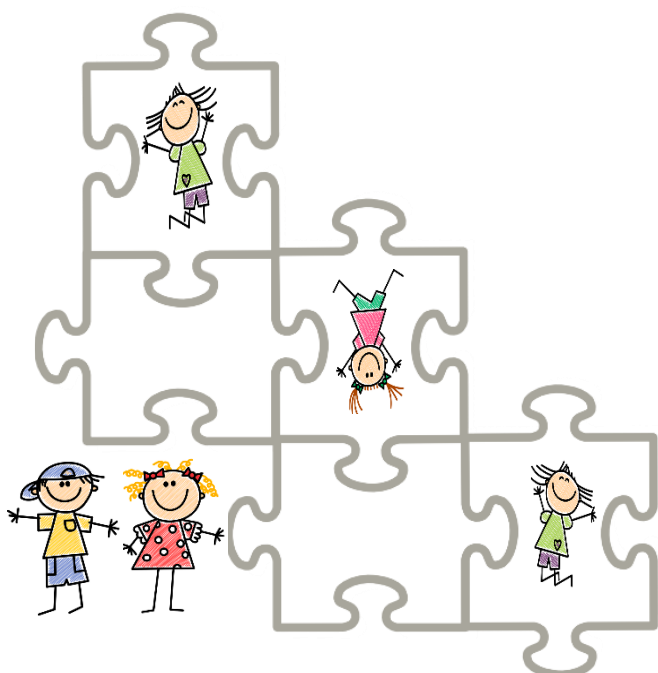

LIETUVOS RESPUBLIKOS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS 2020 METŲ VEIKLOS ATASKAITA

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIUS**

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS 2020 METŲ VEIKLOS**

A T A S K A I T A

**2021 m. kovo 31 d. Nr. 4–10
Vilnius**

Ataskaitoje vartojamos santrumpos:

Kontrolierius(-ė)	Vaiko teisių apsaugos kontrolierius(-ė)
Įstaiga	Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga
Tarnyba	Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos
Tarnybos teritoriniai skyriai, teritoriniai skyriai	Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teritoriniai skyriai
Globa	globa, rūpyba
Globėjas	vaiko globėjas, rūpintojas
Globotinis	globotinis, rūpintinis
VTAP įstatymas	Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas
Vaiko teisių konvencija, Konvencija	Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija
Vaiko teisių komitetas, JT VTK	Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas
EŽT Konvencija	Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija
EŽTT	Europos Žmogaus Teisių Teismas

Pastaba:

Ataskaitoje minimi Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai yra publikuoti leidinyje „Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai“, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, Vilnius, 2018.

Elektroninis leidinys yra paskelbtas Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos interneto svetainėje:
http://vtaki.lt/uploads/structure/docs/485_a5eebb22a7f392edf2d7634481bb46b5.pdf

Žinote, būtent vaikai yra tie, kurie geriausiai supranta, kas vyksta pasaulyje. Jie mato daugiau nei suaugę, tiki daugiau, yra atviri, ir visuomet, visuomet išsakys jums, ką mano.
Cecelia Ahern

2020 metai į istoriją įeis kaip pasaulinės pandemijos, visuotinio karantino metai, vaikų kasdienį gyvenimą pakeitę kardinaliai: įvestas nuotolinis ugdymas, kai kur sustabdytas neformalus ugdymas, apsunkintas bendravimas su skyrium gyvenančiu(-ia) tėčiu (mama), o tuo labiau seneliais ar kitais giminaičiais, apribotos galimybės žaisti ir socializuotis su draugais, privalomas kaukių dėvėjimas, nežinomybė dėl ateities ir kt.

Visgi 2020 metais kaip ir ankstesniaisiais vaiko teisių užtikrinimo srityje iššūkiai išlieka tie patys. Konstatuotina, jog nemažos dalies vaiko teisių pažeidimų būtų galima išvengti pasitelkiant geranoriškumą, lyderystę, bendradarbiavimą.

Valstybė, ratifikuodama Vaiko teisių konvenciją, įsipareigojo visomis organizacinėmis, teisinėmis ir institucinėmis priemonėmis siekti užtikrinti vaiko teises. Viena vertus, matome dideles valstybės ir savivaldybių institucijų pastangas, kita vertus, vykdamas vaiko teisių užtikrinimo stebėseną, nagrinėjant skundus, atliekant tyrimus, akivaizdu, kad tų pastangų neužtenka. Įvykusių institucinių reformų, įstatyminės bazės kaitos rezultatai matysime tik tada, kai vaikas ir jo artimieji, papuolę į krizinę situaciją, gaus savalaikę, kokybišką, jų poreikius atitinkančią paslaugą.

Tenka apgailėstauti, kad daugeliu atvejų tėvams išsiskyrus, jų nesutarimai, ambicijos, įžeisti jausmai trukdo vaikui lygiaverčiai bendrauti su abiem tėvais, būti ugdomam ir auklėjamam abiejų. Teismų sprendimų dėl vaiko bendravimo su skyrium gyvenančiu vienu iš tėvų vykdymui užtikrinti nustatyta ne tik administracinė, bet ir baudžiamoji atsakomybė, sukurtas paslaugų sektorius (atvejo vadyba, mediacija, specialistai: psichologai, įvairūs konsultantai) ne visada padeda vaikui užtikrinti teisę bendrauti su abiem tėvais. Dažnai į mūsų įstaigą besikreipiantys tėvai į šią problemą žvelgia kaip į savo, o ne vaiko, teisės pažeidimą.

Ataskaitoje pateikiami skirtingų tyrimų sveikatos, švietimo, teisingumo, socialinio gyvenimo srityse duomenys rodo, kad dažnai kompleksinės problemos sprendžiamos labai fragmentuotai, orientuojamasi ne į vaikų poreikius, o į jau egzistuojantį, nusistovėjusį, sustabarėjusį paslaugų sektorių. Savivaldybėms tenka didžiulis iššūkis kaip ir kokias paslaugas sukurti arba nupirkti iš paslaugų teikėjų, įskaitant nevyriausybinį sektorių, kad jos atitiktų vaikų ir jo artimųjų poreikį. Manytina, vaiko teisių ir geriausių interesų užtikrinimo, paslaugų vaikui ir šeimai, tėvystės įgūdžių stiprinimo, valstybės paramos šeimai srityse būtini didesni pokyčiai.

Šioje ataskaitoje pristatoma Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veiklos ir vaiko teisių užtikrinimo padėties analizė bei teikiami siūlymai valstybės ir savivaldybių institucijoms, kurių įgyvendinimas teigiamai įtakotų vaiko teisių užtikrinimą įvairiose jo gyvenimo srityse.

Edita Žiobienė
Vaiko teisių apsaugos kontrolierė

TURINYS

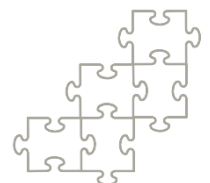
I. TYRIMŲ STATISTIKA	7 - 14
II. PAGRINDINĖS VEIKLOS KRYPTYS. IDENTIFIKUOTI VAIKO TEISIŲ APSAUGOS IŠŠŪKIAI	15 - 95
2.1. Vaikas ir šeima	15 – 18
2.1.1. Vaiko teisės bendrauti su skyrium gyvenančiais tėvais užtikrinimas	15
2.1.2. Vaiko atstovavimas jo tėvams išvykus gyventi į užsienio valstybę	16
2.1.3. Vaiko atstovavimo sveikatos priežiūros įstaigoje praktika	17
2.2. Paslaugos ir parama šeimai	18 – 25
2.2.1. Besilaukiančių moterų rizikingo elgesio problematika	18
2.2.2. Pagalbos ir socialinių paslaugų negalią turintiems tėvams prieinamumo įtaka vaiko teisės gyventi biologinėje šeimoje užtikrinimui	19
2.2.3. Paslaugų užtikrinimo trūkumai vaikams, turintiems autizmo spektro sutrikimų	21
2.2.4. Paslaugų paaugliams aspektai	23
2.2.5. Tarnybos teritorinių skyrių dalyvavimo įtaka paslaugų šeimai teikimo procese	24
2.2.6. Atvejo vadybos teisinio reglamentavimo tobulinimas	24
2.3. Vaiko globos aspektai	25 – 31
2.3.1. Asmenų, norinčių tapti vaiko globėju, vertinimo ir paruošimo problemos	25
2.3.2. Vaiko globos organizavimo teisinio reglamentavimo tobulinimas	25
2.3.3. Pozicija dėl siekio plėsti stacionarias asmens sveikatos priežiūros paslaugas sutrikusio vystymosi kūdikių namuose	27
2.3.4. Globojamo vaiko teisių užtikrinimas ilgalaikio gydymo ir (ar) reabilitacijos laikotarpiu	29
2.3.5. Vaikų, paimtų iš jiems nesaugios aplinkos, apgyvendinimas ligoninėse	30
2.3.6. Vaiko globos organizavimo trūkumai	30
2.4. Įvaikinimas	31 – 34
2.3.1. Įvaikinimo duomenų atskleidimas dėl netinkamo asmens duomenų tvarkymo	31
2.3.2. Įvaikinimo organizavimo teisinio reglamentavimo tobulinimas	32
2.5. Vaikas švietimo sistemoje	34 – 40
2.5.1. Vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, teisių užtikrinimas	34
2.5.2. Mokinių mokymosi nuotoliniu būdu ir ugdymo organizavimo pokyčiai	35
2.5.3. Ugdymas šeimoje	36
2.5.4. Vaiko teisių neformaliajame švietime užtikrinimo problemos	37
2.5.5. Vaikų ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo organizavimo aspektai	38

2.6. Vaikai migracijos procese	40 – 42
2.6.1. Migrantų vaikų teisinė padėtis, atsisakius tėvams pratęsti leidimus gyventi Lietuvoje	40
2.6.2. Prieglobsčio prašytojų vaikų priėmimo sąlygos	42
2.7. Vaikas teisingumo sistemoje	43 – 55
2.7.1. Baudžiamojo proceso operatyvumas ir konstruktyvumas	43
2.7.1.1. Kardomosios priemonės	43
2.7.1.2. Smurtinėje aplinkoje augančių vaikų procesinis statusas	44
2.7.1.3. Vaiko atstovavimas baudžiamojo proceso metu	45
2.7.1.4. Bendradarbiavimo susitarimas	45
2.7.1.5. Vaikų ir paauglių teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizės	46
2.7.2. Bėgantys vaikai	47
2.7.3. Įkalintų tėvų vaikai	48
2.7.4. Vaiko vidutinės priežiūros vykdymo aspektai	51
2.7.5. Nepilnamečių teisių užtikrinimo klausimai socializacijos centre	53
2.7.6. Vaiko teisių užtikrinimas vykdant aplinkos apsaugos kontrolę	54
2.8. Vaiko apsauga nuo smurto	55 – 61
2.8.1. Vaikų apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje iššūkiai	55
2.8.2. Pagalbos seksualinio smurto aukoms teisinio reglamentavimo pokyčiai	58
2.8.3. Draudimo teistiems asmenims dirbti su vaikais teisinio reglamentavimo tobulinimo aspektai	60
2.9. Vaiko teisė būti išklaustyta ir reikšti nuomonę	61 – 66
2.9.1. Vaiko teisė būti išklaustyta ir dalyvauti jį liečiančių klausimų sprendime	61
2.9.2. Vaiko teisė reikšti nuomonę	64
2.9.3. Vaikų dalyvavimo moksliniuose tyrimuose aspektai	65
2.10. Viešosios informacijos ir socialinės aplinkos poveikio vaikui aspektai	66 – 70
2.10.1. Vaikas – viešosios informacijos gavėjas ir sklaidėjas	66
2.10.2. Vaikams skirtų laidų plėtra	68
2.10.3. Vaiko apsauga nuo neigiamos socialinės aplinkos įtakos	68
2.11. Vaiko teisė į sveikatą	70 – 76
2.11.1. Vaikų raidos sutrikimų ankstyvosios reabilitacijos paslaugų teisinio reglamentavimo tobulinimas	70
2.11.2. Kontracepcijos kompensavimo tikslingumo klausimai	71
2.11.3. Globojamų vaikų hospitalizavimo psichikos sveikatos priežiūros įstaigose aspektai	72
2.11.4. Ankstyvojo amžiaus vaiko sveikatos tikrinimo įtaka jo saugumo užtikrinimui	73

2.11.5. Teisė pasirinkti sveikatos priežiūros specialistą	74
2.11.6. Nepagrįstas atsakomybės už galimus vaiko sveikatos sutrikimus perkėlimas	75
2.12. Vaiko turtinių teisių apsauga	76 – 79
2.12.1. Globojamo vaiko turto apsauga	76
2.12.2. Teisinio reglamentavimo tobulinimas dėl vaiko turtinių teisių užtikrinimo	77
2.13. Ekstremalios situacijos ir karantino įtaka vaiko teisių užtikrinimui	79 – 91
2.13.1. Vaiko teisių užtikrinimo problemos ekstremalios situacijos ir karantino metu	79
2.13.2. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos veiklos organizavimas karantino metu	81
2.13.3. Nuotolinio vaikų ugdymo(si) problemos bei iššūkiai karantino laikotarpiu	83
2.13.4. Neformaliojo švietimo užtikrinimas karantino laikotarpiu	84
2.13.5. Užsieniečių registracijos centre gyvenančių vaikų ugdymas tam tikru karantino laikotarpiu	87
2.13.6. Vaikų, turinčių specialiųjų poreikių, teisių užtikrinimas karantino laikotarpiu	87
2.13.7. Dėl galimai neigiamo kaukių poveikio vaikų sveikatai ugdymo(si) proceso metu	88
2.13.8. Karantino metu taikytų sveikatos priežiūros paslaugų apribojimų poveikis	90
2.13.9. Vaikų bendravimo su vienu iš skyrium gyvenančių tėvų sunkumai	90
2.14. Vaiko teisių apsaugos institucijos	91 - 95
2.14.1. Vaiko teisių apsaugos institucijų sistema	91
2.14.2. Dažniausiai pasikartojančių Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos neveikimo ir (ar) netinkamo tarnybinių pareigų atlikimo atvejų apžvalga	92
III. KITOS VEIKLOS	96 – 100

I. TYRIMŲ STATISTIKA

1.1. Kontrolieriaus gauti skundai ir pradėti tyrimai savo iniciatyva

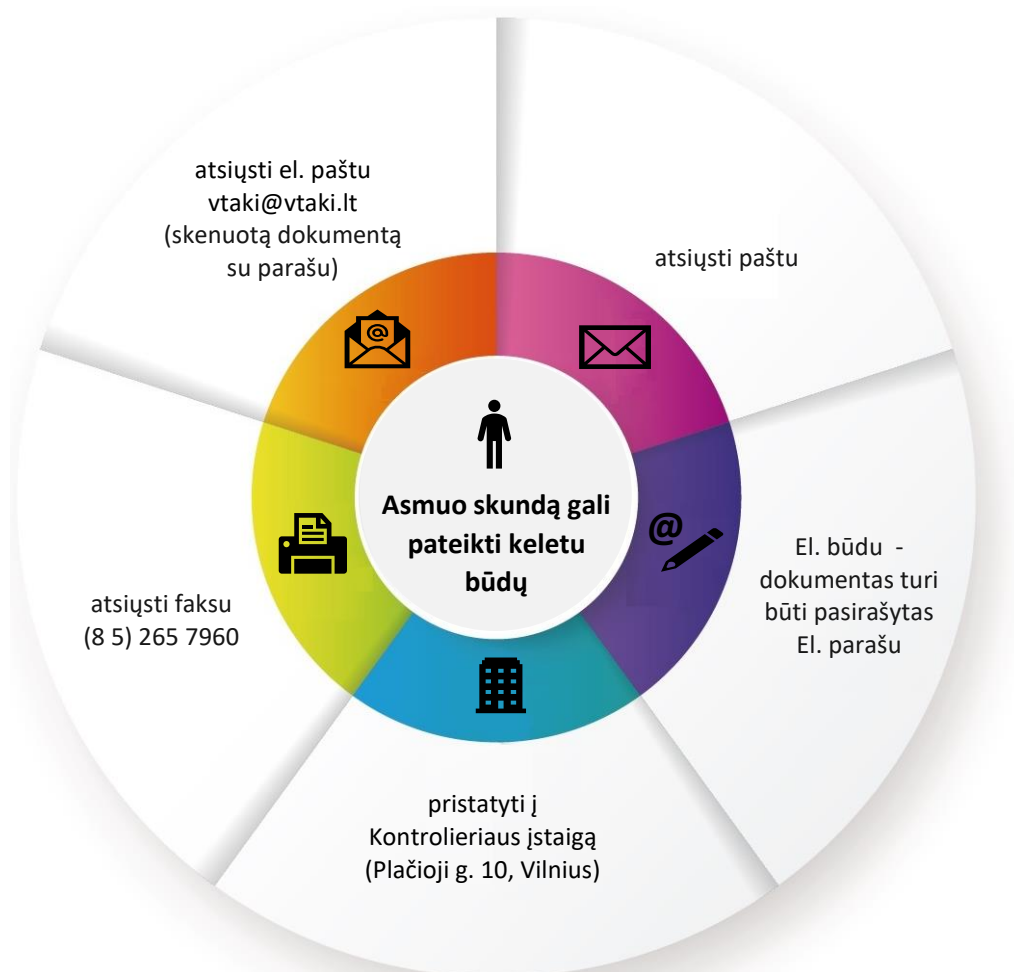
Vaiko teisių apsaugos kontrolierius:

↳ **tiria pareiškėjų skundus:**

- dėl asmenų veiksmų (neveikimo), dėl kurių pažeidžiamos (manoma, kad pažeidžiamos) ar gali būti pažeistos vaiko teisės ar jo teisėti interesai;
- dėl pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo vaiko teisių apsaugos srityje.

↳ **atlieka tyrimus savo iniciatyva:**

- turėdamas informacijos apie (galimus) vaiko teisių pažeidimus;
- siekdamas įvertinti tam tikros grupės vaikų ar vaiko teisių tam tikroje srityje užtikrinimą.

Skundai keliami reikalavimai (taikomos išimties):

- Skundas turi būti pasirašytas.
- Pareiškėjo prašymu jo vardas ir pavardė tolesniame tyrime neskelbiami.
- Anoniminiai skundai netiriami, jeigu Kontrolierius nenusprendžia kitaip.
- Skundai, paduoti praėjus vienu metų terminui nuo skundžiamų veiksmų (neveikimo) padarymo netiriami, jeigu Kontrolierius nenusprendžia kitaip.
- Vaikas į Kontrolierių gali kreiptis savarankiškai. Įstatyme numatyti skundo reikalavimai vaikui netaikomi.

Kitu būdu (forma) gavęs informaciją apie tai, jog dėl tam tikrų asmenų veiksmų (neveikimo) gali būti pažeistos vaiko teisės ir teisėti interesai, taip pat matydamas poreikį įvertinti tam tikros grupės vaikų teisių užtikrinimą tam tikroje srityje, t. y. siekdamas išanalizuoti ir atsakyti į sisteminius klausimus, Kontrolierius gali pradėti tyrimą savo iniciatyva.

PRADĖTI TYRIMAI

516

**IŠSIAIŠKINTI VAIKO TEISIŲ
PAŽEIDIMAI**

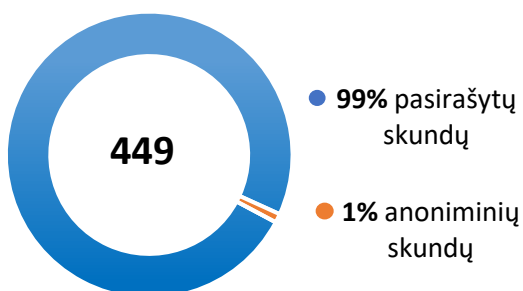
848

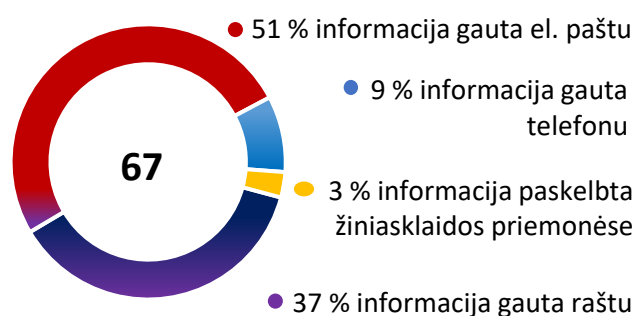
BAIGTI TYRIMAI

559

PAGAL ASMENŲ SKUNDUS PRADĖTI TYRIMAI

KONTROLIERIAUS INICIATYVA PRADĖTI TYRIMAI

1.2. Pareiškėjai

Pagal Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 16 straipsnio 1 dalį, pareiškėju gali būti asmuo¹, kuris kreipiasi į įstaigą, pateikdamas skundą dėl galimai pažeidžiamų vaikų teisių ir teisėtų interesų, taip pat dėl pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo vaiko teisių apsaugos srityje.

97 proc.
vienasmeniai skundai

3 proc.
kolektyviniai skundai

šeimos nariai **92%**
nesusiję asmenys **4%**
įstaigų, susijusių su šeima ir vaiku, darbuotojai **2%**
globėjai **1%**
vaikas **1%**

PAREIŠKĖJAI

1.3. Gautų skundų problematika

2020 m. gautuose tyrimuose buvo skundžiamasi iš viso dėl **666** galimų vaiko teisių pažeidimų atvejų.

Dažniausiai (48 proc.) buvo skundžiamasi dėl neužtikrinto tinkamo vaiko teisės į mokslą įgyvendinimo, ir tai, manytina, neabejotinai susiję su iššūkiais, kuriuos sukėlė Lietuvoje paskelbtas karantinas dėl COVID-19 pandemijos bei jo metu apribotas kontaktinis vaikų ugdymas(is).

¹ Pažymėtina, kad dalis pareiškėjų (5 atvejai), teikdami skundą Kontrolieriui, nenurodė savo asmens duomenų (skundai buvo tiriami, kaip anoniminiai), todėl jie neįtraukti į teikiamus statistinius duomenis apie pareiškėjus.

Nemažai kartų (14 proc.) buvo skųstasi ir dėl Tarnybos teritorinių skyrių veiksmais (neveikimu) pažeistų vaikų teisių ir teisėtų interesų - dėl netinkamai ar nepagrįstai konkrečioje situacijoje pritaikytų teisės aktų nuostatų, sietinų su vaiko ir jo šeimos gerove ir pan. Didelį susirūpinimą kelia išlikęs vis dar didelis kreipimūsi skaičius, susijęs su vaikų patiriamo smurto ir nepriežiūros atvejais (9 proc.). Aktualios išlieka ir vaiko bendravimo su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų bei artimaisiais giminaičiais problemos (6 proc.), kurių sprendimo ir su tuo susijusio tinkamo vaiko identiteto išsaugojimo svarba ypač išryškėjo vėlgi karantino laikotarpiu, kada Lietuvos Respublikos Vyriausybės paskelbti judėjimo ribojimai ir kt. priemonės tapo nepagrįsto atsisakymo leisti vaikui bendrauti su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų pagrindu.

Kiti įstaigoje pradėti tyrimai pagal pažeidimų pobūdį buvo susiję su įvairiais kitais vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimais. 2020 m. buvo pradėti tyrimai pagal gautus asmenų skundus, taip pat tyrimai Kontrolieriaus iniciatyva dėl netinkamų globos organizavimo nuostatų taikymo, galimai neteisėto vaiko paėmimo iš šeimos, vaiko interesų netinkamo atstovavimo civiliniame procese, taip pat dėl pažeidžiamos vaiko teisės į socialinę paramą ir paslaugas, dėl vaiko teisių pažeidimų baudžiamajame procese (dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmų, nepilnamečių apklausų), iškeltos su vaiko privataus (garbės ir orumo, asmens duomenų ir pan.) gyvenimo užtikrinimu, vaiko teisių pažeidimais visuomenės informavimo priemonėse, alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimu susijusios problemos ir kt.

1.4. 2020 metais baigti tyrimai

Kontrolierius atliko **559** tyrimus dėl galimų vaiko teisių pažeidimų (iš jų – išnagrinėjo 477 asmenų skundus; atliko 82 tyrimus savo iniciatyva).

Dalies, t. y. 48 (9 proc.) skundų buvo atsisakyta nagrinėti esant Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 21 straipsnio 1 dalyje nurodytiems pagrindams (tikslinga nagrinėti kitoje institucijoje; nepriklauso Kontrolieriaus kompetencijai; skundo aplinkybės buvo išnagrinėtos (yra tiriamos) teisme; skundas pateiktas pakartotinai nenurodant naujų aplinkybių ir kt.).

Ataskaitiniais metais buvo parengta apie 1300 paklausimų (30 proc. daugiau nei 2019 m.), t. y. dėl dokumentų ir paaiškinimo pateikimo kreiptasi į atitinkamas institucijas ir (ar) vaiko teises galimai pažeidžiančius asmenis), siekiant išsiaiškinti pareiškėjų skunduose nurodytas aplinkybes ir įvertinti jų pagrįstumą, taip pat ištirti kitu būdu gautą informaciją apie galimus vaiko teisių pažeidimus, surinkti įrodymus ir kitus duomenis, būtinus Kontrolieriaus objektyviam sprendimui priimti.

1.5. 2019 metais baigtuose tyrimuose nustatyti vaiko teises pažeidę asmenys

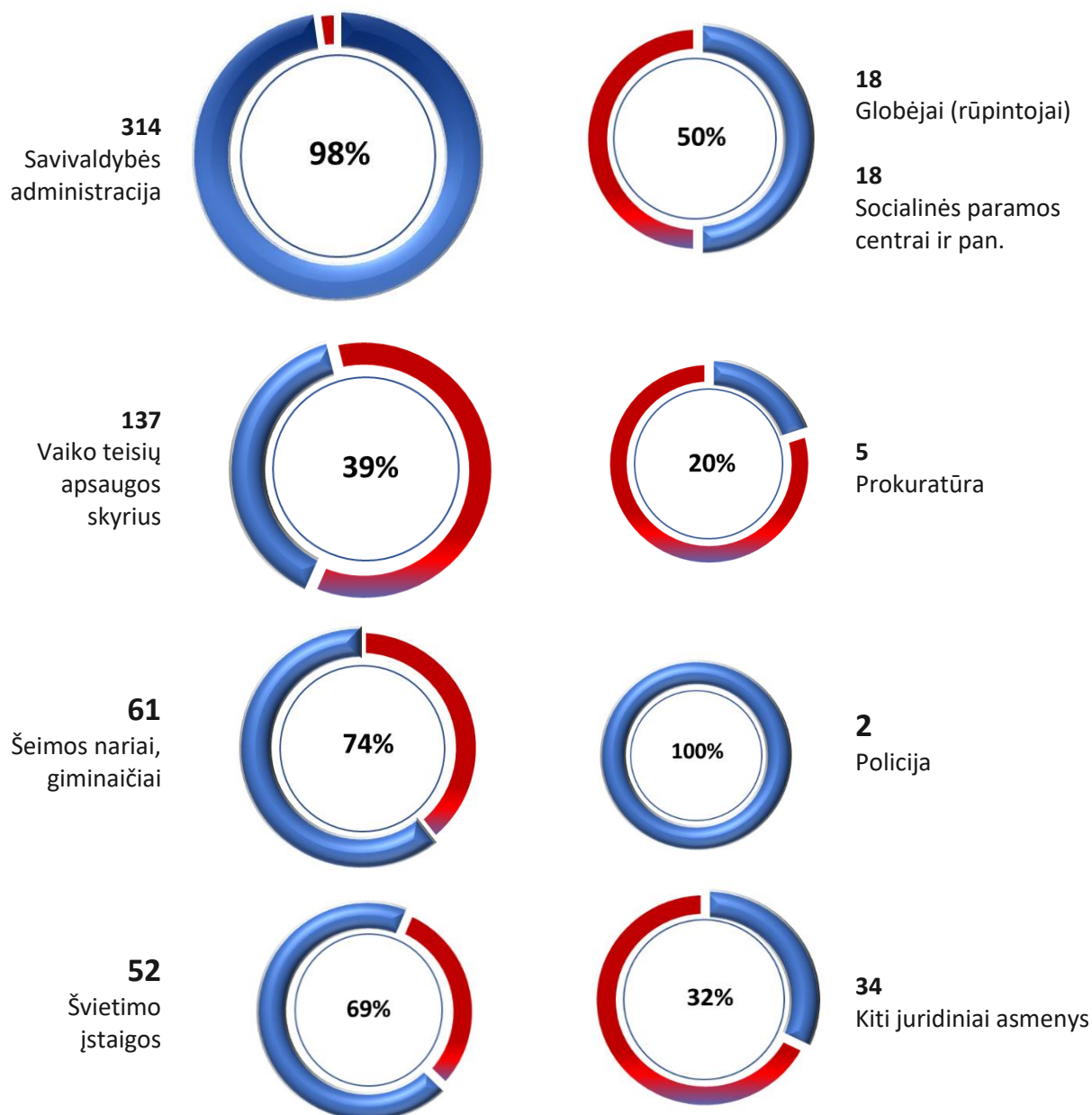
2020 m. baigtuose tyrimuose buvo įvertinti **648** fizinių ir juridinių asmenų veiksmai (neveikimas) (lyginant su 2019 m. – 40 proc. daugiau), sietini su galimais vaiko teisių pažeidimais, iš jų – **477** asmenys

(74 proc.) buvo pripažinti pažeidę vaiko teises (lyginant su 2019 m., pasitvirtinusių atvejų skaičius ataskaitiniais 2020 m. buvo didesnis 23 proc.).

2020 m. tyrimuose vertinti asmenys

(● nustatyti pažeidėjai, proc.)

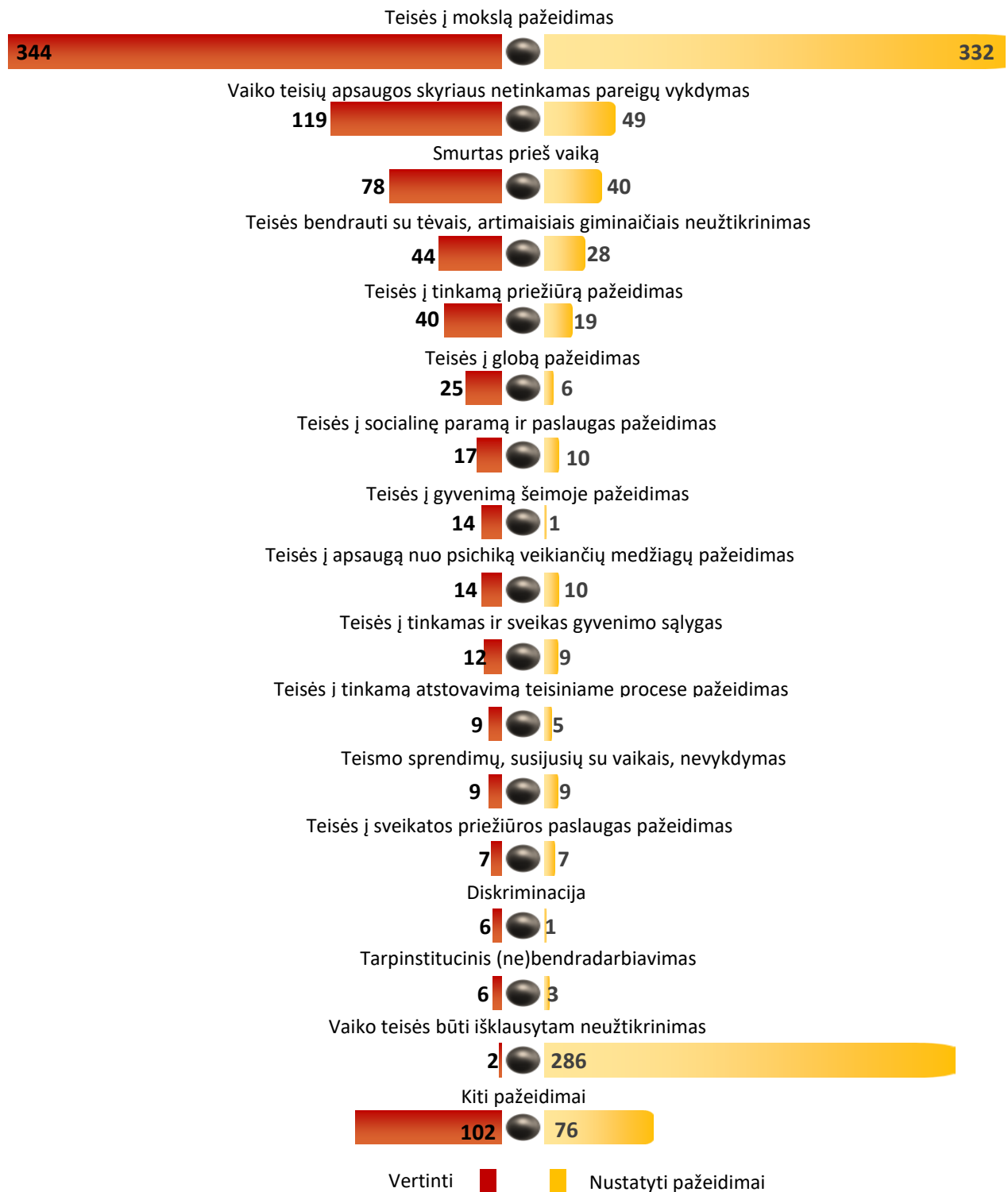
Kaip matyti iš aukščiau pateiktų duomenų, dažniausiai ataskaitiniais metais buvo kreiptasi ir, kartu, didžiausias procentas (98 proc.) vaiko teisių pažeidimo atvejų buvo nustatyta Kontrolierei atlikus tyrimus dėl savivaldybių administracijų priimtų sprendimų ir tuo sukeltų neigiamų pasekmių vaikų gerovei (t. y. dažniausiai dėl sprendimų, apribojusių vaikams galimybes įgyvendinti jų teises į mokslą, kas ypač tapo aktualu Lietuvoje paskelbus karantiną). Taip pat, kaip ir ankstesniais metais, dažnai buvo skundžiamasi Tarnybos teritorinių skyrių veiksmais (neveikimu) (palyginus su 2019 m. duomenimis, šių institucijų darbe nustatytų vaiko teisių pažeidimų skaičius išliko panašus – 39 proc. tyrimų pripažinti pagrįstais ar iš dalies pagrįstais). Didelis pasitvirtinimo procentas atvejų, kada vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimai sietini su jų šeimos narių veiksmais ir (ar) neveikimu (74 proc. atvejų pasitvirtino), švietimo įstaigų veikla ir jų pareiga užtikrinti tinkamą vaiko teisių įgyvendinimą – teisę į kokybišką ugdymą(si), saugią ugdymo(si) aplinką ir pan. (69 proc. atvejų pasitvirtino). Nors dėl globėjų netinkamo

pareigų vykdymo įstaigoje skundų nebuvo gauta daug, tačiau pakankamai didelis pasitvirtinusių šių asmenų padarytų vaiko teisių pažeidimų atvejų skaičius (50 proc.) rodo, jog klausimai, susiję su globalinių gerovės užtikrinimu ne visada sprendžiami tinkamai. Pastebėtina ir tai, jog visais atvejais pasitvirtino skundai, kuriuose buvo nurodyti atvejai, kai vaiko teisės buvo pažeistos dėl policijos pareigūnų veiksmų.

1.6. Tyrimuose nustatytų vaiko teisių pažeidimų pobūdis

2020 m. baigtuose tyrimuose buvo vertinti **848** galimi vaiko teisių pažeidimų atvejai (lyginant su 2019 m. – 30 proc. daugiau).

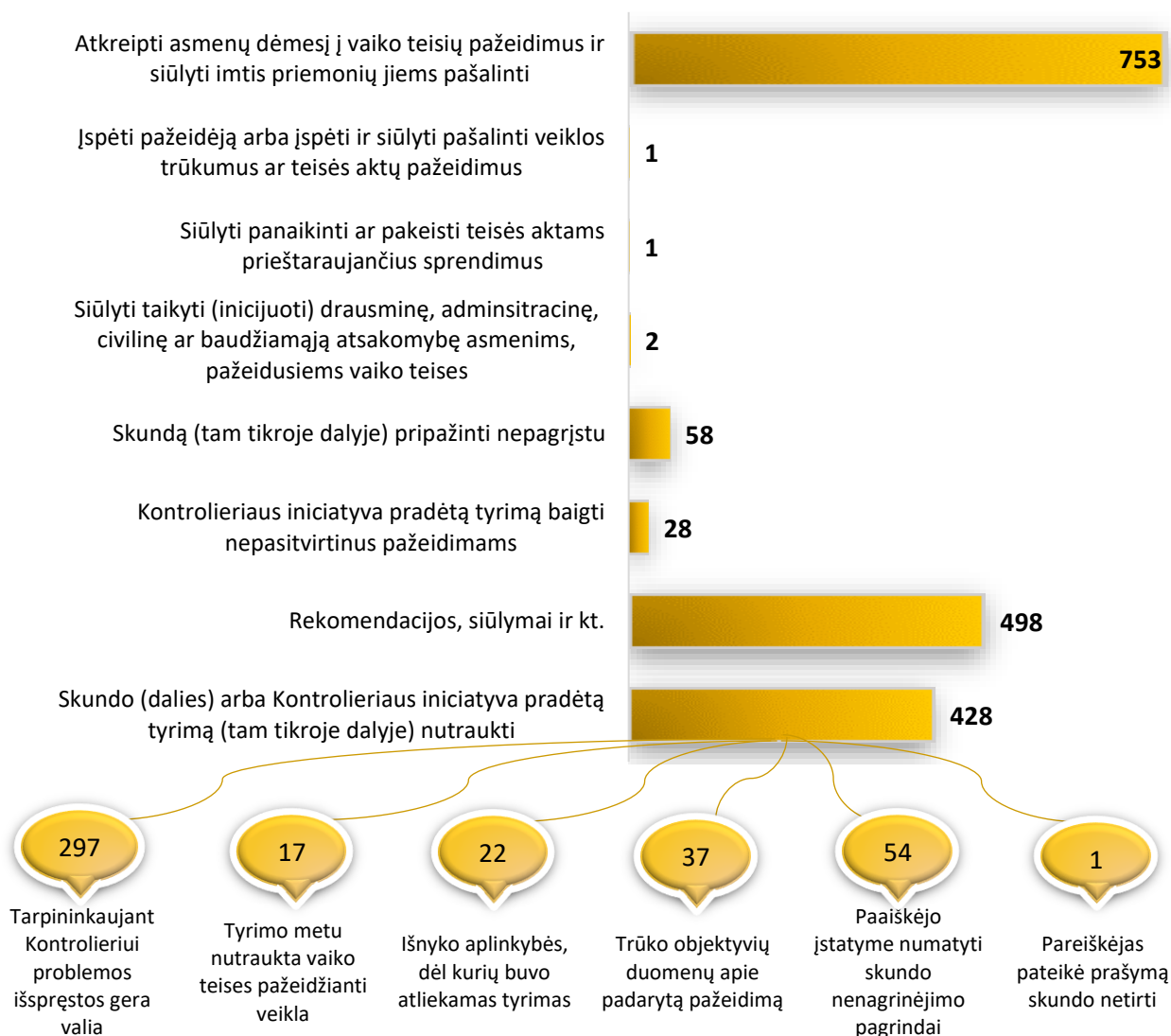
Vaiko teisės į mokslą neužtikrinimas – dažniausias ataskaitiniais metais nustatytas vaiko teisių pažeidimas. Atliekant šiuos tyrimus dažnai buvo nustatomi ir vaiko teisės būti išklausytam pažeidimai, nors pareiškėjai skunduose retai jį nurodė. Galiausiai, teisės bendrauti su vienu iš skyriumi gyvenančių tėvų bei artimaisiais giminaičiais pažeidimas, atsiskleidęs žymiai dažniau karantino laikotarpiu (nepagrįstai užkertant kelią vaikui bendrauti dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės sprendimais nustatytų suvaržymų), tinkamos vaiko priežiūros neužtikrinimas ir iš to kylančios vaikų žalojančio elgesio pasekmės - ilgalaikis fizinių ir psichinių vaiko poreikių netenkinimas ir iš to kylančios grėsmės vaiko pilnaverčiam vystymuisi bei funkcionavimui, taip pat smurtas prieš vaikus – taip pat vieni dažniausių Kontrolieriaus tyrimuose nustatytų vaiko teisių pažeidimų.

1.7. Kontrolieriaus priimti sprendimai

Ištyręs pareiškėjo skundą ar atlikęs tyrimą savo iniciatyva, Kontrolierius priima sprendimą, kuriame nurodomos tyrimo metu nustatytos aplinkybės, surinkti įrodymai ir asmenų veiklos teisinis vertinimas.

Kontrolierius ataskaitiniu laikotarpiu priėmė iš viso **1772** sprendimus (3 kartus daugiau lyginant su 2019 m.), dažniausiai atkreipė fizinių asmenų ir įstaigų dėmesį į jų padarytus vaiko teisių pažeidimus ir, atitinkamai, siūlė priemones, kad tokie pažeidimai nesikartotų (42 proc. atvejų), taip pat teikė kitas rekomendacijas (28 proc.), kurių įgyvendinimas leistų pasiekti didesnės vaiko gerovės.

Kontrolieriaus priimti sprendimai

Pastebėtina, kad Įstaigoje atliekami tyrimai, atsižvelgiant į asmenų skunduose nurodomas sudėtingas kompleksines problemas, darosi vis komplikuočiau, apimančios vis platesnį su vaiku sietinų asmenų ratą ir jų veiksmus (neveikimą), sukeliančius plataus pobūdžio vaiko teisių užtikrinimo problemas. Dėl minėtos priežasties, Kontrolieriaus priimti sprendimai dažniausiai yra nukreipti į keletą probleminių sričių, o siekiant pasiekti realius teigiamus pokyčius – sprendimuose ne tik įspėjami asmenys ar atkreipiamas jų dėmesys į nustatytus pažeidimus, tačiau ir teikiami konkretūs siūlymai bei rekomendacijos, kaip gerinti vaiko padėtį šeimoje, švietimo įstaigoje ir pan., kokiomis konkrečiomis priemonėmis spręsti pokyčių reikalaujančią situaciją.

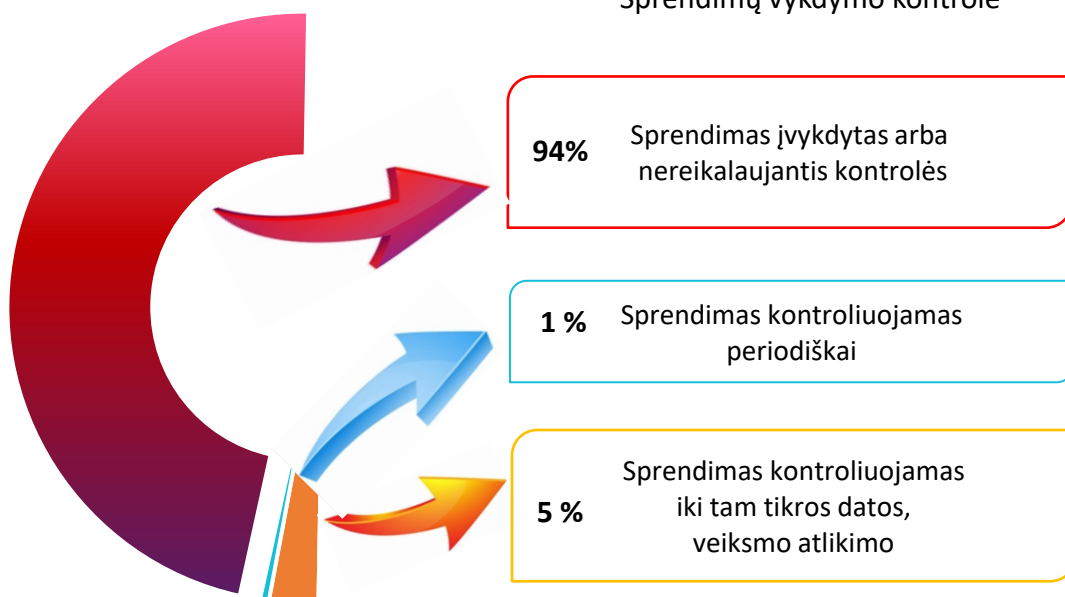
1.8. Kontrolieriaus priimtų sprendimų vykdymo kontrolė

Kontrolierius, ištyręs skunde nurodytas aplinkybes arba atlikęs tyrimą savo iniciatyva, priima sprendimą. Visi fiziniai ir juridiniai asmenys, kuriems jis adresuojamas, privalo šį sprendimą išnagrinėti, o apie nagrinėjimo rezultatus bei sprendimo vykdymą informuoti Kontrolierių.

Priklausomai nuo nustatyto vaiko teisių pažeidimo pobūdžio ir kitų aplinkybių, siekiant užtikrinti efektyvų bei veiksmingą vaiko teisių ir jo teisėtų interesų gynimą, sprendimo vykdymas gali būti kontroliuojamas: laikinai (iki konkrečios įvykdymo datos ar veiksmo atlikimo) arba periodiškai (nurodant informacijos teikimo Kontrolieriui periodiškumą).

Ataskaitiniais metais buvo įvykdyta **90 proc.** vykdytinų sprendimų, nepaisant Kontrolieriaus sprendimų rekomendacinio pobūdžio, kas rodo, jog pasitikima ir tikima Kontrolieriaus siūlymų, rekomendacijų ir pasiūlytų priemonių efektyvumu, sprendžiant vaiko teisių užtikrinimo klausimus. Kartu atkreiptinas dėmesys, jog, įvertinus aplinkybę, kad Kontrolieriaus tyrimai kiekvienais metais vis sudėtingėja ir, atitinkamai, dažnas Kontrolieriaus priimtas sprendimas iškelia kompleksinių priemonių vykdymo, sisteminių pokyčių poreikį, dalies Kontrolieriaus sprendimų įgyvendinimas užsitęsė arba jų įvykdymo termino pabaiga yra orientuota į 2021 m. (įvykdymo terminas nesutampa su ataskaitiniais metais).

Sprendimų vykdymo kontrolė

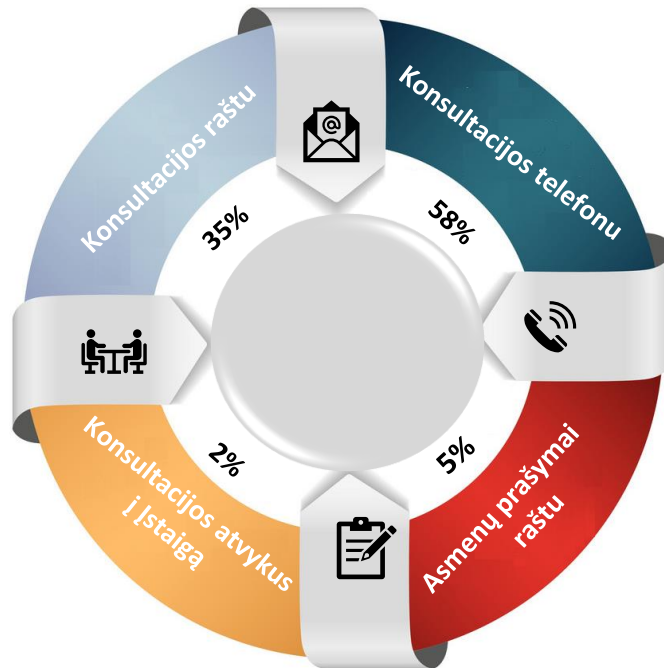

1.9. Asmenų prašymų nagrinėjimas ir konsultavimas

Kiekvienas asmuo, ir pats vaikas, gali kreiptis į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą iškilus klausimams, susijusiems su vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimu, apsauga ir pan., taip pat kreiptis dėl (galimo) vaiko teisių pažeidimo atvejo.

Pareiškėjų kreipimaisi žodžiu ar raštu, kuriuose neskundžiami fizinių ar juridinių asmenų veiksmai ar neveikimas, o prašoma paaiškinti, suteikti informaciją ar pageidaujamus dokumentus ir t. t. – skundais nelaikomi.

II. PAGRINDINĖS VEIKLOS KRYPTYS. IDENTIFIKUOTI VAIKO TEISIŲ APSAUGOS IŠŠŪKIAI

2.1. VAIKAS IR ŠEIMA

2.1.1. Vaiko teisės bendrauti su skyriumi gyvenančiais tėvais užtikrinimas

Vaiko teisė į šeimos ryšius yra pamatinė ir plačiai išplėta tiek tarptautiniuose, tiek nacionaliniuose teisės aktuose bei teismų jurisprudencijoje. Vaikas turi nuolat bendrauti su abiem tėvais, nesvarbu, kur jie gyvena. Teisė vaikui bendrauti su savo tėvais ar vienu iš jų gali būti ribojama įstatymu ir tik tuo atveju, kai toks bendravimas prieštarauja vaiko interesams. Tėvas ar motina, negyvenantys kartu su vaiku, turi teisę ir pareigą bendrauti su vaiku ir dalyvauti jį auklėjant lygiai taip pat, kaip ir tas tėvas ar motina, su kuriuo gyvena vaikas. Jei tėvai nevykdo šios pareigos, yra pažeidžiamos vaiko teisės ir interesai.

Teisiniu požiūriu tėvų valdžia vaikui yra vienoda, todėl tiek tėvas, tiek motina yra vienodai atsakingi už tėvų valdžios įgyvendinimą ir turi lygias su vaiku susijusias teises ir pareigas, nesvarbu, ar vaikas gimė susituokusiems, ar nesusituokusiems tėvams, jiems santuoką nutraukus, teismui pripažinus ją negaliojančia ar tėvams gyvenant skyrium, nepaisant to, kad vaiko gyvenamoji vieta nustatyta teismo sprendimu su vienu iš tėvų. Lietuvos teisė nesieja tėvų valdžios instituto su vaiko gyvenamąja vieta, todėl ir kartu negyvendami tėvai privalo susitarti dėl abiejų vienodo tėvų valdžios įgyvendinimo savo vaikams sąlygų bei jie yra vienodai atsakingi už neigiamus tėvų valdžios įgyvendinimo padarinius.

Visgi, praktika rodo, kad neretai iškyla problemų susijusių su vaiko teisės bendrauti su abiem tėvais, taip pat vieno iš tėvų teisės bendrauti su skyriumi gyvenančiu vaiku ir dalyvavimo vaiko auklėjime bei gyvenime, įgyvendinimu. Dažniausiai šios teisės pažeidžiamos, kai vienas iš tėvų savo nuožiūra riboja skyrium gyvenančiam tėvui (motinai) galimybę bendrauti su vaiku, neužtikrina nuolatinio ir emociškai stabilaus jų ryšio formavimosi. Tai atsitinka dėl tėvų priešiško, neigiamų emocijų, nepakankamo sąmoningumo ar nenoro susitarti tarpusavyje dėl bendravimo su vaiku tvarkos. Atliekant skundų tyrimą pastebėta, kad dažniausiai tėvų teises dalyvauti vaiko gyvenime ir auklėjime, tuo pačiu ir vaiko teises pažeidžia motinos, nurodymas, kad vaikas nenori bendrauti su skyriumi gyvenančiu tėvu, jo bijo, kad vaiko tėvas nesugebės tinkamai pasirūpinti vaiku ir pan. Praktika parodė, kad netinkamas vieno iš tėvų elgesys, nuolatinis vienas kito kaltinimas, nenoras susitarti, psichologinis poveikis ir vaiko nuteikinėjimas prieš kitą tėvą, vaikui sukelia tokią emocinę būseną, kuri įtakoja nenorą bendrauti su atskirai gyvenančiu tėvu (motina).

Kilus sunkumams dėl vaiko teisių įgyvendinimo, viena iš institucijų, kuriai pagal kompetenciją priskirta imtis priemonių susidariusiai situacijai spręsti, yra Tarnyba ir jos teritoriniai padaliniai. Tačiau įstaigoje atlikti tyrimai atskleidė teritorinių skyrių aktyvumo trūkumą, užtikrinant vaiko teisę bendrauti su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų, formalų veikimą, siekiant vaiko ryšio su tėvais palaikymo (atstatymo, stiprinimo).

Kontrolierės nuomone, siekiant užtikrinti vaiko teisę bendrauti su tėvais, itin svarbu, kad Tarnybos teritoriniai skyriai būtų aktyvūs ir padėtų tėvams išspręsti nesutarimus, kilusius tarp skyriumi gyvenančių tėvo ir motinos, užkirstų kelią su vaiku gyvenančiai motinai (tėvui) ieškoti nepagrįstų kliūčių riboti kito iš tėvų teisę bendrauti su vaiku, bei dalyvauti jo gyvenime ir auklėjime.

Tėvų, negyvenančių kartu su vaiku, teisė bendrauti su vaiku ir dalyvauti jį auklėjant yra asmeninio pobūdžio tėvų teisė, kurią įgyvendinti galima, kai kitas iš tėvų nekliudo šiam bendravimui, o pats bendravimas yra tiesioginis ir pastovus. Ši tėvų asmeninė teisė ir pareiga turi būti vykdoma tik vaiko interesais.

Tinkamas vaiko teisės bendrauti su tėvu ar motina įgyvendinimas reiškia, kad bendraujama bus tokiais būdais, forma ir laiku, kuris labiausiai atitiks vaiko poreikius, atsižvelgiant į jo amžių, gyvenimo būdą, įpročius ir pan., ir norus.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 24 d. nutartis Nr. e3K-3-160-378/2019

Atlikdama tokio pobūdžio vaiko teisių pažeidimų tyrimus, Kontrolierė visada atkreipia tėvų dėmesį į tai, kad, kai ginčo dėl vaiko nepavyksta išvengti, tėvai turėtų siekti, kad jis padarytų kiek įmanoma mažiau žalos vaikui. Būtent, tėvai turėtų suprasti, kad tai yra išimtinai jų tarpusavio ginčas ir dėl to jokių būdu nekaltas vaikas; tėvai neturėtų versti ar sudaryti situacijos, kurioje vaikui tektų rinktis kažkurį iš jų; vaikui svarbus ryšys su abiem tėvais, todėl negalima nuteikinti vaiko prieš kitą tėvą vien tam, kad laimėtų teisinį ginčą; kaip bepasibaigtų ginčas, tėvai turėtų bendradarbiauti geranoriškai vykdydami teismo sprendimą, nes priverstinis sprendimo vykdymas yra neišvengiamai susijęs su papildomais neigiamais išgyvenimais vaikui.

„Atvejo vadybos posėdžio metu motina nurodė, kad nevykdo ir toliau nevykdys teismo sprendimo, kuriuo nustatyta mažamečio ir tėvo bendravimo tvarka. Paaiškinus, kad jos toks elgesys pažeidžia vaiko teisę bendrauti su tėvu ir tokie jos veiksmai laikytini priešingais vaiko interesams, dėl ko gali būti sprendžiamas klausimas dėl vaiko perdavimo tėvui, moteris nutraukė specialistą bei nurodė „vaiko iš manęs niekas nepaims ir vaiką tėvui atiduosiu tik per savo lavoną“

(iš tyrimo medžiagos)

Įstaigos praktikoje pasitaikė ir tokių atvejų, kai nepaisant tėvo pastangų vykdyti specialistų rekomendacijas, vaiko motinos reikalavimus bei jai taikytą teisinę atsakomybę, motina piktybiškai atsisakė vykdyti teismo

sprendimą, kuriuo nustatyta vaiko ir tėvo bendravimo tvarka, nesudarė sąlygų bendrauti vaikui su tėvu. Motina, dėl teismo sprendimu nustatytos vaiko ir tėvo bendravimo tvarkos nesilaikymo, buvo pripažinta kalta padariusi nusikalstamą veiką, numatytą Baudžiamojo kodekso 245 straipsnyje „Teismo sprendimo, nesusijusio su bausme, nevykdymas“. Taip pat teismo nutartimi civilinėje byloje motinai buvo skirta bauda už antstolio nustatytą teismo vykdomojo rašto nevykdymą, taikyta administracinė atsakomybė dėl motinos valdžios panaudojimo priešingai vaiko interesams, tačiau situacija nesikeičia.

2.1.2. Vaiko atstovavimas jo tėvams išvykus gyventi į užsienio valstybę

Dėl susiklosčiusių gyvenimiškų aplinkybių tėvai, išvykdami tam tikram laikotarpiui gyventi ir dirbti į užsienio valstybę, privalo pasirūpinti tinkama Lietuvoje liekančio vaiko interesų apsauga ir bendra jo gerove, teisiniu vaiko atstovavimu ir kt.

Iki 2020 m. sausio 1 d., tėvai, laikinai išvykdami iš Lietuvos ir palikdami vaiką prižiūrėti pasirinktam fiziniam asmeniui ne ilgesniam kaip 18 mėn. terminui nuo jų išvykimo, turėdavo kreiptis į Tarnybos teritorinį skyrių dėl vaiko laikinosios globos tėvų prašymu nustatymo². Nuo 2020 m. sausio 1 d. buvo įtvirtintas vaiko laikinosios priežiūros institutas³, kuris suteikia galimybę tais atvejais, kai tėvai negali pasirūpinti vaiku dėl susiklosčiusių objektyvių aplinkybių, tėvų prašymu vaiko laikinąją priežiūrą nustatyti pas vaiko giminaičius, su vaiku emociniais ryšiais susijusius asmenis ar kitus tėvų nurodytus asmenis, galinčius laikinai prižiūrėti vaiką, bet ne ilgiau kaip 6 mėn.

Vienu iš nagrinėtų atvejų, paaiškėjo, jog vaikas be tėvų priežiūros ir teisinio atstovavimo 9 metus gyveno senelių šeimoje, o tėvai per šį laiką nesiėmė veiksmų dėl laikinosios globos tėvų prašymu vaikui nustatymo. Įvertinant laiką, kurį vaikas gyveno atskirai nuo tėvų, turėjo būti sprendžiamas vaiko globos

Senelės teigimu, „prireikus ji kreipiasi į gydytoją, kuri žino šeimos situaciją ir gydo vaiką nuo mažens“

(iš tyrimo medžiagos)

nustatymo ir vaiko atskyrimo nuo tėvų klausimas, tačiau Tarnybos teritorinis skyrius neturėjo informacijos apie vaiką, gyvenantį be atstovo pagal įstatymą. Nagrinėtu atveju, vaiko ugdymo įstaiga, žinodama, jog vaiko tėvai gyvena užsienyje, vaikas gyvena su seneliais, nesiaiškino, ar pastarieji gali atstovauti vaiką (domėdavosi anūko ugdymosi pasiekimais,

kitais su vaiku susijusiais klausimais). Taip pat ugdymo įstaiga neinformavo teritorinio skyriaus apie likusį be tėvų globos vaiką, nors tokia švietimo, auklėjimo, sveikatos priežiūros institucijų darbuotojų pareiga

² Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. balandžio 18 d. įsakymas Nr. 56 „Dėl Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo“.

³ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 2, 3, 4, 9, 12, 14, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 41, 42, 43, 49, 50 straipsnių pakeitimo, įstatymo papildymo 36¹, 36², 36³, 36⁴, 36⁵ straipsniais ir 38, 39, 40 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas.

nustatyta Civiliniame kodekse ir VTAP įstatyme; sveikatos priežiūros įstaigos, kad ji teikia informaciją apie vaiko sveikatą (mokinio sveikatos pažymėjimus) asmeniui, galimai neturinčiam teisės gauti tokios informacijos. Sveikatos priežiūros įstaiga irgi nesidomėjo, ar vaiką atvedanti senelė yra jo atstovas pagal įstatymą, kaip tai numatyta Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatyme, ir teikė vaikui sveikatos priežiūros paslaugas, kt.

Dėl nustatytų pažeidimų Kontrolierė kreipėsi į vaiko ugdymo bei sveikatos priežiūros įstaigas, taip pat savivaldybę, prašydama atkreipti savivaldybei pavaldžių sveikatos priežiūros ir ugdymo įstaigų vadovų dėmesį, kad teikiant vaikams atitinkamas paslaugas, būtų įsitikinta, jog vaikus atstovauja asmenys, turintys tam teisinį pagrindą bei užtikrinti savalaikį ir atsakingą teisės aktais nustatytos pareigos informuoti Tarnybos teritorinius skyrius apie galimą vaiko teisių pažeidimą vykdymą.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija ataskaitiniais metais inicijavo Vaiko laikinosios priežiūros tvarkos aprašo pakeitimo projektą⁴, kuriame siūlė įtvirtinti galimybę vaiko laikinąją priežiūrą (kurios trukmė 6 mėn.) tėvų prašymu, taikyti pakartotinai – teikiant naują prašymą.

Kontrolierė atkreipė projekto rengėjų dėmesį, kad VTAP įstatyme nustatyta, jog vaiko laikinoji priežiūra tėvų prašymu gali trukti ne ilgiau kaip 6 mėn., o galimybė pakartotinai taikyti šį institutą, jo taikymo pakartotinumą, laiko intervalai tarp instituto taikymo atvejų įstatyme nenumatyti ir neaptarti. Kontrolierės vertinimu, Projekto rengėjų siūlomi pakeitimai ir sudaromos teisinės galimybės, pasibaigus 6 mėn. terminui taikyti nurodytą institutą pakartotinai, iš esmės prilygintinos įstatyme nustatyto maksimalaus vaiko laikinosios priežiūros tėvų prašymu termino pratęsimui (formaliai pateikiant kitą prašymą), kas ne tik neatitinka įstatymo nuostatų, bet ir sudaro prielaidas piktnaudžiauti šiuo institutu. Taip pat, manytina, jog atsiranda ir aukšta korupcijos rizika savivaldybės administracijos darbuotojui priimančiam vienasmenius sprendimus dėl naujo tėvų (vieno iš jų) ar kitų atstovų pagal įstatymą prašymo nagrinėjimo, nes, esant pagrindams taikyti kitus vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos įrankius, nustatytus įstatymuose, gali būti nepagrįstai tęsiamas vaiko laikinosios priežiūros tėvų prašymu instituto taikymas, o pareiga informuoti Tarnybą ar jos teritorinį skyrių apie pakartotinio prašymo pateikimą ir su tuo susijusi šeimos (vaiko) situacijos analizė (vertinimas), nenumatyta.

Atkreiptas dėmesys, kad tais atvejais, kai tėvai (vienas iš jų) ar kiti vaiko atstovai pagal įstatymą dėl objektyvių priežasčių negali pasirūpinti vaiku, Tarnyba ar jos teritorinis skyrius turėtų įvertinti, ar nėra pagrindų taikyti kitus, Civiliniame kodekse įtvirtintus teisinius institutus, ar vaiko tėvai (kiti vaiko atstovai pagal įstatymą tinkamai įgyvendina savo pareigas vaikams, ar yra užtikrinamos vaiko teisės (gyventi ir nuolat bendrauti su savo atstovais pagal įstatymą, būti jų išlaikomiems ir prižiūrimiems, kt.).

Be kitų siūlymų, taip pat siūlyta įtvirtinti nuostatą, kad informacija apie vaiko laikinosios priežiūros tėvų ar kitų vaiko atstovų pagal įstatymą prašymu pasibaigimą dėl vaiką prižiūrinčio asmens atsisakymo prižiūrėti vaiką, kai vaiko tėvai ar kiti atstovai pagal įstatymą nenurodo kito asmens, galinčio laikinai prižiūrėti vaiką, turi būti perduota Tarnybai ar jos teritoriniam skyriui arba nustatytas kitas būdas, kuris leistų įsitikinti, jog vaikas yra perimtas iš jį prižiūrėjusio asmens ir nėra likęs be tėvų ar kitų atstovų pagal įstatymą priežiūros.

2.1.3. Vaikų atstovavimo sveikatos priežiūros įstaigose praktika

Įstatyminiams atstovams tenka pareiga pasirūpinti ir užtikrinti, kad vaikas būtų tinkamai atstovaujamas sveikatos priežiūros, formaliojo ir neformaliojo ugdymo įstaigose ir kt. Tenka pripažinti, jog tyrimai, kurių metu išryškėja aplinkybės dėl netinkamo tėvų atstovavimo vaikams sveikatos priežiūros įstaigose, pradedami dėl kitų priežasčių, pvz., gavus informaciją dėl galimos vaikų nepriežiūros šeimoje. Tokiais atvejais, analizuojant tėvų valdžios įgyvendinimo klausimus, paaiškėja įvairūs jų pareigų vykdymo trūkumai.

⁴ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymo „Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2019 m. gruodžio 20 d. įsakymo Nr. A1-794 „Dėl vaiko laikinosios priežiūros tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“ projektas Nr. 20-17839.

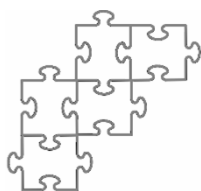

Nors sveikatos priežiūros įstaigoms nustatyta pareiga užtikrinti, kad vaikus iki 16 m. atstovautų tik jo atstovai pagal įstatymą, praktikoje šios nuostatos nėra tinkamai įgyvendinamos. Darytina prielaida, kad tokią situaciją sąlygoja tiek objektyvios ties subjektyvios aplinkybės – lengvabūdiškas visuomenės požiūris į patį vaiko atstovavimo procesą, tėvų (vienintelio iš tėvų) užimtumas ar kiti sunkumai, sveikatos priežiūros specialistų požiūris, jog, nepaisant vaiko vizito tikslo, pakanka, kad jis yra lydimas suaugusio asmens (artimųjų ar kt.). Pvz., vienu iš tirtų atvejų paaiškėjo, kad vaiką sveikatos priežiūros įstaigoje atstovavo jo artimas giminaitis. Sveikatos priežiūros įstaigos pateikta informacija, leido manyti, kad giminaitis su vaiku lankėsi dėl medicininės apžiūros, profilaktinių skiepų, šeimos gydytojo paskyrimų ir rekomendacijų vykdymo gana ilgą laikotarpį, tačiau nebuvo reaguota ir imtasi priemonių tinkamam vaiko atstovavimui užtikrinti; taip pat apie galimą vaiko interesų pažeidimą nebuvo informuoti vaiko teisių apsaugos specialistai. Atlikusi tyrimą, Kontrolierė atkreipė sveikatos priežiūros įstaigos dėmesį į būtinybę užtikrinti tinkamą vaiko atstovavimą, teisės aktų reikalavimų vykdymą.

Kontrolierė atkreipia dėmesį, jog tėvų dalyvavimas ir atstovavimas sveikatos priežiūros įstaigose remiasi teisės gauti visapusišką informaciją, susijusią su vaiko sveikatos būkle, diagnostikos priemonėmis, planuojamu gydymu, ir pan., realizavimu. Būtent tėvai, o ne artimi giminaičiai ar kiti asmenys, palydėję vaiką į įstaigą, turi teisę gauti su vaiko sveikata susijusius duomenis ir, betarpiškai konsultuodamiesi su gydytoju, priimti vaiko sveikatos reikmes geriausiai atitinkančius sprendimus. Atsižvelgdama į tai, Kontrolierė atkreipė sveikatos priežiūros įstaigos dėmesį į būtinybę užtikrinti tinkamą vaiko atstovavimą, teisės aktų reikalavimų vykdymą.

2.1. Vaikas ir šeima

PASIŪLYMAI:

- ✧ Didinti Tarnybos teritorinių skyrių aktyvumą ir stiprinti specialistų kompetencijas, siekiant užtikrinti vaiko, kurio tėvai negyvena kartu, teisę pastoviai ir tiesiogiai bendrauti su skyriumi gyvenančiu tėvu (motina).
- ✧ Stiprinti institucijų ir specialistų, teikiančių paslaugas vaikams, kompetencijas bei bendradarbiavimą su Tarnyba tinkamo vaiko atstovo užtikrinimo klausimais.
- ✧ Didinti tėvų informuotumą apie vaiko teisės pastoviai ir tiesiogiai bendrauti su abiem tėvais, vieno iš tėvų pareigos netrukdyti vaikui bendrauti su skyriumi gyvenančiu kitu iš tėvų, tėvų teisės ir pareigos atstovauti vaiką įgyvendinimo svarbą.

2.2. PASLAUGOS IR PARAMA ŠEIMAI

2.2.1. Besilaukiančių moterų rizikingo elgesio problematika

Reaguodama į įstaigoje gaunamus pranešimus bei žiniasklaidos priemonių skelbiamą informaciją apie rizikingai (žalingai) besielgiančių nėščių moterų atvejus (nesilankymas pirminėse sveikatos priežiūros įstaigose, alkoholio ir kitų psichotropinių medžiagų vartojimas ir pan.), Kontrolierė atliko tyrimą dėl paslaugų poreikio besilaukiančioms moterims (šeimoms) nustatymo galimybių ir problemų.

Tyrimo duomenys parodė, jog: nėra skiriamas deramas dėmesys besilaukiančių moterų rizikingam elgesiui bei galimoms tokio elgesio pasekmėms vaikų sveikatai, sprendimų dėl prevencinių ir konkrečių pagalbos priemonių moterims užtikrinimo paieškai ir priėmimui; institucijų dalijimasis informacija ir bendradarbiavimas, siekiant identifikuoti pagalbos poreikį ir ją užtikrinti, nėra nuoseklus, apimantis visus pagalbos vaikui ir šeimai teikimo etapus. Svarstyta, kad, viena vertus – rizikingai besielgiančių nėščiųjų identifikavimas per socialinių paslaugų sistemą ir pradėtas socialinis darbas su moterimis ir (ar) jos šeima, sudarytų galimybes kuo platesne apimtimi užtikrinti būtinų sveikatos

priežiūros paslaugų teikimą, kita vertus – rizikingai besielgiančių nėščiųjų identifikavimas per sveikatos priežiūros paslaugų sistemą ir informacijos pateikimas socialinių paslaugų sistemos atstovams, įgalintų pastaruosius organizuoti ir teikti pagalbą moteriai ir (ar) jos šeimai. Kontrolierės nuomone, institucijų reagavimas, pagalbos organizavimas, koordinavimas, socialinių ir kitų būtinų paslaugų užtikrinimas, gaunant ir teikiant informaciją apie rizikingai (žalingai) besielgiančią nėščią moterį, turėtų būti įgyvendinamas ne pagal žmogiškąjį kiekvienos institucijos skirtingai interpretuojamą kriterijų, o pagal vieningą sistemą, subendrintą algoritmą.

Atlikusi tyrimą, Kontrolierė pateikė siūlymus Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai, Sveikatos apsaugos ministerijai bei savivaldybėms:

✧ ministerijoms pasiūlyta: didinti visuomenės bei besilaukiančių moterų informuotumą apie rizikingo elgesio nėštumo metu pasekmes bei žalą dar negimusiam kūdikiui, apie pagalbos paslaugas savivaldybėse; skleisti vertybines sveiko gyvenimo būdo nuostatas visuomenėje ir kt.;

✧ Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai pasiūlyta Vaiko situacijos vertinimo tvarkos apraše įtvirtinti nuostatas, numatančias, jog į pranešimus apie ankstyvojo amžiaus vaikų (kūdikių) teisių pažeidimus turi būti reaguojama kuo operatyviau bei svarstyti būtinumą parengti rekomendacijas socialinio darbo specialistams dėl pagalbos ir paslaugų teikimo rizikingai besielgiančiomis nėščioms moterims. Taip pat siūlyta įvertinti Socialinės paramos šeimai informacinės sistemos (SPIS) efektyvumą ir ją tobulinti, atsižvelgiant į savivaldybių siūlymus; skatinti savivaldybes išnaudoti visus SPIS resursus, tiek teikiant duomenis, tiek jais naudojantis;

✧ Sveikatos apsaugos ministerijai, siekiant racionalaus ir veiksmingo sveikatos priežiūros įstaigų bendradarbiavimo su atsakingomis institucijomis šioje srityje, pasiūlyta sudaryti darbo grupę bei svarstyti klausimą dėl sisteminių pokyčių reikalingumo, skiriant dėmesį aiškiaus reglamentavimo ir vieningos praktikos formavimo būtinybei dėl informacijos apie nėščių moterų, gimdyvių rizikingą (žalingą) elgesį dėl alkoholio ir (ar) kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo teikimo atsakingoms institucijoms tvarkos, dėl vieningos alkoholių ir psichotropines medžiagas vartojančių (vartojusių) nėščiųjų ir gimdyvių nustatymo, ištyrimo bei atvejo vedimo tvarkos, dėl medicininės apžiūros procedūros neblaivumui nustatyti bei kitų tyrime aptartų klausimų;

✧ savivaldybėms pateikti siūlymai dėl prevencinių programų bei paslaugų rizikingai nėštumo metu besielgiančioms moterims prieinamumo plėtos, tarpinstitucinio bendradarbiavimo skatinimo ir stiprinimo.

Kontrolierė, gavusi ministerijų ir savivaldybių informaciją apie siūlymų įgyvendinimą, apibendrins ją bei tęs situacijos stebėseną.

2.2.2. Pagalbos ir socialinių paslaugų negalią turintiems tėvams prieinamumo įtaka vaiko teisės gyventi biologinėje šeimoje užtikrinimui

Kontrolierė, atsižvelgdama į visuomenės informavimo priemonėse paskelbtą informaciją apie iš tėvų dėl jų neįgalumo paimtą vaiką ir jam nustatytą nuolatinę globą, atlikto tyrimą.

Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos 23 straipsnyje nustatyta, kad vaikas jokia būdu negali būti atskirtas nuo tėvų dėl vieno ar abiejų tėvų neįgalumo; valstybė turi teikti atitinkamą pagalbą neįgaliesiems, kai jie vykdo su vaikų auklėjimu susijusius įsipareigojimus; valstybei užtikrinant neįgaliųjų teises ir įsipareigojimus, susijusius su globa, rūpyba, įvaikinimu ar pan. institutais, visais atvejais pirmenybė teikiama vaiko interesams.

Vaikai yra ypatinga visuomenės grupė, kurios teisės ir teisėti interesai privalo būti užtikrinami. Vaikams dėl jų fizinio ir psichinio nebrandumo yra reikalinga ypatinga apsauga ir globa, kokios reikia jo gerovei. Vaikas turi teisę turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fizinei, protinei, dvasinei, dorovinei ir socialinei raidai (Vaiko teisių konvencijos 27 straipsnis).

Teisės aktai įtvirtina prioritetinę tėvų teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgiant į jų fizinę ir protinę būklę, sudaryti sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje. Vaikas atitinkamas teises turi neatsižvelgiant į tai, ar šias pareigas jo tėvai gali atlikti ar ne. Taip pat teisės aktai

įpareigoja valstybę garantuoti vaikui teisę augti savo biologinėje šeimoje ir numato, kad vaiko paėmimas iš šeimos turėtų būti taikomas tik išimtiniais atvejais, t. y. vaiko išskyrimas su šeima gali būti taikomas kaip kraštutinė priemonė apsaugant vaiko teises ir užtikrinant jo interesus, ir užtikrinant vaiko teisę palaikyti ryšius ir bendrauti su tėvais (motina) jų išskyrimo atveju.

EŽTT, EŽT Konvencijos kontekste, analizuodamas pozityviasias valstybės pareigas, valstybės ir savivaldybių (nacionalinėms) institucijoms sprendžiant vaiko gyvenamosios vietos, bendravimo su skyriumi gyvenančiu tėvu (motina) tvarkos klausimus bei praktiškai įgyvendinant teismo sprendimus, kertiniu atskaitos tašku laiko prioritetinius vaiko interesus. EŽTT praktikoje nuolat pažymima, kad EŽT Konvencijos 8 straipsnis apima tėvų teisę į priemones, kurių turi būti imtasi siekiant juos suvienyti su vaikais, ir nacionalinių institucijų pareigą imtis šių priemonių tais atvejais, kai sprendžiama dėl priverstinio vaikų perdavimo valstybės globai. Vaiko perdavimas globai turi būti laikomas laikina priemone, kurios taikymas turi būti sustabdytas, kai aplinkybės leidžia tai padaryti. Kiekviena laikinosios globos priemonė turėtų būti suderinta su pagrindiniu tikslu – suvienyti biologinius tėvus ir vaiką⁵. Tačiau, EŽTT taip pat pažymi, kad vaiko grąžinimas į biologinę šeimą ne visada atitinka jo interesus⁶. Sprendžiant vaiko grąžinimo biologiniam tėvui (motinai) klausimą, svarbiausia yra nustatyti vaiko interesus ir kas juos geriausiai galėtų užtikrinti.

Tirtu atveju, šeima dėl tėvų negalios lygio, išplėstinės šeimos pagalbos ir paramos nebuvimo, pati savarankiškai negalėjo užtikrinti kūdikio saugumo, jo pagrindinių ir gyvybiškai būtinų poreikių patenkinimo. Šeimai buvo reikalinga nuolatinė ir intensyvi (24/7) pagalba. Motinai socialinės paslaugos buvo pradėtos teikti nėštumo metu, siekiant apsaugoti jos bei būsimo kūdikio sveikatą ir saugumą, nes dėl sveikatos būklės moteris negalėjo savarankiškai tvarkytis buityje (pasigaminti maisto, savarankiškai atidaryti mikrobangų krosnelę, išsiplauti gyvenamąsias patalpas, pasikeisti patalynę, atsukti pieno pakuotės kamštelio, užsisiegti sagą, savarankiškai išsikviesti medicinos pagalbos ir t.t.). Vėliau moteris buvo apgyvendinta Laikino apgyvendinimo namuose motinoms ir vaikams (LAN) ir LAN'o darbuotoja gamino ir šildė maistą, plovė indus, nešė šiukšles, skalbė rūbus.

Tarnyba iki vaiko gimimo nebuvo informuota apie moters situaciją ir būsimo vaiko priežiūros sunkumus, taip pat apie poreikį ateityje spręsti klausimus, susijusius su vaiko teisių užtikrinimu.

Gimus vaikui, motina ir vaikas itin trumpam laikotarpiui grįžo į LAN, tačiau dėl motinos visiško nesavarankiškumo, kompetentingų specialistų išvadų, dėl nuolatinio ir intensyvaus priežiūros poreikio nebuvo galimybės tęsti paslaugų LAN'e teikimo (paslaugos buvo teikiamos išimties tvarka). Vaiko tėvui išreiškus ketinimus auginti vaiką kartu su jo motina, pagalbos priemonės teiktos abiem vaiko tėvams. Šeimai pakartotinai, išimties tvarka buvo siūlyta apsigyventi LAN'e, tačiau šeima kategoriškai atsisakė. Parengus ieškinį teismui dėl tėvų valdžios apribojimo dėl ligos (atskyrimo) bei vaiko nuolatinės globos nustatymo, šeima informavo, kad sutiks gyventi LAN'e, jei jiems leis patiems auginti vaiką. Šeimos galimybė patiems auginti vaiką buvo vertinama periodiškai net ir po sprendimo kreiptis į teismą dėl vaiko atskyrimo nuo tėvų. Kiekvieną kartą buvo konstatuojama, kad nepaisant užfiksuotų teigiamų pokyčių šeimoje ir teikiamų paslaugų, šeima dėl savo negalios ir rizikų yra nepajėgi bei nepasiruošusi pati auginti kūdikį, išplėstinės šeimos pagalba yra nepakankama. Paėmus vaiką iš motinos (tuo metu nebuvo nustatyta tėvystė), tėvams buvo nustatyti tėvų susitikimai su vaiku, tėvų ir vaiko emocinio ryšio stiprinimui.

Tyrimo duomenys parodė, kad abiejų tėvų negalia ir jo sąlygotas negebėjimas pasirūpinti kūdikiu, užtikrinti jo saugumą (motina dėl sveikatos būklės negali paimti kūdikio ant rankų, jo pamaitinti, nuraminti, perrengti, motinai reikalinga nuolatinė pagalba buityje, higienos srityje, vaiko tėvas iš pradžių nesuprato, kad vaiko motinai reikalinga 24 val. pagalba per parą, nesuprato ir nevertino atsakomybės už kūdikį ir jo motiną, dėl socialinių įgūdžių stokos negalėjo užtikrinti tinkamos kūdikio priežiūros, nedirbo, nebuvo giminaičių, galinčių padėti motinai buityje ir užtikrinti tinkamą kūdikio priežiūrą, nepavyko rasti įstaigų ir institucijų, galinčių teikti paslaugas motinai su kūdikiu visą parą) buvo teisinis pagrindas kūdikiui nustatyti antrą grėsmės lygį, paimti jį iš šeimos bei nustatyti jam globą. Organizuotų vaiko susitikimų su

⁵ Bylos: 1996 m., Johansen prieš Norvegiją; 2000 m., Scozzari ir Giunta prieš Italiją.

⁶ Bylos: 2014 m., Z. J. prieš Lietuvą; 2012 m., Y. C. prieš Jungtinę Karalystę.

tėvais dažnumas ir kiekis leido daryti išvadą, kad nagrinėtu atveju buvo užtikrinta vaiko teisė žinoti savo tėvus ir jais bendrauti (įvertinant itin mažą kūdikio amžių).

Vertinant vaiko laikinosios globos dermę su jos tikslu – grąžinti vaiką į jo biologinę šeimą, svarbūs yra ne tik tėvų ir vaiko bendravimo, bet ir tėvams reikalingų paslaugų teikimo aspektai. Remiantis tyrimo duomenimis, tėvams buvo teikiamos mobiliosios komandos paslaugos, psichologo konsultacijos, neurologo konsultacija ir paskirto gydymo vykdymas, pozityvios tėvystės mokymai, bendrosios socialinės paslaugos (konsultavimas, tarpininkavimas, informavimas, paskaitos ir diskusijos aktyvių šeimų klubo nariams, motinystės mokyklos užsiėmimai, teikiamos konsultacijos kūdikio priežiūros klausimais, lavinami finansinio raštingumo įgūdžiai, susitikimų su vaiku metu, tėvas buvo mokomas pakeisti sauskelnes, perrengti, nuraminti vaiką). Pripažintina, kad paslaugos turėjo kompleksinį pobūdį, atvejo vadyba buvo intensyvi, tačiau šeima dėl tėvų negalios nebuvo pajėgi savarankiškai pasirūpinti savo dukra. Nors specialistai nuolat pažymėdavo, kad šeimai auginant vaiką reikalinga nuolatinė intensyvi (24 val. per parą) priežiūra, šių paslaugų poreikio užtikrinimui, paieškai nebuvo skirtas pakankamas dėmesys ir neišnaudotos visos tokio pobūdžio paslaugų teikimo galimybės, nebuvo kreiptasi dėl socialinių paslaugų šeimai pervertinimo. Šeimos gyvenamosios vietos savivaldybė tokių paslaugų pasiūlyti negalėjo. Tik pradėjus tyrimą Tarnybos teritorinis skyrius kreipėsi į Lietuvos neįgaliųjų draugiją bei į šeimos gyvenamosios vietos savivaldybės administraciją dėl galimybės teikti šeimai nuolatinę pagalbą ir priežiūrą, kad vaikas būtų grąžintas į biologinę šeimą, tačiau neatsirado galimybės teikti paslaugų motinai su vaiku (paaiškinimų kodėl buvo ieškoma paslaugų tik motinai ir vaikui negauta).

Šeimos poreikius tik iš dalies atitinkančių paslaugų skyrimas ir su tuo susijusių uždavinių šeimai atvejo vadybos procese išskėlimas (ir jų įgyvendinimas) nesudarė galimybės išspręsti (pašalinti) problemas, dėl kurių vaikas buvo paimtas iš šeimos.

Atlikus tyrimą padaryta išvada, kad savivaldybės nesuteikta šeimai nuolatinės intensyvios pagalbos ir priežiūros paslauga (neišnaudotos visos galimybės ieškoti tokio pobūdžio paslaugų kitose savivaldybėse ir pan.) nesudarė faktinių ir teisinių prielaidų bei galimybių grąžinti vaiką į biologinę šeimą, o savivaldybės pateiktas paslaugų, teikiamų negalių turintiems tėvams, auginantiems vaikus, sąrašas leido daryti prielaidą, kad intensyvios ir nuolatinės priežiūros paslaugos savivaldybės gyventojams (jei iškiltų poreikis) nėra prieinamas.

Kontrolierė Tarnybos teritorinio skyriaus sprendimą paimti vaiką iš šeimos susiklosčiusioje situacijoje pripažino būtinu vaiko saugumo užtikrinimui. Teritorinio skyriaus sprendimo teisėtumą įvertino teismas. Tyrimo metu buvo nustatyta, kad susidariusią situaciją bei kompetentingų institucijų sprendimus, susijusius su vaiko paėmimu iš šeimos, lėmė specialių, konkrečiai šeimai reikalingų paslaugų, už kurių teikimą atsakinga savivaldybė, trūkumas.

Manytina, kad su paslaugų individualizavimu ir trūkumu susiduria ir kiti negalių turintys ir nuolatinės priežiūros reikalingi tėvai, norintys auginti savo vaikus. Todėl valstybės mastu turėtų būti skiriamas didesnis dėmesys šiai problemai ir jos sprendimų paieškoms.

Kontrolierė kreipėsi į Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją, siūlydama formuojant ir įgyvendinant politiką, susijusią su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, įvertinti ir negalios politikos strategijose, programose, priemonių planuose numatytų įgyvendinti tikslų ir priemonių, susijusių su negalių turinčių tėvų teisės auginti savo vaikus ir vaikų teisės augti savo šeimoje, teisės į saugią aplinką, tinkamas vystymosi sąlygas, dermę.

2.2.3. Paslaugų užtikrinimo trūkumai vaikams, turintiems autizmo spektro sutrikimų

Atliekant skundų tyrimus, analizuojant vaikų su negalia bei jų šeimų interesus atstovaujančių visuomeninių organizacijų kreipimusis bei visuomenės informavimo priemonėse pateikiamą informaciją, stebimas šeimų, auginančių vaikus, kuriems diagnozuotas autizmo spektro sutrikimas, poreikius tenkinančių paslaugų trūkumas arba jų kokybės problemos.

Autizmo spektro sutrikimus turinčius vaikus atstovaujančios organizacijos kelia atsisakymo teikti ugdymo ir socialines paslaugas dėl vaiko agresyvumo teisėtumo klausimą, nurodo, jog dėl pasireiškiančio agresyvaus vaikų elgesio, nemokėdamos, negebėdamos ir (ar) neturėdamos galimybių užtikrinti šių vaikų

poreikių, ugdymo įstaigos ir socialinių paslaugų centrai linkę „atsikratyti“ jų, perkeldamos našta ant tėvų pečių.

Sudėtingas elgesys yra būdingas daugumai vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimų, ypač paauglystės metais. Tyrimuose pastebima, jog socialinių paslaugų organizavimo dokumentuose asmens agresyvumas nurodomas, kaip viena sąlygų, kuriai esant galima atsisakyti teikti paslaugas (nutraukti sutartį). Kontrolierės manymu, sutartis dėl paslaugų teikimo neturi būti nutraukiama neįvertinus situacijos, tik dėl vaiko agresyvumo, kurį lemia jo negalia. Įstaigoje taip pat nagrinėta situacija, kai specialioji mokykla atsisakė autizmo spektro sutrikimą turinčiam mokiniui toliau teikti trumpalaikės socialinės globos paslaugas dėl, neva negebėjimo vaikui teikti reikiamų paslaugų, tačiau iš esmės – dėl vaiko agresyvumo. Tiek švietimo, tiek socialines paslaugas teikianti įstaiga turi ieškoti būdų, kaip užtikrinti vaiko socialinių įgūdžių ugdymą, paslaugas įvairaus pobūdžio sutrikimų turintiems vaikams, gilinti turimas žinias, kaip valdyti agresyvius klientus, kaip išvengti jų krizinio elgesio.

„Jaučiamas spaudimas atsiimti vaiką, nes įstaiga negeba užtikrinti vaiko poreikių dėl kartais pasireiškiančio sudėtingo elgesio, kuris būdingas daugumai autistiškų vaikų, ypač paauglystės metais. Dėl susidariusios situacijos mama privalėjo atsisakyti darbo.“
(iš skundo)

Dėl specializuotų ugdymosi paslaugų poreikio, šeimos pasirenka vaikus ugdyti regiono specialiosiose mokyklose (klasėse), kurioms dėl galimybės jose ugdytis visiems regiono (šalies) mokiniams, lėšos skiriamos iš valstybės biudžeto. Šiose mokyklose teikiamos ir socialinės globos paslaugos, tačiau, mokyklų savininko pareigas vykdo savivaldybės, o teisės aktai įpareigoja savivaldybes socialinių paslaugų prieinamumą užtikrinti tik savo teritorijos gyventojams. Savivaldybės naudojami minėta nuostata atsisakydamos teikti socialinės globos paslaugas kitose savivaldybėse gyvenantiems vaikams. Tokia situacija iš esmės apsunkina švietimo prieinamumo klausimo sprendimą bei yra nepriimtina vaiko teisių užtikrinimo požiūriu. Būtent, šalies (regiono) mokyklų (klasių) kūrimo bei jų finansavimo perspektyva netenka prasmės, nes regiono mokiniams po formaliojo ugdymo valandų neužtikrinamos paslaugos (priežiūra, globa), apgyvendinimas, vaikus kasdien tektų vežioti ilgus atstumus. Nors socialinės paslaugos yra savivaldybės savarankiška funkcija, Kontrolierės nuomone, paslaugų teikime turi būti laikomasi visapusiško požiūrio, paslaugos turi būti derinamos su vaiko (ypač ugdymosi) bei jo šeimos poreikiais, o švietimo, socialinės ir sveikatos priežiūros paslaugos turi derėti.

Negalią turinčių vaikų tėvų kreipimūsi tyrimai rodo, jog ugdymo įstaigos nėra pasiruošusios priimti „kitokius“ vaikus, netgi mokyklos, turinčios specialiąsias klases įvairiapusių raidos sutrikimų turintiems vaikams, stokoja vaikams reikalingų specialistų (mokytojų padėjėjų, specialiųjų pedagogų, psichologų), pedagogai nėra tinkamai pasiruošę ugdyti šiuos vaikus. Susiduriama su stipriu mokyklos bendruomenės pasipriešinimu vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimų, įtraukčiai. Teikiant paslaugas šiems vaikams, turi būti įvertinti visi vaiko sveikatos, vystymosi, ugdymo(si), specialieji ir kiti poreikiai, t. y. svarbus priemonių kompleksškumas.

Atliekant tyrimus taip pat pastebėta, jog vis dar stokojama socialinių paslaugų vaikams su negalia ir jų šeimoms savivaldybėse, šeimoms nėra teikiamos paslaugos, kurių jos pageidauja ar, kurios yra šeimoms reikalingos pagal jų poreikius. Savivaldybėse trūksta socialinės globos, atokvėpio paslaugų vaikams su negalia auginančioms šeimoms. Savivaldybės nurodo, jog paslaugas šeimoms teikti sudėtinga, nes nėra darbuotojų, apmokytų dirbti su autizmo spektro sutrikimus turinčiais vaikais, nėra pritaikytų paslaugų.

Išskirtinas ir vaiko sveikatos poreikių užtikrinimo aspektas. Kontrolierė dažnai pastebi tėvų nepagrįstas abejones dėl sveikatos priežiūros sistemos paslaugų kokybės – gydytojų specialistų skiriamų diagnostikos priemonių reikalingumo, medikamentinio gydymo būtinybės ir pan. Teisė pasinaudoti tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis, taip pat jų prieinamumas bei kokybiška sveikatos priežiūra yra prigimtinė kiekvieno vaiko teisė, todėl svarbu didinti tėvų informuotumą apie vaikams teikiamų paslaugų kompleksškumą.

Pagalbos vaikams, kuriems diagnozuotas autizmas ar kitas raidos sutrikimas, 2019–2020 metų veiksmų plane¹¹ yra numatytos priemonės stiprinti ankstyvąją vaikų autizmo ir kitų raidos sutrikimų diagnostiką, užtikrinti kokybišką sveikatos priežiūros, socialinių ir ugdymo paslaugų prieinamumą šiems

vaikams. Taip pat numatyta suteikti reikiamas kompetencijas specialistams, teikiantiems sveikatos, socialines ar ugdymo paslaugas, siekiant užtikrinti, kad tėvai, auginantys autizmo ar kitą raidos sutrikimą turintį vaiką, būtų apmokyti ir gautų psichologinę pagalbą. Visgi, nevyriausybinės organizacijos, atstovaujančios autizmo spektro sutrikimus turinčius vaikus, pastebi, jog proveržio nėra, trūksta paslaugų bei kvalifikuotų specialistų, šeimos paliekamos be pagalbos spręsti joms vienoms nepakeliamus iššūkius.

Sveikatos apsaugos, Švietimo, mokslo ir sporto bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, reaguodamos į Kontrolierės prašymą informuoti apie vykdomas ar planuojamas vykdyti priemones, siekiant tikslu tobulinti pagalbos vaikams, turintiems autizmo spektro sutrikimą, ir jų šeimoms paslaugų spektrą, ypač kartais agresyviai besielgiantiems vaikams, nurodė, jog pagal kompetenciją šiuo metu vykdomos ir planuojamos vykdyti įvairios priemonės.

2.2.4. Paslaugų paaugliams aspektai

Paauglystė – tai gyvenimo etapas, kurį apibūdina didėjančios galimybės, gebėjimai, siekiai, energija ir kūrybiškumas, taip pat didelis pažeidžiamumas. Nesugebant tinkamai garantuoti paauglių teisių įgyvendinimo, neveikimo ir nesėkmės kaina yra didelė; paauglystės metu sukurti emocinio saugumo, sveikatos, seksualumo, švietimo, įgūdžių, atsparumo ir teisių supratimo pagrindai turės reikšmingų padarinių ne tik individualiam ir optimaliam, bet esamam ir būsimam socialiniam ir ekonominiam vystymuisi⁷.

Geriausių vaiko interesų užtikrinimas, kaip vaiko gerovę lemianti prielaida, didele dalimi priklauso nuo vaiko artimosios aplinkos. Susiklosčiusi vaikui nepalanki situacija, gyvenamoji aplinka gali turėti įtakos vaiko asmenybės vystymuisi, pakenkti jo dvasinei pusiausvyrai, sveikatai ir pan. Svarbu vaikui sudaryti tokią gyvenimo aplinką, kurioje jis būtų apsaugotas nuo žalingos įtakos ir padarinių.

Ataskaitiniais metais atkreiptas dėmesys į kreipimusis dėl sunkumų, kylančių sprendžiant paauglių teisių užtikrinimo, pagalbos jiems (ir šeimai), reaguojant į paauglių rizikingą, destruktivų elgesį, elgesio problemas (psichiką veikiančių medžiagų vartojimas, nenakvojimas namuose, mokyklos nelankymas, pan.), teikimo klausimus. Tyrimai parodė, kad praktikoje, net ir teikiant pagalbą, susiduriama su įvairiais iššūkiais, nėra pasiekiami iš(si)kelti tikslai: tėvai (kiti įstatyminiai atstovai) neskiria pakankamai dėmesio vaikui, neįsitraukia, nesidomi jo gyvenimo sritimis, neprisiima atsakomybės, vengia naudotis siūloma pagalba, nuvertina ją; paaugliai atsisako priimti siūlomą pagalbą (pvz., gydytis priklausomybes, lankyti specialistų konsultacijas, kt.), destruktivus elgesys, taisyklių ir susitarimų nesilaikymas, nepakankamai atidus tėvų požiūris į vaikų mokymąsi, pamokų praleidinėjimą, atsakomybės neprisiėmimas už netinkamą vaiko auklėjimą ir t.t. Ypač sunkios ir sudėtingos situacijos susidaro, kai vaikai vartoja (pradedama vartoti) alkoholį ar kitas psichiką veikiančias medžiagas.

Kontrolierė pastebi, jog darbe su šeimomis nesilaikoma sisteminio požiūrio į vaiko teisių pažeidimų prevenciją, teritoriniai skyriai vengia taikyti atsakomybę tėvams, netinkamai naudojantiems savo tėvų valdžią, taip pat asmenims, žinantiems apie paauglius (laikantiems pas save), pabėgusius iš namų, vaikų globos įstaigos ar kitos jų buvimo vietos. Tokiu būdu susidaro uždaras ratas – nėra sprendžiamas tėvų atsakomybės, jų valdžios tinkamo įgyvendinimo klausimai, neįgyvendinama vaiko atstovo pareiga rūpintis vaiko saugumu, taip pat vaikams neužtikrinama jo pareigas formuojanti aplinka, asmenys nepraneša apie pabėgusį vaiką kompetentingoms institucijoms, dėl ko apsunkinamas vaiko paieškos procesas, pagalbos vaikui ir kitų klausimų sprendimas. Kontrolierė atkreipė Tarnybos dėmesį, jog siekiant sustiprinti sisteminių vaiko teisių pažeidimų prevenciją, reikalinga apsvarstyti Tarnybos funkcijų efektyvesnį įgyvendinimą bei tobulinimą, taikant atsakomybę už nepranešimą apie iš namų, globos įstaigos ar kitos jo buvimo vietos pabėgusį vaiką. Savivaldybių administracijoms siūlyta atidžiai vertinti vaikų socialinės rizikos prevencijos priemonių poreikį savo teritorijoje, plėtoti ir efektyvinti savivaldybėje teikiamų paslaugų sritis socialinę riziką patiriantiems vaikams (taip pat vartojantiems psichoaktyvias medžiagas).

⁷ JT VTK Bendrasis komentaras Nr. 20 „Dėl vaiko teisių įgyvendinimo paauglystėje“, CRC/C/GC/20.

Paauglių teisių užtikrinimo, paslaugų ir pagalbos jiems užtikrinimo aspektai aptarti ir kitose šios ataskaitos dalyse: „Bėgantys vaikai“, „Globojamų vaikų hospitalizavimo psichikos sveikatos priežiūros įstaigose aspektai“, „Vaiko teisė būti išklaustyta ir reikšti nuomonę“, „Viešosios informacijos ir socialinės aplinkos poveikio aspektai“

2.2.5. Tarnybos teritorinių skyrių dalyvavimo įtaka paslaugų šeimai teikimo procese

Tiek užtikrinant vaiko teises, tiek organizuojant bei teikiant pagalbą vaikui ir jo šeimai, ypač svarbus Tarnybos teritorinių skyrių, savivaldybių administracijos specialistų bei socialines paslaugas teikiančios įstaigos bendradarbiavimas.

Skundų nagrinėjimo praktika rodo, jog dažnai trūksta sklandaus specialistų bendradarbiavimo. Įstaigoje nagrinētu atveju, šeimos problemos teritoriniam skyriui buvo žinomos nuo 2017-2018 m., tačiau situacija šeimoje praktiškai nesikeitė arba net blogėjo. Kontrolierė, vertindama vaiko teisių įgyvendinimo klausimą, siūlė teritoriniam skyriui imtis aktyvių veiksmų, užtikrinant šeimoms teikiamos pagalbos kokybę, veiksmingumą, kad teikiama pagalba atitiktų vaiko, tėvų ir artimų giminių poreikius. Teritorinis skyrius pažymėjo, jog dalyvaudamas atvejo vadybos procese, renka informaciją apie vaiko teisių apsaugos būklę savivaldybėse, teikia metodinę pagalbą ir siūlymus savivaldybių administracijoms dėl vaiko teisių apsaugos įgyvendinimo tobulinimo, tačiau nuostatuose bei kituose teisės aktuose įtvirtinti teritorinio skyriaus įgaliojimai neapima teisės atlikti socialinių paslaugų centro darbuotojų veiksmų vertinimą, teikiamų paslaugų kokybės vertinimo, ar duoti nurodymus nepavaldiems subjektams dėl teikiamų paslaugų pobūdžio ir apimtys. Reaguodama į situaciją, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija akcentavo Tarnybos teritorinio skyriaus ir atvejo vadybininko bendradarbiavimo ir glaudaus darbo svarbą, keičiantis informacija dėl situacijos šeimoje. Ministerija pažymėjo, jog dėl tolesnio darbo su šeima ir vaiku, teritorinio skyriaus specialistai ir atvejo vadybininkai gali tartis kartu, tačiau atvejo vadybininko pagal kompetenciją teikiama informacija apie esamą šeimos situaciją, nesuteikia teritoriniam skyriui teisės vertinti, ar paslaugos atvejo vadybos proceso metu buvo suteiktos tinkamai.

2.2.6. Atvejo vadybos teisinio reglamentavimo tobulinimas

Kontrolierė, teikdama išvadas ir pasiūlymus Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai dėl Atvejo vadybos tvarkos aprašo pakeitimo⁸, pasiūlė tikslinti ir papildyti projektą, nurodant, kokius veiksmus gali atlikti ar sprendimus priimti Tarnyba (jos teritorinis skyrius), nesutinkanti su sprendimu neskirti atvejo vadybos proceso (pateikti papildomus argumentus, pateikti prašymą dėl sprendimo peržiūrėjimo ar pan.).

Atvejo vadybos procese reikšmingas susitarimas kaip bus realizuojama vaiko teisė tiesiogiai bendrauti su savo tėvais, todėl pasiūlyta įtraukti į projektą nuostatas apie vaiko tėvų galimybių atvykti į susitikimus su vaiku analizę ir pagalbos tėvams (jei tokia būtų reikalinga) šioje dalyje suteikimą.

Kontrolierės nuomone, siūlomomis projekto nuostatomis ženkliai ir, manytina, nepagrįstai susiaurinamos aplinkybės, kurioms esant nustatomas kompleksinės pagalbos poreikis, todėl tokios nuostatos neatitinka nei kompleksinės pagalbos ir atvejo vadybos sąvokų, nei jų tikslų, nustatytų VTAP įstatyme. Dėl šios priežasties rekomenduota suderinti projekto nuostatas su atitinkamomis įstatymo nuostatomis.

Projekto rengėjai nepateikė argumentų, kodėl poįstatyminiame akte susiaurinamos VTAP įstatymo nuostatos, taip pat nepateikė informacijos, ar buvo vertinamas neigiamų pasekmių vaiko teisių užtikrinimui, kurias gali sukelti siūlomas teisinis reguliavimas, mastas. Buvo atkreiptas dėmesys, kad pagal VTAP įstatymo nuostatas, pagalba vaikui ir šeimai turi būti orientuota į kompleksinės pagalbos vaikui ir jo šeimai organizavimą, paslaugų teikimą, įvairios pagalbos teikimą, kai reikalinga kompleksinė ilgalaikė tęstinė pagalba, kad būtų padėta vaikui ir šeimai išspręsti iškilusias problemas.

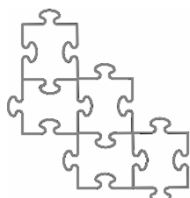
⁸ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymo „Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. kovo 29 d. įsakymo Nr. A1-141 „Dėl atvejo vadybos tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“ projektas Nr. 20-17038.

Teikiant išvadą buvo pažymėta, kad situacija šeimoje gali nesikeisti ir dėl teikiamos pagalbos šeimai priemonių netinkamumo ar nepakankamumo, todėl tikslinga vertinti, kokį poveikį turi teikiamos pagalbos priemonės, jei jos neveiksmingos – įvertinti priežastis. Kontrolierė nepritarė projekto rengėjų iniciatyvai atsisakyti galiojančios redakcijos Atvejo vadybos tvarkos apraše numatyto pagalbos vaikui ir (ar) šeimai tinkamumo, pakankamumo, efektyvumo vertinimo.

2.2. Paslaugos ir parama šeimai

PASIŪLYMAI:

- ✘ Sukurti efektyvią sistemą rizikingai besielgiančių nėščių moterų pagalbos poreikio nustatymui (identifikavimui) ir pagalbos teikimui, didinti visuomenės bei besilaukiančių moterų informuotumą apie rizikingo elgesio nėštumo metu pasekmes bei žalą dar negimusiam kūdikiui, apie pagalbos paslaugas savivaldybėje.
- ✘ Spręsti individualius vaikų, turinčių negalią ar autizmo spektro sutrikimus, poreikius atitinkančių paslaugų prieinamumo ir kokybės problemas.
- ✘ Užtikrinti paauglių poreikius atliepančios pagalbos sistemos veikimą, paaugliams prieinamas užimtumo, prevencines ir intervencines programas, pagalbą ir paslaugas juos auginančioms šeimoms.
- ✘ Užtikrinti aktyvų Tarybos teritorinių skyrių specialistų dalyvavimą atvejo vadybos procese.

2.3. VAIKO GLOBOS ASPEKTAI

2.3.1. Asmenų, norinčių tapti vaiko globėju, vertinimo ir paruošimo problemos

Šeimos aplinka yra palankesnė vaikui nei jo globa institucijoje, tačiau Įstaigoje nagrinėti kai kurie atvejai sudaro prielaidas abejoti dėl tinkamo asmenų parengimo globoti tėvų globos netekusį vaiką.

Į Įstaigą su skundu kreipėsi pareiškėja dėl Tarybos teritorinio skyriaus priimto sprendimo, jos teigimu, neatitinkančio geriausių vaiko interesų, grąžinti pareiškėjos šeimoje globojamą vaiką biologiniam tėvui. Tyrimo metu, pareiškėja ne kartą reišė nepasitenkinimą priimtu sprendimu, abejojo tėvo ketinimais ir galimybėmis rūpintis vaiku, kritikavo jo gyvenimo būdą ir sąlygas, prašė atvykti, palyginti jos ir tėvo gyvenimo sąlygas, teigė, kad vaiko teisės ir teisėti interesai yra pažeidžiami, nes vaikas neteks mamos, tėvo, brolių bei senelių ir, kad šiuo atveju yra ginamos tėvo, o ne vaiko teisės. Pareiškėja situaciją dėl grąžinamo tėvui vaiko viešino socialiniame tinkle, vietinėje spaudoje.

Vertinant globėjos išreikštą poziciją, padaryta išvada, jog globėja klaidingai interpretuoja vaiko laikinosios globos instituto paskirtį (laikinosios globos tikslas – grąžinti vaiką į šeimą), todėl kyla pagrįstų abejonių dėl jos parengimo globoti tėvų globos netekusį vaiką. Kontrolierė kreipėsi į globos centrą, kuriame pareiškėja išklaušė Globėjų (rūpintojų), budinčių globotojų, įtėvių, bendruomeninių vaikų globos namų darbuotojų mokymo ir konsultavimo programą (GIMK), su prašymu, vykdant mokymus asmenims, ketinantiems globoti vaikus pagal GIMK programą, atkreipti dėmesį į nurodytą problemą.

2.3.2. Vaiko globos organizavimo teisinio reglamentavimo tobulinimas

Ataskaitiniais metais Kontrolierė teikė pastabas institucijų parengtiems teisės aktų, susijusių su įvairiais vaiko globos organizavimo aspektais, projektams.

- *Vaiko globos vietos pastovumo užtikrinimas*

Teikdama išvadą Lietuvos Respublikos Seimui, Kontrolierė pritarė projektų iniciatorių pasiūlymams įstatymų lygmenyje – VTAP įstatyme ir Civiliniame kodekse⁹, įtvirtinti papildomas tėvų globos netekusių vaikų teisių ir interesų apsaugos garantijas.

Kontrolierės nuomone, vaiko globos organizavimas kuo arčiau vaiko gyvenamosios vietos, nenutraukiant vaikui svarbių socialinių ryšių (nesant svaraus pagrindo nekeičiant ugdymo įstaigos, palaikant ir sudarant sąlygas palaikyti ryšius su šeima ir kitais artimais asmenimis, kt.), reikšmingas vaiko laikinosios globos tikslo (grąžinti vaiką į šeimą) aspektu. Ne mažiau svarbu apsaugoti vaiką nuo pakartotinių traumuojančių patirčių, kuriuos jis gali patirti dėl globos vietos ir (ar) globėjų kaitos. Vaiko išskyrimas su šeima ir socialinių ryšių nutraukimas nustatant globą yra vaiką traumuojanti patirtis, todėl globos planavimo ir nustatymo procese turi būti vienodai reikšmingi abu aspektai – vaiko socialinių ryšių išsaugojimo bei globos vietos pastovumo užtikrinimas. Atsižvelgiant į tai, buvo pateiktas pasiūlymas tobulinti projektus, įtvirtinant vaiko aplinkos ir globos vietos pastovumo sąvokas ir principus vaiko globos organizavimo (nustatymo) procese, o vaiko globos vietos keitimą sieti ne su būtinuoju reikalingumu, o su geriausių vaiko interesų užtikrinimu.

► *Globėjo skyrimo aspektai*

Kontrolierė, teikdama išvadas Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai dėl siūlomų Civilinio kodekso pakeitimų¹⁰, siūlė tobulinti projektą, suderinant tarpusavyje projekto nuostatas, ir aiškiai nustatyti, kad esant aplinkybėms, nurodytoms Civiliniame kodekse, asmuo negali tapti vaiko globėju.

Šis siūlymas pateiktas siekiant užtikrinti vienodą teisės normos aiškinimą ir jos taikymo praktikos formavimą bei eliminuoti jos taikymo ateityje problemas, kurios sąlygotų vaiko teisių pažeidimus. Projekto rengėjų pasiūlytas reglamentavimas, pagal kurį globėju galėtų tapti asmuo, kurio sutuoktiniui (ar bendrai gyvenančiam neįregistravus santuokos asmeniui) buvo apribota tėvų valdžia, jis buvo nušalintas nuo globėjo pareigų atlikimo, buvo nutraukta budinčio globotojo sutartis dėl netinkamo pareigų vykdymo, jis buvo teistas už tyčinius nusikaltimus žmogiškumui, žmogaus gyvybei, seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, disponavimą narkotinėmis ar psichotropinėmis, nuodingosiomis ar stipriai veikiančiomis medžiagomis, nusikaltimus vaikui ir šeimai, visuomenės saugumui, dorovei, kt., negali būti laikytinas atitinkančiu vaiko interesus.

Kontrolierės nuomone, šios aplinkybės yra reikšmingos vaikų saugumo ir jų teisių užtikrinimo aspektais, todėl tai turėtų būti absoliutūs draudimo pagrindai ir neturėtų būti vertinamos tėvų valdžios ribojimo, nušalinimo nuo globėjo pareigų, sutarties nutraukimo su budinčiu globotoju dėl netinkamo pareigų atlikimo priežastys ar aukščiau nurodytų nusikalstamų veikų pavojingumo laipsnis.

► *Globėjo parinkimas likusiam be tėvų globos vaikui*

Valstybės kontrolė dar 2014 atlikusi auditą¹¹, kurio metu analizavo, ar vaikų globa organizuojama efektyviai, konstatavo, kad nėra sudarytos teisinės prielaidos parinkti vaikui globėją, labiausiai atitinkantį vaiko interesus.

Kontrolierė taip pat ilgą laiką atkreipia kompetentingų institucijų dėmesį į poreikį aiškiai reglamentuoti likusio be tėvų globos vaiko globėjo parinkimo aspektus ir prioritetus bei kitas reikšmės turinčias aplinkybes. Paminėtina, kad iniciatyvos reglamentuoti globėjo parinkimo vaikui tvarką buvo dar 2019 m., tačiau jos buvo nerezultatyvios.

Teikdama išvadas Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtam Globėjo (rūpintojo) parinkimo likusiam be tėvų globos vaikui tvarkos aprašo projektui¹², Kontrolierė pakartotinai atkreipė rengėjų dėmesį, kad projekte globėjo parinkimo mechanizmai nėra išsamiai detalizuoti (neaišku, ar tai

⁹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 straipsnio papildymo projektas Nr. XIII P-4351; Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.249 straipsnio papildymo projektas Nr. XIII P-4350.

¹⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.246, 3.250, 3.253, 3.254, 3.254¹, 3.257, 3.261, 3.262, 3.264, 3.268, 3.269 ir 3.276¹ straipsnių pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 494, 495 ir 500 straipsnių pakeitimo įstatymo projektų pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui“ projektas Nr. 20-2551.

¹¹ Valstybinio audito 2014 m. sausio 31 d. ataskaita Nr. VA-P-10-3-1 „Ar vaikų globos sistema atitinka globojamo vaiko geriausius interesus“.

¹² Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymo „Dėl globėjo (rūpintojo) parinkimo likusiam be tėvų globos vaikui tvarkos aprašo patvirtinimo“ projektas Nr. 20-9708.

kolegialūs, ar vienasmeniai sprendimai, procesas neformalizuotas (nenustatyta sprendimų įforminimo tvarka), nenustatytas kontrolės (priežiūros) mechanizmas, garantuosiantis proceso objektyvumą, ar kitos skaidrumą užtikrinančios priemonės, neišsamiai atskleistos ir nustatytos globėjo parinkimo konkrečiam vaikui reikšmės turinčios aplinkybės ir kriterijai, garantuosiantys vaiko interesų užtikrinimą globėjo parinkimo procese, todėl siūlomas reglamentavimas neišspręs globėjo parinkimo srityje egzistuojančių problemų.

Kontrolierė pažymėjo, kad kai kurių projekto nuostatų neatitikimas kitiems aukštesnės galios teisės aktams (pvz., Civiliniam kodeksui, Vaiko globos organizavimo nuostatams) sukurs teisinio neaiškumo situaciją ir kolizijas, o tai savo ruožtu neužtikrins vienodo teisės normų taikymo ir vienodos praktikos formavimo, kels pagrįstas abejones dėl priimtų sprendimų teisėtumo.

Taip pat pakartotinai pasiūlyta įvertinti, ar tikslingas kitų teisės aktų nuostatų atkartojimas (pvz., Vaiko globos organizavimo nuostatų), iš esmės nesukuriant naujų teisės normų ir nenustatant konkrečių vaiko ir globėjo ar budinčio globotojo parinkimo skaidrumo, vaiko interesus užtikrinančių kriterijų ir sprendimų priėmimo procedūrų.

Kontrolierė ne kartą išreiškė poziciją, jog vaiko, rasto sveikatos priežiūros įstaigoje arba įstaigoje, kurioje įsteigtas gyvybės langelis, perdavimas globai asmenims, įrašytiems į Norinčių įvaikinti Lietuvos Respublikos piliečių, nuolat gyvenančių Lietuvoje sąrašą, ne visais atvejais atitinka geriausias vaiko interesus, o tokia praktika vertintina neigiamai. Pats vaiko radimo šiose įstaigose (rastam vaikui ne šiose įstaigose aptariamoms nuostatomis netaikomoms) nesuponuoja absoliučios galimybės vėliau vaiką įvaikinti, nes teisės aktai nustato Tarnybos teritoriniam skyriui pareigą, jei galima nustatyti vaiko kilmę, susisiekti su vaiko motina ir tėvu bei išsiaiškinti jų ketinimus vaiko atžvilgiu. Svarbu ir tai, kad asmenų, kurie priėmė sprendimą įsivaikinti vaiką, lūkesčiai vaiko atžvilgiu yra visai kitokie nei vaiko laikinosios globos atveju, o tai, kaip rodo ir praktiniai pavyzdžiai, apsunkina pagrindinio laikinosios globos tikslo – gražinti vaiką į biologinę šeimą – įgyvendinimą. Kontrolierės vertinimu, siūlytas teisinis reguliavimas prieštaravo galiojantiems teisės aktams, numatyta vaiko globėjo (būsimo įtėvio) parinkimo tvarka tik iš dalies atitiko įtėvių parinkimo tvarkos reikalavimus, todėl toks teisinis reguliavimas buvo vertintas kaip sukuriantis tiesiogines galimybes piktnaudžiavimui įvaikinimo procese (parenkant vaikui įtėvius) ir sumenkinantis pastangas užtikrinti šio proceso skaidrumą.

Pakartotinai buvo atkreiptas dėmesys, kad vaiko interesų užtikrinimas nustatant vaikui globą ir paskiriant globėją galimas tik tada, kai įvertinamos visos aplinkybės, susijusios su konkrečios vaiko poreikiais, bei globėjo galimybės juos užtikrinti konkrečioje situacijoje, t. y. globėjo parinkimas yra (turėtų būti) procesas, kurio metu specialistų komanda be tėvų globos likusiam vaikui parenka geriausiai jo poreikius galinčius patenkinti globėjus. Todėl reglamentuojant globėjo parinkimą esminiais kriterijais turėtų būti gebėjimas ir galėjimas patenkinti poreikius (įskaitant ryšio su biologine šeima užtikrinimą), o ne globėjo ir vaiko gyvenamoji vieta (nors ta pati gyvenamoji vietovė neabejotinai palengvintų globėjo pareigą užtikrinti vaiko bendravimą su biologine šeima).

Projektas iš esmės nesprendė globėjo parinkimo problemų, nesudarė prielaidų užtikrinti globėjo parinkimo proceso skaidrumą ir priimamų sprendimų objektyvumą bei pagrįstumą, taip pat nenustatė priimtų sprendimų objektyvumo bei pagrįstumo patikros (esant poreikiui) galimybių, neatliepė Kontrolierės anksčiau teiktų siūlymų. Siūlyta projektą tobulinti.

2.3.3. Pozicija dėl siekio plėsti stacionarines asmens sveikatos priežiūros paslaugas sutrikusio vystymosi kūdikių namuose

Jungtinių Tautų alternatyvios globos vaikams gairėse¹³, pažymima, jog vaikui turi būti suteikiama galimybė gyventi kuo artimesnėje šeimai aplinkoje, jam įprastoje aplinkoje; sprendimai dėl alternatyvios globos vaikams, ypač iki 3 metų, turi būti priimami vadovaujantis šeimos aplinkos principu.

Vaiko teisių komitetas baigiamosiose pastabose Lietuvai¹⁴, išreiškė susirūpinimą, kad sprendžiant vaikų globos klausimus, prioritetas teikiamas institucinei globai. Komitetas rekomendavo užtikrinti, kad

¹³ UN General Assembly, Guidelines for the Alternative Care of Children: resolution, A/RES/64/142.

¹⁴ JT VTK 2006 m. kovo 17 d. baigiamosios pastabos Lietuvai dėl Vaiko teisių konvencijos, CRC/C/LTU/CO/2.

vaikai institucijose būtų apgyvendinami tik išimtiniais atvejais, kai rekomenduoja specialistai ir tai neprieštarauja vaiko interesams; įvykdyti alternatyvios globos sistemos reformą, sutrumpinti be tėvų globos likusių vaikų buvimo institucijose laiką, imtis kitų priemonių.

Rekomendacijoje dėl deinstitutionalizacijos ir bendruomeninių paslaugų teikimo vaikams su negalia¹⁵, rekomenduojama neteikti pirmenybės vaikų su negalia siuntimui į globos įstaigas. Deinstitutionalizacijos procesas turi apimti priemones, nukreiptas į institucionalizacijos prevenciją, ilgalaikio asmenų buvimo įstaigose prevenciją, bei bendruomeninių paslaugų kūrimą.

Vaikų apgyvendinimo sutrikusio vystymosi kūdikių namuose (sveikatos priežiūros įstaigose) (toliau – SVKN) problematika įvairiais aspektais įstaigoje nagrinėjama nuo 2006 m., šių įstaigų veikla ir veiklos pokyčiai deinstitutionalizacijos procese buvo išsamiai išnagrinėti ir įvertinti Kontrolierės tyrimuose¹⁶. Kontrolierė minėtuose tyrimuose išdėstė savo poziciją, kad SVKN teikiamos ankstyvosios rehabilitacijos paslaugos ir kita sveikatos priežiūra, siekiant užtikrinti tinkamą sutrikusios raidos vaikų vystymąsi, negali būti pagrindu apgyvendinti vaikus institucijose. Neabejotini įrodymai apie institucinės globos žalą vaiko raidai negali būti ignoruojami, bandant sureikšminti šio tipo įstaigų teikiamų sveikatos priežiūros paslaugų sutrikusios raidos vaikams, naudą. Vaikų apgyvendinimas institucijose, ypač tokio tipo įstaigose, kuriose neskiriamas pakankamas dėmesys ne sveikatos priežiūros paslaugų teikimui ir jų kokybei, visada buvo vertinamas kaip vaiko teisių pažeidimas bei neatitinkantis geriausių (teisėtų) vaiko interesų užtikrinimo principo.

Vienas Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų plano¹⁷ (toliau – Veiksmų planas) uždavinių – palaiapsniui pertvarkyti kūdikių namus. Pagal Veiksmų plano priemones, iki 2020 m. turėjo būti pertvarkyti visi (5) SVKN, stiprinant vaikų raidos sutrikimų ankstyvąją rehabilitaciją ir sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą vaikui su negalia ar turinčiam specialiųjų poreikių, diegiant laikino „atokvėpio“ paslaugų sistemą šeimoms, konsultuojant besilaukiančias vaikų su negalia ir juos auginančias šeimoms.

Pagal Medicininių indikacijų (ligų ir (ar) susijusių sveikatos sutrikimų) sąrašą, kuriuo vadovaujantis SVKN vaikams teikiamos stacionarinės asmens sveikatos priežiūros paslaugos¹⁸, vaikai į SVKN priimami ir juose teikiamos ilgalaikės stacionarinės sveikatos priežiūros paslaugos tik tam tikrais išskirtiniais atvejais. Minėtu įsakymu vaikų patekimas į SVKN buvo maksimaliai apribotas, siekiant mažinti institucinės globos ir ilgalaikį paslaugų teikimą institucijose, taip pat užtikrinti bendruomenėje teikiamų paslaugų prieinamumą negalią ar raidos sutrikimų turintiems vaikams. Tačiau Klaipėdos SVKN bei Vilniaus SVKN – pagalbos centras „Šeimos slėnis“ 2020 m. kreipėsi į Sveikatos apsaugos ministeriją, prašydami pakeisti aukščiau paminėtą įsakymą, jį papildant vaiko raidos sutrikimų gydymo indikacijomis, kurios būtų taikomos tik be tėvų likusių vaikų atžvilgiu.

Kontrolierė nepritarė tokiam siūlymui ir kreipėsi į Sveikatos apsaugos bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijas, pažymėdama, kad pritarimas pateiktam pasiūlymui reikštų sugrįžimą prie anksčiau taikytos ydingos praktikos, kai vaikai dėl sveikatos sutrikimų buvo apgyvendinami institucijose. Kontrolierė atkreipė kompetentingų institucijų dėmesį, kad kreipimasis ir jame išdėstyti siūlymai orientuoti tik į tėvų globos netekusius vaikus, šių įstaigų pateikti argumentai dėl indikacijų papildymo, taip pat siekis institucionalizuoti paslaugas vaikams (juos apgyvendinant institucijose, teikiančiose paslaugas), išskirtiems pagal jų socialinę padėtį (tėvų globos netekę vaikai) neatitinka vaiko teisių ir interesų užtikrinimo principo ir Veiksmų plano strateginio tikslo. Minėtų institucijų keliami ankstyvosios

¹⁵ Recommendation CM/Rec(2010)2 of the Committee of Ministers to member states on deinstitutionalisation and community living of children.

¹⁶ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus pažymos: 2011 m. lapkričio 16 d. Nr.15/05/16-2011/KI-13 „Dėl vaikų iki 3-4 metų globos organizavimo sutrikusio vystymosi kūdikių namuose ir kitose (Panevėžio A. Bandzos kūdikių ir vaikų globos namuose ir VšĮ Kauno klinikų filialo Vaikų rehabilitacijos ligoninėje „Lopšelis“) globą vykdančiose įstaigose, problemų“; 2015 m. kovo 20 d. Nr. (6.7.-2014-12)PR-46 „Dėl pokyčių vaikų iki 3 (4) metų ir vaikų su negalia, globojamų sutrikusio vystymosi kūdikių namuose bei A. Bandzos kūdikių ir vaikų globos namuose, srityje“. Prieiga internete: <http://vtaki.lt/lt/teisine-informacija/vaiko-teisiu-padeties-vertinimas/atlikti-tyrimai-ir-apibendrinimai>.

¹⁷ 2014 m. vasario 14 d. įsakymas Nr. A1-83 „Dėl Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2023 metų veiksmų plano patvirtinimo“.

¹⁸ Patvirtintas Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2016 m. birželio 6 d. įsakymu Nr. V-715.

reabilitacijos paslaugų vaikams, turintiems raidos sutrikimų, prieinamumo, taip pat racionalaus turimų išteklių panaudojimo (techninės bazės ir specialistų) klausimai yra neabejotinai aktualūs, tačiau jų, kaip ir kitų sveikatos priežiūros paslaugų, plėtra ir prieinamumas negali būti užtikrinami apgyvendinant vaikus paslaugas teikiančiose institucijose. Turi būti kuriamos ir (ar) plėtojamos naujos paslaugų rūšys ir jų teikimo formos.

Kreipdamasi į Sveikatos apsaugos bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijas, Kontrolierė prašė svarstant šiuos siūlymus atkreipti dėmesį į bandymus sugrąžinti buvusį vaiko interesų neatitinkantį SVKN veiklos profilį bei užtikrinti, kad Veiksmų plano priemonės, susijusios su SVKN pertvarkymu ir institucinės globos teikimo ribojimu likusiems be tėvų globos vaikams SVKN, būtų įgyvendintos visa priemonių plane numatyta apimtimi ir būtų įgyvendinti šio plano tikslai.

Sutrikusio vystymosi kūdikių namų siūlymui pakeisti minėtą sveikatos apsaugos ministro įsakymą, jį papildant vaiko raidos sutrikimų gydymo indikacijomis, nebuvo pritarta.

2.3.4. Globojamo vaiko teisių užtikrinimas ilgalaikio gydymo ir (ar) reabilitacijos laikotarpiu

Siekiant sudaryti sąlygas tėvų globos netekusiems vaikams augti šeimos ar artimoje jai aplinkoje, gerinant teikiamų socialinės globos paslaugų kokybę, kuriamos ir plėtojamos institucinei globai alternatyvios formos – bendruomeniniai vaikų globos namai bei globos centrai ir juose vaikų priežiūros paslaugas teikiantys budintys globotojai.

Ataskaitiniu laikotarpiu įstaigoje atlikti tyrimai, kurių metu buvo nustatyti vaiko, kuriam nustatyta laikinoji globa globos centre bei priežiūra pas budintį globotoją, teisių pažeidimai stacionaraus gydymo ir (ar) reabilitacijos laikotarpiu. Vienu atveju, 3,5 mėn. vaikui buvo atlikta neurochirurginė operacija, o esant tokiai sunkiai kūdikio sveikatos būklei, jam buvo reikalinga nuolatinė priežiūra, slauga ir globa, ko budinti globotoja, prižiūradama namuose dar du vaikus, negalėjo užtikrinti. Kitu atveju, 6 mėn. vaikas pusę metų buvo gydomas ligoninėje, budinti globotoja vaiką ligoninėje lankė po du–tris kartus per savaitę, tačiau dėl didelio atstumo negalėjo būti nuolat prie vaiko, nes, pagal pasirašytą bendradarbiavimo sutartį, turėjo būti pasiruošusi priimti dar bent vieną vaiką savo šeimoje. Kontrolierės vertinimu, ankstyvajame amžiuje vaiko vieno buvimas ilgą laiką gydymo ir (ar) reabilitacijos įstaigoje, gali būti prilyginamas stacionariai globai, taip pat pažeidžia geriausiųjų vaiko interesų užtikrinimo principą. Pastebėtina, jog būtent šiame amžiuje yra kuriamas prierašumas, kuris yra ypač svarbus vaiko ankstyvajai emocinei ir socialinei raidai.

Globos centrų veiklos kokybės priežiūrą atlieka Tarnyba kartu su Socialinių paslaugų priežiūros departamentu. Taip pat Tarnyba teikia globos centrams metodinę pagalbą, konsultacijas dėl globos centro veiklos; prižiūri, ar globos centras tinkamai vykdo Globėjų (rūpintojų), budinčių globotojų, įtėvių, bendruomeninių vaikų globos namų darbuotojų mokymo ir konsultavimo programą (toliau - GIMK programa) ir įgyvendina vaiko globėjo teises, pareigas (kai vaiko priežiūrą atlieka budintys globotojai); užtikrina tinkamą vaiko globą globėjų, nesusijusių giminytės ryšiais, globėjų giminaičių šeimose¹⁹.

Kontrolierė siūlė Tarnybai, teikiant metodinę pagalbą globos centrams, akcentuoti tokią praktiką, kai budinčio globotojo prižiūrimas vaikas stacionaraus gydymo ir (ar) reabilitacijos laikotarpiu būna vienas, kaip neigiamą bei pažeidžiančią vaiko teises bei geriausiuosius interesus.

Tarnyba informavo, jog teritoriniai skyriai iki 2020 m. IV ketv. pabaigos įpareigoti organizuoti pasitarimus su savivaldybių administracijų ir globos centrų atstovais, aptariant klausimus dėl savivaldybių atsakomybės paslaugų organizavimo ir teikimo procesuose, skatinant globą šeimoje bei akcentuojant nurodytą neigiamą praktiką. Taip pat Tarnyba parengė raštą savivaldybių administracijoms ir globos centrams, kuriuo atkreipiamas dėmesys į susiklosčiusią nepriimtina praktiką, bei pateikė išaiškinimą dėl budinčių globotojų prižiūrimų vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo stacionaraus gydymo ir (ar) reabilitacijos laikotarpiu. Skatinama imtis visų įmanomų priemonių siekiant užtikrinti, kad kiekvienoje savivaldybėje būtų plėtojamas paslaugų šeimai ir vaikui tinklas bei kiekviena šeima ir vaikas gautų jų individualius poreikius atitinkančias paslaugas, o parenkant budintį globotoją tėvų globos

¹⁹ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. sausio 19 d. įsakymas Nr. A1-28 „Dėl Globos centro veiklos ir vaiko budinčio globotojo vykdomos priežiūros organizavimo ir kokybės priežiūros tvarkos aprašo patvirtinimo“.

netekusiam vaikui būtų atsižvelgiama į teisės aktų reikalavimus ir priimant sprendimus atsižvelgiama į tai, kas geriausia vaikui.

2.3.5. Vaikų, paimtų iš jiems nesaugios aplinkos, apgyvendinimas ligoninėse

Vaikų, paimtų iš jiems nesaugios aplinkos, apgyvendinimo ligoninėse (iki perdavimo budintiems globotojams, globėjams ar tėvams) problemos ir galimos tendencijos užuomazgos aptartos Kontrolierės praeitų ataskaitinių metų ataskaitoje.

Kontrolierės pozicija dėl vaikų, paimtų iš nesaugios aplinkos, laikino apgyvendinimo sveikatos priežiūros įstaigose, taip užtikrinant jiems saugią aplinką, lieka nepakitusi – tokia praktika neatitinka geriausių vaiko interesų, o šios praktikos palaikymas negali būti motyvuojamas poreikiu ištirti vaiko sveikatos būklę ar suteikti jam sveikatos priežiūros paslaugas. Sveikatos priežiūros paslaugos turi būti suteikiamos ambulatoriškai ir, tik esant tam tikroms indikacijoms, vaikui gali būti teikiamos stacionarinės sveikatos priežiūros paslaugos, tačiau hospitalizavimas nėra ir negali būti prilyginamas apgyvendinimui ar (ir) saugios aplinkos vaikui užtikrinimui.

Vaiko situacijos vertinimo tvarkos apraše²⁰ įtvirtinta nuostata, leidžianti vaiką siųsti į sveikatos priežiūros įstaigą, kai, paėmus iš jam nesaugios aplinkos, būtina ištirti vaiko sveikatos būklę ar suteikti jam sveikatos priežiūros paslaugas, arba paskirti stacionarų gydymą, todėl tikėtina, kad vaikui saugios aplinkos užtikrinimas praktikoje gali būti organizuojamas nukreipiant vaikus į sveikatos priežiūros įstaigas, motyvuojant stacionarių sveikatos priežiūros paslaugų poreikiu.

Tarnyba nurodė, kad nesistestina duomenų, susijusių su iš nesaugios aplinkos paimtų vaikų sveikatos būkle ir jų nukreipimu į sveikatos priežiūros įstaigas bei tokio nukreipimo pagrįstumu, nesistestina ir neanalizuoja duomenų apie paskirtas diagnozes, gydymą, hospitalizavimo trukmę. Taigi nėra aišku, ar vaikų nukreipimu į sveikatos priežiūros įstaigas nėra sprendžiamos kitos, su saugios aplinkos vaikams užtikrinimu susijusios problemos, taip pat nėra galimybių įvertinti, ar besiformuojanti praktika atitinka geriausius vaikų interesus.

Kontrolierė ataskaitiniais metais pradėjo tyrimą dėl vaikų, paimtų iš nesaugios aplinkos, siuntimo į sveikatos priežiūros įstaigas, kai būtina ištirti vaiko sveikatos būklę ar suteikti jam sveikatos priežiūros paslaugas, arba paskirti stacionarų gydymą.

2.3.6. Vaiko globos organizavimo trūkumai

Ataskaitiniais metais Kontrolierės atliktų tyrimų išvados rodo, kad Tarnybos teritorinių skyrių veiklos tobulinimo srityje ir toliau turėtų būti skiriamas didesnis dėmesys nustatytiems veiklos trūkumams vaiko globos organizavimo srityje.

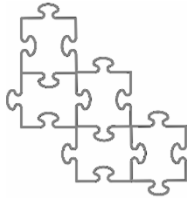
Trūkumai bei pažeidimai globos organizavimo srityje pasireiškė teisės aktuose nustatytų terminų nesilaikymu, formalia globos priežiūra, brolių ir seserų neišskyrimo principo pažeidimu nustatant vaikams globą, netinkamu globėjų ir budinčių globotojų pareigų atlikimo vertinimu, laikinosios globos nustatymu asmenų, siekiančių įsivaikinti, šeimose, vaiko turtinių teisių užtikrinimo nepakankamu vertinimu globos priežiūros procese.

Plačiau nustatyti trūkumai atskleisti šios ataskaitos dalyje „Vaiko teisių apsaugos institucijos“.

2.3. Vaiko globos aspektai

PASIŪLYMAI:

²⁰ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2019 m. gruodžio 30 d. įsakymas Nr. A1-803 „Dėl Vaiko situacijos vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

✘ Vykdam mokymus asmenims, ketinantiems globoti (rūpintis) vaikus ar tapti budinčiais globotojais pagal Globėjų (rūpintojų), budinčių globotojų, įtėvių, bendruomeninių vaikų globos namų darbuotojų mokymo ir konsultavimo programą (GIMK), akcentuoti laikinosios globos tikslą – grąžinti vaiką į šeimą bei globėjo ar budinčio globotojo pareigas, siekiant šio tikslo.

✘ Užtikrinti, kad globos organizavimo procesas atitiktų jį reglamentuojančių teisės aktų reikalavimus, didesnę dėmesį skirti globos priežiūros procesui bei tinkamam globėjo pareigų atlikimo (vaiko individualių poreikių užtikrinimo) vertinimui.

✘ Tobulinti vaiko globos organizavimo teisinį reglamentavimą, siekiant globos organizavimo ir globėjo vaikui parinkimo proceso skaidrumo bei objektyvumo, geriausiai vaiko individualius poreikius galinčio atliepti (užtikrinti) globėjo parinkimo.

2.4. ĮVAIKINIMAS

2.4.1. Įvaikinimo duomenų atskleidimas dėl netinkamo asmens duomenų tvarkymo

Kontrolierė atliko tyrimą savo iniciatyva dėl galimai netinkamo asmens duomenų tvarkymo vienos savivaldybės darželių informacinėje sistemoje ir nustatė, kad savivaldybės administracija neteisėtai atskleidė įvaikinimo duomenis bei pažeidė vaiko teises ir teisėtus interesus.

Savivaldybės administracija, dėl netinkamo asmens duomenų tvarkymo pateikdama sąskaitas už darželį (ikimokyklinio ugdymo paslaugas) vaiko biologinei motinai, atskleidė patį įvaikinimo faktą, naują vaiko pavardę, ugdymo įstaigą, kurią jis lanko. Informacija apie įvaikinimą buvusiems vaiko artimiesiems giminaičiams pagal kilmę (biologinei motinai) buvo atskleista nesant jokių svarių priežasčių, nustatytų įstatyme, ir be teismo, nagrinėjusio įvaikinimo bylą, leidimo.

Atlikto tyrimo kontekste kertiniu aspektu laikytinas įstatymu saugomas įvaikinimo konfidencialumas. Civiliniame kodekse įtvirtinta imperatyvi teisės norma, kad be įtėvių sutikimo, kol vaikas sulaukia pilnametystės, negali būti atskleisti duomenys apie įvaikinimą. Įvaikinimo konfidencialumas visada buvo vienas svarbiausių įvaikinimo instituto probleminių aspektų, kėlęs daug diskusijų, pasižymintis nuomonių šiuo klausimu įvairove ir reglamentavimo skirtumais įvairiose šalyse. Įvaikinimo konfidencialumo klausimu nėra vieno reguliavimo standarto ir valstybėse Europos Tarybos narėse.

Įvaikinimo teisiniai santykiai yra susiję su pagrindinių žmogaus teisių apsauga ir įgyvendinimu, todėl šiems santykiams reguliuoti taikytini tarptautiniai žmogaus teisių aktai. Nors EŽT Konvencija nėra specializuotas vaiko teisių aktas, joje tiesiogiai nėra reglamentuoti įvaikinimo teisiniai santykiai, taikant šią konvenciją atsiskleidžia įvaikinimo teisinio reguliavimo problemos ir nustatomi žmogaus teisių standartai įvaikinimo srityje. Nagrinėjamoje situacijoje reikšmingas EŽT Konvencijos 8 straipsnis, įpareigojantis valstybes dalyves gerbti kiekvieno asmens teisę į privatų ir šeimos gyvenimą.

EŽT jurisprudencijoje vienas iš šeimos gyvenimo gerbimo principo turinio aspektų yra įvaikinimo konfidencialumo apsauga ir užtikrinimas. Teismo praktika²¹ rodo, kad šeimos santykiai, atsirandantys įvaikinus, patenka į EŽT Konvencijos apsaugos sritį automatiškai – tai yra, dėl paties įvaikinimo fakto (įtėvių ir įvaikių santykiai gali patekti į konvencijos 8 straipsnio apsaugos sritį net ir tuo atveju, kai sprendimas dėl įvaikinimo nebuvo praktiškai įgyvendintas).

Itin svarbi taip pat yra vaiko teisė žinoti savo tėvus ir jo teisė į identiškumą (Vaiko teisių konvencijos 7, 8 straipsniai), taip pat biologinių tėvų ir vaiko teisė į privatumą bei įvaikintojų ir vaikų teisė į šeimos gyvenimo gerbimą (EŽT Konvencijos 8 straipsnis). Kalbant apie vaiko teisę į identiškumą, kuri apima ir vaiko teisę į šeimos ryšius, EŽT konstatavo²², kad valstybės Konvencijos dalyvės, kuriose

²¹ Byla 2004 m., Pini ir kiti prieš Rumuniją.

²² Byla 1989 m., Gaskin prieš Jungtinę Karalystę.

informacija apie vaiko globą, įvaikinimą ir kitus su jo tapatybe susijusius dalykus yra konfidenciali, turi sukurti efektyvią informacijos administravimo sistemą, kuri užtikrintų teisę inicijuoti procedūras šiai informacijai gauti. Ši sistema privalo garantuoti vaiko, jo tėvų, globėjų ir valstybės interesų pusiausvyrą, todėl sprendžiant, ar konkreti informacija yra atskleistina, turėtų būti vadovaujama proporcingumo principu.

Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija (toliau – Inspekcija), išnagrinėjusi šį atvejį, pažymėjo, kad savivaldybės administracija, tvarkydama asmens duomenis privalo vadovautis Bendruoju duomenų apsaugos reglamentu²³, kuris numato, jog asmens duomenys turi būti tikslūs ir prireikus atnaujinami, turi būti imamasi visų pagrįstų priemonių užtikrinti, kad asmens duomenys, kurie nėra tikslūs, atsižvelgiant į jų tvarkymo tikslus, būtų nedelsiant ištrinami arba ištaisomi (tikslumo principas), taip pat, jog asmens duomenys turi būti tvarkomi tokiu būdu, kad taikant atitinkamas technines ar organizacines priemones būtų užtikrintas tinkamas asmens duomenų saugumas, įskaitant apsaugą nuo duomenų tvarkymo be leidimo arba neteisėto duomenų tvarkymo ir nuo netyčinio praradimo, sunaikinimo ar sugadinimo (vientisumo ir konfidencialumo principas). Inspekcija padarė išvadą, kad savivaldybės administracija neįgyvendino tinkamų organizacinių ir techninių priemonių, neužtikrino tvarkomų asmens duomenų tikslumo principo ir pažeidė Bendrąjį duomenų apsaugos reglamentą. Inspekcija dar anksčiau buvo skyrusi savivaldybės administracijai papeikimą dėl netinkamo organizacinių ir techninių priemonių įgyvendinimo, neužtikrinant asmens duomenų tikslumo principo tvarkant įvaikinto vaiko asmens duomenis savivaldybės darželių informacinėje sistemoje. Atsižvelgus į tai, kad pažeidimas kartojasi, rodo, jog savivaldybės administracija nesiėmė pakankamų priemonių, jog tokie pažeidimai nesikartotų; kadangi pažeidimas yra susijęs su itin jautrios informacijos (duomenų apie įvaikintą vaiką) atskleidimu, savivaldybės administracijos atžvilgiu pradėta administracinės baudos skyrimo procedūra ir nurodyta imtis organizacinių ir techninių priemonių, kad IS tvarkomi asmens duomenys būtų tikslūs.

Kontrolierė, atlikusi tyrimą ir nustačiusi vaiko teisių pažeidimą bei neteisėto įvaikinimo fakto atskleidimo atvejį, atkreipė savivaldybės administracijos direktoriaus dėmesį į tyrimo metu nustatytus vaiko teisių ir jo teisėtų interesų pažeidimus ir siūlė imtis priemonių, kad būtų pašalinti teisės aktų pažeidimai, jų priežastys ir sąlygos.

2.4.2. Įvaikinimo organizavimo teisinio reglamentavimo tobulinimas

Ataskaitiniais metais Kontrolierė teikė pastabas teisinio reglamentavimo tobulinimo iniciatyvoms įvaikinimo klausimais.

► Dėl įvaikinimo organizavimo

Kontrolierė, teikdama išvadas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymo „Įvaikinimo organizavimo Lietuvos Respublikoje tvarkos aprašo patvirtinimo“ projektui (toliau – Projektas), atkreipė Projekto rengėjų dėmesį, kad visos ikiteisminio įvaikinimo organizavimo procedūros (įvaikinimo galimybių įvertinimas, vaiko rengimas įvaikinti, galimų įvaikintojų tinkamumo būti įtėviais patikrinimas, asmenų, siekiančių įvaikinti siūlomą vaiką, vaiko parinkimas) turi būti išsamiai ir tiksliai reglamentuotos.

Sutikdama, kad dėl proceso sudėtingumo, etapų gausos yra sudėtinga reglamentuoti procedūras viename teisės akte, įvertindama projekte nurodytą teisės akto reguliavimo sritį, Kontrolierė pasiūlė papildyti projektą nuostatomis dėl visų ikiteisminio įvaikinimo procedūrų ir nuorodomis į jas reglamentuojančius kitus poįstatyminius teisės aktus. Taip pat buvo pasiūlyta patikslinti ir suvienodinti Projekte nurodytus subjektus (Tarnyba, Įvaikintojų parinkimo komisija, Tarnybos direktorius), parenkančius labiausiai vaiko interesus ir poreikius atitinkančius įvaikintojus.

Buvo atkreiptas dėmesys, kad Projektas nustato tik deklaratyvų įvaikintojų parinkimo komisijos, Tarptautinio įvaikinimo komisijos dalyvavimą įvaikinimo organizavimo procese, nėra nuorodų, kokiais kriterijais vadovaujantis komisijos teikia rekomendacijas, o sprendimas dėl būsimų įtėvių parinkimo,

²³ 2016 m. balandžio 27 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo ir kuriuo panaikinama Direktyva 95/46/EB.

vaikų įrašymo į Galimų įvaikinti vaikų, atitinkančių specialiuosius kriterijus, sąrašą, priskiriamas Tarnybos direktoriaus kompetencijai. Nėra aiškiai nustatyta procedūra dėl būsimų įvaikintojų parinkimo tais atvejais, kai Tarnybos direktorius nesutinka su komisijų rekomendacijomis.

Kontrolierės nuomone, atsižvelgiant į įvaikinimo proceso jautrumą, būtina užtikrinti jo skaidrumą, priimamų sprendimų objektyvumą bei pagrįstumą, tačiau siūlomas reglamentavimas neeliminuoja galimybės priimti nesąžiningų, neobjektyvių ir neskaidrių sprendimų, nes nepakankami detalizuojami asmens, siekiančio įvaikinti siūlomą vaiką, atrankos vykdymo principai, šių asmenų parinkimas tam tikram vaikui priklauso nuo vieno asmens – Tarnybos direktoriaus ir yra nekontroliuojamas. Galiojanti nacionalinio įvaikinimo komisijos sudarymo praktika, kai ji sudaroma iš Tarnybos valstybės tarnautojų, pavaldžių Tarnybos direktoriui, neeliminuoja nesąžiningų sprendimų priėmimo ir sudaro prielaidas abejonėms dėl įvaikinimo proceso skaidrumo. Siekiant įvaikinimo ir įvaikintojų parinkimo skaidrumo, visi procesai turėtų būti formalizuoti ir standartizuoti. Rekomendacijos (sprendimo) forma turėtų būti patvirtinta poįstatyminiu, o ne Tarnybos vidaus darbo organizavimą reguliuojančiu teisės aktu, šios formos turinys turėtų būti informatyvus ir pagrindžiantis komisijos išvadas (rekomendacijas) dėl labiausiai vaiko poreikius ir interesus atitinkančio konkretaus įvaikintojo (-ų). Pateikto derinti Projekto nuostatos leido daryti prielaidą, kad tarptautinio įvaikinimo atvejais bus palaikoma praktika, kai ne vaikui parenkami tėvai (įvaikintojai), o įvaikintojams parenkamas jų lūkesčius atitinkantis vaikas, kas iš esmės prieštarautų tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų nuostatoms.

Atkreiptas dėmesys, kad Projekto rengėjų siūlomas teisinis reguliavimas, kai vaikui pradedamas įvaikintojų parinkimas jo neįrašius į Galimų įvaikinti vaikų sąrašą, o tik esant sąlygoms, kurios suponuoja jo įrašymą į sąrašą, ne tik neatitinka Civilinio kodekso reikalavimų, bet ir sudaro tiesiogines prielaidas piktnaudžiavimui įvaikinimo organizavimo srityje bei diskredituoja patį įvaikinimo procesą.

Kontrolierės nuomone, Projekte turėtų būti reglamentuotas vaiko nuomonės išklauskymas dėl parinktų įvaikintojų ir vaiko sutikimo, kad jį įvaikintų konkretūs asmenys. Šiuo metu vaiko nuomonės išklauskymas nustatytas dėl įvaikinimo apskritai. Projekto nuostatos akcentuoja būsimų įvaikintojų sutikimą įvaikinti pasiūlytą vaiką, tačiau nėra nustatytas vaiko nuomonės išklauskymas dėl konkrečių įvaikintojų ikiteisminiame įvaikinimo organizavimo procese.

Įvertinant Projekte nurodomą santykių reguliavimo apimtį, pasiūlyta jį tvirtinti ne socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu, o Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu.

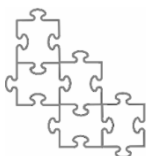
► Dėl tarptautinio įvaikinimo bylų teisingumo keitimo tikslingumo

Kontrolierė, susipažinusi su Nacionalinės teismų administracijos pateiktu siūlymu keisti tarptautinio įvaikinimo bylų teisingumą ir išdėstytais argumentais, pritarė šios kategorijos bylų priskyrimui visiems apygardos teismams pagal naujas teisingumo taisykles.

Kontrolierė pasiūlė šios kategorijos byloms nustatyti šias teisingumo taisykles: pareiškėjui (įvaikintojui), gyvenančiam užsienio valstybėje, – apygardos teisme pagal įvaikinamo Lietuvos Respublikos piliečio gyvenamąją vietą Lietuvoje; pareiškėjui (įvaikintojui), gyvenančiam Lietuvos Respublikoje – pagal jo ar įvaikinamo Lietuvos Respublikos piliečio gyvenamąją vietą Lietuvoje.

2.4. Įvaikinimas

PASIŪLYMAI:

✧ Užtikrinant įvaikinimo proceso skaidrumą, priimamų sprendimų objektyvumą bei pagrįstumą, vaiko interesų šiame procese užtikrinimą ir vaiko nuomonės išklauskimą, tobulinti ikiteisminio įvaikinimo proceso reglamentavimą (formalizuojant ir standartizuojant sprendimų priėmimą, detalizuojant asmens, siekiančio įvaikinti siūlomą vaiką, atrankos vykdymo principus ir kriterijus, kt.).

⌘ Atkreipti kompetentingų institucijų, tvarkančių asmens duomenis, susijusius su įvaikinimu, į būtinybę taikyti technines, teisines, organizacinio pobūdžio priemones, užtikrinančias įvaikinimo paslapties apsaugą nuo neteisėto atskleidimo tretiesiems asmenims.

2.5. VAIKAS ŠVIETIMO SISTEMOJE

2.5.1. Vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, teisių užtikrinimas

Tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai pripažįsta kiekvieno vaiko, taip pat ir turinčio specialiųjų ugdymosi poreikių, teisę į mokslą, kuris leistų išlavinti gyvenimui svarbius komunikacinius gebėjimus ir socialinę kompetenciją, įgyti gebėjimus savarankiškai kurti savo gyvenimą. Valstybė turi pareigą kurti švietimo sistemas ir užtikrinti jų prieinamumą kiekvienam vaikui be jokios diskriminacijos ir nepriklausomai nuo vaiko socialinės padėties, kalbos, amžiaus ar kitų aplinkybių. Remiantis Neįgaliųjų teisių konvencija, valstybė yra įpareigota užtikrinti, kad vaikai dėl negalios nebūtų šalinami iš švietimo sistemos, kad jiems nebūtų atimta galimybė įgyti nemokamą ir privalomą išsilavinimą bei, kad visi vaikai turėtų galimybę įgyti integracinį, kokybišką ir nemokamą pradinį išsilavinimą lygiai su kitais asmenimis tose bendruomenėse, kuriose jie gyvena.

Vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo iššūkių temos išlieka aktualios įstaigos veikloje kiekvienais metais. Atliekant tyrimus nustatomi kokybiško švietimo prieinamumo specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams trūkumai: neužtikrinama švietimo pagalbos specialistų, specialioji (mokytojo padėjėjo) pagalba; neužtikrinamas ugdymo turinio ir metodų konkrečiam mokiniui pritaikymas. Pažymėtina, jog tinkamas sąlygų nepritaikymas (dėl šios priežasties neužtikrinamas visavertis ir lygiateisis naudojimas teise į švietimą) laikytinas diskriminacija dėl asmens turimų specialiųjų poreikių.

Mokinių specialiuosius ugdymosi poreikius pedagoginiu, psichologiniu, medicininiu ir socialiniu pedagoginiu aspektais vertina, švietimo pagalbos ir paslaugų reikmes nustato bei programos pritaikymą, specialiąsias mokymo ir techninės pagalbos priemones ir kt. rekomenduoja pedagoginė psichologinė tarnyba. Už rekomendacijų įgyvendinimą, kaip ir už švietimo kokybę, atsako švietimo teikėjas (mokykla) bei savininko teises ir pareigas įgyvendinanti institucija (savivaldybė). Praktikoje pastebima, kad mokyklos ne visada turi reikiamus specialistus, todėl mokiniams nėra užtikrinama reikalinga pagalba arba ji teikiama mažesne apimtimi. Pvz., vienu iš įstaigoje nagrinėtų atvejų, mokykloje, turinčioje specialiąją klasę įvairiapusių raidos sutrikimų turintiems vaikams, nebuvo iš anksto pasirengta garantuoti kokybišką ugdymą pradedantiems mokyklą lankyti vaikams bei formuojant tokią klasę nebuvo surinkta specialistų komanda: trūko specialiojo pedagogo, psichologo, vieno mokytojo padėjėjo pagalba skirta šešioms šios pagalbos reikalingiems vaikams. Konkretūs atvejai rodo, kad mokykloms gana sunku rasti mokytojo padėjėjų (kadangi nėra keliami išsilavinimo reikalavimai, siūlomas mažas darbo užmokestis), todėl dažnai šio darbuotojo pagalba nėra teikiama. Pvz., mokytojo padėjėjo pagalba nebuvo skirta konkrečiam vaikui, motyvuojant, jog pastarasis yra ramaus būdo, niekam nekelia problemų, o mokytojo padėjėjo pagalba labiau reikalinga kitoje klasėje besimokantiems vaikams.

Išlieka aktualios problemos, susijusios su mokyklos personalo kvalifikacija – specialistams trūksta praktinių žinių ir įgūdžių dirbant su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais mokiniais: kaip pritaikyti (parengti) vaikui individualią programą, rasti tinkamus bendravimo su vaiku būdus ir mokymo metodus, kt. Kartu pastebima, jog nėra siekiama konkrečios ir realios pagalbos iš specializuotų įstaigų šalyje, teikiančių metodines, konsultavimo paslaugas vaikams, tėvams ir pedagogams.

Įstaigoje tirtuose atvejuose matomas ir nepakankamas tėvų bendradarbiavimas, visapusiškai užtikrinant vaikų poreikius. Pasitaiko, jog tėvai nenori, kad būtų įvertinti vaikų gebėjimai pedagoginėje psichologinėje tarnyboje, arba nepristato įvertinimų mokyklai.

Mokyklos ir savivaldybės akcentuoja finansinių išteklių trūkumo problemą. Tačiau pastebėtina, kad švietimo pagalbos teikimo mokiniui, mokytojui ir šeimai funkcija yra savarankiška savivaldybių funkcija.

2.5.2. Mokinių mokymosi nuotoliniu būdu ir ugdymo organizavimo pokyčiai

Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, atsižvelgdama į Lietuvos mokyklų vadovų asociacijos (toliau – Asociacija) siūlymus, inicijavo 2019–2020 ir 2020–2021 mokslo metų pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendrųjų ugdymo planų (toliau – Planai)²⁴ pakeitimą.

Asociacija, argumentuodama epidemiologine situacija dėl COVID-19, siūlė ilginti nuotolinio ugdymo organizavimo terminus (trukmę)²⁵, keisti nuotolinio ugdymo organizavimo tvarką ir nustatyti, kad 5 klasėse ir IV gimnazijos klasėse mokiniai galėtų būti ugdomi iki 30 proc., 6–8 klasėse ir I–III gimnazijos klasėse mokiniai galėtų būti ugdomi iki 50 proc. nuotoliniu būdu.

Kontrolierė, vertindama projektą, atkreipė dėmesį į tai, kad: nuostatų dėl nuotolinio ugdymo įtvirtinimas ir (si)galiojimas nėra išimtinai siejamas su epidemiologine situacija ar kitomis ypatingomis aplinkybėmis, jų trukmė, todėl galėtų būti taikomas praktikoje ir įprastomis sąlygomis; nėra pateikta informacijos apie tai, ar Asociacijos iniciatyva ir siūlomas reglamentavimas buvo aptartas su mokiniais, tėvais, mokytojais, kitais mokyklų bendruomenių atstovais bei kokia yra kiekvienos iš suinteresuotų grupių nuomonė dėl Asociacijos iniciatyvos; nėra aišku kaip bus užtikrintas konkrečių Planų nuostatų dėl ugdymo proceso organizavimo nuotoliniu mokymo proceso organizavimo būdu reikalavimų įgyvendinimas, ypač kaip yra ir, atitinkamai bus, sprendžiamos situacijos, paaiškinę, jog mokinyms negali mokytis nurodytu būdu dėl tam tikrų priežasčių (mokymosi namuose sąlygų ar pan.).

Taip pat buvo paminėta, kad, vertinant pirmąjį koronaviruso protrūkį, visos valstybės tam tikru mastu apribojo vaikų teisę į mokslą ir alternatyviomis priemonėmis bandė užtikrinti švietimo programų tęstinumą, tačiau nėra atlikti vertinimai, ar nustatyti apribojimai turėjo įtakos pačiai švietimo esmei, veiksmingumui ir kokybei tiek, kad tai galėtų pažeisti teisę į mokslą.

Europos Parlamentas²⁶ atkreipė dėmesį į tai, jog „švietimo įstaigos atlieka daug platesnį socialinį ir švietėjišką vaidmenį ir prisideda prie besimokančiųjų fizinės bei psichikos sveikatos“; į „neigiamą izoliavimo priemonių poveikį besimokančiųjų psichikos sveikatai ir gerovei, taip pat į įtampą, susijusią su vertinimu ir izoliacija nuo bendraamžių“ bei į tai, jog „tiesioginio mokytojų ir mokinių bendravimo stoka dažnai turi įtakos besimokančiųjų gerovei ir psichikos sveikatai.“ Europos Parlamentas nurodė, kad „palankiai vertina švietimo specialistų ir valstybių narių pastangas užtikrinti, kad būtų atnaujintas mokymasis gyvai COVID-19 atžvilgiu saugioje aplinkoje“ bei paragino „valstybes nares daryti tai, ko reikia, kad visiems būtų užtikrintas mokymasis gyvai“, o „tuo atveju, jei būtų vėl taikomos izoliavimo priemonės, švietimo įstaigos turi būti aprūpintos priemonėmis, kad galėtų užtikrinti kokybišką skaitmeninį mokymąsi visiems besimokantiems ir spręsti psichikos sveikatos bei gerovės problemą bendradarbiaudamos su tėvais ir kitais suinteresuotaisiais subjektais“. Neneigdamas tikimybės, „jog pandemija paskatins perėjimą prie mišraus švietimo modelio, kuriame mokymasis gyvai klasėje bus derinamas su e. mokymosi sprendimais“, Europos Parlamentas akcentavo, kad „mokymasis gyvai turi išlikti švietimo ir mokymo pagrindu“.

Kontrolierė pažymėjo, kad net pandemijos sąlygomis ir esant sudėtingai epidemiologinei situacijai, prioritetas turi būti teikiamas mokymuisi klasėje, tiesiogiai bendraujant, kas ypač svarbu pradinių klasių mokiniams bei išsakė abejonę dėl siūlomų teisinio reglamentavimo pakeitimų atitikimo geriausiems vaiko interesams, vaiko teisės į mokslą ir kitų vaiko teisių užtikrinimo. Taip pat Kontrolierė pažymėjo, kad pagal galiojančią Planų redakciją, mokykla, kurios nuostatuose (įstatuose) įteisintas nuotolinio mokymo proceso organizavimo būdas, gali priimti sprendimą mokiniams dalį ugdymo proceso įgyvendinti nuotoliniu mokymo proceso organizavimo būdu Planuose nustatytą valandų skaičių (skiriamo laiko per mokslo metus), kurio didinimas įprastose situacijose (nesant ypatingų aplinkybių) šiuo atveju nėra objektyviai pagrįstas.

²⁴ Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2019 m. balandžio 15 d. Nr. V-417 įsakymas „Dėl 2019–2020 ir 2020–2021 mokslo metų pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendrųjų ugdymo planų patvirtinimo“.

²⁵ Siūlymo teikimo metu iki 10 proc. ugdymo procesui skiriamo laiko per mokslo metus galėjo būti įgyvendinama nuotoliniu būdu 5–8 klasių mokiniams, iki 30 proc. ugdymo procesui skiriamo laiko per mokslo metus galėjo būti įgyvendinama nuotoliniu būdu 9–10, I–IV gimnazijos klasių mokiniams.

²⁶ Europos Parlamento 2020 m. spalio 22 d. rezoliucija dėl Europos švietimo ateities atsižvelgiant į COVID-19 (2020/2760(RSP)).

Vertindama Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos inicijuotus Mokymosi pagal formaliojo švietimo programas (išskyrus aukštojo mokslo studijų programas) formų ir mokymo organizavimo tvarkos aprašo pakeitimus (toliau – Projektas)²⁷, Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad būtina tikslinti bei konkretizuoti teisinį reglamentavimą dėl nuotolinio mokymo proceso organizavimo (grupinio mokymosi forma), esant ypatingoms aplinkybėms, kai atitinkamas sprendimas nėra priimtas valstybės ir (ar) savivaldybės lygiu, nes esamas ir siūlomas įtvirtinti reglamentavimas nėra pakankamai aiškus, išsamus ir nuoseklus, todėl gali sudaryti sąlygas piktnaudžiavimui, vaiko teisės į mokslą ir kitiems pažeidimams.

Kontrolierė, pritardama iniciatyvai tobulinti mokymosi pagal formaliojo švietimo programas organizavimo tvarką bei sudaryti galimybę taikyti įvairesnius mokymo organizavimo būdus, visgi atkreipė dėmesį, jog pritarus siūlomam reglamentavimui kasdieniame mokymo procese išplėsti mokinių mokymo nuotoliniu būdu (grupinio mokymosi formos) galimybes, nereglamentuojant šio nuotolinio mokymo taikymo kriterijų, sąlygų ir pan., nuostatų dėl konkretaus vaiko bei visų, konkrečioje mokykloje (klasėje ar pan.) besimokančių vaikų, geriausių interesų, poreikių užtikrinimo bei galimybių mokytis nuotoliniu būdu vertinimo, galimo šio būdo poveikio ne tik vaiko pasiekimams, bet ir jo psichosocialinei būklei ir t.t., jo įgyvendinimas praktikoje būtų komplikuotas, kultų vaiko teisių apsaugos ir užtikrinimo bei mokyklos bendruomenės (tėvų, vaikų, pedagogų) interesų suderinimo ir kitų sunkumų, turint omenyje skirtingą mokinių, kuriems būtų (galėtų būti) taikomas (dalinis) nuotolinis mokymas amžių, gyvenimo ir vystymosi sąlygas, socialinę padėtį ir t.t., karantino metu stebėtus nuotolinio ugdymo organizavimo iššūkius,

Kontrolierė nesutiko, jog būtų mažinama amžiaus riba, nuo kurios gali būti nuotoliniu mokymo proceso organizavimo būdu (grupinio mokymosi forma) mokomi vaikai tam tikrose situacijose ir pan. Dėmesys buvo atkreiptinas ir į tai, kad mokyklos vadovui suteikiama teisė esant „ypatingomis aplinkybėmis“ (nenurodant kiek laiko gali tęstis tos „ypatingos sąlygos“) suderinus su mokyklos taryba priimti sprendimą dėl mokymo organizavimo nuotoliniu būdu, tačiau nedetalizuojama, kokie atvejai ir kokios situacijos gali būti laikomos „ypatingomis aplinkybėmis“ (nepateikiamas pavyzdinis sąrašas, kaip pvz., apibūdinant įvykį, keliantį pavojų mokinių sveikatai ir gyvybei).

Nekvestionuodama, kad praktikoje galimos (yra) situacijos, kai mokykla dėl objektyvių priežasčių negali mokymo organizuoti įprastu būdu, Kontrolierė pasiūlė, jog, esant „ypatingiems atvejams“, sprendimą priimtų ir (ar) pritarimą duotų mokyklos steigėjas ir savininkas. Taip pat pasiūlyta svarstyti, ar mokyklos nuostatuose (įstatuose) neturėtų būti aptartas mokinių mokymas nuotoliniu mokymo organizavimo būdu, jeigu minėtuose dokumentuose nėra įteisintas nuotolinis mokymo proceso organizavimo būdas.

Švietimo, mokslo ir sporto ministerija iš esmės atsižvelgė į Kontrolierės siūlymus.

2.5.3. Ugdymas šeimoje

Po ilgamečių diskusijų, 2019 m. Švietimo įstatyme buvo įtvirtintas naujas ugdymo būdas – ugdymas šeimoje²⁸. Įstaigos atstovai ataskaitiniais metais toliau dalyvavo diskusijose dėl ugdymo šeimoje reglamentavimo – Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos sudarytoje darbo grupėje Ugdymosi šeimoje įgyvendinimo tvarkos aprašui projektui (toliau – Aprašas) parengti, reglamentuojant tėvų (globėjų) pareigas ir atsakomybę, mokyklų, padedančių organizuoti vaikų ugdymą šeimoje, pareigas ir atsakomybę, mokymo sutarties dėl ugdymosi šeimoje sudarymo ir nutraukimo pagrindus, ugdymo (ugdymosi) finansavimą ir kt. klausimus.

Vaiko ugdymas šeimoje gali atitikti geriausius vaiko interesus, vaiko norus ir kitus objektyvius kriterijus, visgi, priimant sprendimą dėl vaiko ugdymo šeimoje įteisinimo, turi būti įvertintos (identifikuotos) ne tik teigiamos, bet ir galimos neigiamos tokios ugdymo pusės (nepastebėtas bet kokio pobūdžio smurtas prieš vaiką, vaiko išnaudojimas, izoliacija, nepriežiūra ir kt.). Siekiant užtikrinti, kad

²⁷ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2012 m. birželio 28 d. įsakymas Nr. V-1049 „Dėl Mokymosi pagal formaliojo švietimo programas (išskyrus aukštojo mokslo studijų programas) formų ir mokymo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

²⁸ 2019 m. gruodžio 3 d. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 papildymo 31¹ straipsniu įstatymas Nr. XIII-2593.

sprendimas dėl vaiko ugdymo šeimoje visų pirma atitiktų geriausius vaiko interesus bei kitus vaiko teisių apsaugos reikalavimus, kad kiekvienam šeimoje ugdomam vaikui būtų sudarytos tinkamos sąlygos įgyvendinti teisę į mokslą ir geros kokybės švietimą, teisę gauti visą reikalingą švietimo pagalbą ir kitas paslaugas, teisę į apsaugą nuo smurto ir t.t., taip pat sudaryti sąlygas vieningai praktikai formuotis, Apraše turi būti įtvirtintos pagrindinės nuostatos (kriterijai, reikalavimai) dėl vaiko ugdymo namuose organizavimo, šio ugdymo būdo priežiūros ir kontrolės.

Paminėtina, kad darbo grupėje daugiausia diskusijų sukėlė Švietimo įstatymo nuostatos, jog „prieš sutarties dėl vaiko ugdymosi šeimoje sudarymą mokykla, pasitelkdama reikalingus specialistus, įvertina ugdymosi šeimoje sąlygas, vaiko brandos ir žinių lygį“ reglamentavimas Apraše, t. y. kokiais kriterijais vadovaujantis ir koku būdu įvertinti, jog vaikas ir jo šeima gali organizuoti kokybišką ugdymą šeimoje. Teikiant siūlymus buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad, turint omenyje, jog tėvai dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių gali neturėti galimybių organizuoti ir užtikrinti kokybišką vaiko ugdymą, kad vaiko ir tėvų nuomonė dėl mokymo(si) šeimoje gali būti skirtinga (keisis, išsiskirs) ir kt., buvo pasiūlyta įtvirtinti nuostatą – reikalavimą, jog vaiko tėvai (globėjai) privalo pateikti įrodymus, patvirtinančius jų pasirengimą ir galimybę užtikrinti tinkamą, kokybišką vaiko ugdymą(si) šeimoje, jo socializaciją ir t.t.

Ugdymas šeimoje gali turėti tiek neigiamus, tiek teigiamus aspektus, kurių negalima ignoruoti. Rizikos galimos tiek iš vaiko šeimos, tiek iš mokyklos: nebus užtikrintas kokybiškas vaiko ugdymas, reikalingos švietimo ar kitos pagalbos teikimas; vaikas bus (visiškai) izoliuotas, „nepastebimas“ ir kt. Praktikoje gali susidaryti situacijos, kai mokykla bus suinteresuota tam tikrų vaikų (pvz., dėl įvairių priežasčių patiriančių mokymosi sunkumus, vengiančių lankyti mokyklą, kt.) ugdymu šeimoje ir sieks, jog tėvai (globėjai) priimtų atitinkamą sprendimą ir pan. Todėl Kontrolierė siūlė Apraše įtvirtinti, jog informaciją ir (ar) rekomendaciją priimant sprendimą dėl vaiko ugdymo šeimoje priimtų ne tik mokykla, bet ir nešališkas subjektas, turintis informaciją apie vaiką ir jo šeimą – Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba. Kontrolierės nuomone, Tarnybos pateikta informacija padėtų objektyviai įvertinti ugdymosi šeimoje sąlygas, padėtų mokyklai priimti sprendimą dėl vaiko ugdymo šeimoje, remiantis objektyviais duomenimis ir atsižvelgiant į vaiko teisėtus interesus.

Kontrolierė taip pat pažymėjo, kad ugdymosi šeimoje sąlygų vertinimas neturi virsti tik formalia procedūra ir praktikoje svarbu užtikrinti, kad priimamas sprendimas atitiktų vaiko teises, vaiko teisių apsaugos principus, vaiko nuomonę ir norus, jeigu tai neprieštarauja paties vaiko interesams, o vaiko nuomonė ir noras būtų išklaustyti betarpiškai (plačiau ataskaitos dalyje „Vaiko teisė būti išklaustomam ir reikšti nuomonę“).

2.5.4. Vaiko teisių neformaliajame švietime užtikrinimo problemos

Neformalusis vaikų švietimas daro didelę įtaką vaikų ir jaunimo pasaulėžiūros formavimuisi ir gali sukurti palankias sąlygas ugdomam sveiką, sąmoningą, pilietišką ir kūrybingą jauną žmogų. Neformalus švietimas ypač svarbus vaiko pozityviai socializacijai, jo talentų, gabumų atsiskleidimui bei ugdymui ir kt., todėl iniciatyvos, susijusios su galimu neformalaus švietimo paslaugų prieinamumo siaurimu, apribojimu, turi būti ypač atidžiai vertinamos, o priimami sprendimai turi būti pagrįsti ir motyvuoti įvairiais aspektais (finansiniais, teisiniais ir kt.).

Įstaigoje buvo gauti vaikų, jų tėvų bei sporto mokyklų skundai dėl Lietuvos futbolo federacijos (toliau – LFF) ir asociacijos „Hockey Lietuva“ (toliau – Asociacija) sprendimų, kuriais buvo apribota vaikų, sportuojančių valstybės ir savivaldybėms nuosavybės teise priklausančiose neformaliojo ugdymo (sporto) mokyklose, galimybė dalyvauti tam tikro lygio sporto (atitinkamai futbolo ir ledo ritulio) varžybose.

Tyrimo metu tapo žinoma, kad: Vilniaus miesto savivaldybės taryba (mokyklos savininko teises ir pareigas įgyvendinanti institucija) 2019 m. gruodžio 18 d. sprendimu Nr. 1-356 nusprendė likviduoti BĮ Vilniaus futbolo mokyklą, kadangi (be kitų priežasčių) LFF nuo 2020 m. uždraudė Lietuvos futbolo čempionatuose žaisti komandoms, kurių vienintelė savininkė yra savivaldybė (valstybė); Asociacija priėmė sprendimą, jog nuo 2020–2021 m. Lietuvos ledo ritulio čempionatuose ir turnyruose galės dalyvauti tik privatūs juridiniai asmenys arba juridiniai asmenys, kuriuose savivaldybių ar valstybės dalis

bus mažesnė nei 50 proc.; atitinkamai kiti biudžetiniai klubai ir mokyklos neteko teisės dalyvauti Asociacijos organizuojamuose renginiuose.

Kontrolierės nuomone, nurodytais sprendimais buvo pažeistas geriausių vaiko interesų prioriteto principas, apribotos galimybės visiems vaikams dalyvauti sporto varžybose, vaikai diskriminuojami dėl jų atstovaujamos organizacijos teisinės formos ir savininko. Sporto federacijų priimtais sprendimais teisė dalyvauti sporto varžybose, be jokio objektyvaus pagrindo, buvo atimta iš visų biudžetinių klubų ir mokyklų auklėtinių. Kontrolierė pasiūlė peržiūrėti ir panaikinti priimtus sprendimus, tačiau minėtos sporto federacijos laikėsi pozicijos, kad jų sprendimai yra teisėti ir jais siekiama užtikrinti lygias galimybes sportuoti.

LFF ir Asociacijos priimti sprendimai sukūrė lygybės principui prieštaraujančią situaciją, t. y. be jokio objektyviai pateisinamo pagrindo įtvirtino absoliučią atskirtį tarp vaikų, kurie treniruojasi biudžetiniuose klubuose ir mokyklose, ir vaikų, kurie treniruojasi privačiuose klubuose, taip pat nepagrįstą privilegiją privačių klubų nariams. Minėtais sprendimais buvo apribota biudžetinėse įstaigose sportuojančių vaikų teisė dalyvauti aukšto meistriškumo čempionatuose ir varžybose (vaikai atsidūrė nevienodoje (blogesnėje) padėtyje ne dėl sportinių rezultatų, o dėl jų atstovaujamos organizacijos savininko), taip pat buvo paneigta valstybės ir savivaldybių teisė ir pareiga užtikrinti neformalaus ugdymo įstaigų (sporto mokyklų) tinklą, kūno kultūros ir sporto plėtojimą.

Besiklostanti praktika leidžia daryti prielaidą, kad ir kitos sporto šakų asociacijos, federacijos (pvz., plaukimo, lengvosios atletikos, kitų sporto šakų) gali priimti atitinkamus, valstybės ir savivaldybės sporto mokyklų auklėtinių galimybes dalyvauti sporto varžybose apribojančius, sprendimus. Federacijos ir asociacijos veikia savarankiškai ir vadovaujasi išskirtinai tik savo interesais, susikuria išskirtines teises rengti sportininkus bei iš rinkos eliminuoja biudžetines sporto mokyklas, taip pat bet kokią galimą konkurenciją tarp sporto mokyklų (vaikai ir tėvai žinodami, jog savivaldybės sporto mokykla negali dalyvauti tam tikro lygio sporto varžybose, norėdami siekti sportinių rezultatų, bus priversti rinktis privačią sporto mokyklą, klubą).

Kontrolierė, reaguodama į gautus skundus, kreipėsi į Vyriausybę, Švietimo, mokslo ir sporto ministeriją bei Lietuvos savivaldybių asociaciją. Vyriausybė pavedė ministerijai išnagrinėti šį klausimą. Švietimo, mokslo ir sporto ministerija pažymėjo, kad siekiant įgyvendinti Sporto įstatyme nurodytus tikslus ir principus turi būti sudarytos vienodos sąlygos dalyvauti futbolo ir ledo ritulio sporto šakų sporto varžybose visiems vaikams, atsižvelgiant į jų meistriškumo lygius, o ne į atstovaujamos organizacijos teisinę formą ar jos savininką (dalininką, akcininką ir pan.) bei kreipėsi į Generalinę prokuratūrą dėl viešojo intereso gynimo priemonių taikymo. Kontrolierė palaikė ministerijos sprendimą ir taip pat kreipėsi į Generalinę prokuratūrą.

Generalinė prokuratūra 2020 m. rugsėjo 15 d. nutarimu atsisakė taikyti viešojo intereso gynimo priemonės, tačiau 2020 m. lapkričio 6 d. sprendimu minėtas nutarimas buvo panaikintas, medžiaga grąžinta prokurorui papildomam tyrimui. Pakartotinai prokurorui, 2020 m. gruodžio 21 d. priėmus nutarimą atsisakyti taikyti viešojo intereso gynimo priemonės, Kontrolierė pateikė skundą aukštesniam prokurorui.

2.5.5. Vaikų ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo organizavimo aspektai

Visiems vaikams be jokios diskriminacijos turi būti užtikrinta teisė į švietimą. Teisė į švietimą ankstyvojoje vaikystėje yra glaudžiai susijusi su mažų vaikų teise vystytis. Vaiko lavinimo ir švietimo tikslas yra kuo visapusiškiau ugdyti vaiko asmenybę, talentą ir protinius bei fizinius sugebėjimus, suteikti vaikams teises ir galimybes, ugdant įgūdžius, mokymosi ir kitus gebėjimus, žmogiškąjį orumą, savigarbą ir pasitikėjimą savimi.

► Diskriminacijos aspektas

Ataskaitiniu laikotarpiu buvo atliktas tyrimas dėl Kauno miesto savivaldybės tarybos sprendimo, kuriame nustatyta, kad į savivaldybės švietimo įstaigų ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo grupes bus priimami tik tie vaikai, kurių abu tėvai yra deklaratavę gyvenamąją vietą Kauno mieste arba motina (tėvas) turi dokumentais patvirtintą „vienintelio vaiko tėvo“ statusą (kitas iš tėvų: miręs; nenurodytas

vaiko gimimo liudijime; teismo pripažintas dingusiu be žinios; teismo pripažintas nežinia kur esančiu; teismo pripažintas neveiksniu; atlieka bausmę įkalinimo įstaigoje; vienam iš tėvų apribota valdžia; tėvai išsituokę ir vaikas gyvena su vienu iš tėvų, kai vaiko gyvenamoji vieta teismo sprendimu nustatyta su vienu iš vaiko tėvų).

Kontrolierė Kauno miesto savivaldybės tarybos sprendimą įvertino kaip prieštaraujantį VTAP įstatymui, kuriame įtvirtinta, kad kiekvienas vaikas turi lygias su kitais vaikais teises ir negali būti diskriminuojamas dėl savo arba savo tėvų ar kitų teisėtų vaiko atstovų lyties, amžiaus, tautybės, rasės, kalbos, tikėjimo, pažiūrų, socialinės, turtinės, šeimyninės padėties, sveikatos būklės ar kokių nors kitų aplinkybių; pagrindiniams vaiko teisių apsaugos principams: visur ir visada pirmiausia atsižvelgti į geriausius vaiko interesus; vaiko teisę naudotis visomis teisės aktuose nustatytais vaiko teisėmis bei laisvėmis; turėti lygias su kitais vaikais teises.

Kauno miesto savivaldybės tarybos sprendimo teisėtumas, jo atitikimas aukštesnės galios teisės aktams (teisės aktui ar jo daliai) yra nagrinėjamas administraciniame teisme.

► *Ikimokyklinio ugdymo paslaugų vaikams iki 3 metų prieinamumo aspektas*

Ankstyvasis ugdymas yra labai svarbus veiksnys tolimesniam sėkmingam asmens mokymuisi visą gyvenimą, jo socialinei integracijai, tobulėjimui ir pan. Nuo gimimo iki 3 m. atsiveria didžiausios galimybės formuoti vaiko asmenybės pagrindui, nes šiam amžiaus tarpsniui būdingas imlumas, kūrybiškumas, konstruktyvumas.

Atliktas tyrimas parodė, kad dažniausiai vaikai į ugdymo įstaigas priimami nuo 3 m. Ugdymo paslaugų prieinamumo šio amžiaus vaikams problemos kyla tiek dėl vietų trūkumo ikimokyklinio ugdymo įstaigose, tiek dėl galimybės vaikams lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą arčiausiai jų gyvenamosios vietos ir (ar) galimybės lankyti tą pačią įstaigą, kurią lanko vyresnis tos pačios šeimos vaikas, nes nėra formuojama atitinkamo amžiaus vaikų grupė ir prioritetas teikiamas vyresnio amžiaus vaikų ugdymui. Tokiais atvejais toje pačioje šeimoje augantys vaikai turi lankyti skirtingose vietose esančias įstaigas arba tenka laukti, tikintis, jog bus suformuota atitinkamo amžiaus vaikų grupė ar kol vaikas galės lankyti vyresnio amžiaus vaikų grupę.

Savivaldybės formuoja ikimokyklinio ugdymo įstaigų vaikų amžiaus grupes atsižvelgdamos į laukiančių vaikų poreikius ir vadovaujantis Higienos normos²⁹ reikalavimais, jog: nuo 1 iki 2 m. vaikų grupėje turi būti ne daugiau kaip 10 vaikų; formuoti ankstyvojo amžiaus vaikų grupę su 15 vaikų galima tik nuo 2 m. amžiaus.

Paminėtina, jog Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas³⁰ yra konstatavęs, kad nors įprastai užmokestis už ikimokyklinį ugdymą valstybės ar savivaldybių įstaigose yra mažesnis nei kitų švietimo teikėjų tinklo dalyvių, savivaldybei laikantis pareigos užtikrinti optimalų švietimo programų teikėjų tinklą, privalomojo ir visuotinio švietimo prieinamumą, įvairovę ir galimybes mokytis visą gyvenimą, tėvai turi turėti galimybę rinktis tą nevalstybinį švietimo programos teikėją, kuris labiausiai atitinka jų poreikius ir galimybes; neformaliojo vaikų švietimo programų teikėjų kiekis savivaldybės teritorijoje turėtų būti proporcingas poreikiui bendruomenėje.

Kontrolierė kreipėsi į savivaldybes, prašydama plėsti ankstyvojo amžiaus vaikų grupių tinklą, kad kuo daugiau vaikų galėtų lankyti arčiausiai jų gyvenamosios vietos esančią ugdymo įstaigą.

► *Teisė dalyvauti kultūrinėje edukacinėje veikloje, naudotis kitomis paslaugomis*

Edukacinių ir kitų pažintinių veiklų pagalba turtinama vaikų pažintinė, socialinė, kalbinė ir emocinė patirtis, įtvirtinami įgūdžiai ir gebėjimai; plėtojama vaikų socializacija, lavėja jų socialiniai įgūdžiai bendraujant tarpusavyje, įsivainamos elgesio normos; stiprėja vaikų gebėjimas susikaupti, lavėja bendravimo ir bendradarbiavimo, komandinio darbo įgūdžiai; vaikai įgyja naujų žinių, patiria naujų įspūdžių, emocijų ir kt.

²⁹ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2010 m. balandžio 22 d. įsakymas „Dėl Lietuvos higienos normos HN 75:2016 „Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programų vykdymo bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“ patvirtinimo“

³⁰ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2016 m. kovo 30 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-680-525/2016; Vilniaus apygardos administracinio teismo 2015 m. gruodžio 8 d. nutartis administracinėje byloje Nr. I-5883-561/2015.

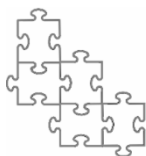
Ataskaitiniais metais Kontrolierė atliko tyrimą dėl vaikams, lankantiems priešmokyklinio ugdymo grupę 4 val. per dieną, nesudaromos galimybės kartu su kitais vaikais (visa grupe) vykti į ekskursijas, spektaklius ar dalyvauti kitose veiklose, išvykose, renginiuose ir pan., kurie trunka ilgiau nei 4 val., taip pat naudotis maitinimo paslauga. Tyrimo metu nustatyta, kad darželio administracija neleido vaikams naudotis minėtomis paslaugomis, kurios trunka ilgiau nei 4 val., motyvuodama, kad savivaldybės tarybos sprendime nėra nustatyta tokia galimybė.

Kontrolierė atkreipė savivaldybės dėmesį į tai, kad nors Higienos normoje³¹ nustatyta, kad vaikų maitinimą ugdymo įstaigoje privaloma organizuoti, jeigu grupės veiklos trukmė yra ilgesnė nei 4 val., tačiau tai nereiškia, kad vaikas, kuris grupę lanko 4 val., negali gauti maitinimo su kitais, tą pačią grupę lankančiais vaikais, ypač kai tokios paslaugos pageidauja ir už ją sumoka vaiko tėvai.

Kontrolierės nuomone negalima atimti galimybės iš vaiko, ugdymo grupę lankančio 4 val. per dieną, kartu su kitais grupės vaikais, nuvykti į spektaklį, ekskursiją, dalyvauti grupės iškyloje ir pan. Visiems vaikams privalo būti sudarytos vienodos su kitais vaikais sąlygos ir galimybės vykti į pažintines edukacines išvykas, dalyvauti kitose veiklose.

2.5. Vaikas švietimo sistemoje

PASIŪLYMAI:

- ✘ Plėsti ikimokyklinio ugdymo paslaugų iki 3 m. prieinamumą ir užtikrinti, kad šeimos šia paslauga galėtų pasinaudoti arčiau savo gyvenamosios vietos
- ✘ Šalinti fizines, materialines, socialines ir kitas kliūtis, trukdančias specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų įtraukčiai į švietimo sistemą.
- ✘ Užtikrinti, kad savivaldybių tarybų priimami sprendimai dėl vaikų priėmimo į savivaldybės ugdymo įstaigas nebūtų diskriminacinio pobūdžio.
- ✘ Skatinti švietimo naujoves, sukuriant galimybes kokybiškai mokytis nuotoliniu būdu, naudojantis interaktyviomis programomis, virtualiomis klasėmis ir kitomis šiuolaikinėmis priemonėmis. Modernizuoti skaitmeninę mokymo ir mokymosi infrastruktūrą, užtikrinant, jog jos būtų prieinamos visiems vaikams.
- ✘ Tobulinti nuotolinio ugdymo proceso organizavimą, atsižvelgiant į vaikų ugdymosi galimybes, pagalbos ir paslaugų reikmes

2.6. VAIKAS MIGRACIJOS PROCESU

2.6.1. Migrantų vaikų teisinės padėtis, atsisakius tėvams pratęsti leidimus gyventi Lietuvoje

Tarptautinės migracijos fenomenas paveikia visus pasaulio regionus ir visas bendruomenes, bei vis daugiau vaikų.

Įstaigoje buvo nagrinėtas migrantų šeimos skundas dėl jų vaikų teisinės padėties. Pareiškėjams leidimai gyventi Lietuvoje būdavo išduodami ne vienerius metus: tėvui – dėl teisėtai vykdomos veiklos, kitiems šeimos nariams – šeimos susijungimo pagrindu, tačiau Migracijos departamentui prie Vidaus reikalų ministerijos atsisakius pratęsti leidimą gyventi tėvui, vaikai taip pat neatitiko leidimo laikinai gyventi pratęsimo pagrindo, jiems atsisakyta išduoti ir daugkartines nacionalines vizas. Tęsiantis teisminiams procesams, vaikai turėjo teisę būti šalyje bevizio režimo sąlygomis 90 dienų per 180 dienų laikotarpį, tačiau jam pasibaigus, privalėjo nutraukti mokymąsi ir išvykti iš šalies. Naują prašymą išduoti

³¹ Lietuvos higienos norma HN 75:2016 „Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programų vykdymo bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“.

leidimą laikinai gyventi Lietuvoje, vaikai galėtų pateikti praėjus ne mažiau kaip vieneriems metams nuo Migracijos departamento sprendimo atsisakyti pratęsti leidimą priėmimo.

Migracijos departamento teigimu, prašymo išduoti leidimą gyventi pateikimas savaime nesukuria teisės užsieniečiui būti Lietuvos Respublikos teritorijoje. Teisė gyventi šalyje įgyjama tik išnagrinėjus užsieniečio prašymą ir priėmus sprendimą išduoti leidimą. Užsieniečių buvimo Lietuvos

„vykstant teisiniams procesams, kai sprendimas dėl leidimų neišdavimo dar neįsigaliojęs, yra šeimos išskyrimas. Mums nebuvo išduotos vizos, todėl buvome priversti išvykti iš Lietuvos ir palikti vaikus, kad jie galėtų tęsti mokslus...“
(iš skundo)

Respublikoje neįteisina ir Migracijos departamento sprendimo apskundimas teismui ginčo nagrinėjimo laikotarpiu. Teisės aktai taip pat nenumato užsieniečiams galimybės gauti nacionalines vizas jų skundų nagrinėjimo teisme, atveju.

Vaiko teisių komitetas kartu su Migrantų darbuotojų komitetu pažymi³², jog visi vaikai tarptautinės migracijos kontekste, nepaisant jų statuso, turi gauti pilną prieinamumą prie švietimo lygiomis sąlygomis su šalies,

kurioje vaikai gyvena, piliečiais. Komitetų nuomone, valstybės turi užtikrinti, kad jų teisėkūra, politika, priemonės ir praktika garantuoja tinkamą jautrų vaikui procesą visose migracijos administracinėse ir teisingumo procedūrose, turinčiose įtakos vaiko ir (ar) jo tėvų teisėms. Komitetai pripažįsta negatyvų poveikį vaiko gerovei dėl nepatikimo ir nesaugaus migracijos statuso bei rekomenduoja valstybėms užtikrinti, kad būtų įtvirtintos aiškios ir prieinamos statuso nustatymo procedūros vaikams, skirtos sureguliuoti jų statusą įvairiais pagrindais.

EŽTT laikosi pozicijos, kad EŽT Konvencija negarantuoja užsieniečiui teisės atvykti ir apsigyventi tam tikroje valstybėje; užsieniečio teisė į šeimos susijungimą nėra ir negali būti laikoma absoliučia, priešingu atveju, būtų pažeidžiama valstybės teisė kontroliuoti užsieniečių atvykimą į jų teritoriją ir jų gyvenimą. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas palaiko tokią EŽTT praktiką savo byloje, vertindamas, jog sprendimais atsisakyti išduoti leidimus nėra uždraudžiama vaikams mokytis Lietuvoje, o tuo labiau kitoje valstybėje (kilmės šalyje). Taigi, šiuo atveju, valstybės interesas užtikrinti teisėtą imigraciją prieštarauja vaikų interesui tęsti mokslą bei gyventi kartu su tėvais.

Vaikai, Kontrolierės nuomone, turi būti laikomi individualių teisių turėtojais, jų specifiniai poreikiai turi būti vertinami individualiai, įvertinant ir susiklosčiusius vaikų socialinius ryšius su Lietuvos valstybe, kurioje šeima gyvena ilgą laiką. Vaikai neturėtų prarasti jiems garantuojamų teisių dėl tėvų migracijos statuso, todėl galimi interesų konfliktai (pvz., valstybės bei konkrečios šeimos vaikų) turi būti išspręsti suradus kompromisą, didelį dėmesį skiriant vaiko interesų vertinimui. Kontrolierė manydama, kad situacija, kai teisinis reguliavimas nesudaro galimybių institucijoms individualizuotai spręsti vaikų, kurių padėtį išimtinai lemia tėvų migracijos padėtis, klausimų, yra keistina, pasiūlė įvertinti teisinio tobulinimo galimybę pačiam vaikui (arba jo atstovui), atsižvelgiant į vaiko brandą ir savarankiškumą, kreiptis į kompetentingą instituciją dėl jo teisės gyventi Lietuvoje kitu - mokymosi pagrindu - svarstymo, nepratęsus leidimo nepilnamečio užsieniečio tėvui (tėvams) gyventi Lietuvoje, atveju. Remiantis Užsieniečių teisinės padėties įstatymu, skirtingai nuo situacijos, kai atsisakoma pratęsti leidimą laikinai gyventi (kaip pareiškėjų atveju), esant leidimo laikinai gyventi panaikinimo pagrindams, šeimos narių, gyvenančių kartu su juo, leidimas nepanaikinamas tais atvejais, kai jie turi teisę gyventi Lietuvos Respublikoje kitu įstatymo nustatytu pagrindu, nors leidimo laikinai gyventi panaikinimo pagrindai apima visus atsisakymo išduoti ar pakeisti leidimą gyventi pagrindus. Pažymėtina, kad būtent leidimas gyventi yra pagrindas į visuotinį, valstybės laiduojamą švietimą, kuris, remiantis Švietimo įstatymu, garantuojamas užsieniečiams, turintiems teisę nuolat ar laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje.

Vidaus reikalų ministerijos nuomone, teisinis reguliavimas yra pakankamas individualizuotai spręsti nepilnamečių užsieniečių teisėto buvimo šalyje klausimus. Konkrečiu atveju situacija galėjo būti išspręsta išdavus nepilnamečiui užsieniečiui nacionalinę vizą.

³² JT VTK ir Migrantų darbuotojų komiteto Bendrasis jungtinis komentaras „Dėl valstybių įsipareigojimų dėl vaiko žmogaus teisių tarptautinės migracijos kontekste visose šalyse“, Nr. CMW/C/GC/4-CRC/C/GC/23.

2.6.2. Prieglobsčio prašytojų vaikų priėmimo sąlygos

Tarptautinės migracijos procese vaikai yra ypač pažeidžiamoje situacijoje. Valstybės narės turi užtikrinti, kad tarptautinės migracijos kontekste vaikai turėtų adekvačias jų fiziniam, protiniam, dvasiniam ir moraliniam vystymuisi sąlygas nepaisant jų ar jų tėvų statuso.

Prieglobsčio prašytojų priėmimo sąlygos – tai kompleksas priemonių, kurias valstybė narė turi pareigą teikti prieglobsčio prašytojams nuo jų prieglobsčio prašymo pateikimo momento iki sprendimo dėl tarptautinės apsaugos priėmimo dienos. Pagal Priėmimo sąlygų direktyvą³³, prieglobsčio prašytojų priėmimo sąlygos apima informavimo, dokumentų išdavimo, apgyvendinimo ir judėjimo laisvės, nepilnamečių mokymo ir švietimo, užimtumo, materialinių priėmimo sąlygų ir kt. sritis.

Kontrolierė nagrinėjo prieglobsčio prašytojų skundą dėl materialinių priėmimo sąlygų neužtikrinimo (apgyvendinimo vietos pakeitimo; finansinės paramos). Pareiškėjai buvo apgyvendinti prieglobsčio prašytojų bei pabėgėlių apgyvendinimo vietoje, tačiau kilus konfliktams su administracija, buvo priimtas sprendimas prieglobsčio prašytojų šeimą apgyvendinti kitoje vietoje, o jiems atsisakius persikelti – nutrauktas piniginės pašalpos mokėjimas. Sprendimą keisti gyvenamąją vietą pareiškėjai apskundė teismui, motyvuodami Priėmimo sąlygų direktyva, jog prašytojai gali būti perkelti iš vienos apgyvendinimo vietos į kitą būstą tik esant būtinybei, teismas pareiškėjų skundą pripažino pagrįstu.

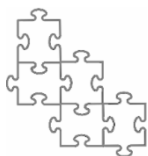
Minėta direktyva suteikia galimybes valstybėms taikyti sankcijas už sunkius apgyvendinimo centrų taisyklių pažeidimus bei už akivaizdžiai agresyvų elgesį, tačiau sprendimai dėl materialinių priėmimo sąlygų apribojimo ar panaikinimo, kiekvienu atveju turi būti priimami individualiai, objektyviai, nešališkai, nurodant priežastis, skiriant dėmesį konkrečiai asmens padėčiai bei atsižvelgiant į proporcingumo principą. Priimant vaikus liečiančius sprendimus, priėmimo procese būtina įvertinti jų galimą poveikį (teigiamą ar neigiamą) konkrečiam vaikui. Nagrinėtu atveju tai nebuvo atlikta. Kontrolierės nuomone, vaikai neturi būti laikomi atsakingais už galimai jų tėvų padarytus pažeidimus, veiksmus, netinkamą elgesį ir neturi prarasti jiems garantuojamos apsaugos. Konkrečiu atveju, sprendimas nutraukti pašalpos mokėjimą buvo priimtas visos šeimos narių atžvilgiu, įskaitant vaikus.

Pojstatyminiai aktai numato drausminio poveikio priemonių taikymo užsieniečiams tvarką apgyvendinimo vietoje, tačiau tyrimo metu nebuvo nustatyta, jog jos buvo taikytos šeimos suaugusiesiems nariams (išskyrus kreipimąsi dėl šeimos perkėlimo) bei, jog buvo laikytasi priemonių skyrimo procedūrų (protokolo surašymo, supažindinimo, centro direktoriaus sprendimo). Be to, pojstatyminiai teisės aktai nenumato apgyvendinimo vietos tvarkos nesilaikymo pagrindu visiškai nutraukti paramą integracijai.

Integracija yra ilgalaikis procesas, kurio metu turi būti imamasi įvairių kompleksinių priemonių bei sprendimų, siekiant paveikti suaugusiųjų elgesį pageidautina linkme, tačiau prieš imantis sprendimų dėl esminių pareiškėjams interesų – gyvenamosios vietos pakeitimo, Kontrolierės nuomone, ypatingas dėmesys turi būti skiriamas vaikų situacijai. Kontrolierė siūlė institucijoms imtis visų įmanomų priemonių, kad prieglobsčio prašytojų perkėlimo į kitą gyvenamąją vietą inicijavimas būtų vykdomas tik esant būtinybei, prieglobsčio prašytojams (kitiems tarptautinės apsaugos gavėjams) būtų užtikrintos orumą garantuojančios materialinės priėmimo sąlygos, o sprendimai, turintys įtakos vaikų teisių užtikrinimui, būtų priimami individualiai išanalizavus visas aplinkybes, laikantis vaiko interesų vertinimo principo.

2.6. Vaikas migracijos procese

PASIŪLYMAI:

☒ Užtikrinti, jog vaiko migracijos statuso nustatymo procedūrose būtų atidžiai ir individualizuotai vertinami vaiko interesai.

☒ Imtis priemonių, kad prieglobsčio prašytojams vaikams būtų užtikrintos

³³ 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, kuria nustatomos normos dėl tarptautinės apsaugos prašytojų priėmimo, 2013/33/ES.

orumą garantuojančios materialinės prieglobsčio prašytojų priėmimo sąlygos.

2.7. VAIKAS TEISINGUMO SISTEMOJE

2.7.1. Baudžiamojo proceso operatyvumas ir konstruktyvumas

Atsižvelgdama į individualių tyrimų metu stebimas institucijų veiksmams sudaromas prielaidas vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimui baudžiamojo proceso metu bei siekdama bendromis kompetentingų institucijų pastangomis mažinti institucijų veiksmams daromą traumuojantį poveikį nepilnamečiams baudžiamojo proceso metu, ataskaitiniu laikotarpiu Kontrolierė atliko tyrimą³⁴.

Kontrolierė pažymėjo, kad operatyvių veiksmų (procedūrų), užtikrinančių greitą teisinį procesą, svarba akcentuotina visų sričių specialistams (institucijoms), teisės aktų nustatyta tvarka dalyvaujantiems procese, pradedant operatyviu reagavimu į gautą pranešimą dėl galimo vaiko teisių ir interesų pažeidimo (smurto), apklausų organizavimu, atlikimu, taip pat sprendimų dėl ekspertizių skyrimo priėmimu, ekspertizių atlikimu, ekspertizės išvadų pateikimu bei procesinių sprendimų dėl ikiteisminio tyrimo baigties priėmimu, teisiniu nagrinėjimu. Neigiamos pasekmės vaiko emocinei gerovei susiformuoja ne tik dėl jo patirto smurto, bet ir dėl su užsitęsusiu baudžiamuoju procesu susijusių aplinkybių – bendravimo su tėvais (kurie smurtavo ir kuriems taikytas ribojimas bendrauti su vaiku) problemų, ekspertizės metu atsinaujinančių neigiamų prisiminimų, kt.

2.7.1.1. Kardamosios priemonės

► Kardamosios priemonės įpareigojimo, ribojančio bendrauti su vaiku, trukmė

Ne visais atvejais ikiteisminis tyrimas atliekamas per Baudžiamojo proceso kodekse nustatytą 6 mėn. terminą, pasitaiko atvejų, kai visas baudžiamasis procesas trunka 2 metus ir ilgiau. Daugumoje atvejų kardomoji priemonė, ribojanti įtariamojo (kaltinamojo) bendravimą su vaiku, tęsiama viso ikiteisminio ir teismo nagrinėjimo metu, ir palyginti retai kardamosios priemonės panaikinamos po vaiko apklausos ir (ar) teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizės (toliau – teismo ekspertizės) atlikimo. Tiek pat laiko vaikui tęsiama globa (jeigu smurtavo abu tėvai ar vienintelis iš turimų), sutrinka vaiko bendravimo su vienu iš tėvų (ar vieninteliu iš turimų tėvų) procesas, sukeldamas vaikui neigiamas pasekmes jo psichologinei būsenai, o tam tikrais atvejais turintis padarinių ir psichinei bei fizinei sveikatai.

Nekvestionuotina, kad, siekiant apsaugoti smurto auką nuo galimo pakartotinio smurto, poveikio nukentėjusiajam duoti melagingus parodymus ir pan., kardomųjų priemonių įpareigojimo nebendrauti ir neieškoti ryšių su nukentėjusiuoju taikymas yra būtinas ir neišvengiamas. Tačiau, Kontrolierės nuomone, toliau tęsiant minėtą kardamosios priemonės įpareigojimą, būtina labai atsakingai įvertinti pasekmes vaikui, teisėsaugos institucijoms priimant procesinius sprendimus vadovautis ne tik baudžiamąjį procesą reglamentuojančių teisės aktų nuostatomis, bet taip pat atsižvelgti į vaiko teisių ir interesų apsaugą reglamentuojančių teisės aktų nuostatas, remtis vaiko teisių ir vaikams pritaikytu požiūriu, ypatingą dėmesį skiriant geriausių vaiko interesų užtikrinimui.

Kontrolierė kreipėsi į generalinę prokurorą ir policijos generalinę komisarą, akcentuodama poreikį teisėsaugos institucijų priimamais sprendimais minimalizuoti galimą neigiamą vaikų atskyrimo nuo jų atstovų pagal įstatymą poveikį, baudžiamojo proceso metu vertinant ir sprendžiant laikotarpio trukmės, kurio metu ribojamas vaiko ir tėvų bendravimas, trumpinimo galimybes.

Generalinė prokuratūra informavo, kad, atsižvelgus į Kontrolierės teiktus siūlymus, bus įvertintas Rekomendacijų dėl kardomųjų priemonių, išskyrus suėmimą, skyrimo ikiteisminio tyrimo metu tvarkos ir nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės³⁵ tobulinimo poreikis.

³⁴ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2020 m. liepos 13 d. pažyma Nr. (6.7.-2020-4)PR-339 „Dėl vaiko teisių ir interesų užtikrinimo baudžiamojo proceso metu“. Prieiga internete: <http://vtaki.lt/lt/teisine-informacija/vaiko-teisiu-padeties-vertinimas/atlikti-tyrimai-ir-apibendrinimai>.

³⁵ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2015 m. gruodžio 1 d. įsakymas Nr. I-306 „Dėl Rekomendacijų dėl kardomųjų priemonių, išskyrus suėmimą, skyrimo ikiteisminio tyrimo metu tvarkos ir nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės patvirtinimo“.

► *Kardomosios priemonės įpareigojimo, ribojančio bendravimą su vaiku, netaikymas*

Neapribojus galimo smurtautojo bendravimo su nukentėjusiuoju, kyla rizika paveikti vaiką ir tai gali turėti įtaką jo parodymams apklausos metu, kartu, nebus veiksmingai užtikrintos vaiko teisės ir objektyviai bei išsamiai ištirta nusikalstama veika. Kontrolierė atkreipė dėmesį į stebimą teisėsaugos institucijų neoperatyvų kardomosios priemonės – įpareigojimo nebendrauti ir neieškoti ryšių su nukentėjusiuoju, skyrimą ar iš viso tokio ribojimo netaikymą galimai smurtavusiam asmeniui. Pasitaiko atvejų, kai ši kardomoji priemonė neskiriama motyvuojant tuo, kad Tarnybos teritorinis skyrius turi teisę paimiti vaiką iš jo atstovų pagal įstatymą. Pažymėtina, kad paėmus vaiką iš jo atstovų pagal įstatymą ir nenustačius įtariamajam ribojimo matytis ir bendrauti su vaiku, teritorinis skyrius neturi teisinių pagrindų visiškai riboti vaiko bendravimo su atstovais pagal įstatymą.

Kontrolierė atkreipė dėmesį į teisėsaugos institucijų ir Tarnybos teritorinių skyrių aktyvaus bendradarbiavimo svarbą, gavus pranešimą apie galimą smurtą prieš vaiką, kad būtų operatyviai ir efektyviai užtikrinama nukentėjusio vaiko apsauga ir priimti sprendimai pagal institucijoms teisės aktų priskirtą kompetenciją. Kontrolierė pažymėjo, kad atsakomybė dėl galimo poveikio nukentėjusiam vaikui darymo užkardymo neturėtų būti perkeliama už vaiko teisių apsaugą atsakingai institucijai; tik teisėsaugos institucijos savo valiniais sprendimais gali skirti kardomąją priemonę su įpareigojimu nebendrauti ir neieškoti ryšių su nukentėjusiuoju bei, praėjus būtinybei, priimti sprendimus dėl tokių ribojimų pakeitimo ar panaikinimo.

► *Kardomųjų priemonių ir nustatytų sąlygų laikymosi kontrolė*

Praktikoje pastebima kardomųjų priemonių vykdymo kontrolės problema – dažnai pritaikytos kardomosios priemonės būna tik formalios, asmuo, kuriam taikyta kardomoji priemonė, ir toliau gyvena su nukentėjusiuoju (suaugusiu asmeniu), kontrolė nėra vykdoma. Ši problema ypač aktuali kaimiškose vietovėse. Dažnai smurtautojas būna vienintelis, kuris išlaiko šeimą, nukentėjęs asmuo gyvena būste, kuris nuosavybės teise priklauso smurtautojui ar artimiems asmenims (tėvams, seneliams ir pan.), ir yra priverstas taikytis su esama situacija.

Kontrolierė pažymėjo, kad neužtikrinant kardomųjų priemonių vykdymo kontrolės, yra didelė tikimybė, kad nukentėjęs asmuo patirs poveikį bei galimai prieš jį toliau bus smurtaujama. Vaikai, jeigu prieš juos tiesiogiai nesmurtaujama, ir toliau stebės smurtą artimoje aplinkoje, o jei buvo smurtaujama prieš vaikus – toliau išlieka didelė smurto prieš vaiką ir poveikio keisti parodymus darymo tikimybė. Todėl kardomųjų priemonių ir nustatytų sąlygų laikymosi kontrolė yra labai svarbi smurto prieš vaikus apsaugos proceso dalis.

2.7.1.2. Smurtinėje aplinkoje augančių vaikų procesinis statusas

Vaiko teisių komitetas laikosi požiūrio, kad: bet kokio pobūdžio smurtas prieš vaikus yra nepriimtinas; išsireiškimas „įvairiausio pobūdžio fizinis ar psichinis smurtas“ nepalieka vietos jokiam įteisintam smurto prieš vaikus lygiui; dažnumas, žalos sunkumo laipsnis ir ketinimas pakenkti nėra būtinoji smurto apibrėžimo sąlyga. Vaikų teisė pirmiausia atsižvelgti į jų interesus visuose jį liečiančiuose ar su jais susijusiuose klausimuose turi būti gerbiama, ypač tais atvejais, kai vaikai yra smurto aukos³⁶.

Atlikto tyrimo metu gauti duomenys patvirtino Kontrolierės stebimą ir keliamą problemą, kad dažnai vaikai, smurto artimoje aplinkoje liudininkai, gyvenantys smurtinėje aplinkoje, teisėsaugos institucijų būna „nematomi“, jie nepripažįstami nukentėjusiais kaip patyrę psichologinį smurtą, neribojama smurtautojo galimybė matytis ir bendrauti su vaiku, nors vaikas ilgą laiką matė smurtą šeimoje ir dėl to buvo nuolat psichologiškai traumuojamas. Kontrolierė atkreipia dėmesį, kad vaikas, matydamas smurtą artimoje aplinkoje, gyvenantis smurtinėje aplinkoje, patiria nuolatinį psichologinį smurtą ir jis taip pat yra nukentėjusysis, jam gali būti daromas poveikis, jam yra reikalinga apsauga ir pagalba. Psichologinis smurtas gali turėti itin neigiamų pasekmių vaiko psichologinei brandai, fizinei sveikatai, paveikti vaiko socialinį gyvenimą, vaiko, kaip asmenybės, formavimąsi. Todėl būtina reaguoti,

³⁶ JT VTK Bendrasis komentaras Nr. 13 (2011) „Dėl vaiko teisės būti apsaugotam nuo bet kokios formos smurto“, CRC/C/GC/13.

atsakingai vertinti ir apsaugoti psichologinį smurtą šeimose patiriančius vaikus. Būtina apsaugoti vaiką nuo reikšmingo pavojaus, kurio padariniai ne taip akivaizdžiai matomi kaip fizinio smurto atvejais, tačiau yra ne mažiau žalingi.

2.7.1.3. Vaiko atstovavimas baudžiamojo proceso metu

Tinkamo vaiko atstovo parinkimo baudžiamojo proceso metu problema keliama ne vienerius metus. Įstaigos praktikoje buvo stebimos problemos dėl teisėsaugos institucijų sprendimų (vertinimo kriterijų; nebendradarbiavimo su vaiko teisių apsaugos specialistais) parenkant asmenį, kuris būtų tinkamas atstovauti vaikui baudžiamajame procese. Ataskaitiniais metais atlikto tyrimo metu gauta informacija patvirtino, kad asmenų tinkamumo atstovauti vaikui baudžiamajame procese vertinimo ir skyrimo problema aktuali ir šiuo metu.

Kontrolierė pažymi, kad visuose teisiniuose procesuose svarbus institucijų bendradarbiavimas. Teisėsaugos institucijos, pasitelkdamos į pagalbą kitų sričių specialistus, galėtų operatyviau ir efektyviau priimti sprendimus, maksimaliai ir tikslingai užtikrinančius vaiko teisių apsaugą baudžiamajame procese. Parenkant asmenį atstovauti vaikui baudžiamajame procese, labai svarbu atsižvelgti į vaiko pažeidžiamumą, patiriamus neigiamus išgyvenimus proceso metu, ir parinkti asmenį, kuris atsakingai atstovaus vaiką proceso metu, kuriuo vaikas pasitiki, su kuriuo jaučiasi saugus, kt.

2.7.1.4. Bendradarbiavimo susitarimas

Siekiant gerinti vaiko teisių apsaugą baudžiamajame procese, užtikrinti glaudesnę tarpinstitucinį bendradarbiavimą dar 2018 m. buvo pasirašytas Bendradarbiavimo susitarimas³⁷, kuriame šalys įsipareigojo pagal kompetenciją siekti aktyvesnio bendradarbiavimo, veiksmingesnio vaiko teisių ir teisėtų interesų gynimo ir atstovavimo vaiko interesams. Bendradarbiavimo susitarimu Generalinė prokuratūra ir Policijos departamentas įsipareigojo užtikrinti, kad prokuroras, policijos įstaigos pareigūnas nedelsdamas, net ne vėliau kaip per 5 kalendorines dienas informuos Tarybą (jos teritorinį skyrių) apie paskirtas kardomąsias priemones ar laikinąsias apsaugos priemones, jų pakeitimą ar panaikinimą smurto prieš vaiką ir (ar) smurto artimoje aplinkoje atvejais, kai galimai nukentėjo nepilnametis.

Ataskaitiniais metais buvo stebima, kad nėra nuosekliai laikomasi Bendradarbiavimo susitarimo, ne visada pranešama Tarybos teritoriniam skyriui apie vaiko atstovui pagal įstatymą paskirtas kardomąsias priemones, jų pakeitimą ar panaikinimą smurto prieš vaiką atvejais. Minėta informacija aktuali ir svarbi Tarnybai, o jos nepateikimas turi įtakos Tarnybos priimamiems sprendimams, sunkina darbą priimant sprendimus dėl vaiko teisių ir interesų užtikrinimo apsaugos.

Kontrolierė atkreipė Generalinės prokuratūros ir Policijos departamento dėmesį į teisėsaugos institucijų veiksmais baudžiamojo proceso metu sudaromas prielaidas vaiko teisių ir interesų pažeidimui bei prašė pagal kompetenciją užtikrinti:

☒ besąlygišką reagavimą į visų formų smurtą prieš vaiką, atsakingai vertinti aplinkybes dėl galimo psichologinio smurto bei vaikų, patiriančių smurtą, pripažinimo nukentėjusiais;

☒ jog pradėjus ikiteisminį tyrimą būtų savalaikiai sprendžiama dėl kardomosios priemonės, ribojančios nukentėjusio vaiko bendravimą su galimu smurtautoju, skyrimo dėl galimo poveikio nukentėjusiajam užkardymo, o, atlikus reikiamus procesinius veiksmus bei sprendžiant dėl kardomosios priemonės tęsimo, būtų vadovaujama ne tik baudžiamąjį procesą reglamentuojančių teisės aktų nuostatomis, bet atsižvelgiama ir į vaiko teisių ir interesų užtikrinimo būtinybę;

☒ operatyvų, geranorišką teisėsaugos institucijų bendradarbiavimą su Tarnybos teritoriniais skyriais skiriant atstovą vaikui baudžiamojo proceso metu, informuojant apie vaiko atstovui pagal įstatymą paskirtas, pakeistas, panaikintas kardomąsias priemones; kt.

☒ kardomųjų priemonių ir nustatytų sąlygų laikymosi kontrolę.

³⁷ Generalinės prokuratūros, Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2018 m. birželio 28 d. Bendradarbiavimo susitarimas Nr. 9.11-17/5-1L-4325/D4-SB-1/BS-1.

Kontrolierė prašė Tarnybos užtikrinti teritorinių skyrių aktyvią veiklą užtikrinant vaiko teises baudžiamojo proceso metu.

Kontrolierė kreipėsi į Nacionalinę teismų administraciją, siūlydama, organizuojant teisėjų mokymą, suteikti galimybę teisėjams susipažinti su nustatytais vaiko teisių užtikrinimo problemomis baudžiamojo proceso metu, siekiant bendromis visų institucijų pastangomis gerinti vaiko teisių padėtį Lietuvoje.

2.7.1.5. Vaikų ir paauglių teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizės

Vaiko teisių komitetas, pažymėdamas galimus institucinius ir sisteminius vaiko teisių pažeidimus, pasisako³⁸, kad už vaiko apsaugą nuo visų formų smurto atsakingos valdžios institucijos visuose valstybės lygiuose gali tiesiogiai arba netiesiogiai sukelti žalą dėl veiksmingų įsipareigojimų pagal Konvenciją įgyvendinimo priemonių stokos. Toks neveikimas apima nepakankamą aprūpinimą materialiniais, techniniais bei žmogiškaisiais išteklių ir gebėjimais identifikuoti, išvengti ir reaguoti į smurtą prieš vaikus, kt.

Ne vienerius metus Kontrolierė akcentuoja, kad ilgi laukimo terminai teismo ekspertizėms atlikti tiesiogiai lemia ikiteisminių tyrimų dėl nusikalstamų veikų vaikų atžvilgiu trukmę, sumažina galimybę tiksliai įvertinti su nusikalstama veika susijusias aplinkybes, pažeidžia nukentėjusio vaiko teisę į operatyvų baudžiamąjį procesą bei sąlygoja kitus vaiko teisių, susijusių su nepagrįstai ilgu atskyrimu nuo atstovų pagal įstatymą, bendravimo ribojimu dėl kardomųjų priemonių įpareigojimų taikymo, pažeidimus, sudaro prielaidas vaiko psichologinės būklės blogėjimui. Vaikas traumuojamas ir patiria žalą ne tik dėl jo atstovų pagal įstatymą vaiko atžvilgiu atliktos nusikalstamos veikos, bet ir dėl ilgo baudžiamojo proceso, įtakoto valstybės institucijų neveiksmingu darbu.

Tarp priežasčių, sąlygojančių ilgus teismo ekspertizių terminus, išskirtinas tiriamųjų neatvykimas nustatytu laiku ekspertizei atlikti. Kontrolierės nuomone, vaiko atstovai pagal įstatymą, užregistravę vaiką teismo ekspertizei, turėtų būti įspėjami apie būtinybę vaiką laiku pristatyti ekspertizei bei kokios galimos pasekmės dėl neatvykimo. Vaiko atstovų pagal įstatymą neveikimas sudaro pagrindą atstovų pagal įstatymą veiksmus vertinti kaip vaiko teisių pažeidimą ir spręsti dėl teisinės atsakomybės.

Ilgai teismo ekspertizių laukimo terminai turi įtakos tiek civilinio, tiek baudžiamojo proceso trukmei.

Kontrolierė kritiškai vertina Sveikatos apsaugos ministerijos ir Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos prie Sveikatos apsaugos ministerijos teikiamą nuomonę, kad: ekspertizių skyrimas civilinėse bylose yra perteklinis ir Valstybinė teismo psichiatrijos tarnyba ekspertizes galėtų atlikti tik sudėtingais atvejais; vaiko nuomonę galėtų išklausti vaiko teisių apsaugos specialistai, pedagogai ar psichologai.

Pažymėtina, kad teismo reikalavimu ir šiuo metu vaiko teisių apsaugos specialistai, išklausę vaiko nuomonę, fiksuoja ją ir pateikia teismui, tačiau teismo diskrecijoje spręsti dėl ekspertizės skyrimo, priklausomai nuo specifinių kiekvienos bylos aplinkybių, tinkamai įvertinus vaiko amžių ir brandos laipsnį, kt. Kontrolierė pažymi, kad vaiko teisių ir interesų gynimas bei apsauga yra vienodai svarbūs tiek baudžiamajame, tiek civiliniame procesuose. Negalima akcentuoti vieno teisinio proceso svarbos, suteikiant didesnes galimybes gauti kvalifikuotų specialistų (ekspertų) išvadas.

Sveikatos apsaugos ministerijos buvo prašoma spręsti teismo ekspertizių atlikimo terminų problemas, imtis efektyvių priemonių didinant specialistų teismo ekspertizėms atlikti skaičių. Kaip vieną iš galimų specialistų skaičiaus didinimo būdų Kontrolierė siūlė Sveikatos apsaugos ministerijai inicijuoti sprendimus, kartu su Švietimo, mokslo ir sporto ministerija bei mokslo ir studijų institucijomis, rengiančiomis psichiatrus ir psichologus, imtis efektyvių priemonių motyvuoti studentus pasirinkti trūkstamo profilio psichiatrijos ir psichologijos studijų programas (pvz., imantis priemonių dėl valstybės paramos užtikrinimo su įsipareigojimu tam tikrą laiką po studijų dirbti vaikų ir paauglių teismo psichiatrais, teismo psichologais; kt.).

Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos buvo prašoma imtis priemonių trumpinti teismo ekspertizių atlikimo (ekspertizės laukimo, ekspertizės akto surašymo) terminus; užtikrinti vaikų atstovų

³⁸ JT VTK Bendrasis komentaras Nr. 13 (2011) „Dėl vaiko teisės būti apsaugotam nuo bet kokios formos smurto“, CRC/C/GC/13.

pagal įstatymą informavimą apie būtinybę pristatyti vaiką ekspertizei nustatytą laiką, o nepristačius vaiko ekspertizei be objektyvių priežasčių, informuoti apie tai Tarnybą.

Sveikatos apsaugos ministerija informavo, kad:

- ✦ 2020 m. padidinus asignavimus Valstybinei teismo psichiatrijos tarnybai, nuo 2020 m. gegužės 1 d. buvo padidintas stažuotojų darbo apmokėjimo koeficientas;
- ✦ 2020 m. papildomai įdarbintos teismo vaikų ir paauglių psichiatrijos ekspertė–stažuotoja bei psichologė ekspertė–stažuotoja, vaikų ir paauglių teismo psichiatrijos ekspertė;
- ✦ Valstybinė teismo psichiatrijos tarnyba keletą kartų 2020 m. kreipėsi į Lietuvos vaikų ir paauglių psichiatrijos draugiją, Lietuvos psichiatrijos asociaciją bei Lietuvos psichologų sąjungą, prašydama jų interneto svetainėse patalpinti Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos darbo skelbimus dėl ieškomų specialistų bei kviešti specialistus darbui.

2.7.2. Bėgantys vaikai

Vaiko dingimas ar pabėgimas iš namų ar kitos aplinkos, kurioje yra prižiūrimas – aktuali ir nerimą kelianti problema visoms valstybėms, taip pat ir Lietuvai. Bėgantys vaikai sudaro didžiausią dingusių vaikų grupę Europoje. Europos karštosios linijos 116 000 duomenimis, 2019 m. pranešimuose apie dingusius vaikus 54,5 proc. sudarė pranešimai apie pabėgusius vaikus, 14 proc. šių vaikų buvo nerasti.³⁹

Pabėgimo atvejai	
1877	
Berniukai	Mergaitės
780	1097

*Policijos departamento
2020 m. duomenys*

2020 m. Policijos departamento iniciatyva buvo atnaujintos tarpinstitucinės diskusijos dėl vaikų dingimo, pabėgimo problemos bei suinteresuotų institucijų veiksmų, kurie turėtų būti atliekami, tiek vaikui dingus ar pabėgus (savavališkai pasišalinus, laiku negrįžus), tiek vaikui sugrįžus, jį suradus, grąžinus, tiek dėl esamos pagalbos ir paslaugų bei jų plėtojimo, siekiant veiksmingų pokyčių vaikų dingimo ar pabėgimo klausimų sprendime; taip pat parengtas Reagavimo į pranešimą dėl dingusio be žinios nepilnamečio algoritmo (toliau – Algoritmas) projektas.

Policijos departamentas, kviesdamas institucijas į diskusiją, akcentavo globos namuose gyvenančių vaikų savavališkų ir kartotinių pasišalinimų problemos aktualumą – tarpinstitucinio bendradarbiavimo stoką, tinkamų įrankių valstybės lygmeniu sprendžiant bėgančių vaikų problemą nebuvimą; tai, kad susiformavusi praktika dirbant su tokiais vaikais yra neefektyvi ir neveiksminga bei, jog būtina šį klausimą spręsti valstybiniu lygmeniu ir iš esmės.

Įstaigai taip pat daugiau žinomi atvejai, kai dingsta, nesugrįžta arba savavališkai pasišalina, neretai ne vieną kartą, vaikai, apgyvendinti globos institucijose ar vaikų socializacijos centruose. Visgi, Kontrolierės nuomone, ši problema yra ne mažiau aktuali kitose situacijose: šeimose, globotojų ar globėjų šeimose, šeimynose, mokyklose su bendrabučiu ar kt., tačiau galimai informacija apie kylančius sunkumus nėra žinoma atsakingoms institucijoms.

Kontrolierė pritarė iniciatyvai spręsti vaikų dingimo bei pabėgimo problemas, įstaigos atstovai dalyvavo diskusijose bei Algoritmo projektą vertino kaip pamatinį dokumentą, kurio pagrindu turėtų būti reglamentuotas reagavimo į vaiko dingimą, pabėgimą procesas, prasidedantis dar iki vaiko pabėgimo, dingimo (planuojant ir įgyvendinant prevencines priemones, veiksmus, kt.), pereinantį į reagavimo į vaiko dingimą stadiją (procesą) bei vaiko dingimo priežasčių, pasekmių analizės, vertinimo ir pagalbos vaikui (ir jo atstovams) teikimo procesą. Algoritmas turėtų apimti tiek individualius atvejus, tiek strateginius, į ilgalaikę perspektyvą nukreiptus veiksmus. Svarstant Algoritmo projektą, buvo pateikti siūlymai:

- ✦ aptarti visų institucijų, kurių dalyvavimas būtinas sėkmingam vaikų dingimo (pabėgimo) problemos sprendimui, veiksmus, įgaliojimus, keitimąsi informacija bei tarpusavio bendradarbiavimą ir kt. (be vaiko atstovų pagal įstatymą, policijos pareigūnų, vaiko teisių apsaugos specialistų, turėtų būti numatytas atvejo vadybininkų, tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorių, švietimo įstaigų darbuotojų, vaiko gerovės komisijų ir kitų kompetentingų institucijų (specialistų) dalyvavimas);

³⁹ Prieiga internete: <https://missingchildreurope.eu/runaway-prevention-month/>

✘ Algoritme išskirti etapus: pranešimas apie vaiko dingimą; dingusio vaiko paieška (paieškos procesas); surasto vaiko situacijos vertinimas ir pagalbos teikimas; vaiko dingimo (pabėgimo) prevencija; įtvirtinti sąvokas, reikšmingas vienodos praktikos formavimuisi ir pan., ne dalis pagal institucijas (asmenis), reaguojančius į vaiko dingimą (pabėgimą);

Vaikų pabėgimų pasiskirstymas 2020 m. Policijos departamento duomenys

1–2 kartai 364
3–5 kartai 110
6–10 kartų 57
11–19 kartų 28
≥ 20 kartų 5

✘ numatyti tikslines priemones (įrankius), kurios būtų taikomos konkrečiose stadijose (etapuose), naudojamos vertinant rizikos faktorius ir t.t.

✘ užtikrinti vaiko išklausimą, kurio metu būtų siekiama išsiaiškinti vaiko dingimo priežastis, grėsmes, kitas aplinkybes ir įvertinti vaiko pakartotinio bėgimo riziką; vaiko informavimą apie procedūras, tolimesnius veiksmus, pagalbos priemones ir galimybes, kt.

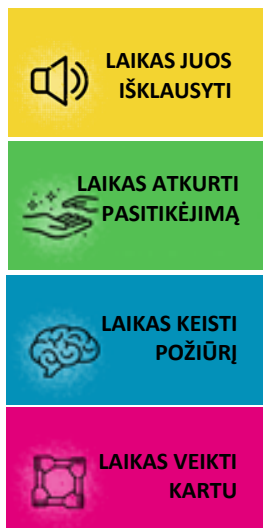
✘ užtikrinti centralizuotą duomenų (informacijos) kaupimą, sisteminimą ir analizę bei prieinamumą atsakingoms institucijoms (specialistams);

✘ įvertinti papildomo teisinio reglamentavimo ar galiojančio teisinio reglamentavimo tobulinimo poreikį, atsižvelgiant į vaiko dingimo, pabėgimo situacijos specifiką.

Kontrolierės nuomone, situacijoms dėl vaiko dingimo, paieškos ir pagalbos teikimo suradus vaiką būdingas kompleksiškas, o veiksmingas reagavimo į vaiko dingimą procesas turi būti nuoseklus, aktyvus ir koordinuotas, todėl Algoritmo projekte skiriamas dėmesys tik policijos pareigūnų bei Tarnybos specialistų reagavimui į vaiko dingimą (pabėgimą) nesudarys sąlygų pasiekti reikšmingų pokyčių, sprendžiant šią aktualią, ilgametę problemą.

Taip pat tikslinga įvertinti ir pritaikyti kitų šalių praktiką šioje srityje bei išklausti pačius vaikus. Vaiko bėgimas yra dažnai vertinamas kaip „probleminis elgesys“, tačiau bėgantys vaikai sako, kad jog bėgimas jiems yra būdas spręsti sprendimo reikalaujančias problemas.⁴⁰ Organizacija „Dingę vaikai Europoje“ (Missing Children Europe) 2020 m. lapkričio mėn., kuris skiriamas vaikų pabėgimų prevencijai,

kartu su vaikais vykdytos kampanijos metu atkreipė dėmesį į tai, kad:

✘ būtina išklausti bėgančius vaikus, nes pabėgimas – tai ženklas, jog yra problema, kurią būtina spręsti. Skiriant laiko vaiko išklausimui būtų galima padėti jam išsiaiškinti pagrindines problemos priežastis bei padėti rasti, nukreipti galimiems sprendimams;

✘ būtina keisti požiūrį, suvokti ką reiškia pabėgimas – tai stipri žinutė, kad vaiko gyvenime yra problema. Pakeitus požiūrį ir suvokimą, galima paskatinti vaikus kreiptis pagalbos, užtikrinti veiksmingesnius ir tikslingesnius sprendimus;

✘ būtina atstatyti pasitikėjimą tarp bėgančių vaikų ir suaugusiųjų – be pasitikėjimo, santykiai nėra reikšmingi ir yra lengvai nutraukiami. Pabėgę vaikai dažnai nurodo, kad jų gyvenime trūksta patikimų santykių su suaugusiais, kurie galėjo suteikti jiems paramą ir patarimų;

✘ būtini bendri veiksmai, kuriuose dalyvautų ir visuomenė – būtina bendradarbiauti su bendruomenėmis, mokyti vaikus apie jų teises ir informuoti apie paslaugas, kuriomis jie gali naudotis⁴¹.

2.7.3. Įkalintų tėvų vaikai

Preliminariai skaičiuojama, kad Europoje daugiau kaip dviejų milijonų vaikų vienas iš tėvų ar abu tėvai yra įkalinimo įstaigoje. Įkalintų tėvų vaikai – nėra itin populiarūs bei dažniausiai neigiamų atgarsių viešojoje erdvėje sulaukianti tema; jie jaučiasi nematomi ir negirdimi. Tiek tarptautiniame, tiek nacionaliniame lygmenyse vis daugiau dėmesio skiriama šiai temai bei siekiama pokyčių, pripažįstant,

⁴⁰ Prieiga internete: <https://missingchildreurope.eu/runaway-prevention-month-listen-young-runaways/>

⁴¹ Prieiga internete: <https://missingchildreurope.eu/runaway-prevention-month/>

kad įkalintų tėvų vaikai, priskirtini ypač pažeidžiamų vaikų grupėms bei, kad šie vaikai susiduria su jiems aktualiais iššūkiais ir sunkumais: didesne rizika patirti diskriminaciją, stigmatizaciją, socialinę atskirtimi, smurtu (ypač emociniu), finansiniais sunkumais, santykių su tėvais nutrūkimo rizika, neigiamu poveikiu šių santykių kokybei bei vystymuisi, neigiamomis pasekmėmis vaiko gerovei, vystymuisi, ilgalaikė trauma ir kt.

Kalbant apie įkalintų tėvų vaikus, siūloma šiai sąvokai suteikti plačią reikšmę ir kalbėti ne tik apie patį tėvų įkalinimą, bet ir visas ankstesnes baudžiamojo proceso stadijas, kuriose taip pat turėtų būti skiriamas dėmesys sulaikyto, įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo asmens vaiko teisių užtikrinimui ir apsaugai bei priimamų sprendimų vertinimui geriausių vaiko interesų aspektu (sulaikymas, suėmimas, ikiteisminis tyrimas, teisminis nagrinėjimas, nuosprendžio priėmimas, bausmės atlikimas, grįžimas – resocializacija). Svarbu, kad vaikui kiekviename etape būtų užtikrinta jam reikalinga specialistų pagalba, apsauga nuo neigiamų pasekmių.

Įkalinus tėvą ar motiną, vaikas (šeima) jau yra turėjęs sąlytį su teisingumo sistema ir atitinkamai išgyvena to pasekmes. Vaikai neturėtų būti baudžiami už savo tėvų elgesį, veiksmus ir sprendimus, nors praktikoje jiems tenka patirti neigiamas tėvų įkalinimo pasekmes, kurių galima ir turi būti išvengta (patyčios ar kitas smurtas, skurdas, diskriminacija, kt.).

Praktikoje (taip pat ir įstaigos) daugiau dėmesio skiriama, diskutuojama dėl vaikų ir jų tėvų santykių aspektų, kai tėvas ar motina jau atlieka laisvės atėmimo bausmę. Kalbant apie įkalintų tėvų vaikus Lietuvoje, išskirtini vaikai, kurie auga su laisvės atėmimo bausmę atliekančiomis motinomis⁴², ir vaikai, kurie buvo išskirti su tėvu ar motina arba abiem tėvais dėl jų įkalinimo.

► *Vaikai, augantys kartu su laisvės atėmimo bausmę atliekančiomis motinomis*

Nėra vienareikšmiškos nuomonės dėl vaikų galimybės augti kartu su įkalintais tėvais, taip pat valstybių praktika šiuo klausimu yra skirtinga. Įvertinant vaiko (kūdikio) išskyrimo su motina žalingas pasekmes, dominuoja nuomonė, jog, jeigu yra galimybė, kūdikystėje vaikai neturėtų būti išskirti su motinomis. Vaiko teisių komitetas laikosi pozicijos, jog nėra tikslinga nustatyti griežtos amžiaus ribos, iki kurios vaikas galėtų augti kartu su kalnčia motina (tėvu), tačiau sprendimai turi būti priimami kiekvienu atveju individualiai, visų pirma vadovaujantis vaiko interesų gerovės principu ir atsižvelgiant į kitus svarbius aspektus.

Lietuvoje, ilgą laiką laisvės atėmimo bausmę atliekančioms motinoms, galėjo būti leidžiama auginti vaikus iki 3(4) metų. 2020 m., be platesnių diskusijų, Bausmių vykdymo kodeksas buvo pakeistas, numatant galimybę motinoms auginti vaikus iki jie pradės ugdytis pagal pradinio ugdymo programą, t. y. iki 7 (6) metų amžiaus. Šia teise (galimybe) galės pasinaudoti laisvės atėmimo bausmę atliekančios motinos, kurios gyvena ne pačioje įkalinimo įstaigoje – Panevėžio pataisos namuose, tačiau už įstaigos ribų – Vaiko ir motinos namuose.

Kontrolierė iš esmės neprieštaravo iniciatyvai tobulinti galiojantį teisinį reglamentavimą, siekiant sudaryti galimybę individualiais atvejais neišskirti motinų su vaikais, kai jiems sukanka 3 (4) m., tačiau kritiškai įvertino šį Teisingumo ministerijos siūlymą dėl Bausmių vykdymo kodekso pakeitimo. Projekto iniciatoriai nenurodė šią iniciatyvą paskatinusių priežasčių, naujo teisinio reguliavimo įgyvendinimo galimybės bei laukiamų rezultatų, todėl Kontrolierė negalėjo vienareikšmiškai pritarti siūlomam Bausmių vykdymo kodekso pakeitimui, vertinti jį kaip atitinkantį vaiko teises ir interesus ar (ir) neturėsiantį neigiamos įtakos vaiko raidai.

Paminėtina, kad Panevėžio pataisos namuose motinoms sudarytos sąlygos gyventi kartu su vaikais pataisos namų teritorijoje ir už jos ribų. Įstaigos teritorijoje – Vaikų (kūdikių) skyriuje gali gyventi 14 nuteistų nėščių moterų ir (ar) motinų, kurioms sudaromos sąlygos auginti vaikus iki 3 metų. Už įstaigos teritorijos – Vaiko ir motinos namuose gali gyventi 5 nuteistos nėščios moterys ir (ar) motinos, kurioms sudaromos sąlygos auginti vaikus iki 3 metų (išimties tvarka – iki 4 metų). Pritarus Teisingumo ministerijos iniciatyvai, Vaiko ir motinos namuose gyvenančios motinos galėtų auginti vaikus iki jiems sukaks 7 (6) m.

⁴² Lietuvoje tik įkalintoms motinoms, esant tam tikroms sąlygoms, gali būti suteikta teisė tam tikrą laiką auginti vaiką laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu.

Nuomonės dėl vaiko gyvenimo su laisvės atėmimo bausmę atliekančiu tėvu bei dėl vaiko amžiaus ribos, iki kurios jis gali gyventi kartu su nuteistu vienu iš tėvų (didžiojoje daugumoje valstybių vaikai gali gyventi su nuteistomis motinomis), nėra vienareikšmiškos bei skiriasi, kaip ir užsienio valstybių praktikos. Dažniausiai amžiaus riba, iki kurios vaikas gali gyventi kartu su nuteista motina (tėvu) yra 3 m., 6 m. amžiaus riba – reta praktika⁴³. Turėdama omenyje ekspertų nuomonių ir praktikų įvairovę, Kontrolierė pažymėjo, kad visos jos yra grindžiamos reikalavimu užtikrinti vaiko teises, akcentuojant vieną iš pamatinių vaiko teisių apsaugos principų – geriausių vaiko interesų principą. Taip pat buvo atkreiptas dėmesys, jog, jeigu yra priimamas sprendimas leisti nuteistam tėvui auginti vaiką laisvės atėmimo bausmės atlikimo vietoje, vaiko gyvenimas, jo gyvenimo sąlygos turėtų būti kiek įmanoma panašesnės į gyvenimą bendruomenėje, atitinkančios vaiko poreikius, jo geriausias interesus, užtikrinančios saugumą ir pan.; vaikui turi būti sudaryta galimybė gauti panašias paslaugas ir paramą, kuriomis jis galėtų naudotis gyvendamas bendruomenėje; vaikas neturėtų patirti suvaržymų, kuriuos patiria įkalinieji; ir kt. Sprendimai dėl vaiko gyvenimo kartu su įkalintu tėvu turi būti priimami kiekvienu atveju individualiai.

Kontrolierė pastebėjo, kad vaikų, gyvenančių kartu su motinomis Vaiko ir motinos namuose (už įstaigos teritorijos), gyvenimo sąlygos nėra tolygios įprastomis sąlygomis augančių vaikų gyvenimo sąlygoms, tuo pačiu buvo pastebėta, kad jos yra reikšmingai geresnės ir labiau atitinkančios vaikų vystymosi poreikius, lyginant su gyvenimo sąlygomis vaikų (ypač to paties amžiaus), kurie gyvena su motinomis Vaikų (kūdikių) skyriuje (įstaigos teritorijoje). Svarstyta, jog neplečiant galimybės nuteistoms motinoms auginti vaikus ne pataisos namų teritorijoje ir (ar) nenumatant kitų sprendimų, susidarys prielaidos riboti galimybę daugiau nuteistų motinų vaikų gyventi palankesnėmis, labiau jų teises ir interesus atitinkančiomis, visapusiškam vystymuisi svarbiomis sąlygomis dėl vietų Vaiko ir motinos namuose trūkumo.

Buvo atkreiptas iniciatorių dėmesys į tai, kad vaikų ugdymas yra galimas bei konkrečiais atvejais yra tikslingas ir būtinas ankstesniame vaiko amžiuje nei pradedamas priešmokyklinis ugdymas. Vaikams nuo gimimo gali (privalo) būti teikiamas ikimokyklinis ugdymas, siekiant padėti tenkinti prigimtinius, kultūros, socialinius, pažintinius poreikius. Teisės aktų nustatyta tvarka ir atvejais vaikui gali būti skiriamas privalomas ikimokyklinis ugdymas⁴⁴. Reikalavimas dėl kūdikių, gyvenančių su įkalintais tėvais, galimybės lankyti darželius užtikrinimo yra įtvirtintas ir Ministrų Komiteto rekomendacijoje dėl įkalinčių tėvų vaikų. Todėl, Kontrolierės nuomone, atsižvelgiant į vaikų, gyvenančių su nuteistomis motinomis situacijos ypatumus, be kitų vaikų teisių užtikrinimo priemonių, pirma būtų tikslinga svarstyti klausimą dėl privalomo šių vaikų ikimokyklinio ugdymo.

Turėdama omenyje Teisingumo ministerijos iniciatyvas dėl nuteistųjų padėties pokyčių, iš esmės pritardama iniciatyvoms, kurios gerintų vaikų, gyvenančių kartu su nuteistomis motinomis pataisos įstaigoje, padėtį, jų teisių ir interesų užtikrinimą, Kontrolierė siūlė sprendimus priimti iš esmės įvertintus esamą situaciją ir praktiką bei šiame procese numatyti Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (jos pavaldžių įstaigų) dalyvavimą.

Ataskaitiniu laikotarpiu, Teisingumo ministerija organizavo pasitarimus, siekdama aptarti planuojamus teisinio reguliavimo pokyčius dėl platesnių galimybių laisvės atėmimo bausme nuteistoms moterims auginti ir rūpintis savo vaikais pataisos įstaigose. Kontrolierė kritiškai vertino šią iniciatyvą bei jos skubotą svarstymą, be kitų priežasčių dėl to, kad, nors buvo deklaruojamas vienas iš iniciatyvos tikslų – vaiko gerovė, visgi, nebuvo skirtas tinkamas dėmesys nuosekliam ir išsamiam sprendimo pasekmių bei atitikimo vaiko teisių užtikrinimo reikalavimams vertinimui.

► *Vaikai, išskirti su tėvais (vienu iš tėvų) dėl įkalinimo*

Išskyrus vaiką su vienu iš tėvų ar abiem dėl jų įkalinimo, vaiko ir tėvų santykiams kyla išbandymai, tai atspindi įstaigoje gaunami skundai, gaunami tiek iš kalinčių tėvų, tiek iš asmenų, kurie

⁴³ Recommendation CM/Rec(2018)5 of the Committee of Ministers to member States concerning children with imprisoned parents; Children of Imprisoned Parents: European Perspectives on Good Practice (2006).

⁴⁴ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. balandžio 26 d. įsakymas Nr. V-735/A1-208 „Dėl privalomo ikimokyklinio ugdymo nustatymo ir skyrimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

yra atsakingi už vaiko priežiūrą (tėvai, globėjai). Vienas iš dažniausiai skunduose nurodomų vaiko teisių pažeidimų (arba laisvės atėmimo bausmę atliekančio tėvo (motinos) teisių pažeidimų) – bendravimo su vaiku ribojimas, neužtikrinimas bei atitinkamai vaiko ir įkalinto tėvo (motinos) ryšio silpnėjimas, nutraukimas ir pan. Paminėtina, kad problemų kyla tiek tais atvejais, kai vaikas auga su kitu iš tėvų, tiek tais atvejais, kai vaikas yra globojamas artimųjų ar kitų (trečiųjų) asmenų. Taip pat skunduose keliami klausimai dėl tėvo (motinos), atsakingo už vaiko priežiūrą, pareigų vykdymo tinkamumo, vaikui skiriamo išlaikymo panaudojimo, smurto prieš vaiką ir kt.

Visais atvejais, tėvystė, motinystė įkalinimo įstaigoje yra tarpinstitucinis iššūkis ir reikalauja įvairių sričių specialistų bendradarbiavimo, bausmę atliekančio ar vaiku besirūpinančio tėvo, motinos (ar kito vaiko atstovo pagal įstatymą) bei paties vaiko dalyvavimo, jo išklausymo ir girdėjimo. Įkalinimo įstaigose esantys tėvai neturi (gali neturėti) stiprių tėvystės, socialinių ir (ar) kitų įgūdžių, galimai jų santykiai šeimoje, santykiai su vaiku nebuvo tobuli bei reikalavo papildomo dėmesio ir intervencijos. Natūralu, kad įkalinimo laikotarpiu yra dar sudėtingiau įveikti kylančius iššūkius, tad labai svarbu, kad praktikoje būtų užtikrinta visa reikalinga pagalba, siekiant išlaikyti, stiprinti tėvų ir vaikų santykius ar juos atstatyti ir ji turi būti užtikrinta, tiek laisvės atėmimo bausmę atliekančiam asmeniui, tiek laisvėje gyvenančiam vaikui ir kitiems šeimos nariams ar pan.

Įstaigos praktika bei Kontrolierės pozicija dėl įkalintų tėvų vaikų situacijos buvo pristatyta tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Tėvystė įkalinimo vietoje: ribos ir galimybės“.

2.7.4. Vaiko vidutinės priežiūros vykdymo aspektai

Vaiko vidutinės priežiūros priemonė – priemonė, kurią vykdant vaikas yra ugdomas, prižiūrimas, jam teikiama švietimo pagalba, socialinės, sveikatos priežiūros ir kitos paslaugos vaikų socializacijos centre, t. y. prie bendrojo ugdymo mokykloms priskiriamoje valstybinėje specializuotoje įstaigoje⁴⁵. Vaiko vidutinės priežiūros priemonė (toliau – VPP), nuo reglamentavimo įstatyminiame lygmenyje 2007 m.⁴⁶, buvo ir yra įvardijama, kaip kraštutinė priemonė, kuri gali būti skiriama vaikui tik išimtiniais atvejais, kuo trumpesniai terminui ir atsižvelgiant į geriausius vaiko interesus.

Kiekvienas iš vaiko VPP aspektų – skyrimas, pratęsimas, pakeitimas, panaikinimas – praktikoje gali sukelti diskusijas, išsiskyrus procese dalyvaujančių specialistų nuomonėms, požiūriams ir vertinimams. Įstaiga tiesiogiai nedalyvauja minimalios ar vidutinės priežiūros priemonių skyrimo, pratęsimo, pakeitimo ar panaikinimo sprendimų priėmimo procese. Kontrolierei nėra suteikti įgaliojimai aiškinti įstatymų ar kitų teisės aktų, dokumentų nuostatų arba tikrinti teismo priimtų sprendimų, nuosprendžių ir nutarčių pagrįstumą ir teisėtumą (teismo leidimas būtinas VPP skyrimui ir pratęsimui). Visgi, praktikoje Kontrolierė reaguoja į institucijų (specialistų) diskusijas, kreipimuisi dėl įvairių su VPP susijusių aspektų. Nepriklausomai nuo pokyčių vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros srityje (teisinio reglamentavimo, specialistų kvalifikacijos tobulinimo, kt.), išlieka aktuali VPP pratęsimo problema. Itin neramu, kai VPP pratęsimas inicijuojamas laikotarpiui iki vaikai sukaks 18 metų, ypač kai vaiko globa yra patikėta globos institucijai.

Kontrolierė atkreipia dėmesį į aplinkybes ir teisinio reglamentavimo aspektus, kuriems institucijos (specialistai) turėtų skirti ypatingą dėmesį, teikdami išvadas, diskutuodami bei priimdami sprendimus dėl VPP pratęsimo. Įstatymų leidėjas vienareikšmiškai įtvirtino galimą, tačiau ne privalomą VPP pratęsimą, t. y. priemonė gali būti pratęsta, jeigu nepavyko pasiekti teigiamų vaiko elgesio pokyčių, jeigu vaikas pasišalina iš vaikų socializacijos centro priemonės vykdymo metu. Atsižvelgiant į tai, kad vykdant VPP vaikas yra apgyvendinamas vaikų socializacijos centre, negali iš centro išeiti bet kuriuo norimu metu, t. y. suvaržoma, atimama jo laisvė, atkreipiamas dėmesys į tarptautinių nepilnamečių justicijos standartų nuostatas dėl nepilnamečiams teisės pažeidėjams taikomų poveikio priemonių ar sankcijų.

⁴⁵ Šioje dalyje minimos Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo redakcijos, galiojusios iki 2021 m. sausio 1 d., nuostatos.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Seimas 2007 m. birželio 28 d. priėmė Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymą Nr. X-1238 (originali redakcija), pirmą kartą reglamentuodamas vaiko minimalią ir vidutinę priežiūrą įstatyminiame lygmenyje.

Praktikoje Kontrolierė kritiškai vertina iniciatyvas, sprendimus pratęsti VPP, ypač kai jos vykdymas baigiasi vaikui sulaukus pilnametystės. Šis laiko tarpas turėtų būti išnaudojamas vaiko sėkmingo, nuoseklaus integracijos į visuomenę proceso (etapo) planavimui ir įgyvendinimui, vaiko pa(si)ruošimui, palydėjimui į savarankišką gyvenimą. Šis aspektas dar aktualesnis tais atvejais, kai vaikas yra netekęs tėvų globos (auga globos institucijoje ar kt.). Pripažįstama, kad praktikoje yra galimi atvejai, kai tikslinga pratęsti vaikui skirtos VPP vykdymą iki jo pilnametystės, tačiau tai turi būti išimtiniai atvejai. Kiekvienu individualiu atveju sprendimas dėl VPP pratęsimo turėtų būti priimamas visapusiškai bei objektyviai įvertinant argumentus ir aplinkybes, kuriais grindžiama atitinkama iniciatyva, priemonės pratęsimo tikslingumą, pagrįstumą ir būtinumą, sprendimo atitikimą geriausiems vaiko interesams. Priimant sprendimus dėl VPP, būtina nuosekliai vadovautis priemonės tikslu ir kitais jai keliamais reikalavimais, kurie įtvirtinti ne tik Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme, bet ir kituose tarptautiniuose nepilnamečių justicijos standartuose.

Nepilnamečio institucinis sulaikymas visada yra paskutinė priemonė ir skiriama tik minimaliam būtinam laikotarpiui. Pažangioji kriminologija palaiko neinstitucinių priemonių taikymą vietoj institucinio sulaikymo priemonių. Neigiama įtaka apima ne tik laisvės praradimą, bet ir atskyrimą nuo įprastos socialinės aplinkos, o dėl ankstyvosios brandos ji yra daug skaudesnė nepilnamečiui negu suaugusiajam.⁴⁷

Sankcijų ir poveikio priemonių skyrimas ir vykdymas turi būtų grindžiamas nepilnamečių teisės pažeidėjų interesų paisymu, ribojamas įvykdytų teisės pažeidimų sunkumo (proporcingumo principas), taip pat turi būti atsižvelgiama į vaiko amžių, fizinę ir psichinę gerovę, išsivystymą, gebėjimus ir asmenines aplinkybes (individualizmo principas), kurios, jei reikia, nustatomos pagal psichologines, psichiatrijos ar socialinės apklausos ataskaitas. Sankcijos ir poveikio priemonės turi būti taikomos griežtai reikalingam laikotarpiui (minimalios intervencijos principas); jei nepilnametis nesilaiko jam skirtų bendruomenės sankcijų arba poveikio priemonių sąlygų ir įgaliojimų, tai nesąlygoja automatiško laisvės atėmimo taikymo. Kai svarstomas bendruomenės sankcijų arba poveikio priemonių pakeitimas arba anuliavimas, turi būti deramai atsižvelgta į nepilnamečio pradinės sankcijos arba poveikio priemonės reikalavimų įvykdymo lygį, siekiant užtikrinti, kad nauja arba pakeista sankcija arba poveikio priemonė būtų vis dar proporcinga teisės pažeidimui, kt. Netekusiems laisvės nepilnamečiams dėl jų didelio pažeidžiamumo reikia išskirtinio dėmesio ir apsaugos, jų gerovės užtikrinimo laisvės atėmimo metu ir po to. Laisvę ribojančios priemonės turėtų būti taikomos kraštutiniu atveju ir trukti minimalų būtiną laiką. Nepilnamečiai turi būti rengiami bei jiems turi būti padedama įsitvirtinti visuomenėje, imamasi priemonių sumažinti išankstinį nusistatymą prieš juos; kt. Viso proceso metu nuo laisvės atėmimo pradžios institucijos turi dirbti kartu, siekdamos sudaryti sąlygas nepilnamečiams iš naujo pradėti gyventi visuomenėje, užtikrinti efektyvią ir savalaikę pasiruošimo paleidimui pagalbą.⁴⁸

Vaiko teisių komiteto nuomone⁴⁹, nepilnamečių justicijos sistemoje turi būti sistemingai taikomi Konvencijos bendrieji (nediskriminavimas; vaiko interesai; teisė gyventi, išgyventi ir vystytis; teisė būti išklaustam) bei nepilnamečių justicijos principai. Laisvės atėmimas sukelia itin neigiamas pasekmes darniam vaiko vystymuisi, stipriai kliudo vaikui reintegruoti į visuomenę bei turėtų būti taikomas tik kaip kraštutinė priemonė ir kaip įmanoma trumpesniai laikui, kad vaiko teisė vystytis būtų visiškai gerbiama ir užtikrinta. Atsakas į nusikaltimą visada turėtų būti proporcingas ne tik nusikaltimo aplinkybėms ir sunkumui, bet taip pat reikia atsižvelgti į vaiko amžių, mažesnę kaltumą, aplinkybes ir poreikius, taip pat įvairius ir ypač ilgalaikius visuomenės poreikius.

Praktikoje dažnai VPP pratęsimo iniciatyva grindžiama vaiko savavališku pasišalinimu iš vaikų socializacijos centro ar gyvenamosios vietos (laikinais sugrįžus į ją priežiūros priemonės vykdymo metu), tačiau įstatymų leidėjas numatė galimybę, o ne pareigą pratęsti priežiūros priemonę. Vertinant šią aplinkybę, svarbu išsiaiškinti vaiko pasišalinimo priežastis, visų kompetentingų asmenų reagavimą į

⁴⁷ Jungtinių Tautų Standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės).

⁴⁸ Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija dėl Europos nepilnamečių teisės pažeidėjų, kuriems paskirtos sankcijos arba poveikio priemonės, taisyklių, CM/Rec(2008)11, priimta 2008 m. lapkričio 5d. Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklės (Havanos taisyklės), priimtose 1990 m. gruodžio 14 d. 45/113.

⁴⁹ JT VTK Bendrasis komentaras Nr. 10 „Dėl vaikų teisių nepilnamečių justicijoje“, CRC/C/GC/10.

kiekvieną atvejį ir kitas aplinkybes. Taip pat, neretai tik iškilus priemonės pratęsimo klausimui, vaikų socializacijos centras (nepitarimo pratęsime atveju), atkreipia specialistų dėmesį į vaiko ir jo atstovo pagal įstatymą tarpusavio santykius, netinkamą atstovo pareigų vykdymą (nenuoseklus, retas bendravimas su vaiku, vaikų socializacijos centro specialistais; nesidomėjimas priemonės vykdymu, vaiko savijauta, elgesio pokyčiais, ugdymu; atsisakymas pasiimti vaiką atostogų, netinkamo vaiko elgesio provokavimas, kt.), kurie turi neigiamą poveikį vaiko elgesio pokyčiams ir t.t.

Turėdama omenyje Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo bei tarptautinių nepilnamečių justicijos standartų nuostatas, Kontrolierė atkreipia dėmesį, jog sprendžiant klausimą dėl VPP pratęsimo, turi būti išsamiai ir objektyviai įvertinamos visos aplinkybės, šios priemonės tikslų ir uždavinių įgyvendinimas, vaiko elgesio pokytis jam skirtos priemonės vykdymo laikotarpiu, vykdymo metu kilę sunkumai, patirtos nesėkmės bei jų priežastys, vaiko padaryti pažeidimai ir jų padarymo aplinkybės, priežastys, taikytos poveikio priemonės ir jų veiksmingumas, vaiko požiūris į padarytus pažeidimus ir kt. Kontrolierės nuomone, sprendžiant klausimą dėl VPP pratęsimo, turi būti vertinamas ne tik vaiko elgesio problemos, pareigų nevykdymas, pokyčiai, pan., bet ir kitų asmenų (vaiko atstovo pagal įstatymą, vaikų socializacijos centro, Tarnybos teritorinio skyriaus, pagalbą, paslaugas teikiančių specialistų ir kt.), atsakingų už VPP vykdymą ir sėkmingą vaiko integraciją į bendruomenę tiek priemonės vykdymo metu, tiek pasibaigus jos vykdymui, teisių įgyvendinimo ir pareigų vykdymo tinkamumas, išsprendžiami visų procese dalyvaujančių asmenų nurodytų aplinkybių, pateiktos informacijos prieštaravimai, išklausa ir įvertinama vaiko nuomonė, ir kt. VPP privalo būti skiriama ir pratęsiama, turint omenyje, jog tai kraštutinė, išimtiniais atvejais ir kuo trumpiausiam terminui, vadovaujantis proporcingumo ir individualizavimo, geriausių vaiko interesų pirmenybės bei kitais Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme įtvirtintais principais, kitomis šio įstatymo, pamatinių vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugą bei nepilnamečių justiciją reglamentuojančių teisės akty, kitų dokumentų nuostatomis.

2.7.5. Nepilnamečių teisių užtikrinimo klausimai vaikų socializacijos centre

Ataskaitiniu laikotarpiu įstaigoje atliktas tyrimas dėl nepilnamečių teisių užtikrinimo vaikų socializacijos centre – valstybinėje specializuotoje įstaigoje, į kurią vaikai nukreipiami savivaldybės administracijos direktoriaus sprendimu (gavus teismo leidimą) skirti vaiko vidutinę auklėjimo poveikio priemonę arba Baudžiamajame kodekse nustatytais atvejais, kai vaikui skiriama auklėjamojo poveikio priemonė – atidavimas į specialiąją auklėjimo įstaigą.

Vaikas, kuriam paskirta vidutinės priežiūros ar auklėjamojo poveikio priemonė, turi visas vaikui skirtas teises, tarp jų – ugdytis ir gyventi sveikoje ir psichologiškai, fiziškai saugioje, savitarpio pagarba ir pozityviais santykiais grįstoje aplinkoje, gauti reikiamą priežiūrą, apsaugą ir kitą jam būtiną pagalbą. Tarptautiniuose dokumentuose dėl nepilnamečių, kuriems apribota laisvė, pripažįstama, jog dėl didelio pažeidžiamumo šiems nepilnamečiams reikia išskirtinio dėmesio ir apsaugos, būtina užtikrinti jų teises bei gerovę laisvės atėmimo metu ir po to, jų laisvės atėmimo sąlygos ir aplinkybės turėtų užtikrinti pagarbą jų žmogaus teisėms; jiems turi būti garantuojamos programos, padedančios saugoti ir stiprinti sveikatą, savigarbą, ugdyti atsakomybės jausmą ir įgūdžius, kurie padėtų jų, kaip visuomenės narių, raidai bei turi būti imtasi visų priemonių nepilnamečiui padėti grįžti į visuomenę⁵⁰.

Tyrimo metu nustatyta, jog su vaikais, esančiais vaikų socializacijos centre, ne visuomet elgiamasi atidžiai, rūpestingai ir sąžiningai, nėra užtikrinta saugi aplinka, dėl ko sunkėja vaikų adaptacija, resocializacijos procesai. Nepaisant to, kad vaikų socializacijos centre aplinka yra struktūruota, bendras vaikų skaičius ir jų skaičius klasėse bei grupėse yra pakankamai nedidelis, vis dėlto stokojama priemonių, įgalinančių užtikrinti tinkamą vaikų priežiūrą, saugumą, nuolatinį jų elgesio stebėjimą, teisei priešingo elgesio nutraukimą. Duomenys apie smurtinius įvykius centre leidžia teigti, jog nepaisoma mokinių elgesio taisyklių, draudžiančių vaikams atsinešti bei centre turėti degias, kitas pavojingas medžiagas bei įrankius.

Tarptautiniuose dokumentuose, kurie taikomi nepilnamečiams, iš kurių atimta laisvė, aiškiai ir nedviprasmiškai įtvirtinta sulaikytojo asmens teisė į atitinkamą laiką atvirame ore. Specialūs minimalūs

⁵⁰ Jungtinių Tautų Nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, gynimo taisyklės (Havanos taisyklės).

reikalavimai turi būti nustatyti nacionalinėje teisėje. Nepilnamečiams vaikams socializacijos centre nebuvo užtikrinamos pilnavertės ir sveikos gyvenimo sąlygos - centre gyvenantys vaikai nebuvo išleidžiami į lauką motyvuojant tiek adaptacijos laikotarpiu, kuris vyksta iki 2 mėn., tiek karantino (pirmojo) laikotarpiu. Vaiko vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinimo tvarkos apraše⁵¹, nenumatyta, ir, manytina, pagal centrai priskirtas funkcijas užtikrinti vaiko resocializacijai reikalingas bei sveikas gyvenimo sąlygas, negali būti numatytas ribojimas nepilnamečiui būti gryname ore.

Tyrimo metu Kontrolierė pažymėjo, jog pandemijos metu turi būti visapusiškai gerbiamos pagrindinės nepilnamečių teisės, įskaitant į veiklą lauke bent kartą per dieną. Turint omenyje teisės aktų ir dokumentų nuostatas šioje srityje, vaikų socializacijos centrų paskirtį, jų veiklos tikslą ir uždavinius bei nekvestionuojant centruose apgyvendinamų vaikų elgesio ir kitų problemų kompleksiskumo ir jų sudėtingumo, kritiškai ir, kaip vienpusiai bei nepakankamai objektyvūs, buvo įvertinti Centro veiksmai, neužtikrinant nepilnamečiams galimybės būti gryname ore (tiek adaptacijos, tiek karantino laikotarpiu). Kontrolierės nuomone, neužtikrinta galimybė vaikams tam tikrą dienos dalį praleisti atvira ore sudaro sąlygas pažeisti vaiko teisę į sveikatą. Kontrolierė įpareigojo vaiko socializacijos centrą peržiūrėti vidaus dokumentus ir tinkamai įtvirtinti vaiko teisės atitinkamą laiką praleisti atvira ore įgyvendinimą.

Dėl vaikų, kurie apgyvendinami vaikų socializacijos centruose charakteristikų, patirties ir kitų aspektų, yra aktuali nepasitikėjimo vaikų pranešimais, paaiškinimais, jų prašymų neigimo ar ignoravimo problema. Nepilnamečiai turėtų būti skatinami individualiai arba kolektyviai aptarti klausimus, susijusius su sąlygomis institucijoje, tačiau nagrinėjamu atveju, vaiko skundas dėl negalėjimo kvėpuoti grynu oru, išeiti į kiemą buvo vertinamas kaip „nepasitenkinimas dėl veiksmų apribojimo“. Kontrolierė išreiškė pastabą, jog vaikas neturi būti laikomas pasyviu subjektu, kai sprendžiamas jo teisių įgyvendinimo klausimas, o elgesio traktavimas kaip „nepasitenkinimas“ nepripusida prie veiksmingo atsako į vaiko elgesį. Pranešimas apie galimus savo teisių pažeidimus, galimai patirtą skriaudą neturi būti vertinamas vien neigiamame vaiko charakteristikos kontekste, o kaip galimybė tobulinti egzistuojančią situaciją, didinant pačių vaikų sąmoningumo lygį, juos įtraukiant į situacijos bei galimų sprendimų svarstymą. Kontrolierė siūlė vaikų socializacijos centrai užtikrinti, kad vaikų prašymai, nusiskundimai būtų tiriami remiantis atsakingais, profesionaliais, teisingais ir efektyviais metodais, taip pat elgtis tokiu būdu, kuris rodytų vaikams pozityvų elgesį ir pagarbą jų teisėms.

2.7.6. Vaiko teisių užtikrinimas vykdant aplinkos apsaugos kontrolę

Vaiko teisių konvencijos nuostata, jog imantis bet kokių vaikų liečiančių veiksmų, nesvarbu ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, svarbiausia – vaiko interesai, pabrėžiama, kad viešosios arba privačios institucijos, siekdamos užtikrinti, kad pirmiausia būtų atsižvelgiama į tai, kas geriausia vaikui, privalo įsitikinti, kokį poveikį jo veiksmai gali turėti vaikams, teikiant pirmenybę jiems ir formuojant jų atžvilgiu palankiai nusiteikusias bendruomenes⁵².

Įstaigoje buvo gauta informacija, kad Aplinkos apsaugos departamento pareigūnai (toliau – aplinkos apsaugos pareigūnai), vykdydami savo tiesiogines pareigas, t. y. atvykę į šeimos namus aiškintis galimus aplinkos apsaugos pažeidimus, galimai nesudarė sąlygų vienam iš namuose buvusių tėvų tinkamai pasirūpinti mažamečiais vaikais, pareigūnų būtinų veiksmų atlikimo metu. Tyrimo metu nebuvo galimybės objektyviai nustatyti vaiko teises pažeidžiančių veiksmų, tačiau buvo pateiktas siūlymas, bendradarbiaujant Tarnybai ir Aplinkos apsaugos departamentui prie Aplinkos ministerijos, organizuoti aplinkos apsaugos pareigūnams konsultacijas vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo klausimais. Kontrolierė nekvestionavo aplinkos apsaugos pareigūnų pareigos tinkamai ir

„čia būdami esam visada izoliuoti, langai užkalti, net patalpų nevedina, o ir į kiemą neveda, net kaliniai kalėjime grynu oru kvėpuoti gali, sunkiausia psichologiškai“

(iš vaiko skundo)

⁵¹ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2017 m. rugpjūčio 24 d. įsakymas Nr. V-644 „Dėl vaiko vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

⁵² Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas. Unicef, 2002.

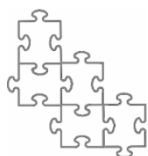
operatyviai atlikti jų tiesiogines funkcijas, tačiau pastebėjo, kad jeigu pareigūnai, vykdydami tiesiogines pareigas, susiduria su vaikų teisių užtikrinimo klausimais, būtina vadovautis geriausių vaiko interesų prioritetiškumo principu, skirti reikiamą dėmesį bendradarbiavimui su tėvais, konkrečiu atveju prižiūrinčiais savo vaikus (ypač mažo amžiaus), ir sudaryti jiems sąlygas priimti sprendimus, geriausius vaikui. Kontrolierės nuomone, visuose sektoriuose tikslinga aptarti situacijas jų veikloje, kai susiduriama su vaikų klausimais, veiksmų schemas ir galimus sprendimus.

Vaiko teisių komitetas pažymi, jog viena iš vaiko interesų prioritetiškumo principo įgyvendinimo priemonių yra teikti informaciją ir organizuoti mokymus apie Konvencijos taikymą praktikoje visiems asmenims, kurie priima tiesiogiai ar netiesiogiai susijusius sprendimus, įskaitant su vaikais dirbančius specialistus arba kitus žmones⁵³. Kontrolierės nuomone, visuomenės bei atskirų jos grupių ir profesijų atstovų švietimas su vaiko teisių apsaugos klausimais yra labai svarbus ir laikytinas efektyvia priemone vaiko teisių padėties Lietuvoje gerinimui.

Aplinkos apsaugos departamentas, atsižvelgęs į Kontrolierės siūlymą, kreipėsi į Tarnybą dėl aplinkos apsaugos pareigūnų konsultavimo vaiko teisių užtikrinimo klausimais, seminaro jiems organizavimo.

2.7. Vaikas teisingumo sistemoje

PASIŪLYMAI:

✘ Teisėsaugos institucijoms priimant sprendimus dėl kardamosios priemonės (įpareigojimo), ribojančios nukentėjusio vaiko bendravimą su galimu smurtautoju skyrimo, pratęsimo ir (ar) panaikinimo, įvertinti sprendimų proporcingumą ir poveikį vaiko teisių ir interesų užtikrinimui.

✘ Užtikrinti vaikų socializacijos centruose apgyvendintiems vaikams saugią ir visapusišką vystymuisi tinkamą aplinką, pagarbą jų teisėms ir tinkamą įgyvendinimą (ypač teisės į sveikatą), neribojant kitų teisių, kurios nėra tiesiogiai susijusios su skirtos poveikio priemonės vykdymu (laisvės ribojimu).

✘ Siūlyti kompetentingoms ministerijoms, bendradarbiaujant su vietos savivaldos bei nevyriausybinio sektoriaus atstovais, įvertinant įvairių institucijų skirtinguose lygmenyse sukauptą, taip pat užsienio valstybių, patirtį, plėtoti reagavimo į vaikų dingimą (bėgimą) algoritmą, iš esmės keisti nusistovėjusią praktiką bei tobulinti teisinį reglamentavimą.

2.8. VAIKO APSAUGA NUO SMURTO

2.8.1. Vaikų apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje iššūkiai

Valstybė savo pareigą imtis priemonių, užtikrinančių, kad būtų įgyvendinama vaiko teisė būti apsaugotam nuo smurto, užtikrinama apsauga ir tenkinami jo poreikiai, turi įgyvendinti per praktinę ir realią pagalbą šeimoms, užtikrinant individualiai šeimai ir (ar) vaikui reikalingą pagalbą, operatyvų reagavimą į bet kokio pobūdžio smurto atvejus. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymu siekiama ginti asmenis nuo smurto artimoje aplinkoje, greitai reaguoti į iškilusią grėsmę, imtis prevencijos priemonių, taikyti apsaugos priemones ir teikti tinkamą pagalbą.

Vykdamas stebėseną, apibendrinant skundų nagrinėjimo rezultatus, išskirtinos šios, kompetentingų institucijų dėmesio reikalaujančios sritys:

- *Netinkamas reagavimas į smurtinėje aplinkoje augančius vaikus*

⁵³ JT VTK Bendrasis komentaras Nr. 14 „Dėl vaiko teisės pirmiausia atsižvelgti į jo (jos) interesus (3 straipsnio 1 dalis)“, CRC/C/GC/14.

Praktikoje pasitaiko atvejų, kai institucijų atstovai vangiai reaguoja į smurtinėje aplinkoje augančius vaikus. Pvz., vienu iš Kontrolierės nagrinėtų atvejų, su šeima dirbantiems specialistams buvo žinoma apie šeimos narių konfliktiškus santykius, vaikų motinos patiriamą sutuoktinio smurtą bei vaikus, augančius smurtinėje aplinkoje ir stebinčius smurtą. Dėl netinkamai įvertintų vaikų ir šeimos poreikių, neorganizuotos reikiamos pagalbos ir nebendradarbiavimo su Tarnybos (neinformuota apie vaiko teisių pažeidimus) ir kitų sričių specialistais, buvo sudarytos prielaidos tęstiniams vaiko teisių pažeidimams vaikams gyvenant smurtinėje aplinkoje, laiku nebuvo išsiaiškintas ir užkardytas tėvų smurtas vaikų atžvilgiu. Tinkamai nesureagavus į situaciją ir nesuteikus reikiamos pagalbos, vaikai patyrė ir tiesioginį tėvų smurtą (fizinį, seksualinį). Be to, savivaldybė neturėjo pakankamai išplėtoto paslaugų šeimai ir vaikams tinklo, nebuvo užtikrinama operatyvi, pagal poreikį reikalinga, specialistų pagalba vaikams ir šeimai.

„mergaitė atrodė išsigandusi, kurį laiką nieko nekalbėjo, tylėjo, tik po kurio laiko pavyko mergaitę prakalbinti. Mažametė papasakojo, kas vyksta šeimoje, kad ją skriaudžia ir prieš ją naudoja fizinį smurtą mama... buvo rasta nešvariais rūbais, pati taip pat buvo nešvari, neprausta.“

(iš tyrimo medžiagos)

specialistų reagavimą į smurto šeimoje aplinkybes; Tarnybos informavimą apie galimus vaiko teisių pažeidimus; išsamų paslaugų poreikio šeimai vertinimą ir savalaikį teikimą, paslaugas individualizuojant konkrečiai šeimai; ypatingą dėmesį skirti vaikų poreikių užtikrinimui šeimoje.

Nagrinėjant skundus pastebėta, kad Tarnybos teritoriniai skyriai ne visada laiku reaguoja į gautą informaciją apie smurtą patiriančius vaikus. Vienu atveju, teritorinis skyrius apie galimą smurtą mažamečio atžvilgiu policijai pranešė tik po mėnesio nuo sužinotų aplinkybių.

Taip pat vis dar pasitaiko atvejų, kai sveikatos priežiūros specialistai netinkamai vertina smurto prieš vaikus požymius, neinformuoja kompetentingų institucijų ar informuoja pavėluotai apie pastebėtą ar galimą smurtą prieš vaiką.

Pvz., dėl smurto šeimoje buvo iškviesta greitosios medicinos pagalba (GMP). Slaugytoja, apžiūrėjusi mažametį vaiką, sužalojimų nenustatė, tačiau į šeimą atvykę Tarnybos teritorinio skyriaus atstovai pastebėjo sumušimus vaiko galvoje (randas, ausies landoje kraujo pėdsakai, galimi įdrėskimai), ant nugaros matėsi seni randai, hematomos, ant dešinio klubo ir ties kryžkauliu – žaizdos su šašais, kairės rankos piršto nagas pajuodęs, patinęs dešinės pusės skruostas, vaikas skundėsi pilvo skausmais. Pakartotinai iškvietus GMP, atvykusi ta pati slaugytoja išsakė priekaištus dėl iškvietimo. Nuvežus vaiką į sveikatos priežiūros įstaigą, po budinčio gydytojo apžiūros, vaikas nedelsiant buvo išvežta III lygio gydytojų apžiūrai (į klinikas). Ta pati GMP slaugytoja priekaištavo Tarnybos teritorinio skyriaus specialistams dėl bereikalingo vaiko vežimo.

Slaugytoja priekaištavo, kad Tarnybos specialistės neskiria sieros nuo kraujo, tačiau, paradžių, kad ausies landoje yra ne tik sieros, bet ir kraujo, slaugytoja tvirtino, kad tokius dalykus reikia spręsti dienos metu, o ne nakties.

(iš tyrimo medžiagos)

Kontrolierė, atsižvelgusi į paaiškėjusias aplinkybes, kreipėsi į Valstybinę akreditavimo sveikatos priežiūros veiklai tarnybą prie Sveikatos apsaugos ministerijos dėl asmens sveikatos priežiūros paslaugų kokybės ir prieinamumo vaikui vertinimo. Pastaroji, atlikusi neplaninį asmens sveikatos priežiūros paslaugų, teiktų mažamečiam pacientui prieinamumo ir kokybės patikrinimą nustatė, kad GMP slaugytoja, išsamiai neapklausė paciento apie nusiskundimus, anamnezę bei apžiūrėjusi pacientą dėl patirtų sužalojimų, nurodydama, kad vaikas teigia, „skriaudžia mama“, „muša mama“, GMP kvietimo kortelėse nurodė tik nusiskundimų ir anamnezės faktus, neatspindinčius situacijos sudėtingumo, neprašė smurto prieš pacientą sukeltų

matomų jo kūno sužalojimų, ne visus sužalojimus pažymėjo GMP kortelėje; nepažymėjo ir neįvertino, kad paciento patirti sužalojimai yra daugybiniai ir reikalaujantys neatidėliotino specializuoto ištyrimo, kad pacientui būtina skubi psichologinė pagalba; atvykusi į iškvietimą pirmą kartą, neorganizavo jokios tolimesnės medicininės pagalbos suteikimo.

Nustačius, kad mažamečiam pacientui GMP paslaugos buvo teiktos pažeidžiant teisės aktų reikalavimus, sveikatos priežiūros įstaiga įspėta dėl nustatytų pažeidimų, pateiktos rekomendacijos vidaus dokumentų nuostatoms tobulinti ir asmens sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumui bei kokybei gerinti.

Kontrolierė, atsižvelgdama į individualių tyrimų metu stebimas vaikų, gyvenančių smurtinėje aplinkoje, neidentifikavimo bei pagalbos krizinėje situacijoje atsidūrusiems šeimoms neužtikrinimo problemas, siekdama išsiaiškinti priežastis, dėl kurių vaikams, smurto artimoje aplinkoje liudininkams, nukentėjusiems nuo smurto, nėra laiku suteikiama efektyvi pagalba, ataskaitiniais metais pradėjo tyrimą.

Tyrimo metu analizuojama Tarnybos teritorinių skyrių pateikta informacija apie smurtą artimoje aplinkoje patiriančius vaikus bei bendradarbiavimo su kompetentingomis institucijomis (policija, specializuotos pagalbos centrais, atvejo vadybininkais, kitais specialistais) problemos šioje srityje; taip pat savivaldybių pateikta informacija apie vaikams (ir jų šeimų nariams), gyvenantiems smurtinėje aplinkoje, smurto artimoje aplinkoje liudininkams ar nukentėjusiems nuo jo, teikiama pagalba, 2021 m. numatytos prevencijos priemonės, skirtos smurtą patyrusiems asmenims, kt.

Apibendrinus ir išanalizavus gautą informaciją, Kontrolierė pateiks išvadas ir siūlymus dėl pagalbos krizinėje situacijoje atsidūrusiems vaikams (šeimoms) dėl smurto artimoje aplinkoje gerinimo.

► *Netinkamas bendravimas su seksualinį smurtą patyrusiu vaiku ir jo nuomonės išklausymas*

Vaiko teisių komitetas akcentuoja⁵⁴, kad vaikas neturėtų būti apklausiamas dažniau nei būtina, ypač tais atvejais, kai tiriami žalingi atvejai. Vaiko išklausymas yra sudėtingas procesas, kuris gali turėti trauminį poveikį vaikui. Komitetas akcentuoja, kad valstybės dalyvės turi žinoti apie galimas neigiamas neapgalvotos šios teisės praktikos pasekmes, ypač atvejais, kurie yra susiję su labai mažais vaikais, arba kai vaikas tapo nusikalstamos veikos, seksualinės prievartos ar kito blogo elgesio auka. Valstybės dalyvės turi imtis visų reikiamų priemonių, siekdamos užtikrinti, kad vaiko teisė būti išklaustytam būtų įgyvendinta, visiškai apsaugant vaiką.

Ataskaitiniu laikotarpiu išskirtinas labai jautrus, seksualinį smurtą patyrusio vaiko atvejis, kai Tarnybos teritorinio skyriaus specialistai ne kartą, dalyvaujant atvejo vadybininkui ir socialiniam darbuotojui, bendravo su vaiku, siekdami išklausti vaiko nuomonę, aiškinantis seksualinio smurto aplinkybes. Kontrolierės vertinimu, aplinkybių, priskirtinų teisėsaugos institucijų kompetencijai, vertinimas ir aiškinimasis Tarnybos teritoriniame skyriuje galėjo traumuoti vaiką psichologiškai, vaikui pakartotinai prisimenant patirtus seksualinio pobūdžio veiksmus jo atžvilgiu bei galėjo pakenkti vykstančiam ikiteisminiam tyrimui. Teritorinio skyriaus, jo teigimu, organizuotą vaiko nuomonės išklausymą, Kontrolierė įvertino kaip vaiko teisių pažeidimą, teisėtų interesų ignoravimą ir teisės aktais Tarnybai priskirtų įgaliojimų viršijimą. Taip pat buvo pažymėta, kad nebuvo atsižvelgta į vaiko, galimai patyrusio seksualinį smurtą, interesus, tokio pobūdžio nusikalstamų veikų aukų pažeidžiamumą ir daugkartiniais pasakojimais apie netinkamą seksualinio pobūdžio elgesį jų atžvilgiu daromą žalą vaiko emocinei savijautai. Seksualinis smurtas yra pati sunkiausia smurto prieš vaikus

„sūnus buvo 3 kartus apklaustas vaikų teisių apsaugos specialistų ir socialinių darbuotojų. Po tokių apklausų ir taip jautrus vaikas tapo uždaresnis, bijo svetimų žmonių, ypač moteriškos lyties, nuolat laikosi už rankos išeinant iš namų/mokyklos, įsitempęs, kai kažkas nepažįstamas gatvėje arba parduotuvėje užkalbina. Po įvykusių apklausų/pokalbių vaikas nuolat kartojo, kad daugiau nekalbės su jokiais tetomis“
(iš skundo)

⁵⁴ JT VTK Bendrasis komentaras Nr. 12 (2009) „Dėl vaiko teisės būti išklaustytam“, CRC/C/GC/12.

forma, turinti skaudžiausius padarinius visai vaiko raidai. Sužinojus apie galimus seksualinio pobūdžio nusikaltimus prieš vaiką, specialistai turi elgtis labai atsakingai, vertinti savo veiksmų pasekmes tiek tolimesnei vaiko psichologinei savijautai, tiek ikiteisminio tyrimo eigai.

2.8.2. Pagalbos seksualinio smurto aukoms teisinio reglamentavimo pokyčiai

Seksualinė prievarta prieš vaikus yra itin sunkus nusikaltimas, dėl kurio nukentėjusieji patiria įvairias ir sunkias ilgalaikes pasekmes. Šiais nusikaltimais ne tik žalojami vaikai, bet ir padaroma didelė ir ilgalaikė socialinė žala. Europos Sąjunga 2011 m. žengė svarbų žingsnį priimdama Direktyvą dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija (toliau – Direktyva)⁵⁵, kurią, pasak Europos Komisijos, skubos tvarka reikia baigti įgyvendinti valstybėse narėse. Viena iš vis dar esamų problemų yra nukentėjusiems vaikams skirta pagalba, parama ir apsaugos priemonės. Europos Sąjungos Pagrindinių Teisių Agentūros (FRA) tyrimai, rodo, kad dar reikia daug nuveikti, kol baudžiamosios justicijos sistemos galės visiškai garantuoti aukų vaikų teises. Tai bus pasiekta tik tinkamai ir nuosekliai įgyvendinant daugelį tarpusavyje susijusių tarptautinių ir Europos Sąjungos standartų, turinčių įtakos vaikams ir aukoms baudžiamajame procese. Kartu atkreipiamas dėmesys į gerą patirtį „vaiko namo“ pavidalu – apsaugos centrus, turinčius integruotą ir daugiadalykį požiūrį tarp socialinių tarnybų, teisėsaugos ir medicinos specialistų. Į namus panaši aplinka skirta sumažinti vaikų nerimą ir yra svarbiausia atliekant individualius vertinimus, kurie padės tinkamai patenkinti aukos poreikius. Šie centrai taip pat padeda apriboti, kiek kartų vaikas turi pranešti apie nusikaltimo detales, ir taip sumažinti su pranešimu susijusią traumą. Jie taip pat užtikrina, kad visais tyrimo ir teismo proceso etapais būtų teikiama tinkama terapinė ir medicininė pagalba.⁵⁶

Ataskaitiniais metais, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija inicijavo Kompleksinės pagalbos teikimo vaikams, galimai nukentėjusiems nuo seksualinio išnaudojimo, rekomendacijų pakeitimą (toliau – Projektas)⁵⁷, siekdama įgyvendinti Direktyvos nuostatas bei atitinkamai papildyti galiojantį teisės aktą.

Kontrolierė atkreipė iniciatorių dėmesį į Direktyvos nuostatas, jog: nukentėjusiems vaikams turėtų būti teikiama trumpalaikė ir ilgalaikė pagalba; pagalba turėtų būti teikiama tiek, kiek ji reikalinga vaikui, kad jis pasveiktų fiziškai ir psichologiškai, ir prireikus būtų teikiama net kai vaikas taps suaugusiuoju; nukentėjusio vaiko tėvams arba globėjams, jei jie nėra įtariami dalyvavę atitinkamoje nusikalstamoje veikoje, taip pat turi būti teikiama pagalba ir rengiami mokymai, kad jie galėtų padėti nukentėjusiems vaikams baudžiamosiose bylose; valstybei tenka pareiga imtis priemonių, kad vaikas gautų visą reikiamą pagalbą, paramą ir apsaugą prieš baudžiamąjį procesą, jo metu ir atitinkamą laikotarpį baudžiamajam procesui pasibaigus. Taip pat buvo atkreiptas iniciatorių dėmesys į Europos Tarybos konvencijos dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos nuostatas, iš esmės tapačias Direktyvos nuostatoms dėl pagalbos aukoms, kurių tinkamam įgyvendinimui Lietuva turi imtis būtinų teisėkūros ar kitų priemonių.⁵⁸

Tinkamam minėtuose ir kituose dokumentuose įtvirtintų nuostatų dėl specialios pagalbos, paramos ir apsaugos vaikams, seksualinio smurto aukoms, įgyvendinimui, Kontrolierės nuomone, nacionaliniuose teisės aktuose turėtų būti nuosekliai ir išsamiai reglamentuotos konkrečios pagalbos, paramos ir apsaugos priemonės, jų teikimo sąlygos ir tvarka, įvertinant bei garantuojant glaudų bendradarbiavimą tarp įvairių sektorių subjektų (teisėsaugos, vaiko teisių, socialinės, sveikatos apsaugos, švietimo, nevyriausybių organizacijų ir kt.).

⁵⁵ 2011 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/93/ES dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija, kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2004/68/TVR.

⁵⁶ Europos Komisijos komunikatas „ES veiksmingesnės kovos su seksualine prievarta prieš vaikus strategija“, 2020 m. liepos 24 d., COM(2020) 607.

⁵⁷ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymo „Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2016 m. liepos 14 d. įsakymo Nr. A1-353 „Dėl Kompleksinės pagalbos teikimo vaikams, galimai nukentėjusiems nuo seksualinio išnaudojimo, rekomendacijų patvirtinimo“ pakeitimo“ projektas Nr. 20-7121.

⁵⁸ Explanatory Report to the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse.

Susipažinus su Projektu, kilo pagrįstų abejonų dėl Projekto veiksmingo taikymo praktikoje bei poveikio, užtikrinant tinkamą teisės aktų nuostatų, kuriomis nukentėjusiems vaikams garantuojamas pagalbos, paramos ir apsaugos teikimas, įgyvendinimo. Projekto rengėjams buvo išsakytos abejonės dėl siūlomo teisinio reglamentavimo, pateiktos pastabos bei pasiūlymai:

✘ Projekte turėtų būti reglamentuota kompleksinės pagalbos teikimo paskirtis, uždaviniai, pagalbos ir paramos priemonės bei reikalavimai jų teikimui, pagalbos organizavimas, jos teikimas ar pan. Atsižvelgiant į tai, kad Projektu nustatomos procedūros, susijusios su įvairių sričių specialistų (tarp jų, dirbančių teisėsaugos, sveikatos priežiūros srityje) veiksmais, išsakyta abejonė, ar tai priskirtina socialinės apsaugos ir darbo ministro kompetencijai; jog atitinkamų nuostatų įgyvendinimas turėtų būti reglamentuojamas aukštesnės teisinės galios, bendrame (-uose) kelių institucijų teisės akte (-uose);

✘ įtvirtinti kompleksinės pagalbos, kuriai reglamentuoti yra skirtas šis dokumentas, sąvoką; tikslinti ilgalaikės kompleksinės pagalbos ir trumpalaikės kompleksinės pagalbos, pagalbos centro sąvokas. Taip pat išsakyta nuomonė, jog pagalbos ir paramos teikimas turėtų būti vienu iš pagrindinių pagalbos centro veiklos tikslų ir uždavinių bei, jog galimai tikslinga įtvirtinti, kad tai yra specializuotas pagalbos centras, jeigu jame numatoma teikti tik pagalbą, paramą bei apsaugą vaikams, galimai nukentėjusiems nuo seksualinės prievartos ar seksualinio išnaudojimo;

✘ iš esmės tobulinti atitinkamus Projekto skyrius, atsižvelgiant į galiojantį teisinį reglamentavimą dėl veiksmų, kurių turi būti imamasi, sužinojus ir (ar) turint pagrįstos informacijos apie galimai nukentėjusį nuo nusikalstamos veikos (taip pat seksualinio smurto) vaiką, gavus pranešimą apie galimą vaiko teisių pažeidimą (nusikalstamą veiką prieš vaiką) ir kt. Atkreiptas dėmesys, jog, jeigu Projekto rengėjai siekia reglamentuoti esminius „vaiko namo“, vaiko apsaugos centro (vadinamo „Barnahus“ modelio), turinčio integruotą ir daugiadisciplininį požiūrį tarp vaiko teisių apsaugos, socialinių tarnybų, teisėsaugos ir sveikatos priežiūros specialistų, skirtų padėti nukentėjusiam vaikui išvengti papildomų neigiamų pasekmių baudžiamųjų procesų metu, apriboti nukentėjusio vaiko apklausų, pokalbių apie nusikalstamą veiką skaičių ir su tuo susijusią papildomą trauminę patirtį, suteikti vaikui reikalingą medicininę ir kitą pagalbą ir t.t., veiklą ir jos organizavimo aspektus, Projekte turėtų būti atskirai reglamentuojamas konkrečių paslaugų teikimas (organizavimas) paslaugų centre, jo teikiama trumpalaikė kompleksinė pagalba ir kt.;

✘ suderinti VTAP įstatymo, Baudžiamojo proceso kodekso ir kitų teisės aktų nuostatas, reglamentuojant veiksmus, kurie turėtų būti atliekami, kai tampa žinoma ar kyla pagrįstų įtarimų ar pan., jog vaikas galėjo patirti seksualinį smurtą; atskirti ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir vaiko teisių apsaugos specialistų veiksmus, atsižvelgiant į jiems suteiktą kompetenciją;

✘ numatyti, jog priėmus sprendimą dėl vaiko apklausos ir, esant poreikiui, medicininės apžiūros atlikimo, organizacinių klausimų sprendimas priskiriamas vienam subjektui – pagalbos centrui, kuris visus klausimus spręstų bendradarbiaudamas su kompetentingomis institucijomis; nuosekliai reglamentuoti atvejus, kada, kokiomis aplinkybėmis, kokia tvarka ir pan., į pagalbos centrą gali savarankiškai kreiptis vaiko teisių apsaugos specialistai ir (ar) vaiko atstovai pagal įstatymą;

✘ išsakytos abejonės, ar pagalbos centro psichologo ir (ar) teismo psichologo kompetencijoje yra konstatuoti vaiko seksualinės prievartos ir (ar) seksualinio išnaudojimo faktą; ar atliekant psichologinio vaiko įvertinimą pagalbos centre, nesudaromos prielaidos pakartotinėms vaiko apklausoms, kai tiek Direktyvoje, tiek kituose teisės aktuose yra akcentuojamas nukentėjusio vaiko pažeidžiamumas, apsaugos nuo antrinės, pakartotinės viktimizacijos svarba; kad apklausų būtų kuo mažiau ir jos būtų vykdomos tik tais atvejais, jei tai visiškai būtina baudžiamųjų tyrimų ir procedūrų tikslais ir kt.;

✘ išsamiau reglamentuoti trumpalaikę bei ilgalaikę pagalbą vaikui (ir jo šeimai); numatyti pagalbos centro specialistų komandos pagalbos teikimą ne centro patalpose; įvertinti galiojančio teisinio reglamentavimo dėl koordinuotai teikiamų paslaugų, atvejo vadybos pakankamumą, kad vaikui (ir jo šeimai), įvertinant vaiko pažeidžiamumą dėl patirto seksualinio smurto, būtų teikiamos visos reikalingos paslaugos, parama ir apsaugos priemonės, kad vaikas nepatirtų antrinės ar pakartotinės viktimizacijos ir pan., kad būtų užtikrinamas rekomendacijų įgyvendinimas, priežiūra ir koordinavimas, ir kt.

2.8.3. Draudimo teistiems asmenims dirbti su vaikais teisinio reglamentavimo tobulinimo aspektai

VTAP įstatyme 2017 m. (su vėlesniais pakeitimais) buvo įtvirtinti asmenų, pripažintų kaltais padarius nusikalstamas veikas, darbo apribojimai, dėl kurių tinkamo bei veiksmingo įgyvendinimo eilė metų vyksta diskusijos.

Įstatymų leidėjas, įtvirtindamas darbo su vaikais apribojimus, Vyriausybei ar jos įgaliotai institucijai pavedė patvirtinti sąrašą darbų, veiklų ar paslaugų, kurių dirbti, atlikti ar teikti dėl tiesioginių ir reguliarių kontaktų, susijusių su vaikų auklėjimu, mokymu, priežiūra ar jų saugumo užtikrinimu, neturi teisės asmenys, įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu pripažinti kaltais už nusikaltimus žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, už vaiko išnaudojimą pornografijai, pelnymąsi iš vaiko prostitucijos, vaiko įtraukimą į prostituciją ar disponavimą pornografinio turinio dalykais, kuriuose vaizduojamas vaikas arba asmuo pateikiamas kaip vaikas, vaiko pirkimą arba pardavimą, taip pat už kitus tyčinius sunkius ar labai sunkius nusikaltimus ar už analogiškas veikas, numatytas kitų valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose, neatsižvelgiant į tai, ar teistumas yra išnykęs ar panaikintas (toliau – darbų sąrašas).

Vyriausybės pavedimu, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija yra atsakinga už VTAP įstatymo nuostatų įgyvendinimą, darbų sąrašo parengimą ir pateikimą tvirtinti Vyriausybei. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, kartu su kitomis institucijomis, dalyvauja diskusijose dėl minėtų įstatymo nuostatų įgyvendinimo bei darbų sąrašo tobulinimo (tikslingumo).⁵⁹

Ataskaitiniais metais Kontrolierė teikė pasiūlymus dar vienam ministerijos parengtam Darbų, veiklų ir paslaugų, kurių dirbti, atlikti ar teikti dėl tiesioginių kontaktų su vaikais neturi teisės asmenys, įsiteisėjusiu apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu pripažinti kaltais už nusikalstamas veikas, nurodytas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XXI skyriuje, ar už kitas nusikalstamas veikas, susijusias su vaiko seksualiniu išnaudojimu, vaikų pornografija ar prostitucija, sąrašo pakeitimo projektui (toliau – Sąrašo projektas)⁶⁰:

☒ Kontrolierė, pritardama iniciatyvai ieškoti aiškesnio reglamentavimo galimybių, pažymėjo, kad siūlomas teisinis reglamentavimas nėra aiškus, nuoseklus bei kelia abejones, ar poįstatyminiu teisės aktu nėra išplečiamos ir interpretuojamos VTAP įstatymo 30 straipsnio nuostatos, ar sąvokos, darbų ir veiklų apibūdinimai neturėtų būti įtvirtintos įstatyminiame lygmenyje;

☒ Analizuojant Sąrašo projektą, kilo abejonių dėl konkrečių formuluočių nuoseklumo ir atitikimo įstatymo reglamentavimui. Svarstyta, ar pagal siūlomą formuluotę individualios veiklos vykdymas (paslaugų teikimas) nėra susiejamas su įstaigų, įmonių ar organizacijų veikla, kai pagal įstatymą ši nuoroda yra aktuali reglamentuojant darbų ir savanoriškos (ne individualios) veiklos apribojimus. Taip pat pasiūlyta patikslinti nuorodą dėl darbų ir veiklų apribojimo;

☒ atkreiptas dėmesys, jog siekiant Sąrašė įtvirtinti vartojamas sąvokas („kontaktas su vaiku“, „reguliarus kontaktas su vaiku“), poįstatyminiu teisės aktu išplečiamas ir pakeičiamas įstatyme numatytas teisinis reguliavimas.

Analizuojant siūlomas įtvirtinti sąvokas, pastebėta, kad: „tiesioginis kontaktas su vaiku“ apibrėžiamas kaip „artimas bendravimas, buvimas su vaiku vienoje patalpoje“, tačiau nėra aišku, kodėl tiesioginis bendravimas yra apribojamas darbais, veiklomis ir paslaugomis, kurie gali būti dirbami, atliekami ar teikiami, patalpose; svarstyta, ar praktikoje nekiltų skirtingų aiškinimų, interpretavimų kas yra „artimas bendravimas“, „patalpa“; „reguliarus kontaktas su vaiku“ apibrėžiamas kaip „ne retesnis kaip kartą per tris mėnesius kontaktas su vaiku“, tačiau nebuvo žinomi projekto rengėjų argumentai dėl termino pasirinkimo; svarstyta, kaip turėtų būti suprantamas ir aiškinamas „kontaktas su vaiku“, ar

⁵⁹ Daugiau informacijos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2017, 2018 ir 2019 metų veiklos ataskaitose. Prieiga internete: <http://vtaki.lt/lt/vtaki-veiklos-sritys/veiklos-ataskaitos>.

⁶⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. gegužės 25 d. nutarimo Nr. 517 „Dėl Darbų, veiklų ir paslaugų, kurių dirbti, atlikti ar teikti dėl tiesioginių kontaktų su vaikais neturi teisės asmenys, įsiteisėjusiu apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu pripažinti kaltais už nusikalstamas veikas, nurodytas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XXI skyriuje, ar už kitas nusikalstamas veikas, susijusias su vaiko seksualiniu išnaudojimu, vaikų pornografija ar prostitucija, sąrašo patvirtinimo“ pakeitimo“ projektas Nr. 18-13123(3).

kontaktas turi būti su tuo pačiu ar bet kuriuo vaiku, kaip bus galima įvertinti (kontroliuoti) kontakto reguliarumą;

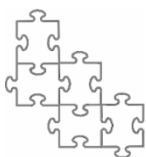
✘ kritiškai įvertintas siūlomas reglamentavimas dėl papildomos darbo ar savanoriškos veiklos apribojimo sąlygų (kriterijų) – „tiesioginiais ir reguliariais kontaktais susiję su vaikais“; susiję su vaikų auklėjimu, vaikų mokymu, vaikų priežiūra, vaikų saugumo užtikrinimu. Pastebėta, kad reglamentuojant darbus ar savanoriškas veiklas, susijusias su vaikų auklėjimu, mokymu, priežiūra ar saugumu, kriterijai iš esmės apibrėžiami nepateikiant baigtinio veiklų sąrašo. Taip pat paminėta, jog vartojamos sąvokos: tiesioginis auklėjimas, tiesioginis mokymas, tiesioginė priežiūra, kurių reikšmė nėra aiški ir praktikoje jos gali būti labai įvairiai interpretuojamos bei aiškinamos ir kt.;

✘ siūlomas reglamentavimas dėl draudžiamų verstis veiklų buvo įvertintas kritiškai, nes nesudarė prielaidų nuosekliam, vieningam praktiniam taikymui; darbų (veiklų) apibūdinimai buvo rengiami, siekiant juos susieti su tam tikromis galimomis veiklomis; kt.

Kontrolierė, atsižvelgdama į svarstymus, diskusijas dėl Darbų sąrašo tikslingumo ir turinio, praktinio įgyvendinimo galimybių ir efektyvumo, taip pat turėdama omenyje galimus VTAP įstatymo 30 straipsnio netikslumus (Teisingumo ministerijos 2019 m. teiktą pastabą, jog dėl teisinio reglamentavimo spragos darbo su vaikais apribojimai negalios tam tikrai kategorijai asmenų⁶¹), siūlė svarstyti galimybę tobulinti įstatyminį darbo su vaikais apribojimo reglamentavimą.

2.8. Vaiko apsauga nuo smurto

PASIŪLYMAI:

✘ Kelti sveikatos priežiūros įstaigų, atvejo vadybą organizuojančių bei joje dalyvaujančių (ją vykdančių) specialistų kvalifikaciją, užtikrinant atsakingą kiekvieno specialisto reagavimą į visų formų ir rūšių smurtą šeimoje patiriančius vaikus bei užtikrinti savalaikį konkrečiai šeimai reikalingų paslaugų teikimą.

2.9. VAIKO TEISĖ BŪTI IŠKLAUSYTAM IR REIKŠTI NUOMONĘ

2.9.1. Vaiko teisė būti išklaustyta ir dalyvauti jį liečiančių klausimų sprendime

Vaiko teisių konvencija pripažįsta vaiką teisių subjektu. Konvencijos 12 straipsnyje įtvirtinta kiekvieno vaiko teisė laisvai reikšti savo pažiūras visais jį liečiančiais klausimais; dalyvauti jo gyvenimui įtakos turinčiuose veiksmuose ir sprendimuose; kt. Valstybė įsipareigoja pripažinti šią teisę, dėti visas pastangas išklausti kiekvieną vaiką bei kolektyviai pasisakančių vaikų pažiūras, numatyti teisinę sistemą ir mechanizmus bei užtikrinti aplinką, sudarančią sąlygas vaikui (vaikams) naudotis šia teise, dalyvauti visuose su juo (jais) susijusiuose veiksmuose ir sprendimų priėmimo procesuose, taip pat deramai atsižvelgti į išreikštas vaiko pažiūras bei siekti ir užtikrinti, kad visų kitų Konvencijoje įtvirtintų teisių aiškinimas ir įgyvendinimas vadovautųsi šiuo straipsniu.⁶²

⁶¹ „Nutarimo projektu tiesiogiai perkeliama Įstatymo 30 straipsnio 1 dalies formuluotė. Baudžiamojo kodekso (BK) XXI skyriuje baudžiamoji atsakomybė numatyta ne tik už nusikaltimus, bet ir už baudžiamąjį nusižengimą – seksualinį priekabiavimą (BK 152 straipsnis). Nutarimo projekte vartojama formuluotė atitinka įstatyminį reglamentavimą, tačiau pagal Įstatymo ir Nutarimo projekto nuostatas, darbo su vaikais apribojimai galios tik asmenims, nuteistiems už atitinkamus nusikaltimus, bet ne asmenims, kuriems apkaltinamasis nuosprendis bus priimtas dėl seksualinio priekabiavimo prie vaiko (baudžiamasis nusižengimas), t. y. už seksualinį priekabiavimą prie vaiko nuteisti asmenys, po nuteisimo ir toliau galės dirbti darbą, užsiimti veikla ar teikti paslaugas, susijusias su tiesioginiu ir reguliariu kontaktu su vaikais.“ Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/81c55a21e05411e9a85be81119c7a8fa?jfwid=112c9tk138>.

⁶² JT VTK Komentarai Nr. 12 (2009) „Dėl vaiko teisės būti išklaustyta“, CRC/C/GC/12.

Vaiko teisė būti išklaustyta, išgirsta, dalyvauti⁶³ jį liečiančių klausimų sprendime įvairiose aplinkose ir situacijose, kuriose vaikas auga, vystosi ir mokosi yra reglamentuota ir nacionaliniuose teisės aktuose: VTAP įstatyme, Civiliniame kodekse, Švietimo įstatyme, Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme, Baudžiamojo proceso kodekse ir t.t.

„nežinome dėl ko, turbūt yra svarbių priežasčių, tik mes norime sužinoti, kodėl suaugę žmonės priėmė tokį sprendimą neišklausę mūsų nuomonės. Mes esame vaikai, nors neturime pinigų ir galios, esame priklausomi nuo suaugusiųjų sprendimų, be mes turime Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją, kuri gina ir saugo mus. Vaiko teisių konvencijos 12 straipsnyje vaikams nustatyta teisė dalyvauti sprendimų priėmimo procese“
(iš vaikų skundo)

Praktikoje dar nėra užtikrinamas tinkamas vaiko teisės būti išklaustyta įgyvendinimas, susiduriama su įvairiais iššūkiais. Ataskaitiniu laikotarpiu buvo atkreiptas dėmesys į skirtingas situacijas, kai vaikui (vaikams) nėra užtikrinama teisė reikšti savo nuomonę, dalyvauti sprendimų priėmimo arba į šios teisės įgyvendinimą žiūrima formaliai, neskiriamas būtinas dėmesys jos

turiniui ir tinkamam įgyvendinimui. Pažymėtina, kad tinkamas vaiko nuomonės išklauskymas, sąlygų vaikui dalyvauti su juo susijusių klausimų sprendime sudarymas gali reikšmingai pakeisti įvairių situacijų, aplinkybių vertinimą bei priimamus sprendimus. Pvz., pokyčių reikalauja situacijos, kuriose dalyvauja vaikai, kuriems būdingas probleminis elgesys, vaikai, susidūrę su teisingumo sistema. Praktikoje dar labai gajus neigiamas požiūris į šiuos vaikus, jų nuomonės bei kitų svarbių aplinkybių ir priežasčių, turėjusių įtakos jų elgesiui, priimtams sprendimams ar kitoms reakcijoms, išsiaiškinimui nėra skiriamas reikalingas dėmesys, pokalbiai su vaikais gali būti (yra) paviršutiniški, formalūs, turintys išankstinio nusistatymo potekstę – į vaiką žiūrima, kaip į rūpesčius, sunkumus keliantį asmenį, o ne kaip į asmenį, kuris savo elgesiu informuoja, jog turi sunkumų, jog jam reikalinga pagalba ir dėmesys.

☒ *Teisės būti išklaustyta įgyvendinimas skirtingose aplinkose ir situacijose:*

► *Vaikas mokyklos veikloje*

Švietimo įstaigų valdymas turi būti pagrįstas jų bendruomenės narių informavimu ir dalyvavimu, t. y. sprendimai turi būti priimami konsultuojantis ir derinant juos su konkrečiomis interesų grupėmis. Tik aktyvi ir atvira mokyklos bendruomenė gali spręsti įvairias problemas, reaguoti į kylančius sunkumus, kurti jaukią ir saugią mokyklos aplinką bei tuo pačiu prisidėti prie ugdymo(si) pažangos ir vaiko gerovės. Ugdymo įstaigų priimti sprendimai, nustatomos taisyklės ir priemonės turi atitikti visos mokyklos bendruomenės interesus.

Nors ugdymo įstaigose veikia savivaldos institucijos, tyrimų apžvalga atskleidžia, kad vis dar dažnai mokyklos bendruomenei aktualūs sprendimai priimami nesitarant su jos nariais, neišklausant jų, taip pat neužtikrinant vaikų dalyvavimo sprendimų priėmimo procese. Pastebima ir tai, jog praktikoje kyla sunkumų dėl skirtingų vaikų, tėvų, mokytojų ir mokyklos administracijos lūkesčių dėl bendradarbiavimo, ugdymo proceso organizavimo, sprendimų, taisyklių turinio bei įgyvendinimo. Nevykstant tikram, atviram ir visaverčiam dialogui, šalims sunkiai pavyksta susitarti, rasti bei priimti kompromisinius, skirtingų šalių lūkesčius atliepiančius sprendimus, dėl to bendruomenėse kyla įtampa, šalys kaltina viena kitą neveikimu, vengimu spręsti problemas ir pan. Pvz., karantino laikotarpiu Kauno miesto savivaldybė priėmė sprendimus dėl savivaldybės biudžetinių neformaliojo švietimo įstaigų veiklos (neformaliojo švietimo paslaugų) stabdymo, kurie nebuvo derinti su įstaigų bendruomenėmis, komunikacija su interesų grupėmis buvo nepakankama.

Įgyvendinant mokykloje demokratinį valdymo stilių, Kontrolierės nuomone, būtina siekti ir sudaryti sąlygas aktyviam mokyklos bendruomenės veikimui. Šio tikslo įgyvendinime yra itin svarbus mokyklos vadovo vaidmuo. Pagrindinė vadovavimo funkcija – sujungti visus mokyklos bendruomenės

⁶³ „dalyvavimas“ – „ši sąvoka nėra pavartota [Konvencijos] 12 straipsnio tekste. Ji buvo išplėta ir dabar yra plačiai naudojama norint apibūdinti vykstančius procesus, kurie apima abipusę pagarbą pagrįstą dalijimąsi informacija ir dialogą tarp vaikų ir suaugusiųjų bei kuriais vadovaudamiesi vaikai galės sužinoti, kaip atsižvelgiama į jų ir suaugusiųjų pažiūras ir kaip tos pažiūros nulemia tokių procesų rezultatai“. Ten pat.

narius (mokinius, tėvus, mokytojus) į vieną visumą, kad jie galėtų vieningai ir darniai funkcionuoti, kurtų mokyklos kultūrą ir tradicijas, priimtų sprendimus, įtraukdami vaikus į jų priėmimą, taip pat išklaUSDami vaikus ir atsižvelgdami (įvertindami) tiek į jų, tiek į visos bendruomenės nuomonę.

Kontrolierė ataskaitiniais metais ne kartą rekomendavo konkrečioms ugdymo įstaigoms peržiūrėti priimtus sprendimus, užtikrinant vaikų dalyvavimą ir jų nuomonės išklaUSDymą. Pvz., Švietimo įstatyme įtvirtinta mokyklos bendruomenės teisė nusistatyti savo narių elgesio normas. Mokinio elgesio taisyklės ar kitas dokumentas, kuriame reglamentuojamos jų elgesio normos, Kontrolierės nuomone, negali būti kuriamas įstaigos administracijos, pedagogų ir tėvų, neužtikrinant pačių vaikų dalyvavimo šiame procese. Rengiant šį dokumentą būtina sudaryti sąlygas aktyviam vaikų dalyvavimui, sukurti aplinką, kurioje vaikai galėtų įgyvendinti savo teisę būti išklaUSDytiems, suteikti jiems būtiną informaciją, patarimus, atsižvelgiant į vaikų amžių, brandą ir kitus aspektus.

► *Vaiko ugdymo(si)s šeimoje*

Po ilgų diskusijų įstatyminiame lygmenyje įtvirtinus galimybę vaikus ugdyti šeimoje, ataskaitiniais metais vyko diskusijos dėl praktinio nuostatų įgyvendinimo⁶⁴ – ugdymo šeimoje organizavimo, ypač dėl vaiko vaidmens, jo nuomonės išklaUSDymo ir įvertinimo, priimant atitinkamą sprendimą.

Kontrolierė išsakė nuomonę, kad mokymosi būdo (nuotolinio, savarankiško) pa(si)rinkimas, taip pat sprendimas dėl vaiko ugdymo šeimoje, neturi būti paremtas tik subjektyvia vaiko atstovų pagal įstatymą ir (ar) ugdymo įstaigos nuomone, sprendimu ar objektyviai nepagrįstu pageidavimu. Sprendimas visų pirma turi būti priimamas vadovaujantis geriausių vaiko interesų pirmenybės ir kitais vaiko teisių apsaugos principais. Taip pat Kontrolierė nurodė, kad privalo būti užtikrintas paties vaiko dalyvavimas mokymo formos pa(si)rinkime ir vaiko nuomonės išklaUSDymas tokiomis sąlygomis, jog nebūtų vaikui daromas spaudimas, poveikis ar kitokia įtaka bei būtų užtikrinta galimybė išsakyti vaikui savo nuomonę, nedalyvaujant jo atstovams pagal įstatymą (poįstatyminiame teisės akte pasiūlyta įtvirtinti nuostatą, kad „vaikas specialistų pokalbio su juo metu išreiškia nuomonę ir norą ugdytis šeimoje“).

Ši pozicija buvo argumentuota praktikoje pastebimais atvejais, kai vaiko tėvai (globėjai) galimai piktnaudžiauja mokymosi formos pasirinkimu bei, kai mokyklos siūlo (inicijuoja) tėvams vaiką mokyti namuose, ypač jeigu jis turi specialiųjų ugdymo(si) poreikių, kyla kitų sunkumų. Taip pat buvo atkreiptas dėmesys į Švietimo įstatymo nuostatą dėl mokymo sutarties sudarymo bei vaiko apsisprendimo dėl jo ugdymo(si) šeimoje, kuriose išskiriama vaiko apsisprendimo reikšmė ir svarba.

► *Sporto mokyklos likvidavimas*

Neformaliojo vaikų švietimo koncepcijoje deklaruojama, kad pasirenkamajame (neformaliajame) vaikų švietime laikomasi pozityvumo, aktualumo, demokratiškumo (mokytojai, tėvai ir vaikai yra aktyvūs ugdymo(si) proceso kūrėjai, kartu nustato ugdymosi poreikius), individualizavimo, savanoriškumo ir prieinamumo (veiklos ir metodai yra prieinami visiems vaikams pagal amžių, išsilavinimą, turimą patirtį nepriklausomai nuo jų socialinės padėties) bei kitų principų.

Ataskaitiniu laikotarpiu buvo gautas vaikų skundas dėl likviduojamos neformalaus ugdymo įstaigos – Vilniaus futbolo mokyklos, kuriame vaikai nurodė, kad priimant sprendimus nebuvo išklaUSDyta jų nuomonė, dalyvavimas sprendimų priėmime ir kt.

Kontrolierė ne kartą yra atkreipusi dėmesį, kad švietimo įstaigos valdymas turi būti pagrįstas jos bendruomenės narių informavimu ir dalyvavimu, t. y. sprendimai turi būti priimami konsultuojantis ir derinant juos su interesų grupėmis (vaikai yra viena iš šių grupių). Tyrimo metu nebuvo gauta duomenų, jog sprendimas dėl įstaigos likvidavimo buvo aptartas ir derintas su vaikais ir (ar) kitais įstaigos bendruomenės atstovais, komunikacija su interesų grupėmis buvo nepakankama. Kontrolierė atkreipė Vilniaus miesto savivaldybės dėmesį, jog priimant sprendimus, susijusius su vaikais, būtina įvertinti visas priimamų sprendimų pasekmes geriausių vaiko interesų užtikrinimo aspektu, užtikrinti konstruktyvų

⁶⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. gegužės 20 d. nutarimas Nr. 504 „Dėl ugdymosi šeimoje įgyvendinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

dialogą su vaikais bei didesnę švietimo įstaigų bendruomenių į(si)traukimą į sprendimų priėmimo procesus.

Švietimo įstatyme nustatyta, kad savivaldybės taryba neformaliojo švietimo mokyklas (biudžetines įstaigas) reorganizuoja, likviduoja ar pertvarko savarankiškai. Teisės aktai reglamentuoja tik bendrojo ugdymo mokyklų tinklo kūrimo, bendruomenių dalyvavimo sprendimų priėmimo ir kt. aspektus, tačiau atitinkami reikalavimai nėra taikomi neformaliojo švietimo įstaigų reorganizavimo, likvidavimo ar pertvarkos procesams (nenumatyta reorganizuojamų neformaliojo švietimo mokyklų bendruomenių ar kitų institucijų, įskaitant Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos, pritarimo (sutikimo) būtinybę).

Kontrolierė pasiūlė Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai svarstyti galimybę tobulinti teisinį reglamentavimą, susijusį su valstybinių ir savivaldybių biudžetinių neformaliojo švietimo įstaigų reorganizavimu, likvidavimu ar pertvarkymu. Pažymėtina, kad Seime buvo iniciatyvos⁶⁵ keisti Švietimo įstatymo 44 straipsnį, nustatant, kad ir reorganizuojant, likviduojant ar pertvarkant neformaliojo ugdymo įstaigą būtų informuojama įstaigos bendruomenė ir būtų konsultuojamasi su ja.

2.9.2. Vaiko teisė reikšti nuomonę

Konvencijos nuostatos, reglamentuojančios vaiko teisę laisvai reikšti savo nuomonę ir teisę naudotis informacija yra svarbios išankstinės sąlygos, siekiant efektyviai vaikui naudotis teise būti

*„2020-06-05 Vilniuje vyko <...> eisena, kurioje dalyvavo daug nepilnamečių vaikų“;
„išsiaiškinti mergaitės <...> asmenybę, nubausti jos tėvus dėl nepriežiūros“*

(iš skundo)

išklausytam. Teisė laisvai reikšti nuomonę yra susijusi su teise turėti ir reikšti nuomonę, ieškoti ir gauti informaciją, pasinaudojant žiniasklaidos priemonėmis; valstybė negali apriboti vaiko teisės turėti arba reikšti nuomonę; ši teisė nereikalauja valstybės dalyvavimo ar jos reakcijos. Vaiko teisė būti išklaustyta, reikšti pažiūras jį liečiančiais klausimais ir dalyvauti jo gyvenimui įtakos turinčiuose veiksmuose ir

sprendimuose, įpareigoja valstybę numatyti teisinę sistemą ir mechanizmus, kurie sudarytų šios vaiko teisės įgyvendinimo sąlygas. Aplinkos, kurioje gerbiama vaiko teisė būti išklaustyta, reikšti pažiūras, sukūrimas padeda ugdyti vaiko gebėjimus pasinaudoti savo teise reikšti nuomonę.⁶⁶

Vilniaus mieste 2020 m. birželio mėn. vyko „The Black Lives Matters“ eitynės, kuriose dalyvavo ir nepilnamečiai. Įstaigoje buvo gautas skundas, kuriame pareiškėjas teigė, kad nepilnamečiai darė teisės pažeidimus bei, kad eitynėse buvo pažeidinėjamos vaikų teisės (daroma neigiama įtaka jų psichosocialiniam vystymuisi ir kt.).

Tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintos vaiko teisės sudaro prielaidas kiekvienam vaikui būti aktyviu visuomenės nariu, aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime įvairiomis formomis, būdais. Vaikas turi pagrindines pilietines laisves, įskaitant teisę užsiimti taikia veikla susibūrus į grupę, dalyvauti taikiuose susirinkimuose ir kt. Vieninteliai galimi šios laisvės apribojimai galimi, kurie taikomi pagal įstatymą ir yra būtini demokratinėje visuomenėje valstybės ar visuomenės saugumo, viešosios tvarkos, gyventojų sveikatos, dorovės arba kitų asmenų teisių ir laisvių apsaugai. Tėvams tenka prioritetingos teisės, pareigos ir atsakomybė už vaikų priežiūrą, auklėjimą, sąlygų visapusiškam ir harmoningam vystytis sudarymą ir kt., taip pat ir dėl vaiko teisių, pareigų ir atsakomybės šeimose bei visuomenėje. Tėvai turi taip ugdyti vaiką, kad jis taptų atsakingu visuomenės nariu, naudodamasis savo teisėmis ir laisvėmis laikytusi visuotinai pripažintų elgesio normų, teisės aktų nuostatų bei tinkamai vykdytų pagrindines savo pareigas.

Kontrolierės nuomone, bendro pobūdžio taisyklės, kaip vaikui elgtis masinio renginio metu, turėtų būti aiškinamos jau ankstyvoje vaikystėje. Tėvai, reikšdami savo nuomonę dalyvavimu eisenoje ir (ar) pasiimdami vaikus į renginį, gali pažeisti vaiko teises dėl jo amžiui ir brandai neatitinkančios aplinkos, laiko ar saugumo stokos, arba priešingai, tai gali būti žmogaus teisių gynimo pavyzdys vaikui. Įstatyminiai

⁶⁵ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 44 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIII P-4501, Nr. XIII P-4501(2).

⁶⁶ JT VTK Bendrasis komentaras Nr. 12 (2009) „Dėl vaiko teisės būti išklaustyta“, CRC/C/GC/12.

atstovai, prieš priimdami sprendimą dėl vaiko dalyvavimo viešame renginyje, taikiame susirinkime ar pan., turi įvertinti vaiko saugumo ir kitas galimas rizikas, pavojus bei pasekmes, renginio tikslą, turinį ir kitas aplinkybes. Vaiko teisė į saviraiškos laisvę, dalyvavimą taikiuose susirinkimuose ir kt., negali būti ribojama tik tėvų ir (ar) kitų asmenų subjektyvia nuomone.

Konkrečiu atveju, atsižvelgiant į ikiteisminio tyrimo bei kitų institucijų išvadas, buvo konstatuota, jog trūksta objektyvių duomenų, kad eitynių metu buvo sudarytos sąlygos vaiko teisių pažeidimui. Tuo pačiu Kontrolierė pažymėjo, kad aktyvus vaikų dalyvavimas visose visuomenės gyvenimo srityse, renginiuose, nuomonės reiškimas yra skatintinas, tačiau neturi būti sudaromos prielaidos manipuliuoti vaikais, piktnaudžiauti jų patiklumu ir nepakankama socialine branda. Tiek renginių organizatoriai, tiek dalyviai privalo imtis priemonių, kad nebūtų sudaromos sąlygos minėtiems piktnaudžiavimams, vaiko teisių pažeidimui.

2.9.3. Vaikų dalyvavimo moksliniuose tyrimuose aspektai

Kiekvienam vaikui turi būti užtikrinta galimybė naudotis teise būti išklausytu, taip pat turi būti rimtai žiūrima į vaiko dalyvavimą⁶⁷ sprendimų priėmimo visais su juo susijusiais klausimais, atsižvelgiant į jo amžių ir brandą. Vaikas, kuris naudojasi šia teise, turi būti apsaugotas nuo rizikos, žalos ar galimų neigiamų pasekmių. Jis turėtų būti informuojamas apie dalyvavimo apimtį, įskaitant dalyvavimo apribojimus, laukiamus ir tikrusius dalyvavimo rezultatus, kaip yra atsižvelgta į jo nuomonę. Tam, kad dalyvavimas būtų efektyvus, prasmingas ir tvarus, jis turėtų būti suprantamas kaip procesas, reikalaujantis nuolatinio įsipareigojimo laiko ir išteklių atžvilgiu, o ne kaip vienkartinis renginys.⁶⁸

Vis dažniau svarstoma galimybė dėl dažnesnio vaikų įtraukimo į įvairaus pobūdžio tyrimus, kartu rimčiau (ne formaliai), įdėmiau ir atsakingiau vertinamas vaikų dalyvavimas tyrimuose (ypač etiniai aspektai). Visgi, tarptautiniame lygmenyje nėra nuoseklaus, išsamaus ir (ar) vieningo reglamentavimo. Valstybių praktika, teisės aktų reikalavimai ir kitos nuostatos (praktika) dėl vaikų dalyvavimo tyrimuose yra skirtingi.

Ataskaitiniu laikotarpiu, Įstaiga teikė pasiūlymus Akademinės etikos ir procedūrų kontrolieriaus tarnybos rengtam Atitikties mokslinių tyrimų etikai vertinimo gairių projektui (toliau – Projektas).

Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad nacionaliniuose teisės aktuose nėra išsamiai bei nuosekliai reglamentuota vaikų teisių ir interesų apsauga bei kiti jų dalyvavimo moksliniuose ar kituose tyrimuose aspektai. Išsamiau reglamentuotas bei tam tikra praktika yra susiformavusi dėl vaikų dalyvavimo biomediciniuose tyrimuose. Įstaigoje 2014 m. atliktas tyrimas⁶⁹ ir diskusijos, vykusios svarstant Biomediciniųjų tyrimų etikos įstatymo pakeitimus ir kitų šios srities dokumentų įgyvendinimo klausimus, leido konstatuoti, kad vaiko gerovės, jo teisių ir interesų apsaugai bei tinkamam įgyvendinimui nėra skiriamas reikalaujamas dėmesys. Tikėtina, kad praktikoje galimi atvejai, kai vaiko dalyvavimui tyrimuose nustatyti reikalavimai, vertinami kaip nepagrįstai apsunkinantys tyrimo vykdymą, į jų įgyvendinimą žiūrima formaliai, o vaiko nuomonės išklausymui, jo dalyvavimui nėra suteikiama reikiama reikšmė.

Pritariant, kad atliekant mokslinius ar kitus tyrimus, kuriuose dalyvauja vaikai bei kiti dėl įvairių priežasčių pažeidžiamų asmenų grupei priskirtini asmenys, labai svarbu užtikrinti tinkamą tiriamųjų teisių ir interesų apsaugą, jų gerovę bei etikos principų laikymąsi, buvo pateikti konkretūs siūlymai Projekto tobulinimui ir atkreiptas dėmesys, kad nėra konkrečios (universalios) amžiaus ribos, kada vaikas gali (iš dalies) savarankiškai priimti sprendimą dėl dalyvavimo tyrime, todėl vertinant vaiko dalyvavimo šiame procese galimybes ir apimtį, turi būti atsižvelgiama į vaiko gebėjimą suformuluoti savo pažiūras, jo amžių ir brandos lygį bei vaiko interesus.

⁶⁷ „Dalyvavimas“ tai asmenų ir asmenų grupių turima teisė, priemonės, erdvė, galimybė ir, jeigu reikia, pagalba jiems laisvai reikšti savo nuomonę, būti išklausytiems ir dalyvavimas sprendimų, su jais susijusiais klausimais, priėmimo, jų nuomonei skiriant tinkamą dėmesį, atsižvelgiant į jų amžių ir brandą.

⁶⁸ Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2012 m. kovo 28 d. rekomendacija CM/Rec(2012)2 dėl vaikų ir jaunų asmenų iki 18 metų dalyvavimo.

⁶⁹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2014 m. liepos 31 d. pažyma Nr. (6.1-2013-157/158)PR-143 „Dėl biomediciniuose tyrimuose dalyvaujančių vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo“. Prieiga internete: <http://vtaki.lt/lt/teisine-informacija/vaiko-teisiu-padeties-vertinimas/atlikti-tyrimai-ir-apibendrinimai>.

Moksliniuose tyrimuose gali dalyvauti įvairaus amžiaus ir brandumo vaikai, tačiau kiekvienu atveju turėtų būti priimamas sprendimas dėl vaiko sutikimo (pritarimo) dalyvauti tyrime gavimo. Pažymėta, kad net ir tais atvejais, kai vaikas nėra veiksnus, brandus ar pan. duoti sutikimą dalyvauti tyrime, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą turi būti išsiaiškinamas vaiko noras, jo nuomonė dėl dalyvavimo tyrime – pritarimas ar nepritiriamas.

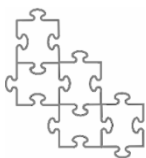
Kontrolierės nuomone, kiekvienu konkrečiu atveju, atlikus išsamų planuojamo atlikti tyrimo poveikio vaikui, jo gerovei vertinimą, vadovaujantis geriausių vaiko interesų principu ir kitais reikalavimais, turėtų priimamas individualus sprendimas, ar konkrečiame tyrime yra pakankamas tik vaiko sutikimas (galima apsiriboti tik vaiko sutikimo gavimu), ar būtina informuoti vaiko atstovus pagal įstatymą dėl vaiko dalyvavimo tyrime, suteikiant jiems atitinkamą informaciją apie tyrimą, ar būtina gauti ir vaiko atstovų sutikimą (pritarimą) dėl vaiko dalyvavimo tyrime ir t.t.

Įvertinant galimą tėvų ir vaiko interesų konfliktą dėl vaiko dalyvavimo tyrime, išsakyta abejonė dėl tyrėjo teisės (galimybės) neprašyti vaiko atstovų pagal įstatymą sutikimo, apsiribojant abstrakčia nuoroda dėl vaiko ir jo atstovų pagal įstatymą vertybių ir interesų išsiskyrimo. Kontrolierė svarstė, ar Gairėse, atsižvelgiant į šio dokumento teisinę galią, gali būti reglamentuoti atitinkami vaikų dalyvavimo moksliniuose tyrimuose aspektai, taip pat, ar šie aspektai neturėtų būti reglamentuoti aukštesnės galios teisės aktuose.

Taip pat buvo atkreiptas rengėjų dėmesys į tai, jog Projekte nėra aptarti visi (dauguma) vaikų dalyvavimui moksliniuose tyrimuose svarbūs aspektai, pvz., informacijos vaikui suteikimas, reikalavimai informacijos pateikimui, informacijos kalbai, jos įvairovei, atsižvelgiant į tyrime dalyvaujančių vaikų amžių, brandą ir kitas svarbias aplinkybes; informacijos vaiko atstovams pagal įstatymą suteikimas, jos pobūdis ir apimtis; laiko susipažinimui ir galimybių pasiteirauti, apsispręsti dėl sutikimo (pritarimo) sudarymas; vaiko, jo atstovų pagal įstatymą kalbos, kultūrinių, religinių ir kitų aspektų svarba; vaiko teisė atšaukti sutikimą (pritarimą) dalyvauti tyrime, pasitraukti iš tyrimo bei šio vaiko noro, valios išsiaiškinimas, ne tik, kai vaikas tiesiogiai išsako norą nutraukti dalyvavimą tyrime, bet kai vaiko nenoras dalyvauti (tęsti dalyvavimą) tyrime yra aiškus iš pokalbio su vaiku, matomas iš vaiko elgesio; vaiko sutikimo (pritarimo) galiojimas (tęstinumas), jeigu moksliniame tyrime vaikas dalyvauja tam tikrą laiką ar pan.; duomenų rinkimo būdai, sutikimų tipai, kurie (ne)gali būti taikomi atliekant mokslinius tyrimus, kuriuose dalyvauja vaikai; tyrėjo lytis; galimybė vaikui gauti pagalbą, jeigu kyla neigiamos dalyvavimo moksliniame tyrime pasekmės (pvz., vaikui gali būti reikalinga psichologo pagalba) ir kt.

2.9. Vaiko teisė būti išklaustam ir reikšti nuomonę

PASIŪLYMAI:

☒ Imtis priemonių privalomam mokyklos bendruomenės narių, ypač vaikų, įtraukimui į sprendimų priėmimą visais aktualiais formalaus ir neformalaus ugdymo organizavimo klausimais.

☒ Skatinti ir remti visuomenės informavimo bei kitas priemones (socialinius tinklus), kitas iniciatyvas, užtikrinančias galimybę vaikams išreikšti nuomonę bei veiksmingai dalyvauti diskusijose visais aktualiais visuomenės gyvenimo klausimais.

2.10. VIEŠOSIOS INFORMACIJOS IR SOCIALINĖS APLIKOS POVEIKIO VAIKUI ASPEKTAI

2.10.1. Vaikas – viešosios informacijos gavėjas ir skleidėjas

Pripažindama svarbų masinės informacijos priemonių vaidmenį, valstybė turi rūpintis, kad vaikas galėtų naudotis įvairių nacionalinių ir tarptautinių šaltinių informacija bei medžiaga, kuri prisideda prie vaiko socialinės, dvasinės ir dorovinės gerovės ir skatina jo fizinį bei psichinį vystymąsi. Remiantis

Konvencija, valstybei tenka pareiga skatinti formuoti principus, padedančius apginti vaiką nuo jo gerovei kenkiančios informacijos ir medžiagos; padėti tėvams ar kitiems teisėtiems vaiko atstovams užtikrinti, kad jie gaus pakankamai informacijos apie viešosios informacijos turinį.

Vaiko ir visuomenės informavimo priemonių bei kitų medijų santykis tiriant vaiko teisių ir jo teisėtų interesų pažeidimus dvejopas: vienu atveju – vaikas yra viešosios informacijos vartotojas; kitu atveju – vaikas yra viešosios informacijos objektas (pvz., kai skelbiama informacija apie vaiką, kaip apie pažeidėją ar pažeidimo auką, kt.).

Viešosios informacijos turinio, asmens duomenų panaudojimo ir apsaugos, taip pat kitos vaiko privataus gyvenimo apsaugos problemos nepraranda ir, Kontrolierės nuomone, nepraranda aktualumo, kadangi teisės į privatų gyvenimą ir jo slaptumą apsaugai yra skiriamas vis didesnis dėmesys bei keliami aukštesni reikalavimai. Asmenų skundai ir konsultacijos, bendradarbiavimas su visuomenės informavimo priemonių veiklos priežiūrą vykdančiomis institucijomis rodo, jog tradicinėje žiniasklaidoje mažėja vaiko teisių pažeidimų, tačiau jie „persikelia“ į kitas medijas. Pavojai virtualiose socialinėse erdvėse yra išskiriami ir projekto „Saugesnis internetas“ patariamiosios tarybos, kurios veikloje dalyvauja ir Įstaigos atstovas, susitikimuose.

Nors apskritai stebimi teigiami pokyčiai – visuomenė didesnę dėmesį skiria vaiko asmens duomenų saugumui, skaitmeniniam raštingumui ir kitiems klausimams, visgi, tiek patys vaikai, tiek jų tėvai skelbia dar gana daug asmeninės, su jų šeimyniniu gyvenimu susijusios informacijos.

Visuotinio karantino metu, kai didžioji dalis veiklų vyko nuotoliniu būdu, išaugo įvairių grėsmių skaičius ir lygis, kilo kitos problemos (asmens duomenų apsauga internete, elektroninės patyčios, kibernetinis saugumas, informacinis raštingumas

ir t.t.), taip pat suaugusiųjų pagalbos vaikams ir jų priežiūros, aktyvaus reagavimo į incidentus virtualioje erdvėje poreikis. Pažymėtina, kad karantino metu vaikai mokėsi specifinėmis sąlygomis – namuose, todėl vaikų priežiūros ir atsakomybės už jų elgesį našta teko ne tik mokyklai, bet ir tėvams (globėjams). Siekiant užtikrinti kompetentingą reagavimą ir problemų sprendimą, atsakingos institucijos teikė informacinę bei kitą pagalbą nuotoliniu mokymo, vaikų apsaugos kibernetinėje aplinkoje ir kitais

„mokykloje iki šandien prie programos galėjo prisijungti bet kas, kas turėjo prisijungimo kodą <...> kas vyksta toje mokykloje ir kas platino šią medžiagą. Ar aš, kaip mama, galiu jaustis rami? Juk neaišku kas ten prisijungia. Neaišku kokiais tikslais iš vaikų prašoma įjungti kamerą (pagal tai net gyvenamąją vietą galima nustatyti, sužinoti asmeninę info apie vaiką) <...> klasės vadovas žadėjo, kad mokykla kreipsis į policiją <...> Ar tai buvo padaryta? Nemanau. Pati vakar išsiunčiau pranešimą policijai“.
(iš skundo)

klausimais (Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos, Nacionalinės švietimo agentūros, Vilniaus miesto savivaldybės ir kitose interneto svetainėse skelbtos įvairios rekomendacijos, pvz., „Rekomendacijos tėvams ir globėjams dėl vaikų saugumo internete“, „Rekomendacijos mokytojams dėl saugumo internete nuotolinio mokymosi metu“, „Smurto ir patyčių prevencija mokantis nuotoliniu būdu“ ir kt.).

Preveninės priemonės galimai sumažino, bet praktikoje neeliminavo vaiko teisių pažeidimo atvejų. Pvz., vienu atveju, bendradarbiaujant su Ryšių reguliavimo tarnyba bei „karštąja“ interneto linija, Įstaigoje buvo tiriama situacija dėl mokykloje kilusio incidento, kai nuotolinės pamokos metu buvo galimai platinama žalingo turinio (galimai erotinio pobūdžio) informacija. Tyrimo metu paaiškėjo, kad nuotolinėje pamokoje dalyvavę mokiniai galėjo stebėti (apie 1 min.) netinkamo turinio medžiagos paviešinimą. Mokykla teigė, kad incidentas yra išsiaiškintas, bendrauta su mokinių tėvais, aptartos galimos pasekmės, mokiniams skirti įspėjimai, tačiau mokinių tėvai buvo susirūpinę vaikų saugumu bei galimu mokyklos neveikimu. Informaciją apie incidentą interneto karštajai linijai perdavė ne mokykla, o patys mokinių tėvai. Teisėsaugos institucijos, įvertinusios aplinkybes, atsisakė pradėti ikiteisminį tyrimą, kadangi nebuvo nustatyta nusikalstamos veikos požymių.

Kontrolierė atkreipė mokyklos dėmesį į tai, kad Švietimo įstatyme ir kituose teisės aktuose⁷⁰ yra nustatyta aiški tvarka bei veiksmai, kurie turi būti atlikti, gavus informaciją apie smurtą (patyčias)

⁷⁰ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 23¹ straipsnis; Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2017 m. kovo 22 d. įsakymas Nr. V-190 „Dėl smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijų patvirtinimo“; Rekomendacijos mokytojams dėl saugumo internete nuotolinių mokymų metu. Prieiga internete:

mokykloje, tarp jų, kad: mokytojas pastebėjęs nepageidaujamą elgesį virtualioje aplinkoje turi informuoti savo mokyklos vadovą, kuris, įvertinęs visas aplinkybes, priima sprendimą dėl kreipimosi į policiją; susidūrus su neteisėtu ar žalingu turiniu internete, būtina pranešti interneto karštajai linijai, užpildant anketą svetainėje www.svarusinternetas.lt, kt. Taigi, pagal nustatytą teisinį reguliavimą, mokykla turi atsakingai ir operatyviai reaguoti į bet kokį incidentą bei ne tik imtis priemonių pažeidimą nutraukti, bet ir apie incidentą informuoti atsakingas institucijas. Kontrolierė taip pat pažymėjo, kad mokykla, neatlikdama teisės aktuose nustatytų veiksmų (algoritmo) ir (ar) netinkamai juos atlikdama, gali tik pagilinti konfliktą mokyklos bendruomenėje, nesaugumą dėl interneto naudojimo.

2.10.2. Vaikams skirtų laidų plėtra

Vaiko teisių konvencija daug dėmesio skiria viešosios informacijos vaidmeniui stiprinant vaiko gerovę bei nustato valstybei pareigą užtikrinti, kad vaikas turėtų galimybę gauti informaciją ir medžiagą iš įvairiausių šaltinių, ypač tokių, kuriais siekiama didinti gerovę ir stiprinti fizinę bei dvasinę sveikatą. Žiniasklaida turi būti skatinama skleisti teigiamą, vaikui naudingą ir jo lavinimo tikslus atitinkančią informaciją (visapusiškai ugdyti vaiko asmenybę, talentą; rengti vaiką savarankiškam gyvenimui laisvoje visuomenėje; ugdyti vaiko pagarbą tėvams, kultūrai, kalbai; kt.).

Visuotinio karantino metu ypač išryškėjo vaikų užimtumo, jų ugdymo organizavimo, nuotoliniam ugdymui skirtos medžiagos trūkumo problemos. Europos vaikų teisių gynėjai (ombudsmenai) atkreipė dėmesį, kad ne visi vaikai turi priemones ir galimybes prisijungti prie nuotolinio mokymo; kad ypač trūksta arba net nėra pritaikytos informacijos vaikams su negalia, tautinių mažumų vaikams; kad valstybės skirtingai sprendžia nuotolinio ugdymo organizavimo problemas – vienoje ugdymo procesas vyksta internetu, kitose – pasitelkiant televiziją.

Valstybė, Kontrolierės nuomone, turėtų skirti didesnę dėmesį bei skatinti žiniasklaidos atstovus (finansuojant ir kt.) skirti daugiau dėmesio vaikų poreikiams, informacijos, susijusios su Konvencija ir vaiko gerove, sklaidai, taip pat sudaryti galimybę patiems vaikams būti žiniasklaidos dalyviais, informacijos skleidėjais, ne tik informacinės medžiagos vartotojais. Visuomenės informavimo priemonėse, ypač komercinėse, vis dar trūksta įvairiapusę naudą vaikui duodančios informacijos, todėl turėtų būti didesnė Vaiko teisių konvencijos principų ir nuostatų sklaida turėtų būti daugiau profesionalių edukacinių ir pan. laidų, skirtų tiek vaikams, tiek suaugusiems.

Paminėtina, kad pandemijos metu Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija skyrė didesnę dėmesį vaikams ir transliavo jiems skirtas specialias laidas bei projektus, tačiau Kontrolierė, turėdama omenyje visuomeninio transliuotojo misiją bei vaiko gerovės užtikrinimo aspektus, laidų, skirtų tautinių mažumų vaikams ir kitoms pažeidžiamoms grupėms, trūkumą, pasiūlė svarstyti klausimą dėl vaikams skirtų programų plėtros.

2.10.3. Vaiko apsauga nuo neigiamos socialinės aplinkos įtakos

► *Alkoholinių gėrimų reklama renginyje*

Alkoholio reklama yra draudžiama, tačiau tiriant situaciją dėl galimai draudžiamos ir ribojamos nepilnamečių atžvilgiu viešosios informacijos sklaidimo, tapo žinoma, kad vieno muzikos festivalio metu vaikai galėjo pasidaryti nuotraukas su alkoholinio gėrimo reklama, nors festivalio organizatoriai skelbė, kad renginyje asmenys iki 18 m. turi dalyvauti su suaugusiųjų priežiūra.

Tyrimo metu paaiškėjo, kad skaitmeniniu būdu apdorotos nuotraukos su grafiniu elementu, kuriame vaizduojamas alkoholinio gėrimo butelis ir alkoholinio kokteilio receptas, buvo įteikiamos nusifotografavusiems asmenims (neskelbiamos viešai), todėl Žurnalistų etikos inspektoriatas tarnyba šiuo konkrečiu atveju nuotraukų nelaiškė viešąja informacija bei nurodė, kad nebuvo pažeisti Visuomenės informavimo įstatymas ir Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos viešosios informacijos poveikio įstatymas. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės tarnyba konkrečiu atveju nustatė Alkoholio kontrolės

įstatymo pažeidimus (alkoholio reklamos draudimas; draudimas organizuoti žaidimus, akcijas, konkursus ar loterijas, kurie skatintų įsigyti ir (ar) vartoti alkoholinius gėrimus) ir konkrečioms bendrovėms skyrė ekonomines sankcijas.

Viešųjų renginių tvarką ir apribojimus, susijusius su renginio metu skleidžiama informacija ir vaikų apsauga, reglamentuoja Susirinkimų įstatymas, detalizuoja savivaldybių patvirtintos viešųjų renginių organizavimo taisyklės ir kiti teisės aktai. Viešųjų renginių, kuriuose numatoma skleisti neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančią viešąją informaciją, organizatoriai privalo iš anksto informuoti dalyvius ir lankytojus apie minėtos

„priėjo prie spalvingo „(alkoholinio gėrimo pavadinimas)“ stendo (reiktų atkreipti dėmesį į jo, vaikus traukiantį, spalvingumą)“ „galutinė nuotrauka <...> visu grožiu „(alkoholinio gėrimo pavadinimas)“ butelis, taurė ir dar plius alkoholio kokteiliuko receptas“

(iš skundo)

informacijos turinį ir užtikrinti, kad nepilnamečiai negalėtų dalyvauti tuose renginiuose. Viešosios informacijos rengėjai, platintojai privalo patys įvertinti, ar skleidžiama informacija priskirtina informacijos, kuri ribojama skelbti ir platinti, kategorijai. Jeigu konkreti informacija atitinka nurodytą kategoriją, ją viešai platindami ar kitaip skelbdami, rengėjai, organizatoriai, privalo laikytis teisės aktuose nustatytų reikalavimų, t. y. informaciją tinkamai pažymėti, taip suteikiant pakankamai informacijos, kuri leistų vaikui ir jo įstatyminiams atstovams spręsti dėl dalyvavimo konkrečiame renginyje.

Nors tyrimo metu nebuvo gauta kitų skundų dėl konkretaus festivalio metu viešai skleistos viešosios informacijos, kuri galėtų būti priskirtina ribojamos informacijos nepilnamečių asmenų atžvilgiu kategorijai, Kontrolierė atkreipė renginio organizatorių dėmesį, jog jie privalėjo imtis visų priemonių, kad nebūtų sudarytos sąlygos vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimui, t. y. turėjo atidžiau ir rūpestingiau rinktis partnerius; imtis prevencinių priemonių, jog būtų užkirstas kelias galimiems teisės pažeidimams; vertinti bei spręsti, ar nėra aplinkybių, dėl kurių renginys būtų skirtas tik pilnamečiams asmenims.

► *Suaugusiems skirtų prekių parduotuvės veikla*

Ataskaitiniu metu išnagrinėtas gyventojų skundas dėl gyvenamajame name veikiančios sekso prekių parduotuvės, kuri, pareiškėjų teigimu, viešai transliuoja dviprasmiško turinio reklamą, „savo amoralia ir galimai nelegalia komercine veikla gali daryti žalą žalojančią poveikį namo gyventojų vaikams“.

Tyrimo metu nustatyta, kad juridinis asmuo veikia teisės aktuose nustatyta tvarka ir turi visus būtinus leidimus. Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba konstatavo, kad skleidžiama reklama ir rodomi reklaminiai filmukai niekuo neišsiskiria, parduotuvė neskelbia informacijos, kuri galėtų pažeisti namo gyventojų, praeivių ir (ar) jų vaikų interesus.

Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos įstatyme nustatyta, jog erotinio pobūdžio informacija („kai skatinamas lytinis geismas, rodomas lytinis aktas, jo imitacija ar kitoks seksualinis pasitenkinimas, lytiniai organai, seksualiniai reikmenys“) draudžiama tiesiogiai skelbti ar platinti nepilnamečiams ir ji gali būti skelbiama tik vietose, į kurias nepilnamečiai negali patekti ir kt. Pagal Mažmeninės prekybos taisyklės (toliau – Taisyklės)⁷¹, sekso reikmenimis, išskyrus kontracetines priemones, prekiaujama specializuotose (tik sekso reikmenims skirtose) parduotuvėse. Teisės aktai aiškiai reglamentuoja reikalavimus sekso reikmenų prekybai ir viešosios informacijos, priskirtinos erotinio pobūdžio informacijos kategorijai, prieinamumo nepilnamečiams ribojimus. Konkrečiu atveju, parduotuvės įėjimo durys nebuvo pažymėtos įspėjamuoju ženklu, tačiau tyrimo metu pažeidimas buvo pašalintas. Atsižvelgiant į teisinį reglamentavimą bei kompetentingų institucijų išvadas, buvo konstatuota, jog vaiko teisių pažeidimas buvo nutrauktas tyrimo metu, o kita juridinio asmens veikla nesudaro sąlygų vaiko teisių pažeidimui.

Vertinant galiojantį teisinį reglamentavimą buvo atkreiptas dėmesys, kad teisės aktuose nėra įtvirtintas aiškus draudimas pirkti ir (ar) parduoti sekso reikmenis nepilnamečiams asmenims; nėra reglamentuota prekyba sekso, erotinėmis prekėmis mažmeninėse prekybos vietose, į kurias gali patekti

⁷¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014 m. liepos 22 d. nutarimas Nr. 738 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. birželio 11 d. nutarimo Nr. 697 „Dėl mažmeninės prekybos taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“.

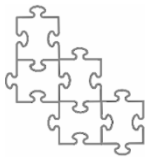

nepilnamečiai. Ribojimai yra nustatyti tik viešosios informacijos aspektu, Visuomenės informavimo bei Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymuose.

Pažymėtina, kad Seimui buvo teikti teisės aktų projektai, kuriais buvo siekiama reglamentuoti (nustatyti), kad į sekso reikmenų ir (ar) erotikos prekių parduotuves ir skyrius asmenys iki 18 m. neįleidžiami ir sekso reikmenys bei erotikos prekės asmenims iki 18 m. neparduodami⁷². Kontrolierė pritarė teisės aktų projektams ir teikė siūlymus jų tobulinimui, tačiau Seimas pasiūlytam teisiniam reglamentavimui nepritarė (teisės aktai nebuvo priimti).

2.10. Viešosios informacijos ir socialinės aplinkos poveikio vaikui aspektai

PASIŪLYMAI:

✘ Skirti didesnę dėmesį informacijos sklaidai apie vaiko teises bei skatinti ir remti iniciatyvas, teikiant kokybiškas paslaugas ir informaciją naudingą vaiko socialiniam, kultūriniam ir visaverčiam vystymuisi. Informacija apie vaiko teises, kita naudinga vaiko vystymuisi medžiaga (pvz. mokslas, sveikata ir kt.) bei jos išteklių turi būti sukurti ir pritaikyti vaikams, atsižvelgiant į jų amžių, brandą, kalbą ir kt.

2.11. VAIKO TEISĖ Į SVEIKATĄ

2.11.1. Vaikų raidos sutrikimų ankstyvosios reabilitacijos paslaugų teisinio reglamentavimo tobulinimas

Įstaigoje buvo nagrinėjami suinteresuotų sveikatos priežiūros įstaigų asociacijų kreipimaisi dėl sveikatos apsaugos ministro įsakymo projekto, kuriuo būtų tvirtinamas Vaikų abilitacijos paslaugų teikimo ir jų išlaidų apmokėjimo tvarkos aprašas bei keičiamas Vaikų raidos sutrikimų ankstyvosios reabilitacijos paslaugų teikimo ir jų išlaidų apmokėjimo tvarkos aprašas⁷³. Teisės akto projektą rengė darbo grupė, sudaryta iš šioje srityje kvalifikuotų ekspertų bei tėvų, auginančių raidos sutrikimų turinčius vaikus, atstovų.

Vaikų raidos sutrikimų ankstyvosios reabilitacijos paslaugos – tai specialistų komandos teikiamos asmens sveikatos priežiūros paslaugos, užtikrinančios ankstyvą vaikų raidos sutrikimų nustatymą, ankstyvą kompleksinę pagalbą raidos sutrikimų ar jų rizikos veiksnių turintiems vaikams, jų tėvams ar kitiems atstovams pagal įstatymą.

Valstybės kontrolės atliktas tyrimas⁷⁴ parodė, kad dėl nepakankamo ankstyvosios reabilitacijos paslaugų prieinamumo ir kokybės objektyviai įvertinamas ne visų raidos sutrikimų turinčių vaikų paslaugų poreikis, ne visiems tokiems vaikams laiku ir kokybiškai suteikiamos paslaugos, nesudarytos pakankamos sąlygos teikti kokybiškas ankstyvosios reabilitacijos paslaugas. Įstaigoje atlikti tyrimai dėl vaiko raidos sutrikimų ankstyvosios

reabilitacijos paslaugų taip pat rodo poreikį tobulinti šių paslaugų teikimo prieinamumą.

Kontrolierės pastebėjimu, Sveikatos apsaugos ministerija skyrė nepakankamą dėmesį suinteresuotų subjektų dalyvavimui rengiant projektą, diskusijose dėl jo, taip pat kuriamo būsimo paslaugų teikimo tinklo viešinimui ir galimų naujos sistemos veiklos iššūkių sprendimui.

Projekto rengėjui – Sveikatos apsaugos ministerijai – buvo pasiūlyta atlikti numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimą projektu reguliuojamoms sritims. Kontrolierei abejonių sukėlė projekte numatyta nuostata, nustatanti mechanizmą, jog gydytojas siunčia pacientą į vieną iš penkių regioninių

⁷² Reikalavimų, keliamų atskirų rūšių prekių mažmeninei prekybai ir prekybos vietomis, įstatymo projektas Nr. 17-9066(2).

⁷³ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2000 m. gruodžio 14 d. įsakymas Nr. 728 „Dėl vaikų raidos sutrikimų ankstyvosios reabilitacijos paslaugų teikimo ir jų išlaidų apmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

⁷⁴ Valstybinio audito 2016 m. gruodžio 8 d. ataskaita Nr. VA-P-10-4-27 „Ar ankstyvosios reabilitacijos paslaugos ir įtraukusias ugdymas atitinka neįgalųjų vaikų poreikius ir užtikrina jų socialinę integraciją“.

abilitacijos centrų, o regioninis abilitacijos centras organizuoja ambulatorinių vaikų abilitacijos paslaugų teikimą jo aptarnaujamoje teritorijoje. Įvertinant tai, jog pagal Sveikatos apsaugos ministerijos teiktą informaciją, kai kuriose savivaldybėse nėra vaikų raidos sutrikimų ankstyvosios reabilitacijos paslaugas teikiančių įstaigų, manyta, jog tokia planuojama nuostata gali apsunkinti paslaugos vaikui gavimą arčiau gyvenamosios vietos esančiose sveikatos priežiūros įstaigose, sukuriama papildoma našta vykti į regioninį centrą. Taip pat buvo pažymėta, kad abilitacijos plano įgyvendinimui ugdymo įstaigoje reikalingas papildomų teisės aktų parengimas bei jų derinimas su Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, o tai turėjo būti atlikta projekto rengimo stadijoje.

Įvertindama sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo vaiko raidos vystymosi laikotarpiu įgyvendinimo svarbą, paslaugų savalaikiškumo poreikį, paslaugų kokybę, įvairovę ir pan., Kontrolierė dar kartą atkreipė dėmesį į paslaugų tinklo plėtros būtinybę, subjektų, dalyvaujančių paslaugų teikimo procese, įtrauktį bei jų pakankumą, siekiant ilgalaikio rezultato ir kt. Taip pat išreiškė nuomonę, jog Sveikatos apsaugos ministerijos parengtas projektas dėl vaikų abilitacijos paslaugų nebuvo pakankamai išdiskutuotas su suinteresuotomis grupėmis.

2.11.2. Kontracepcijos kompensavimo tikslingumo klausimai

Įstaigos atstovas ataskaitiniais metais dalyvavo Sveikatos apsaugos ministerijos organizuotoje darbo grupėje⁷⁵, skirtoje įvertinti vaistinio preparato intrauterinės spiralinės su levonorgestreliu kompensavimo tikslingumą ir poreikį lytiškai aktyvioms 15–20 m. merginoms. Atsižvelgiant į nagrinėjamo klausimo jautrumą ir kompleksiskumą bei skirtingą 15–20 m. merginų sprendimų dėl sveikatos priežiūros paslaugų priėmimo teisinį reglamentavimą, darbo grupės metu buvo išskirtas ir vėliau nagrinėtas vaistinio preparato kompensavimo tikslingumas ir poreikis atskiroms merginų amžiaus grupėms (18–20 m., 16–17 m. ir 15 m.).

Įstaiga, teikdama nuomonę dėl poreikio kompensuoti preparatą levonorgestrelį nurodytoms dviem amžiaus grupėms priklausančioms nepilnamečioms, atsižvelgė į Sveikatos apsaugos ministerijos, Lietuvos akušerių ginekologų draugijos, Lietuvos sveikatos mokslų universitetinės ligoninės Kauno klinikų, VšĮ Vilniaus universiteto ligoninės Santaros klinikų Lietuvos psichiatrų asociacijos ir kitų įstaigų išreikštas pozicijas, jog kompensavimas laikytinas teigiamu sveikatos ir socialinės politikos pokyčiu dėl nepasiturinčių ir atskirties grupių merginų, anksti pradėjusių lytinį gyvenimą; dėl pernelyg dažnų neplanuotų nepilnamečių nėštumų; dėl paauglių dažnai rizikingo elgesio nėštumų metu, rizikos bei komplikacijų gimdymo metu ir po jo, stebimo didesnio perinatalinių mirčių skaičiaus ir kt. Be minėto, buvo vadovautasi ir Vaiko teisių komiteto nuomone⁷⁶, kad „atsižvelgdamos į paauglių nėštumų skaičių ir papildomas su sergamumu ir mirtingumu susijusias rizikas, valstybės turėtų užtikrinti, kad sveikatos sistemos ir paslaugos atitiktų konkrečius paauglių seksualinės ir reprodukcinės sveikatos poreikius, įskaitant šeimos planavimą; „trumpalaikės kontracepcijos būdai <...> turėtų būti lengvai prieinami seksualiai aktyviems paaugliams. Ilgalaiškės ir nuolatinės kontracepcijos priemonės taip pat turėtų būti numatytos“; „valstybės turėtų užtikrinti, kad visos vaikų sveikatos paslaugos atitiktų pakankamumo, prieinamumo, priimtimumo ir kokybės kriterijus“; „galimybės sumokėti už paslaugas, reikmenis ar vaistus nebuvimas neturėtų būti kliūtis pasinaudoti paslaugomis.“

Įstaigos atstovas atkreipė darbo grupės narių dėmesį į etinius, teisinius ir socialinius aspektus, į kuriuos būtina atsižvelgti skiriant intrauterinę spiralę su levonogestreliu nepilnamečioms, taip pat pateikė siūlymus, kokios nuostatos turėtų būti įtrauktos į Paslaugos teikimo aprašą, skirtą preparatą skiriančiam gydytojui užtikrinti tinkamą jau galiojančių teisės aktų nuostatų laikymąsi ir užtikrinti 16–17 m. ir 15 m. pacienčių gerovę bei visapusišką jų interesų apsaugą.

Pateikti siūlymai:

⁷⁵ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2020 m. rugpjūčio 7 d. įsakymas Nr. V-1807 „Dėl darbo grupės įvertinti vaistinio preparato levonorgestrelio kompensavimo tikslingumą ir poreikį lytiškai aktyvioms 15–20 m. merginoms sudarymo“.

⁷⁶ JT VTK Bendrasis komentaras Nr. 13 (2013) „Dėl vaiko teisės naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis“, CRC/C/GC/15.

✧ dažnesnis ginekologinis sveikatos patikrinimas, siekiant laiku pastebėti ir įvertinti vaistinio preparato galimą neigiamą poveikį sveikatai ir kitus, su šios hormoninės kontracepcijos naudojimu susijusius, individualius situacijos ypatumus;

✧ atidesnis nepilnametės pacientės emocinės būsenos stebėjimas ir vertinimas kiekvieno iš periodinių vizitų metu bei, esant poreikiui – nukreipimas psichologo ar psichiatro konsultacijai, atsižvelgiant į tai, jog vienas iš medicininės priemonės vartojimo nepageidaujamų poveikių gali būti „slogi nuotaika ir depresija“;

✧ ilgesnis konsultacijos laikas, siekiant pateikti visapusišką informaciją apie ilgalaikės hormoninės kontracepcijos rizikas (galimus šalutinius poveikius), padarinius ilgalaikėje perspektyvoje, įtaką psichikos sveikatai, procedūros atlikimo ypatumus ir kt.

✧ informuoti pacientes apie jaunimo konsultaciniuose centruose (taškuose) galimą gauti pagalbą, informaciją šeimos planavimo, reprodukcinės sveikatos klausimais, t. y., užtikrinti, kad nepilnametei būtų pateikiama kaip įmanoma platesnė informacinė medžiaga, siekiant ją edukuoti lytiškumo ugdymo klausimais.

Iškilus abejonėms dėl galimai nepakankamos nepilnamečių pacienčių interesų apsaugos, buvo suformuluoti įpareigojimai gydytojams: privalomas nepilnametės informavimas, jog intrauterininė levonorgestrelio sistema neapsaugo nuo lytiškai plintančių ligų, supažindinimas su reikalingomis apsaugos priemonėmis ir jų naudojimu; privalomas neatidėliotinas policijos ir (ar) Tarnybos ar jos teritorinių skyrių informavimas apie atvejus, kai pacientės priežiūros metu paaiškėja apie daromą ar galimai padarytą nusikalstamą veiką jos atžvilgiu, išsiaiškinami duomenys, susiję su nepilnametės elgesiu, keliančiu pavojų jos sveikatai ar gyvybei, būtinumas ginti nepilnametės teises ir teisėtus interesus (dėl piktnaudžiavimo tėvų valdžia, smurto, seksualinės prievartos ir kt.). Įstaigos siūlymams buvo pritarta, suformuojant atitinkamus reikalavimus gydytojui Paslaugos teikimo apraše, kada skiriama intrauterininė spiralelė su levonogestreliu nepilnametėms.

2.11.3. Globojamų vaikų hospitalizavimo psichikos sveikatos priežiūros įstaigose aspektai

Įstaigoje pastaruoju metu dažniau nagrinėjama pakartotinės globojamų vaikų hospitalizacijos tema. Pokalbių su sveikatos priežiūros paslaugas teikiančių įstaigų atstovais metu, pastarieji informavo Kontrolierę, kad globojami vaikai, turintys elgesio ir emocijų problemų, neretai į stacionarą atvyksta dėl galimai netinkamo pateiktų gydymo rekomendacijų vykdymo. Taip pat dažnai viliamasi, jog per sąlyginai trumpą laiką sveikatos priežiūros įstaigoje pavyks išspręsti įsisenėjusias institucijose globojamų vaikų elgesio problemas. Neretai šios paslaugos laikomos vieninteliu galimu sprendimo būdu, neišnaudojant pagalbos priemonių vaiko gyvenamojoje vietoje. Tokia ydinga praktika paskatino iš esmės analizuoti situaciją dėl galimai per dažno vaiko hospitalizavimo, ieškoti ją lemiančių priežasčių bei galimų sprendimo būdų.

Tiriamieji atvejai rėmėsi vaikų, patiriančių elgesio ir emocijų sunkumus, problemas, duomenimis. Į duomenų analizę nebuvo įtraukti atvejai, apimantys sunkius lėtinius psichikos sutrikimus. Keturios iš penkių stacionarines psichikos sveikatos priežiūros paslaugas teikiančios įstaigos pateikė informaciją apie jų įstaigose paslaugas gavusius paauglius, kurie per kelerius metus paslaugas gavo pakartotinai. Vaikų socialinės globos įstaigos pateikė išsamią informaciją apie globotiniams taikytą gydymą, rekomendacijas, kliūtis jas įgyvendinant ir kitus iššūkius, su kuriais tenka susidurti globėjams.

Analizuojant gautus duomenis, pastebėti regioniniai skirtumai ir netolygumai dėl paslaugų pagal gyvenamąją vietą prieinamumo, tačiau kaip viena iš aktualių problemų, stabdančių ir kliudančių rekomendacijų įgyvendinimą, buvo nurodomas gydytojų vaikų ir paauglių psichiatrų trūkumas (psichikos sveikatos priežiūros paslaugas teikia suaugusių gydytojai psichiatrai), sunkumai gauti metodinę pagalbą nedelsiant, teikiamų rekomendacijų abstraktumas, ugdymo įstaigų specialistų kompetencijos trūkumas

„buvau ne kartą išvežta į vaikų psichiatrijos skyrių už tai, kad negrįždavau namo. Kai vaikų teisėms pasakiau, kad mane veža ten be jokios psichiatro apžiūros, kad mane traumuoja, bijau naktim miegot ir kad nuo to tik blogiau, jos, atsakė, kad: „Tai čia nereikia apžiūros, visi čia tave žino“

(iš skundo)

ir pan. Pastebėta ir tai, jog globos įstaigų darbuotojams neretai tampa iššūkiu medikamentinio gydymo paaugliams užtikrinimas.

Dėl galimai nepagrįsto nukreipimo į psichikos sveikatos priežiūros įstaigas gaunami ir pačių, elgesio problemų turinčių, vaikų kreipimaisi (paklausimai).

Individualus tyrimas dėl dažno paauglės hospitalizavimo psichikos sveikatos priežiūros įstaigose sukėlė abejones dėl teiktų paslaugų kokybės ir nukreipimo stacionariam gydymui pagrįstumo, nes paauglė buvo hospitalizuojama būtent po pabėgimų iš vaikų globos įstaigos.

Valstybinės akreditavimo sveikatos priežiūros veiklai tarnyba prie Sveikatos apsaugos ministerijos pateikė išvadą, jog hospitalizavimas buvo pagrįstas, tačiau Kontrolierės nuomone, šių veiksmų būtų buvę galima išvengti aktyviai bei sistemingai taikant kompleksines paslaugas vaikui, analizuojant ir peržiūrint pasiektus rezultatus, neįgyvendintų priemonių priežastis. Esant komplikuotoms psichosocialinėms aplinkybėms, reikalinga itin aktyvi kompleksinė psichosocialinė pagalba pagal gyvenamą vietą, užtikrinant mokyklos lankymą, tinkamą, saviraišką ir savivertę skatinančią, užklasinę veiklą, impulsų kontrolės, savireguliacijos įgūdžių mokymus. Tyrimo metu nustatyta, jog paauglė nebuvo prirašyta prie pirminės psichikos sveikatos priežiūros centro, vaikų ir paauglių psichiatro priežiūra nebuvo sisteminga, psichologo pagalba nereguliari, ji nelankė neformalaus ugdymo užsiėmimų, nedalyvavo elgesio keitimo programose.

Kontrolierė pastebi, jog tėvams (globėjams) trūksta specialių žinių darbu su elgesio ar (ir) emocijų sutrikimų turinčiais, krizines ar panašias situacijas išgyvenančiais vaikais, tačiau nebendradarbiaujama su specializuotomis Lietuvoje veikiančiomis institucijomis – mokyklomis–metodiniais centrais, siekiant profesionaliai suplanuoti ir nuosekliai įgyvendinti priemones, būtinas teigiamiems vaiko elgesio pokyčiams pasiekti. Hospitalizavimu tikimasi greito vaiko, turinčio elgesio ar (ir) emocijų sutrikimų, problemų išsprendimo, neieškant sprendimo būdų artimiausioje gyvenamojoje aplinkoje.

2.11.4. Ankstyvojo amžiaus vaiko sveikatos tikrinimo įtaka jo saugumo užtikrinimui

Lietuvos tarptautiniai įsipareigojimai ir nacionaliniai teisės aktai įtvirtina pareigą atsakingoms institucijoms (specialistams) mažo amžiaus vaikų padėtį ir interesus vertinti ypač atidžiai.

VTAP įstatyme nustatyta švietimo, asmens sveikatos priežiūros, vaiko teisių apsaugos, socialinių paslaugų, teisėsaugos ir kitų institucijų bei įstaigų, nevyriausybinių organizacijų darbuotojų, kurių darbas yra susijęs su vaikų auklėjimu, mokymu, priežiūra ir jų saugumo užtikrinimu, pareiga informuoti policiją ir (ar) Tarnybą ar jos įgaliotą teritorinį skyrių, jei turi pagrįstos informacijos apie daromą ar galimai padarytą nusikalstamą veiką vaiko atžvilgiu, taip pat apie būtinumą ginti nepilnamečių teises ir teisėtus interesus (dėl piktnaudžiavimo tėvų valdžia, smurto prieš vaiką, tėvų ligos, mirties, išvykimo ar dingimo, tėvų atsisakymo atsiimti vaikus iš mokymo, auklėjimo ar gydymo įstaigų ar panašių priežasčių).

Informacijos apie pacientą valstybės institucijoms ir kitoms įstaigoms teikimo tvarkoje⁷⁷ nustatyta, kad sveikatos priežiūros įstaiga informaciją apie pacientą pateikia savo iniciatyva (nesant prašymo ar sutarties) ir be paciento sutikimo Tarnybai turint duomenų apie galimą vaiko teisių pažeidimą (psichologinį, fizinį, seksualinį smurtą prieš vaiką, vaiko nepriežiūrą, apie likusius be tėvų globos nepilnamečius vaikus, būtinumą ginti nepilnamečių teises ir teisėtus interesus dėl tėvų ligos, mirties, išvykimo ar dingimo, tėvų atsisakymo atsiimti vaikus iš gydymo įstaigų ar panašių priežasčių).

Kontrolierės atlikto tyrimo metu buvo nustatyta, kad pirminės sveikatos priežiūros centre kūdikį apžiūrėjęs gydytojas pastebėjo galimus smurto vaiko atžvilgiu požymius. Apie vaiko atžvilgiu galimai panaudotą smurtą gydytojas ketino nedelsiant pranešti Tarnybai ir nedelsdamas nuėjo į pirminės sveikatos priežiūros centro administracines patalpas, kur buvusios darbuotojos paprašė išsiųsti elektroninį pranešimą, tačiau informacija buvo išsiųsta tik sekančią dieną. Pirminės sveikatos priežiūros centro veiksmai buvo įvertinti kaip nepakankamai rūpestingi ir neatitinkę geriausių vaiko interesų.

⁷⁷ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2001 m. vasario 1 d. įsakymas Nr. 65 „Dėl informacijos apie pacientą valstybės institucijoms ir kitoms įstaigoms teikimo tvarkos patvirtinimo“.

Tyrimo metu nustatyta, kad gydytojas apžiūrėjęs vaiką ir pastebėjęs galimus smurto prieš vaiką požymius (hematomas veido srityje), neinicijavo išplėstinės specialistų konsultacijos. Tačiau jau sekančią dieną po gydytojo apžiūros pirminės sveikatos priežiūros centre vaikas buvo konsultuotas traumatologo ir neurologo, išduotas skubus siuntimas trečiojo lygio specialisto konsultacijai, vaikas greitosios pagalbos automobiliu pristatytas į gydymo įstaigos skubios pagalbos skyrių, kur jį nuspręsta stacionarizuoti, atlikta neurochirurginė operacija.

Kontrolierė pirminės sveikatos priežiūros centrui pasiūlė tobulinti ne tik vidaus tvarką dėl panašaus pobūdžio informacijos operatyvaus pateikimo, tačiau taip pat kelti medicinos personalo kvalifikaciją, skatinti bendradarbiauti su įvairių sričių specialistais (kitomis medicinos įstaigomis) siekiant užtikrinti geriausius vaikų, ir ypač mažo amžiaus vaikų, teises ir teisėtus interesus. Taip pat buvo kreiptasi į Valstybinę akreditavimo sveikatos priežiūros veiklai tarnybą prie Sveikatos apsaugos ministerijos, kuri, pagal Kontrolierės kreipimąsi, atliko neplaninį asmens sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo ir kokybės patikrinimą bei nustatė, kad kūdikiui asmens sveikatos priežiūros paslaugos pirminės sveikatos priežiūros centre buvo suteiktos pažeidžiant Lietuvos Respublikos norminių teisės aktų ir paties centro vidaus dokumentų reikalavimus. Išvados taip pat pažymėta, kad pirminės sveikatos priežiūros centras neužtikrino, kad gydytojo pranešimas apie įtariamą smurtą laiku pasiektų kompetentingas institucijas.

2.11.5. Teisė pasirinkti sveikatos priežiūros specialistą

Siekiant realizuoti kiekvieno asmens prigimtine teise turėti kuo geresnę sveikatą, Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymu įtvirtinta paciento teisė į kokybiškas sveikatos priežiūros paslaugas, teisė nustatyta tvarka pasirinkti sveikatos priežiūros įstaigą ir teisė pasirinkti sveikatos priežiūros specialistą.

Vienu iš nagrinėtų atvejų, pareiškėjas kreipėsi į Kontrolierę dėl jam nesudaromos galimybės pasirinkti tą patį sveikatos priežiūros specialistą, pastarajam perėjęs dirbti į kitą poliklinikos filialą. Pareiškėjo medicininė vaiko priežiūra buvo priskirta kitam poliklinikoje dirbančiam gydytojui. Paprašius perrašyti vaiko medicininę priežiūrą nuo kūdikystės ją prižiūrėjusiam gydytojui, buvo paaiškinta, jog to padaryti neįmanoma, nepaisant aplinkybės, jog gydytojas ir toliau dirbo toje poliklinikoje, tačiau kitame filiale.

Pagal Pirminės ambulatorinės asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimo organizavimo ir šių paslaugų išlaidų apmokėjimo tvarkos aprašą⁷⁸, įstaiga turi užtikrinti šeimos gydytojo komandos narių (taip pat vidaus ligų ir vaikų ligų gydytojų) darbo krūvį, neviršijantį maksimaliojo darbo laiko reikalavimų. Šeimos gydytojas dirba apylinkės principu – tai šeimos gydytojo (arba vidaus ligų gydytojo, vaikų ligų gydytojo, gydytojo akušerio ginekologo ir gydytojo chirurgo kartu) komandai priskirta aptarnauti prisirašiusiųjų asmenų grupė.

Gyventojų prisirašymo prie pirminės asmens sveikatos priežiūros įstaigų tvarkoje⁷⁹, nustatyta, kad kiekvienas asmuo gali laisvai pasirinkti arčiausiai jo gyvenamosios vietos esančią arba jam patogiau pasiekiamą pirminės asmens sveikatos priežiūros įstaigą, taip pat reglamentuoti asmens sveikatos priežiūros įstaigos veiksmi gydytojui nutraukus darbo santykius su įstaiga arba pakeitus specialybę. Abiem nurodytais atvejais įstaigos administracija turi pasirūpinti gyventojų aptarnavimu paskirdama kitą gydytoją ir atitinkamai pateikdama informaciją pacientams.

„kodėl ir kuo remiantis bei neinformavus teisėtų mažametės atstovų bei pažeidžiant mažamečio teises buvo atimta teisė mažametei dukrai gydytis pas visapusiškai ją žinančią gydytoją“

(iš skundo)

⁷⁸ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2005 m. gruodžio 5 d. įsakymas Nr. V-943 „Dėl pirminės ambulatorinės asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimo organizavimo ir šių paslaugų išlaidų apmokėjimo tvarkos aprašo tvirtinimo“.

⁷⁹ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2001 m. lapkričio 9 d. įsakymas Nr. 583 „Dėl gyventojų prisirašymo prie pirminės asmens sveikatos priežiūros įstaigų tvarkos“.

Minėta tvarka nenurodo, kaip turi būti sprendžiamas asmenų prisirašymo klausimas gydytojams pakeitus apylinkę, tačiau konkrečiu atveju poliklinika, paskirdama gydytoją pacientams, taikė panašius santykius reguliuojančius teisės aktus, t. y. kaip sprendžiami asmenų prisirašymo klausimai gydytojui nutraukus darbo santykius ar specialybės pakeitimo atveju. Poliklinikos vidaus dokumentuose taip pat buvo numatyti nurodyti atvejai.

Siekdama aiškumo panašiose situacijose, Kontrolierė siūlė įstaigai apsvaistyti tikslumą vidaus dokumentuose aptarti asmenų prisirašymo atvejus, kai gydytojas dėl kitų objektyvių priežasčių negali aptarnauti jo apylinkėje prisirašiusių gyventojų, bei numatyti šių klausimų sprendimo eigą.

Tyrimo metu pareiškėjo prašymas palikti medicininę vaiko priežiūrą konkrečiam gydytojui buvo įvertintas ir patenkintas.

2.11.6. Nepagrįstas atsakomybės už galimus vaiko sveikatos sutrikimus perkėlimas

Vaiko interesų sąvokos paskirtis – užtikrinti visapusišką ir veiksmingą naudojimąsi visomis Konvencijoje pripažintomis teisėmis bei visokeriopą vaiko raidą. Visos Vaiko teisių konvencijoje numatytos teisės gina „vaiko interesus“ ir jokios teisės negalima mažinti negatyviai interpretuojant vaiko interesus⁸⁰. Vaiko teisių komitetas pripažįsta⁸¹, jog pareigos ir atsakomybės gerbti žmogaus teises taikomos ne tik valstybių ir valstybinių veikėjų kontroliuojamose paslaugose ir institucijose, bet ir privatiems veikėjams ir verslo įmonėms.

Įstaigoje buvo nagrinėjamas kreipimasis dėl nuotykių parko parengtoje formoje nurodytų nuostatų, vaiko įstatyminiams atstovams prisiimti atsakomybę dėl nepilnamečio vaiko patirtos žalos, teisėtumo. Formoje (toliau – Leidimas ir sutikimas), kurią privalo pasirašyti vaiko įstatyminis atstovas, jei vaikas nori dalyvauti pramoginėje veikloje be suaugusiojo priežiūros, be kitų nuostatų, buvo nurodyta, jog pastarasis: *„Nieko neverčiamas ir prisiimdamas visą atsakomybę dėl savo nepilnamečio vaiko / globotinio patirtos žalos ar tretiesiems asmenims mano vaiko / globotinio padarytos žalos, patvirtinu, kad leidžiu savo vaiką / globotinį dalyvauti <...> nuotykių parke be suaugusiojo priežiūros“*. Pareiškėjas išsakė nuomonę, kad *„reikalavimas tėvams pasirašyti šį dokumentą yra neteisėtas, <...>, [tai tiesiog visos atsakomybės už galimą nelaimingą įvykį permetimas tėvams“*.

Kontrolierė kreipėsi į Valstybinę vartotojų teisių apsaugos tarnybą dėl Leidimo ir sutikime įtvirtintų sąlygų įvertinimo nesąžiningų sąlygų taikymo požiūriu.

Tarnyba, Leidimo ir sutikimo atitinkamų punktų sąlygas, kurių pagrindu visa atsakomybė už galimus vaiko ar globotinio sveikatos sutrikimus perkeliama tik vartotojui, tokiu būdu apribojant nuotykių parko atsakomybę, pripažino atitinkančiomis sutarties nesąžiningų sąlygų nustatymo kriterijus, t. y. jos panaikina arba apriboja verslininko civilinę atsakomybę už žalą, padarytą dėl vartotojo gyvybės atėmimo, sveikatos sužalojimo, ar už žalą, padarytą vartotojo turtui.

„reikalavimas tėvams pasirašyti šį dokumentą yra neteisėtas, <...>, [tai tiesiog visos atsakomybės už galimą nelaimingą įvykį permetimas tėvams“

(iš skundo)

Nagrinėjamo klausimo kontekste Kontrolierė atkreipė dėmesį į Leidimo ir sutikimo formos punktą, kuriame skelbiama, jog „[m]an ir mano nepilnamečiui vaikui / globotiniui yra išaiškinta, suprantama ir žinoma, jog laipynių metu reikia elgtis atsakingai ir atsargiai,

įvertinti savo galimybes ir sugebėjimus, nekeliant pavojaus ir rizikos sau ir tretiesiems asmenims“.

Atsižvelgdama į įstaigoje nagrinėtus panašaus pobūdžio kreipimusis, Kontrolierė pakartotinai atkreipė dėmesį, jog teikiant aktyvaus laisvalaikio (laipynes ir kt.) paslaugas vaikams, turi būti sudarytos tinkamos sąlygos gauti išsamią informaciją iš įvairių šaltinių dėl šių paslaugų pobūdžio, rizikos ir pan. Informacija turi būti pateikta, atsižvelgiant į vaiko amžių ir brandą, kad jis galėtų suprasti, įvertinti situaciją bei kitus svarbius su jų interesais susijusius aspektus.

⁸⁰ JT VTK Bendrasis komentaras Nr. 14 (2013) „Dėl vaiko teisės pirmiausia atsižvelgti į jo (jos) interesus (3 straipsnio 1 dalis)“, CRC/C/GC/14.

⁸¹ JT VTK Bendrasis komentaras Nr. 16 (2013) „Dėl valstybės įsipareigojimų, susijusių su verslo sektoriaus poveikiu vaiko teisėms“, CRC/C/GC/16.

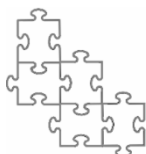

Būtina pažymėti, jog prieš naudojantis paslauga, vaikams būtina skirti deramą dėmesį ir atitinkamą laiką: instruktuojant juos, aiškiai išdėstant draudžiamus atlikti veiksmus, rizikingą elgesį, atsakomybę už šių draudžiamų veiksmų atlikimą ir pan. Svarbu įsitikinti, kad vaikas ne tik susipažino su taisyklėmis, bet ir suprato jų turinį, t. y. kas yra saugus elgesys, kaip elgtis įvykus nenumatytam atvejui ar pan.

Kontrolierė atkreipė nuotykių parko dėmesį, kad teikiant paslaugas vaikams, būtų skiriamas ypatingas dėmesys vaikų saugumą užtikrinančių priemonių įgyvendinimui ir sklandžiam jų veikimui, būtų įvertinami kiti vaiko teisių užtikrinimo, įgyvendinimo aspektai.

2.11. Vaiko teisė į sveikatą

PASIŪLYMAI:

☒ Užtikrinti sveikatos priežiūros, ugdymo, vaikų socialinės globos įstaigų specialistų bendradarbiavimą dėl paslaugų ir pagalbos vaikams, patiriantiems elgesio ir (ar) emocijų sunkumus, individualizavimo bei rekomendacijų dėl jų teikimo praktinio įgyvendinimo.

☒ Tobulinti vaikų raidos sutrikimų ankstyvosios reabilitacijos paslaugų sistemos teisinį reglamentavimą.

2.12. VAIKO TURTINIŲ TEISIŲ APSAUGA

2.12.1. Globojamo vaiko turto apsauga

Vaikas, nesvarbu kokio jis yra amžiaus, gali būti turto savininkas. Nuosavybės teisę į tam tikrą turtą vaikas gali įgyti įvairiais būdais: gauti kaip dovaną, darbo užmokestį, stipendiją, išlaikymą, laimėti loterijoje ir kt. Nepriklausomai nuo būdo, kuriuo vaikas įgijo nuosavybę, jo nuosavybės teisė turi būti ginama ne mažesne apimtimi nei pilnamečių savininkų. Būtinybė traktuoti vaiką kaip lygiavertį turtinių teisių santykių dalyvį bei užtikrinti jo materialinių ir procesinių teisių apsaugą pabrėžiama EŽTT praktikoje, taikant ir aiškinant EŽT Konvencijos nuostatas.

Civilinis kodeksas nustato, kad turtą, kuris yra nepilnamečių vaikų nuosavybė, tvarko jų tėvai (kiti įstatyminiai atstovai) uzufukto teisėmis. Pažymėtina, kad išlaikymą tvarkantys asmenys išlaikymui skirtas pinigų sumas ir turtą turi tvarkyti remdamiesi apdairaus, rūpestingo ir atidaus žmogaus elgesio standartu. Vaikų poreikiams tenkinti skirtos pinigų sumos turi būti racionaliai panaudojamos, sutaupytos išlaikymui skirtos pinigų sumos turi būti saugiai laikomos banke ar kitoje kredito įstaigoje, arba saugiai investuojamos. Vaikams skirtas išlaikymas privalo būti naudojamas tik jo interesams.

Vaiko globėjas yra vaiko atstovas pagal įstatymą ir gina jo teises ir teisėtus interesus. Tinkamai vykdydamas pareigas, vaiko globėjas privalo vaiko turtą ir iš jo gaunamas pajamas, vaisius tvarkyti apdairiai, sąžiningai ir išimtinai vaiko interesais.

Įstaigoje buvo nagrinėtas netinkamai administruojamo globojamo vaiko paveldėto turto atvejis bei nustatyta, kad vaiko globėjas neapgalvotai ir neatsakingai panaudojo globotiniui priklausančias lėšas, kai didžioji dalis vaiko lėšų buvo panaudotos prabangos dalykams apmokėti (kelionei, brangiai kainuojantiems drabužiams, avalynei, kt.). Vertinant tokį lėšų panaudojimą vaiko interesų atitikimo aspektu, pažymėtina, kad lėšos galėjo būti panaudotos daugiau reikšmingesniems ir reikalingesniems dalykams (būsto nuomai ateityje, pradiniam įnašui, studijoms ar pan.).

Remiantis Vaiko globos organizavimo nuostatų normomis, Tarybos teritorinis skyrius, vykdydamas vaiko globos priežiūrą: applanke globojamą vaiką ir surašo globojamo vaiko applanavimo aktą; atlieka globos peržiūrą ir užpildo globos peržiūros aktą; dalyvauja pagalbos vaikui ir šeimai plano sudarymo procese ir jo įgyvendinimo peržiūrose, vykdamas vaiko laikinąją globą; išsiaiškina, ar išnyko priežastys, dėl kurių vaikui buvo nustatyta nuolatinė globa, ir ar jis gali grįžti pas savo tėvus. Teritoriniam

skyrui lankant globojamą vaiką, išsiaiškinama, kaip vykdomos vaiko globėjo pareigos. Tinkamas globėjo pareigų atlikimo vertinimas taip pat apima ir globėjo vykdomo globojamo vaiko turto administravimo atitikimo vaiko interesams vertinimą, tačiau praktikoje stebimas nepakankamas Tarnybos teritorinių skyrių dėmesys globojamo vaiko turto administravimo vertinimui bei vaikų turtinių teisių apsaugai.

Kontrolierė, atlikdama vaiko teisių užtikrinimo ir apsaugos priežiūrą, 2019 m. prašė Tarnybos atkreipti teritorinių skyrių dėmesį į poreikį, įgyvendinant vaiko globos priežiūros funkciją, atidžiau vertinti globėjo pareigų vykdymo aspektus, susijusius su vaiko turtinių teisių užtikrinimu.

Reaguojant į Kontrolierės prašymą, 2020 m. buvo patvirtinta atnaujinta Globojamo (rūpinamo) vaiko aplankymo akto forma⁸², kurioje informacija apie globojamo vaiko turto administravimą yra išskirta atskiru punktu, o teritorinių skyrių darbuotojams pavesta įvertinti / pateikti įžvalgas dėl vaikui priteisto išlaikymo, gaunamų išmokų naudojimo bei iš vaiko turto gaunamų pajamų ir išlaidų valdymo (jei globojamas vaikas tokio turto turi). Tokiu būdu, pateikiant individualizuotus klausimus, išklausa gebančio ją reikšti vaiko nuomonė, taip pat išsiaiškinama globėjo nuomonė dėl globotinio turto administravimo.

Ataskaitiniais metais Tarnyba taip pat informavo, kad baigiamos rengti Globojamo (rūpinamo) vaiko turto globos (rūpybos), administravimo ir palikimo priėmimo rekomendacijos, su kuriomis bus supažindinti ne tik Tarnybos teritorinių skyrių darbuotojai, tačiau ir globos centrai, siekiant kuo platesnės informacijos sklaidos tarp globėjų. Tarnyba įsipareigojo užtikrinti, kad globos priežiūros metu globėjai papildomai būtų informuojami apie atsakingą globojamo vaiko lėšų naudojimą.

2.12.2. Teisinio reglamentavimo tobulinimas dėl vaiko turtinių teisių užtikrinimo

Ataskaitiniais metais Kontrolierė teikė pastabas teisinio tobulinimo dėl vaiko turtinių teisių užtikrinimo iniciatyvoms.

► *Teismo leidimo instituto atsisakymas nekilnojamojo daikto, kuris yra šeimos turtas, sandoriams, jei šeimoje yra nepilnamečių vaikų*

Kontrolierė pakartotinai išreiškė nepritarimą Teisingumo ministerijos inicijuotiems Civilinio proceso kodekso bei Civilinio kodekso pakeitimų projektams⁸³ – siūlymams atsisakyti teismo leidimo instituto nekilnojamojo daikto, kuris yra šeimos turtas, sandoriams, jei šeimoje yra nepilnamečių vaikų, bei minėtus įstatymų projektus šioje santykių reguliavimo dalyje įvertino kaip neatitinkančius geriausių vaiko interesų ir sukuriančius sąlygas vaiko teisių pažeidimams atsirasti.

Neginčijant projektų rengėjų argumentų dėl tėvų pareigos užtikrinti nepilnamečių vaikų teises, atkreiptas dėmesys į Vaiko teisių konvencijoje įtvirtintą valstybės pareigą, siekiant apginti vaiką nuo priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio, kuriuos jis gali patirti iš tėvų, teisėtų globėjų ar kurio nors kitos jį globojančio asmens, imtis visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių. Taip pat aktuali ir Konvencijoje įtvirtinta valstybės pareiga suteikti vaikui tokią apsaugą ir globą, kokios reikia jo gerovei, atsižvelgiant į tėvų, globėjų ar kitų asmenų, atsakančių už vaiką pagal įstatymą, teises ir pareigas, ir vertintina kaip atsakomybės už vaiko teisių apsaugą pasidalijimas tarp teisėtų vaiko atstovų bei valstybės.

Teikiant išvadą pažymėta, kad Konvencijos normų taikymas buvo įvertintas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato⁸⁴. Teismas pakartojo Konvencijos nuostatas dėl kiekvieno vaiko teisės turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam ir socialiniam vystymuisi, bei tėvų prioritetingos atsakomybės už šios teisės įgyvendinimą, tačiau pastebėjo ir valstybės pareigą,

⁸² Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos direktorius 2020 m. vasario 21 d. įsakymas Nr. BV-62 „Dėl Globojamo (rūpinamo) vaiko aplankymo akto ir vaiko globos (rūpybos) peržiūros akto formų patvirtinimo“.

⁸³ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 582 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas (Nr. 20-4493); Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.51, 3.53, 3.61, 3.64, 3.66, 3.67, 3.73, 3.77, 3.79, 3.85, 3.103, 3.140, 3.144 ir 5.7 straipsnių pakeitimo, kodekso papildymo 3.54-1, 3.76-1, 3.115-1 straipsniais įstatymo projektas (Nr. 20-4495).

⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2002 m. birželio 21 d. nutarimas Nr.35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“.

atsižvelgiant į nacionalines sąlygas ir savo galimybes, užtikrinti visas sąlygas vaikui gyventi ir augti sveikam.

Kontrolierė nesutiko su projekto rengėjų teiginiu, kad teismo leidimų instituto atsisakymas nurodytais atvejais, neigiamos įtakos nepilnamečių teisėms ir teisėtiems interesams nepadarys, ir šio teiginio argumentavimu, jog, remiantis Civiliniu kodeksu, priemonių vaiko teisėms užtikrinti gali imtis valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija ar prokuroras, jei tėvai ar globėjai pažeidinėja vaikų teises, ir, kad vaikas turi teisę savarankiškai kreiptis gynybos į valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją, o nuo 14 metų – į teismą. Pritarus siūlomam teisiniam reguliavimui, aukščiau cituotos projekto rengėjų nurodytos teisės nuostatos leis spręsti tėvų atsakomybės už vaiko teisių pažeidimą ar netinkamą tėvų valdžios įgyvendinimą klausimą, tačiau šios priemonės, po turto perleidimo, nesudarys galimybių pašalinti vaiko teisių pažeidimo, o pagal aiškinamajame rašte cituojamas VTAP įstatymo nuostatas valstybės ir savivaldybės institucijos turės teikti paslaugas ir paramą (socialinis būstas, pinigine socialine parama).

Reaguodama į projektų autorių aiškinamajame rašte pateiktus argumentus dėl įgyvendintos vaiko teisių apsaugos sistemos reformos ir jos metu įdiegtų kompleksinių vaiko teisių užtikrinimo ir apsaugos mechanizmų, sąlygų teikti kompleksinę pagalbą vaikui ir šeimai, Kontrolierė pažymėjo, kad kompleksiniai vaiko teisių užtikrinimo ir apsaugos mechanizmai negali ir neturi būti suprantami tik kaip išimtinai socialiniai (paslaugų ir pagalbos) instrumentai reaguojant į jau padarytą vaiko teisių pažeidimą. Vaiko teisių užtikrinimas ir priemonių kompleksiškas reiškia visų pirma prevencinių priemonių taikymą užtikrinant visų vaiko teisių įgyvendinimą bei apsaugą. Nagrinėjamų santykių reguliavimo kontekste yra reikšmingas teismo (valstybės, įgyvendinančios pozityvią pareigą) prevencinis vaidmuo užtikrinant vaiko teisę į tinkamas gyvenimo sąlygas, reiškiantis realų vaiko teisių ir interesų užtikrinimo bei apsaugos kompleksškumą.

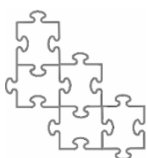
Kontrolierės nuomone, Projektų autorių argumentas dėl siekio atsisakyti kai kurių teismų vykdomų funkcijų, nesusijusių su tarp šalių kilusio teisinio ginčo sprendimu, yra nepagrįstas, nes nėra siūloma atsisakyti teismo leidimo instituto iš esmės – jis bus taikomas ir kitiems teisiniams santykiams, nesusijusiems su teisinio ginčo sprendimu, teismas ir toliau nagrinės bylas, nesusijusias su teisinio ginčo sprendimu, pvz., tvirtins santuokos nutraukimo abiejų šalių sutikimu pasekmių sutartis bei sutartis dėl gyvenimo skyrium pasekmių, jei yra nepilnamečių vaikų. Paminėtina, kad šiais atvejais teismas netvirtina sutarčių, jei jos iš esmės pažeidžia nepilnamečių vaikų ar vieno sutuoktinio teises ir interesus. Todėl pritarus aptariamiems siūlymams, kurių tikslas mažinti teismų krūvį, didinti bylų nagrinėjimo operatyvumą bei kokybę, sumažinti asmenų laiko sąnaudas, skirtas numatytam klausimui spręsti, teisinis reguliavimas nebus nuoseklus vaiko teisių užtikrinimo ir apsaugos aspektu bei sumažins vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo ir apsaugos garantijas.

► Dėl Vaikų išlaikymo fondo įstatymo

Kontrolierė teikė išvadas Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtam Vaikų išlaikymo fondo įstatymo pakeitimo įstatymo projektui bei pakartotinai atkreipė dėmesį, kad, nors vaiko nuolatine gyvenamoji vieta nustatoma pagal jo tėvų (kitų atstovų pagal įstatymą) gyvenamąją vietą, praktikoje gali pasitaikyti ir pasitaiko situacijų, kai vienas iš tėvų, su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, ar rūpintojas gali gyventi užsienyje (vaiko laikinoji priežiūra tėvų prašymu, vaikui duodamas sutikimas gyventi skyrium nuo rūpintojo), todėl siūlė svarstyti tikslingumą tobulinti projektą ir teisę į išmokas sieti su vaiko, o ne jo atstovų pagal įstatymą nuolatine gyvenamąja vieta.

2.12. Vaiko turtinių teisių apsauga

PASIŪLYMAI:

✧ Atliekant vaiko globos priežiūrą, vertinti globėjo pareigų vykdymo aspektus, susijusius su vaiko turtinių teisių užtikrinimu.

✘ Priimant sprendimus dėl Civilinio proceso kodekso bei Civilinio kodekso pakeitimų įstatymo projektų, kuriais siūloma atsakyti teismo leidimo instituto nekilnojamojo daikto (kaip šeimos turto) sandoriams, jei šeimoje yra nepilnamečių vaikų, įvertinti galimą neigiamą šių siūlyimų poveikį geriausių vaiko interesų užtikrinimui.

2.13. EKSTREMALIOS SITUACIJOS IR KARANTINO ĮTAKA VAIKO TEISIŲ UŽTIKRINIMUI

2.13.1. Vaiko teisių užtikrinimo problemos ekstremalios situacijos ir karantino metu

Ekstremalios situacijos ir karantino metu vaiko teisių užtikrinimo įvairiose jo gyvenimo srityse klausimai kelia daug diskusijų ir yra ypatingai aktualūs organizuojant paslaugas bei užtikrinant jų prieinamumą, kokybę, užtikrinant vaikams saugią aplinką ir kt.

Pandemijos kontekste vaikai tampa viena labiausiai pažeidžiamų visuomenės grupių, kuriems reikalingas ypatingas ir didesnis nei įprastai dėmesys. Itin pažeidžiamais tampa vaikai, susidūrę su jų teisių pažeidimu ir atskirti nuo savo šeimos (tėvų), todėl valstybės ir savivaldybių institucijos turi užtikrinti, kad nebūtų pablogintos jų sąlygos.

Kontrolierė, stebėdama vaiko teisių užtikrinimo padėtį izoliacijos priemonių įgyvendinimo metu, atkreipė kompetentingų institucijų dėmesį, kad būtina numatyti specialias priemones vaikams, kurie yra pažeidžiami ir kuriems reikalinga priežiūra už šeimos ribų, siekiant užtikrinti jų saugumą bei fizinį bei emocinį vystymąsi. Labai svarbu įvertinti ir tai, kad izoliavimo priemonės gali pagilinti jau įtemptas situacijas ir susilpninti šią ir taip pažeidžiamą vaikų grupę. Globojamiems (įskaitant izoliuotus) vaikams turėtų būti užtikrintas nuolatinis mokymasis, priežiūra ir kai kurių laisvalaikio pramogų prieinamumas. Globos įstaigose ar kitose savivaldybių laikino apgyvendinimo (saugios aplinkos) vietose turi būti užtikrinta vaikų ir personalo apsauga, o izoliuotiems vaikams turi būti skiriamas ypatingas dėmesys. Užsikrėtusiems (potencialiai užsikrėtusiems) vaikams turi būti skiriamos tos pačios paslaugos, tokia pačia apimtimi, išlaikant tokius pačius kokybės reikalavimus teikiamoms paslaugoms, kaip ir kitiems be tėvų globos likusiems vaikams. Įvertinant be tėvų globos likusių vaikų pažeidžiamumą, taip pat izoliavimo neigiamas pasekmes, Kontrolierės nuomone, reikia numatyti papildomas ir specialias emocinio bei psichologinio palaikymo priemones, kurios, atsižvelgiant į izoliacijos aplinkybes ir anksčiau patirtą emocinę žalą, padėtų sumažinti emocinės sveikatos ir stabilumo riziką.

Atliekama vaiko teisių užtikrinimo stebėseną parodė, kad karantino laikotarpio pradžioje nebuvo aiškių mechanizmų, vienodos praktikos visose savivaldybėse dėl vaikų, netekusių tėvų globos, teisių ir interesų užtikrinimo. Bendro pobūdžio reglamentavimas buvo nepakankamas, jis nenustatė aiškių ir visoms savivaldybėms privalomų mechanizmų užtikrinant užsikrėtusių (potencialiai užsikrėtusių) tėvų globos netekusių vaikų, taip pat vaikų, kuriems dėl jų teisių pažeidimų reikalingos apsaugos priemonės, tinkamas izoliavimo bei socialinių paslaugų (įskaitant socialinę globą) teikimo sąlygas.

Įvertinusi Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos savivaldybėms išplatintas rekomendacijas⁸⁵, Kontrolierė pažymėjo, kad vaiko izoliavimas yra jo teisių ir laisvių suvaržymo priemonė, kurios taikymas turi būti proporcingas siekiamam tikslui, todėl šios priemonės įgyvendinimo aspektai turi būti aptarti ne rašte (kuris savivaldybėse interpretuojamas skirtingai), o teisės akte (tvarkoje, apraše ar pan.). Kontrolierė keturis kartus (2020 m. balandžio, gegužės, rugpjūčio, spalio mėn.) kreipėsi į Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją, prašydama per įmanomai trumpiausią laiką parengti tvarką (aprašą ar kitą tokio pobūdžio dokumentą), kurioje būtų įtvirtintos aiškios ir visoms savivaldybėms privalomos procedūros dėl užsikrėtusių vaikų izoliacijos vietos, sąlygų, visų jiems reikalingų paslaugų (įskaitant personalą) teikimo bei kitų vaiko teisių užtikrinimui reikšmingų aspektų, taip pat nustatyti vaiko teisių įgyvendinimo bei užtikrinimo mechanizmai, institucijų, dalyvaujančių šiame procese, kompetencijos bei atsakomybė ekstremalios situacijos ir (ar) karantino laikotarpiu.

⁸⁵ Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2020 m. kovo 23 d. raštas Nr. (16.3 E-34)SD-1564 „Dėl vaikai saugios aplinkos užtikrinimo karantino metu“.

Nuo pirmojo karantino laikotarpio (įskaitant ir laikotarpį tarp karantinų) savivaldybių praktika dėl vaikų, paimtų iš atstovų pagal įstatymą ar nesaugios aplinkos, privalomo testavimo dėl COVID-19 infekcijos yra (buvo) skirtinga, pvz., yra savivaldybių, kuriose visi vaikai, paimti iš atstovų pagal įstatymą, pristatomi į sveikatos priežiūros įstaigas dėl privalomo testavimo. Kontrolierė atkreipė dėmesį, kad asmenų izoliavimą dėl COVID-19 infekcijos reglamentuoja sveikatos apsaugos ministro įsakymas⁸⁶. Nei minėtas įsakymas, nei kiti teisės aktai nenumato galimybės izoliuoti namuose, kitoje gyvenamojoje vietoje ar savivaldybės administracijos numatytoje patalpoje asmenų (vaikų), jei jie neserga COVID-19 liga, nėra įtarimų, kad jie serga šia liga ar neturėjo sąlyčio su sergančiais šia infekcija asmenimis. Pripažintina, kad šiuo laikotarpiu yra svarbios infekcijos plitimo prevencijos ir kontrolės priemonės teikiant paslaugas vaikams, tačiau tėvų globos ir šeimos aplinkos netekę vaikai negali būti stigmatizuojami ir diskriminuojami kitų vaikų atžvilgiu, taikant jiems neproporcingas infekcijos plitimo prevencijos bei kontrolės priemones.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija tik 2020 m. lapkričio 27 d. (praėjus 23 dienoms nuo antrojo karantino paskelbimo) raštu savivaldybių administracijoms išplatino rekomendacijas dėl veiksmų, susijusių su vaikų priežiūros, izoliacijos organizavimu ir (ar) vaikų paėmimu iš nesaugios aplinkos arba iš jų atstovų pagal įstatymą, COVID-19 ligos (koronaviruso infekcijos) atveju.

Kontrolierė, susipažinusi su rekomendacijomis, išreiškė viltį, kad pasirinkta Kontrolierės sprendimo (atlikus individualaus atvejo tyrimą) bei kreipimusi įgyvendinimo forma ir būdas iš dalies prisidės prie teikto siūlymo tikslų – formuoti vieningą praktiką šalyje ir efektyvaus vaiko teisių užtikrinimo – įgyvendinimo. Raštu išplatintos ir teisės aktu nepatvirtintos rekomendacijos vertintinos kaip aplinkraštis, nes nesukuria pareigų subjektams, nenustato privalomojo pobūdžio elgesio taisyklių, todėl kyla rizika, kad pasirinkta priemonė (išplatintas raštas), nors ir sumažins kylančių klausimų kiekį, bus nepakankama siekiamam tikslui – užtikrinti vienodą praktiką šalyje dėl pandemijos paskelbtos ekstremalios situacijos ir (ar) karantino laikotarpio.

„Kambaryje stovėjo tik lova, kėdė, spinta, nebuvo stalo, kompiuterio, taip pat tualetu ir dušo nusimaudymui. Gamtinius reikalus atlikdavo į kibirą, kuris buvo atneštas į kambarį. Pasišlapinus kibiras su šlapimu būdavo išnešamas kas pusę dienos, o pasituštinus – reikėdavo paskambinti darbuotojui, kuri kibiro turinį išnešdavo.“
(iš tyrimo medžiagos)

Kalbant apie vaikų, izoliuotų savivaldybių administracijų paskirtose vietose, teisių užtikrinimą, labai aktualu, kad Taryba, atlikdama vaiko teisių gynimo ir užtikrinimo bei atstovavimo vaiko teisėms ir teisėtiems interesams funkciją⁸⁷, ne tik reaguotų į pranešimus apie galimus vaiko teisių pažeidimus, bet ir rinktų bei analizuotų duomenis apie izoliuotų vaikų skaičių, jų teisių užtikrinimo bei apsaugos priemones (apgyvendinimo vietą, sąlygas, teikiamas paslaugas (įskaitant, bet neapsiribojant švietimo (nuotolinio

ugdymo) paslaugomis). Vykdamas stebėseną paaiškėjo, jog pirmojo karantino metu Taryba neturėjo duomenų apie izoliuotų vaikų skaičių savivaldybių patalpose, nerinko duomenų apie nuotolinio mokymosi jiems užtikrinimą.

Įstaigoje atlikto tyrimo metu nustatyta, jog vaikų socialinės globos įstaigoje vaikai buvo izoliuoti patalpose, kurios neatitiko elementarių higienos normų. Globos namų administracija nesiėmė savalaikių veiksmų įrengiant tinkamas izoliacijos patalpas globos įstaigoje, šį klausimą ėmė spręsti tik tuomet, kai tam atsirado poreikis bei tuo pažeidė vaikų teises ir teisėtus interesus.

Su karantino laikotarpiu taip pat yra susijusi vaikų elgesio ir emocijų pokyčių problema, padidėjęs vaikų jautrumas bei suicidinio elgesio apraiškos, reaguojant į kurias labai svarbu užtikrinti paslaugų ir pagalbos teikimą, tačiau kai kuriems vaikams nėra priimtina psichologinė pagalba (konsultacijos) nuotoliniu būdu.

Stebint ir vertinant vaiko teisių užtikrinimo padėtį ekstremalios situacijos (karantino) metu, pažymėtina, kad šis laikotarpis dar labiau išryškino sisteminio požiūrio į bendradarbiavimą, sprendžiant

⁸⁶ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2020 m. kovo 12 d. įsakymas Nr. V-532 „Dėl asmenų, sergančių COVID-19 liga (koronaviruso infekcija), asmenų, įtariamų, kad serga COVID-19 liga (koronaviruso infekcija), ar turėjusių sąlytį su sergančiuoju COVID-19 liga (koronaviruso infekcija), izoliavimo namuose ar kitoje gyvenamojoje vietoje taisyklių patvirtinimo“.

⁸⁷ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 50 straipsnio 1 dalies 2 punktą.

vaiko teisių užtikrinimo klausimus, trūkumą. Socialinė bei švietimo sistemos, vykdomosios valdžios ir savivaldybių institucijos veikia atsietai viena nuo kitos, trūksta apskaitos informacija, veiksmų koordinavimo, išteklių naudojimas turi žinybiškumo požymių. Sprendžiant klausimus, susijusius su vaiko teisių užtikrinimu, pasigendama Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos lyderystės – informacijos visais vaiko teisių užtikrinimo aspektais rinkimo ir analizės, valstybės ir savivaldybių institucijų, nevyriausybinių sektoriaus veiksmų koordinavimo, kas sudarytų prielaidas nedubliuoti paslaugų ir pagalbos, nustatyti didesnio dėmesio reikalaujančias sritis ir pan.

Švietimo, socialinių ir kitų vaikui bei jo šeimai reikalingų paslaugų teikimas nuotoliniu būdu ne visada pilna apimti atliepia paslaugos gavėjo poreikius, dėl paslaugos teikimo formos yra sudėtingiau pasiekti tikslus, dėl kurių šios paslaugos teikiamos.

Pastebėtina ir tai, kad karantino metu dėl nuotolinio darbo ir nuotolinio paslaugų teikimo pobūdžio, keičiasi reagavimo į vaiko teisių pažeidimus, vaiko teisių užtikrinimo situacijos vertinimo algoritmai, nustatyti įstatyminio ir poįstatyminio lygmens teisės aktuose, kurie, Kontrolierės nuomone, negali būti keičiami vykdomosios valdžios institucijų informaciniais raštais. Neneigiant būtinybės užtikrinti darbuotojų sveikatos saugumą karantino metu, turi būti įvertinta kokios funkcijos ir kokia apimtimi gali būti atliekamos, taip pat kokios paslaugos gali būti teikiamos nuotoliniu būdu, kaip tai veikia teikiamų paslaugų kokybę, vaiko teisių užtikrinimo padėtį.

Užtikrinant vaikų apsaugą nuo smurto šeimos aplinkoje ir mažinant jo riziką, karantino laikotarpiu būtina visais prieinamais būdais didinti informuotumą apie pozityvias auklėjimo priemones, smurtinio auklėjimo žalą, pagalbos tėvams ir vaikams linijas, užtikrinti jų paslaugų prieinamumą.

2.13.2. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos veiklos organizavimas karantino metu

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba 2020 m. kovo 16 d. išplatino raštą, kuriuo informavo, kad reaguodama į Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. kovo 14 d. nutarimą Nr. 207 „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“ (toliau – Nutarimas) imasi griežtų prevencijos ir apsaugos nuo koronaviruso (COVID – 19) plitimo priemonių ir, vykdant Nutarime nustatytą pavedimą dėl viešojo sektoriaus veiklos, Tarnybos darbas karantino režimo laikotarpiu organizuojamas ir besikreipiantys asmenys aptarnaujami nuotoliniu būdu, išskyrus atvejus, kai užtikrinamos ir atliekamos būtinosios neatidėliotinos funkcijos.

Būtinosiomis neatidėliotinomis funkcijomis Tarnyboje karantino laikotarpiu, dėl kurių atlikimo Tarnybos darbuotojai vyksta į įvykio vietą, laikytini atvejai, kai pranešimą apie galimai pažeidžiamas vaiko teises ir geriausius interesus Tarnyba arba jos teritorinis skyrius gavo iš:

✦ policijos dėl: vaiko, kuris patyrė abiejų jo atstovų pagal įstatymą (arba vienintelio turimo) fizinį ir (ar) seksualinį smurtą ir (ar) nepriežiūrą; vaiko, kai abu jo atstovai pagal įstatymą (arba vienintelis turimas) negali užtikrinti jam saugios aplinkos bei nėra kitų asmenų (-ens), kurie (-is) galėtų laikinai pasirūpinti vaiku, kuriam dėl amžiaus ar (ir) būklės, reikalinga vyresnio nei 14 m. arba suaugusio, fiziškai galinčio pasirūpinti vaiku, asmens priežiūra.

✦ iš asmens, laikinai prižiūrinčio vaiką, kuriam nustatytas apsaugos poreikis, dėl: prižiūrimo vaiko, kuriam būtina užtikrinti saugią aplinką, nes prižiūrintis asmuo atsisako jį prižiūrėti ir (ar) negali užtikrinti vaikui saugios aplinkos dėl vaiko atstovų pagal įstatymą (ar vienintelio turimo) netinkamų veiksmų (neveikimo).

Taip pat Tarnyba nurodė, kad karantino režimo laikotarpiu pagal galimybes, organizuos ir dalyvaus kitų valstybės ir savivaldybių institucijų, įstaigų, valstybės ir savivaldybių valdomų įmonių, susitikimuose, pasitarimuose, bylų, atvejų nagrinėjimo posėdžiuose ir kt., vengiant tiesioginio kontakto: teikiant reikalingą informaciją, nuomonę, sprendimą ar kt. raštu ir (ar) elektroninio ryšio priemonėmis; žodžiu naudojant nuotolinio vaizdo ir (ar) garso priemones; teiks prašymą nagrinėti atvejus, bylas ar vykdyti apklausas ir pan. Tarnybos atstovui nedalyvaujant arba nukelti (ar atšaukti) suplanuotus susitikimus, komisijų, komitetų, darbo grupių, teismų ir kt. posėdžius iki karantino režimo laikotarpio pabaigos.

Minėtu raštu Tarnyba kreipėsi į Lietuvos savivaldybių asociaciją, prašydama teikti savivaldybėms metodines rekomendacijas, konsultacijas ir (ar) imtis kitų aktyvių veiksmų, kad kiekvienoje savivaldybėje, tėvų globos ar priežiūros netekusiems vaikams būtų užtikrintos laikino apgyvendinimo (saugios aplinkos) vietos, atitinkančios karantino sąlygoms keliamus reikalavimus dėl izoliacijos, esant rizikai dėl užsikrėtimo bei aktualios informacijos Tarnybos teritoriniams skyriams dėl įstaigų, kuriose vykdoma vaikų laikinoji priežiūra ir laikinas apgyvendinimas, pateikimo ir atnaujinimo nedelsiant, jei šios įstaigos keistųsi.

Savivaldybių kreipimaisi į Kontrolierę parodė, kad paskelbtos ekstremalios situacijos ir karantino laikotarpiu savivaldybių administracijų ir įstaigų atstovams kilo daug klausimų ir neaiškumų dėl įvairių vaiko teisių užtikrinimo aspektų, Tarnybos teritorinių skyrių bei savivaldybių administracijų ir institucijų specialistų sąveikos ir bendradarbiavimo, nesuformuotos ir neformuojamos vieningos įstatymų, reglamentuojančių vaiko teisių apsaugą, taikymo praktikos.

Vienos savivaldybės administracijos kreipimosi dėl Tarnybos teritorinio skyriaus neveikimo pagrindu, Kontrolierė atliko tyrimą savo iniciatyva. Tyrimo duomenys patvirtino, kad savivaldybės administracija ne darbo laiku (savaitgalį) susidūrė su sunkumais užtikrindama vaikų saugumą dėl jų vienintelio iš žinomų atstovų (tėvo) hospitalizavimo dėl COVID-19. Vaikai (12 ir 14 m. amžiaus) nuo penktadienio buvo likę vieni namuose, kol šeštadienį savivaldybės administracija gavo informaciją apie susidariusią situaciją. Tarnybos teritorinis skyrius atsisakė imtis veiksmų užtikrinti be įstatyminio atstovo vieny likusių vaikų teises ir teisėtus interesus, savivaldybės vadovai ir administracija savarankiškai sprendė susiklosčiusią situaciją (priėmė sprendimą paimiti vaikus iš namų ir apgyvendinti saugioje aplinkoje savivaldybės patalpose nesant tėvo prašymo), nors savaitgaliais jų darbo laikas nenustatytas, jie neturi įgaliojimų priimti tokio pobūdžio sprendimus. Vaikų motinos vieta nebuvo žinoma.

Atlikus tyrimą konstatuota, kad vaikai parą laiko buvo likę be tėvų priežiūros dėl objektyvios priežasties – vaikų atstovo pagal įstatymą ligos ir hospitalizavimo. Aplinkybė, kad vaikai buvo likę be priežiūros savo gyvenamojoje vietoje, jų amžius, vaikų patikinimas, kad jie turi maisto, nepatvirtina, kad aplinka jiems buvo saugi, ypač įvertinant aplinkybę, kad Tarnybos ir jos teritorinio skyriaus specialistai neturėjo informacijos bei duomenų kiek truks tėvo hospitalizavimas (vaikai bus be priežiūros), nebuvo įsitikinta, ar tikrai vaikai turi maisto. Pažymėtina, kad vaiko ir suaugusiojo vertinimai dėl saugumo, maisto ir kitų reikšmingų aplinkybių gali skirtis iš esmės. Teritorinio skyriaus specialistai nenurodė teiravęsi kokio maisto ir, kiek turi vaikai; o vaikų saugumo užtikrinimo vertinimas telefoninio ryšio pagalba (įvertinant aplinkybę, kad šeima anksčiau buvo įrašyta į socialinę riziką patiriančių šeimų sąrašą, tėvas pateikė informaciją, kad vaikai dažnai lieka vieni ir savimi rūpinasi patys) kritikuotinas net ir esant ekstremaliai situacijai ir karantinui.

Tarnybos teritorinio skyriaus vertinimu, 12 ir 14 m. vaikai nepatenka į VTAP įstatymo įtvirtintos teisės normos reguliavimo sritį, kuri nurodo, kokio amžiaus vaikai negali būti palikti be suaugusiųjų priežiūros. Tačiau, Kontrolierės nuomone, teisės normos turi būti taikomos ir aiškinamos remiantis protingumo kriterijumi, įvertinant priežiūros nebuvimo trukmę (nebuvo žinoma tėvo hospitalizacijos trukmė, sveikatos būklės pokyčiai, dėl vaikų sąlyčio su sergančiu COVID-19 infekcija tėvu nebuvo galimybių taikyti laikinosios priežiūros institutą). Priešingu atveju būtų neaišku, kodėl taikant teisės analogiją (šiuo argumentu Tarnybos teritorinio skyriaus vedėja grindė ir motyvavo savo sprendimus) vaikai paimiti iš šeimos ar taikomas laikinosios priežiūros, vaiko laikinojo apgyvendinimo institutas (t. y. pripažįstama, kad vaikui nėra sudaryta saugi aplinka) tais atvejais, kai tėvai apsvaigę (policijos pranešimai), tėvai nukenčia eismo įvykyje ir hospitalizuojami, taip pat kitose situacijose, kuriose būtina užtikrinti vaiko teises nuo grėšiančių pažeidimų.

Teritorinio skyriaus vedėja neveikimą motyvavo tuo, kad nebuvo vaiko teisių pažeidimo ir pagrindo paimiti vaikus iš jų atstovo pagal įstatymą (tėvo), nes tėvas tinkamai įgyvendino tėvų valdžią. Sutiktina su teritorinio skyriaus nuomone, kad nebuvo pagrindo susiklosčiusią situaciją vertinti kaip vaikų teisių pažeidimą, atsiradusį dėl tėvų valdžios nepanaudojimo ar panaudojimo priešingai vaikų interesams, vaikų nepriežiūrą, nes vaikai namuose vieni liko dėl objektyvių priežasčių. Tačiau pažymėtina, kad savivaldybė kreipėsi ne dėl vaiko teisių pažeidimo, o poreikio užtikrinti vaiko teises ir apsaugoti juos nuo pažeidimo.

VTAP įstatymas⁸⁸ nustato Tarnybos ar jos įgalioto teritorinio skyriaus pareigą gavus informaciją apie būtinumą ginti nepilnamečių teises ir interesus nedelsiant pradėti nagrinėti pranešimą šio įstatymo nustatyta tvarka. Vadovaujantis galiojančiais teisės aktais ir aukščiau cituotomis jų normomis, turėjo būti atliktas situacijos vertinimas. Neatlikus situacijos vertinimo (abejotina, ar pokalbis telefonu su vaikais gali būti prilyginamas teisės aktuose nustatytai situacijos vertinimo procedūrai), specialistai neturėjo pagrindo teigti „jog nėra pagrindo nustatyti vaikų apsaugos poreikį ir paimti vaikus iš tėvo“. Atlikus situacijos vertinimą (net jei jis būtų atliktas nuotoliniu būdu), ypač nagrinėjamu atveju galėjo ir turėjo būti nustatytas ne apsaugos vaikams poreikis, o būtinybė vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį ir tuo teisiniu pagrindu (nebuvo tėvo prašymo, nes būdamas izoliuotas hospitalizacijoje jis jo ir negalėjo pateikti) vaikus apgyvendinti laikinoje savivaldybės nustatytoje izoliacijos vietoje ar (ir) jiems teikti kitas reikalingas paslaugas.

Sprendimų priėmimo procesas, institucijų bendradarbiavimas, kompetencijų (įgaliojimų) paskirstymo klausimai nagrinėjamu laikotarpiu nebuvo aptarti, todėl teigtina, jog apgyvendinant vaikus saugioje jiems aplinkoje turėjo būti vadovujamasi VTAP įstatymo nuostatomis, kiek tai objektyviai įmanoma Tarnybos ir jos teritorinių skyrių funkcijas vykdant nuotoliniu būdu.

Atlikusi tyrimą, Kontrolierė atkreipė dėmesį, kad ekstremaliosios situacijos ir karantino laikotarpiu viešųjų ir administracinių paslaugų teikimas nebuvo sustabdytas, visų viešųjų ir administracinių paslaugų teikimas buvo apribotas jų teikimo būdu, t. y. paslaugos, kiek įmanoma pagal jų pobūdį, buvo teikiamos nuotoliniu būdu, išskyrus atvejus, kai būtina atitinkamas funkcijas (darbus) atlikti darbo vietoje ir privaloma užtikrinti būtinųjų neatidėliotųjų funkcijų (darbų) atlikimą.

Šiuo aspektu pažymėtina ir tai, kad ekstremalios padėties ir karantino laikotarpiu nebuvo sustabdytas teisės aktų galiojimas. Susidariusi padėtis įpareigojo sukurti teisės aktų įgyvendinimo mechanizmus, įvertinant padėtį ir sveikatos apsaugos ministro – valstybės lygio ekstremalios situacijos valstybės operacijų vadovo 2020 m. kovo 12 d. sprendimą Nr. V-351 „Dėl koronaviruso valdymo priemonių“, kuriuo pavesta visoms valstybės ir savivaldybių institucijoms, įstaigoms ir organizacijoms maksimaliai teikti gyventojams aptarnavimo paslaugas nuotoliniu būdu, vengiant tiesioginio kontakto. Institucijos priėmė sprendimus dėl to, kurios paslaugos bus teikiamos tiesiogiai, kurios – nuotoliniu būdu, tačiau tokie sprendimai reiškia tik funkcijų (paslaugų) vykdymo formos pasikeitimus, tačiau ne jų atlikimo suspendavimą.

Karantino metu net nuotoliniu būdu nebuvo reaguojama į pranešimus, gautus ne iš policijos įstaigų, buvo reaguojama tik į ribotą pažeidimų grupę. Tokia padėtis ne tik neigiamai vertintina vaiko teisių užtikrinimo ir valstybės pozityviosios pareigos šioje srityje įgyvendinimo kontekste, tačiau ir neleidžia pilna apimtimi įvertinti vaiko teisių užtikrinimo (apsaugos) padėties šalyje aptariamam laikotarpiu.

Tarnybos neatidėliotųjų ir būtinųjų funkcijų apimtis, iš to sekantys (ne)reagavimo į pranešimus apie vaiko teisių pažeidimus ir būtinybę užtikrinti vaiko teises mechanizmai kelia abejonių dėl vaiko teisių užtikrinimo karantino metu efektyvumo.

2.13.3. Nuotolinio vaikų ugdymo(si) problemos bei iššūkiai karantino laikotarpiu

Dėl COVID-19 pandemijos Lietuvoje paskelbus⁸⁹ karantiną, per trumpą laiką turėjo persiorientuoti visa švietimo sistema – mokinių mokymas nuotoliniu ugdymo proceso organizavimo būdu tapo visuotiniu reiškiniu, t. y. kasdienį mokymąsi klasėse pakeitė retai ugdymo praktikoje taikytas nuotolinis mokymas. Šis staigus pokytis paveikė mokinių, tėvų ir mokytojų sąveikas, jų vaidmenis ugdymo procese, pasikeitė ir ugdymo aplinka, mokymo strategija.

Įstaigos duomenimis, buvo atvejų, kai ugdymo proceso vykdymas nuotoliniu būdu šeimai nebuvo priimtinas ir (ar) patogus, tačiau bendru šeimoms ir ugdymo įstaigoms sutarimu, ugdymo procesas buvo užtikrinamas vaikams į namus pristatant atspausdintas užduotis bei surenkant jau atliktas. Pirmojo

⁸⁸ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 35 straipsnio 5 dalies 2 punktą.

⁸⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 207 „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“.

karantino laikotarpiu dažniausiai kylantys sunkumai buvo techniniai nesklaidumai dėl interneto ryšio, vyresnio amžiaus globėjų prastas kompiuterinis raštingumas, vaikų nenoras mokytis, motyvacijos stoka, per didelis mokymosi krūvis, dalijimasis mokymosi priemonėmis su kitais vaikais (broliais, seserimis), fizinės aplinkos, pagalbos užtikrinimo mokymosi procese ir kitos problemos.

Nors 2020 m. lapkričio mėn. vėl paskelbus⁹⁰ karantiną mokyklų bendruomenės jau buvo geriau pasiruošę nuotolinio ugdymo būtinybei (daugeliu atvejų išspręstos techninės bei technologinės problemos; pagerinta komunikacija su mokyklų bendruomenių nariais ir kt.), tačiau dalis nurodytų problemų išliko aktualios. Nuotolinis ugdymas sukėlė nemažai sunkumų, susijusių su teikiamų švietimo paslaugų kokybe (tėvai skundėsi, jog nuotolinėse pamokose trūksta nuoseklumo, informacija teikiama nestruktūruotai, mokytojai negeba sutelkti dėmesio į reikšmingą dalykinį turinį, trūksta pagarbos mokiniui ir pan.). Įstaigoje gauti ir kreipimais, dėl galimai pernelyg didelės vaikų kontrolės nuotolinių pamokų metu („mokytoja liepia mokiniams jungtis su vaizdu iš anksto neįspėjusi (čia ir dabar)“; elektroniniame dienyne pažymėta, jog vaikas nedalyvavo pamokoje, nes jis piešė neprisijungęs prie mokymosi platformos). Kilo klausimai ir dėl to, ar prisijungimas prie mokymosi platformos su vaizdu nepažeidžia vaiko ir kitų su juo gyvenančių asmenų teisės į privatų gyvenimą, ypač, kai visa šeima karantino laikotarpiu gyvena vienoje mažoje erdvėje. Įstaigoje gauti duomenys, taip pat atskleidė, kad nuotolinis ugdymas, apribojęs mokinių tarpusavio bendravimo galimybes, pablogino vaikų emocinę savijautą, apribojo socialinių, emocinių kompetencijų vystymo galimybes, sumažino mokymosi motyvaciją, įsitraukimą į ugdymos(si) procesą ir kt.

2.13.4. Neformaliojo švietimo užtikrinimas karantino laikotarpiu

Karantino paskelbimas Lietuvoje tapo iššūkiu užtikrinti ne tik formaliojo, bet ir neformaliojo vaikų švietimo veiklas. Vyriausybei sustabdžius⁹¹ ugdymo bei švietimo veiklą visose švietimo įstaigose ir leidus ugdymo procesą organizuoti tik nuotoliniu būdu, kai kuriose savivaldybėse neformaliojo švietimo veiklos ir toliau sėkmingai buvo įgyvendinamos perkėlus jas į nuotolinę erdvę, tačiau dalies jų teikimo procesas sutriko. Kai kuriais atvejais neformaliojo vaikų švietimo mokyklų ir formalųjį švietimą papildančio ugdymo mokyklų veikla buvo apribota (sustabdyta) dėl savivaldybių priimtų sprendimų.

Vienas iš ataskaitiniais metais paaiškėjusių atvejų, dėl kurio įstaigoje buvo gauta beveik 300 vaikų tėvų skundų – Kauno miesto savivaldybės administracijos sprendimai⁹², kuriais buvo sustabdyta neformalųjį švietimą vaikams teikiančių įstaigų ir kultūros bei sporto įstaigų veikla (nesudarant sąlygų vaikams gauti paslaugas nuotoliniu ugdymo proceso organizavimo būdu) ir, kurie Kontrolierė vertinimu buvo priimti pernelyg skubotai bei pažeidžiant vaikų teisėtus interesus.

Tyrimas paskatino išsiaiškinti, kaip karantino laikotarpiu savivaldybėse buvo išspręsti klausimai, susiję su biudžetinių neformaliojo vaikų švietimo ir formalųjį švietimą papildančio ugdymo mokyklų veiklos aspektais, įvertinti neformaliojo vaikų švietimo įgyvendinimo karantino laikotarpiu stipriąsias ir silpnąsias puses, atsivėrusias galimybes bei iškilusias grėsmes ir pan., siekiant paskatinti priimti sprendimus, nukreiptus į neformaliojo vaikų švietimo (NVŠ) ir formalųjį švietimą papildančio ugdymo (FŠPU) mokyklų veiklos tobulinimą, kompetencijų stiprinimą, galimybių plėtrą.

Išsiaiškinta, jog nuo karantino paskelbimo pradžios NVŠ: visa apimtimi buvo užtikrintas 53 savivaldybėse; iš dalies – 5 savivaldybės (Mažeikių, Pasvalio, Prienų, Šilutės ir Širvintų rajonuose; iki karantino pabaigos atidėtas sporto mokyklų paslaugų teikimas); 2 savivaldybėse (Kauno miesto ir Ukmergės rajono) buvo sustabdyta pilnai.

⁹⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. lapkričio 4 d. nutarimas Nr. 1226 „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“.

⁹¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 207 „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“.

⁹² Kauno miesto savivaldybės administracijos direktoriaus 2020 m. kovo 27 d. įsakymas Nr. A-1073 „Dėl Kauno miesto savivaldybės biudžetinių kultūros ir sporto įstaigų veiklos karantino laikotarpiu“; Kauno miesto savivaldybės administracijos direktoriaus 2020 m. kovo 31 d. įsakymas Nr. A-1113 „Dėl Kauno miesto savivaldybės neformaliojo švietimo įstaigų (išskyrus ikimokyklinio ugdymo įstaigas) veiklos 2020 m. balandžio 1 – 30 d.“.

Apibendrinus tyrimo metu gautą medžiagą, buvo išskirtos šios karantino laikotarpiu išryškėjusios neformaliojo vaikų švietimo įgyvendinimo (ugdant vaikus nuotoliniu mokymo proceso organizavimo būdu) stipriosios ir silpnosios pusės, atsivėrusios galimybės bei kilusios (ateityje galimos kilti) grėsmės:

Stiprybės

- ✘ Sustiprėjusi komunikacija, bendradarbiavimas tarp mokyklos bendruomenės narių (atitinkamai kokybiškesnis grįžtamasis ryšys).
- ✘ Padidėjęs bendruomeniškumas ir partnerystė, sustiprėjęs socialinis palaikymas.
- ✘ Daugumos tėvų, mokinių, mokytojų pozityvus nusiteikimas, atsakingumas ir darbštumas.
- ✘ Galimybė mokiniams ugdyti kognityvinius, savarankiško mokymosi, laiko planavimo gebėjimus, pajauti didesnę asmeninę atsakomybę už savo mokymąsi, stiprinti individualią pažangą.
- ✘ Papildoma patirtis mokytojams užtikrinant vaikų ugdymą nuotoliniu mokymo proceso organizavimo būdu.
- ✘ Papildoma patirtis vaikams, platesnės saviraiškos galimybės.
- ✘ Galimybė tėvams išsamiau susipažinti, įvertinti vaikų mokymosi ypatumus, aktyviau prisidėti prie vaikų tobulėjimo skatinimo.
- ✘ Aktyvesnė mokytojų komunikacija su tos pačios (panašios) srities specialistais, platesnis dalijimasis gerąja patirtimi ir pasiekimais.

Silpnybės

- ✘ Iš dalies (per ilgesnį laiką) pasiekiami ugdymo(si) tikslai dėl vaikų mokymosi ir mokytojų darbo sąlygų: namuose trūkstant įrangos ar erdvės, ribojamas mokinių įsitraukimas į veiklas, prastėja mokymosi kokybė.
- ✘ Sunkumai sudarant tinkamą vaikų mokymosi dienotvarkę, paskirstant mokymosi krūvius – suderinant bendrojo ugdymo mokyklų mokymo programą (mokymosi krūvį) su neformaliojo švietimo įstaigų veikla.
- ✘ Sutrikęs kokybiškas kai kurių sričių neformalusis vaikų ugdymas dėl kontaktinio komandinio, kolektyvinio darbo ribojimų, apribotas techninis ir taktinis pasirengimas.
- ✘ Didelės laiko sąnaudos (kaštai) mokytojams atrenkant medžiagą ir paverčiant ją interaktyvia, įgūdžių trūkumas.
- ✘ Mokinių kompiuterinio raštingumo, kitų įgūdžių stoka, dalies vaikų negebėjimas dirbti savarankiškai ir įtaka siektiniams rezultatams.
- ✘ Sudėtingesnis vaikų įgyvendintų veiklų vertinimas.
- ✘ Neužtikrintas betarpiškas mokytojo ir mokinio bendravimas, dėl ko suprastėja mokymosi motyvacija.
- ✘ Dažniau išskylančios grėsmės mokiniams ir mokytojams dirbant internetinėje erdvėje.
- ✘ Šeimų, turinčių socialinių problemų, vengimas dirbti videokameromis, taip slepiant problemas.

Galimybės

- ✘ Parengti nuotolinio mokymo proceso organizavimo tvarką, kuri leistų: pritaikyti patirtį organizuojant nuotolinį mokymą vaikų ligos, karantinavimosi ar pan. atveju; organizuoti informacinius susirinkimus, konsultacijas nuotoliniu būdu; užtikrinti, esant poreikiui, lankstumą pasirenkant užsiėmimų laiką; organizuoti nuotolinį mokymą esant nenumatytiems atvejams; užtikrinti mišraus (suderinto, hibridinio) ugdymo galimybes.
- ✘ Išplėsti neformaliojo ugdymo veiklų turinį, mokymosi medžiagą paverčiant interaktyvia, kurti skaitmeninį turinį.
- ✘ Išplėsti informacines ir komunikacines galimybes.

- ✦ Stiprinti kompetencijas – sąmoningumą, gebėjimą mokytis savarankiškai, kūrybiškumą, kognityvinį lankstumą, gebėjimą planuoti, kitas asmenines ir emocines kompetencijas.
- ✦ Tėvams išsamiau susipažinti su ugdymo turiniu, įvertinti kiekvieno mokytojo dedamas pastangas, taip pat savo vaikų krūvį ir motyvaciją.

Grėsmės

- ✦ Gali susilpnėti mokymosi motyvacija sutrikus „gyvam“ bendravimui, taip pat nesant galimybei visapusiškai tobulinti įgūdžius komandinėse (grupinėse) veiklose ir pan.
- ✦ Gali nukentėti kai kurių vaikų mokymosi rezultatai (pasiekimai) (neįsisavinta meno, sporto ir kt. veiklų atlikimo technika ir metodai; nepasiektas reikalingas fizinio aktyvumo lygis; ugdymo(si) netolygumas).
- ✦ Mokinių fizinės ir emocinės sveikatos pablogėjimas dėl ilgesnio prie kompiuterio praleidžiamo laiko, „gyvo“ bendravimo galimybės neturėjimo.
- ✦ Mokytojų fizinės ir emocinės sveikatos pablogėjimas dėl padidėjusio darbo krūvio skaitmeninant medžiagą, darbo tik kompiuteriu.
- ✦ Vaikų bendravimui persikėlus į elektroninę erdvę – suintensyvėjęs patyčių mastas.

Tyrimo metu paaiškėjo ir kiti savivaldybių priimti sprendimai, skirti užtikrinti didesnes neformaliojo vaikų švietimo veiklos vykdymo nuotoliniu mokymo organizavimo būdu galimybes:

- ✦ mokestis už mokslą – 15 savivaldybių tarybų priėmė sprendimą karantino laikotarpiu neskaičiuoti mokesčio už visose (kai kuriais atvejais – dalyje) savivaldybės neformaliojo vaikų švietimo mokyklose ir formalųjį švietimą papildančiose ugdymo įstaigose organizuojamą neformalųjį vaikų ugdymą; 7 savivaldybių tarybos – mokestį karantino laikotarpiu sumažino 50 proc.;
- ✦ siekiant užtikrinti nenutrūkstamą neformaliojo švietimo veiklą, užtikrinti visų vaikų lygiavertes galimybes tęsti ugdymą(si) ir tobulėti, dalyje savivaldybių vaikams buvo išdalinti mokyklų turimi muzikos instrumentai, sporto inventorius, vaikai aprūpinti dailės priemonėmis (pvz., molbertais ir kitais meno užsiėmimas reikalingomis priemonėmis) ir pan.

Kontrolierės nuomone, daugeliu atvejų programų įgyvendinimas nuotoliniu būdu yra įmanomas, kaip yra įmanomas ir konkrečių ugdymo tikslų pasiekimas, jei tokio pobūdžio vaikų ugdymui yra atsakingai ruošiamasi – sukaupiant skaitmeninę mokomąją medžiagą ir užduotis, skirtas mokiniams mokytis nuotoliniu būdu, susitariant iš anksto su mokiniais dėl mokymo nuotoliniu būdu taisyklių ir pan. Švietimo įstaigų valdymas turi būti pagrįstas jos bendruomenės narių informavimu ir dalyvavimu. Priimant sprendimus dėl neformaliojo vaikų švietimo įstaigų ir formalųjį švietimą papildančias programas įgyvendinančių įstaigų veiklos karantino laikotarpiu, taip pat buvo svarbu kuo plačiau į diskusiją dėl atitinkamų ugdymo programų organizavimo (vykdymo) tvarkos ir kitų klausimų, sietinų su vaiko teisės į mokslą įgyvendinimu, įtraukti atitinkamų švietimo įstaigų bendruomenes, kartu užtikrinant ir vaiko teisę į dalyvavimą, priimant jį liečiančius sprendimus.

Kontrolierė, atsižvelgdama į paaiškėjusias aplinkybes, pasiūlė:

- ✦ imantis bet kokių vaikų liečiančių veiksmų ir priimant su vaiko teisių ir teisėtų interesų įgyvendinimu susijusius sprendimus, atkreipti dėmesį į geriausių vaiko interesų prioriteto principo svarbą, įvertinti atitinkamų veiksmų įtaką vaikui ir suteikti jam tinkamą pirmenybę;
- ✦ užtikrinti didesnę švietimo įstaigų bendruomenių (administracijos, mokytojų, tėvų ir vaikų) įtraukimą į sprendimų priėmimo procesus, tokiu būdu užtikrinant geresnę komunikaciją su įvairiomis interesų grupėmis;
- ✦ atlikti neformaliojo vaikų švietimo ir formalųjį švietimą papildančio ugdymo programas įgyvendinančių įstaigų veiklos karantino laikotarpiu analizę – įvertinti stipriąsias ir silpnąsias ugdymo organizavimo nuotoliniu mokymo proceso būdu puses, atsivėrusias galimybes bei kilusias (ateityje galimas kilti) grėsmes ir, priklausomai nuo paaiškėjusių duomenų, imtis priemonių, nukreiptų į įstaigų veiklos tobulinimą, kompetencijų stiprinimą, galimybių plėtrą.

2.13.5. Užsieniečių registracijos centre gyvenančių vaikų ugdymas tam tikru karantino laikotarpiu

Vaikams migrantams ugdymas yra esminis veiksnys jų socialinės integracijos procese. Ugdymas suteikia vaikams galimybes bendrauti, pažinti kultūrą, tobulinti įgūdžius, vėliau padidina įsidarbinimo galimybes. Remiantis Užsieniečių teisinės padėties įstatymu, nepilnamečiai prieglobsčio prašytojai turi teisę mokytis pagal ikimokyklinio, priešmokyklinio, bendrojo ugdymo arba profesinio mokymo programas, švietimo ir mokslo ministro nustatyta tvarka.

Šalyje paskelbus karantiną⁹³, Užsieniečių registracijos centre buvo nustatyti apribojimai, tarp jų, draudimas centre apgyvendintiems prieglobsčio prašytojams, turintiems teisę judėti Lietuvos Respublikos teritorijoje, išeiti iš jo ilgiau kaip 2 val. per parą. Šiame centre gyvena prieglobsčio prašytojų (kitų užsieniečių) šeimos su mažamečiais vaikais, kurie turi teisę į ugdymą. Ikimokyklinis, priešmokyklinis ir pradinis ugdymas minėtu laikotarpiu buvo vykdomas kontaktiniu būdu, užtikrinant valstybės lygio ekstremaliosios situacijos operacijų vadovo nustatytas asmenų srautų valdymo, saugaus atstumo laikymosi ir kitas būtinas visuomenės sveikatos saugos, higienos, asmenų aprūpinimo būtinosiomis asmeninėmis apsaugos priemonėmis sąlygas. Užsieniečių registracijos centre gyvenantiems vaikams ugdymas(is) nebuvo įmanomas, nes jie negalėjo palikti savo gyvenamosios vietos ilgiau nei 2 val. per parą. Mažai tikėtina, jog šiems pažeidžiamiesiems asmenims, nuotolinis ugdymas būtų tinkamiausias sprendimas dėl kalbos barjero, naudojimosi skaitmeninėmis technologijomis galimybių ir socializacijos reikmės.

Kontrolierė atkreipė dėmesį į neigiamą nuotolinio ugdymo poveikį vaikų raidai, socializacijai. Europos Parlamentas⁹⁴ priminė valstybėms labai svarbų socialinį mokyklų ir kitų švietimo įstaigų vaidmenį, pvz., teikiant reguliaraus maitinimo paslaugas ir papildomą paramą; atkreipė jų dėmesį į neigiamą izoliavimo priemonių poveikį besimokančiųjų psichikos sveikatai ir gerovei, taip pat į įtampą, susijusią su vertinimu ir izoliacija nuo bendraamžių; ragino valstybes nares daryti tai, ko reikia, kad visiems būtų užtikrintas mokymasis gyvai; pabrėžė, kad neįmanoma pakeisti tiesioginio mokytojų ir besimokančiųjų bendravimo ir kad tik mokymasis gyvai gali veiksmingai užtikrinti socialinių ir bendravimo įgūdžių formavimą; taip pat išsakė nuomonę, kad nors tikėtina, jog pandemija paskatins perėjimą prie mišraus švietimo modelio, kuriame mokymasis gyvai klasėje bus derinamas su e. mokymosi sprendimais, mokymasis gyvai turi išlikti švietimo ir mokymo pagrindu.

Kontrolierė prašė Vidaus reikalų ministerijos, kaip atsakingos institucijos už užsieniečių buvimą ir gyvenimą Lietuvos Respublikoje kontrolės srityje įgyvendinimą ministerijai pavaldžiose įstaigose, apsvarstyti teisinio reglamentavimo tobulinimo galimybes, nustatant aiškesnę teisinę reglamentavimą dėl vaikų, gyvenančių Užsieniečių registracijos centre, ugdymo(si) teisės bei judėjimo teisės (išėjimo iš centro) COVID-19 pandemijos kontekste. 2020 m. gruodžio mėn. buvo pakeistas Vyriausybės nutarimas dėl karantino sąlygų ir jame nustatyta, kad draudimas išeiti iš Užsieniečių registracijos centro ilgiau kaip 2 val. per parą netaikomas prieglobsčio prašytojams, kuriems švietimo veiklos teikiamos kasdieniu būdu.

2.13.6. Vaikų, turinčių specialiųjų poreikių, teisių užtikrinimas karantino laikotarpiu

Paskelbus šalyje valstybės lygio ekstremalią situaciją ir įvedus karantiną⁹⁵, dėl įvestų apribojimų ir numatytų specialiųjų priemonių, kuriomis buvo siekiama suvaldyti koronaviruso (COVID-19) infekcijos plitimą nebuvo užtikrintas logopedų ir specialiųjų pedagogų pagalbos prieinamumas vaikams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, pvz., turintiems klausos ir (ar) regos negalią. Situacijai keičiantis ir mažėjant naujų užsikrėtimų atvejų skaičiui, buvo priimti sprendimai dėl įstaigų (taip pat ir ugdymo)

⁹³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. lapkričio 4 d. nutarimas Nr. 1126 „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“.

⁹⁴ Europos Parlamento 2020 m. spalio 22 d. rezoliucija dėl Europos švietimo ateities atsižvelgiant į COVID-19 (2020/270(RSP)).

⁹⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. vasario 26 d. nutarimas Nr. 152 „Dėl valstybės lygio ekstremaliosios situacijos paskelbimo“; Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 207 „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“.

veiklos atnaujinimo, parengiant būtinausias sąlygas⁹⁶, pagal kurias turėjo būti organizuojamos ugdymo paslaugos.

Šiame kontekste paminėtina Vaiko teisių komiteto nuomonė⁹⁷, jog Konvencijos 23 straipsnio 1 dalis turi būti laikoma svarbiausiu principu įgyvendinant vaikų su negalia teises: vaikas su negalia turi gyventi pilnavertį ir prideramą gyvenimą, kuris garantuotų jo orumą, ugdytų pasitikėjimą savimi ir leistų aktyviai dalyvauti visuomenės veikloje. Valstybių dalyvių taikomos priemonės, susijusios su vaikų su negalia teisių įgyvendinimu, turėtų būti nukreiptos į šį tikslą. Pagrindinė šios dalies žinutė yra ta, kad vaikai su negalia turėtų būti įtraukti į visuomenę. Šio tikslo įgyvendinimui yra skiriamos įvairios priemonės, numatytos švietimo ir sveikatos srityse – kuo labiau įtraukti šiuos vaikus į visuomenę.

Dar neatnaujinus ugdymo įstaigų veiklos, į įstaigą kreipėsi tėvai dėl savivaldybės parengtų ugdymo įstaigoms būtinųjų sąlygų įgyvendinimo. Tėvai nerimavo, jog vaikams, ypač su negalia, gali kilti emocinių sunkumų prie jėgimo susitikus veido kaukes dėvinčius įstaigos darbuotojus, jog vaikams gali būti sunku juos atpažinti. Buvo viliamasi ugdymo įstaigų supratimo, jog bus atsižvelgiama į individualius atvejus ir, laikantis saugumo priemonių, bus leista palydėti vaikus į ikimokyklinio ugdymo įstaigos patalpas.

Atsižvelgdama išreikštą susirūpinimą dėl būtinų sąlygų įgyvendinimo, Kontrolierė kreipėsi į savivaldybės administraciją ir prašė įvertinti vaikus su negalia auginančių tėvų skundus, apsvastyti vaikų palydėjimo į ikimokyklinio ugdymo įstaigų patalpas galimybes.

Inicijavus klausimo sprendimą, įstaigoje buvo gautas skundas, kuriame pareiškėja teigė, kad karantino, atnaujinant ikimokyklinio ugdymo įstaigų veiklą, susidūrė su kliūtimis dėl vaiko palydėjimo į darželio patalpas. Pareiškėja nurodė, jog nuvykusi su vaiku į darželį, negalėjo pateikti iš anksto pasirašyto susitarimo su darželio administracija, o galimybė pasirašyti susitarimą vietoje jai nebuvo sudaryta; vaikas su negalia buvo stumdomas nuo durų prie durų tik dėl administracijos sprendimo atnešti pasirašytą susitarimą. Nagrinėjant informaciją, paaiškėjo, jog pareiškėjai, išreiškus pageidavimą lydėti vaiką iki darželio grupės, buvo parengtas susitarimas dėl atvykimo ir išvykimo iš specialiojo lopšelio–darželio karantino laikotarpiu. Susitarime buvo nurodyta, jog vaikas į įstaigą priimamas pro atskirą jėgimą į įstaigą, kartu su vaiku į įstaigą gali užėiti tik vienas iš vaikų lydinčių tėvų. Grupės rūbinėje persirengimo ir atsisveikinimo su vaiku procedūrai skiriama 15 min., tačiau lydinčiam vaiką tėvui ar mamai į grupės patalpą užėiti griežtai draudžiama. Susitarime buvo nurodyta, jog tėvai privalo jį pasirašyti ir atsiųsti dieną prieš atvykstant į ugdymo įstaigą. Nepaisant prieštarų vertintino pareiškėjos elgesio, jog galimai susipažinusi su išimtinai jai parengtu susitarimu, į darželį ji atvyko neįvykdžius nurodytų sąlygų: neinformavo raštu ar telefonu, neatsiuntė pasirašyto susitarimo el. paštu dieną prieš atvykstant, išreikšta nuomonė, kad konkreči situacija galėjo būti sprendžiama atsižvelgiant į konkretaus vaiko interesus, įvertinant, kad vaikui po karantino laikotarpio atvykus į ugdymo įstaigą galėjo kilti emocinių sunkumų pasilikti patalpose su medicininėmis kaukėmis dėvinčiais darželio darbuotojais, todėl pareiškėjos išreikštas pageidavimas leisti sudaryti sąlygas vaikui apsiprasti su aplinka kartu su ja patalpose buvo pagrįstas. Darželio veiksmai: ieškojimas būdų įgyvendinti pareiškėjos pageidavimą palydėti sūnų į grupę; individualaus susitarimo parengimas, vertinti teigiamai, tačiau atkreiptas darželio dėmesys, jog tam tikri veiksniai, pvz., darbuotojų išsamus informavimas, situacijos aptarimas apie lankančių (ketinančių lankyti) vaikų tėvų planuojamą atvykimą, aptarimas ir galimų sprendimų numatymas esant kritiniams, nenumatytiems atvejams (lydintis asmuo atvyko neinformavęs darželio, neatsiuntęs pasirašyto susitarimo ir pan.), galėjo turėti įtakos konflikto atsiradimui ir jo valdymui. Kontrolierė atkreipė darželio dėmesį į veiklos trūkumus ir siūlė imtis veiksmų, siekiant išvengti panašių atvejų ateityje.

2.13.7. Dėl galimai neigiamo kaukių poveikio vaikų sveikatai ugdymo(si) proceso metu

Reaguojant į įstaigoje gautus tėvų kreipimus dėl 2020 m. lapkričio 7–11 d. galiojusio reikalavimo švietimo įstaigose visiems vyresniems nei 6 m. vaikams dėvėti nosį ir burną dengiančias

⁹⁶ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro – valstybės lygio ekstremaliosios situacijos valstybės operacijų vadovo 2020 m. gegužės 11 d. sprendimas Nr. V-1116 „Dėl ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo organizavimo būtinųjų sąlygų“.

⁹⁷ JT VTK Bendrasis komentaras Nr. 9 „Dėl vaikų su negalia teisių“, CRC/C/GC/9.

apsaugos priemonės tikslingumo bei veido kaukių galimos žalos vaikų sveikatai – tėvai nuogaštavo, jog kaukės padidina CO₂ koncentraciją organizme, todėl didėja rizika vaikams dažniau sirgti įvairiomis kvėpavimo sistemos ligomis, kyla galvos skausmai, nuovargis ir pan.; jog vaikams dėl jų natūralaus aktyvumo dėvint kaukę sutrinka normalus širdies ritmas ir pan.; jog ugdymo įstaigos negebės užtikrinti teisingą veido kaukių dėvėjimą ir jų pakeitimą, atsižvelgiant į ribotą (2–4 val.) veido kaukių nešiojimo laiką, buvo atliktas tyrimas.

*„kaukių privalomas dėvėjimas pradinėse klasių moksliviams reikšmingai prisidės prie vaikų fiziologinės ir psichologinės sveikatos suluošinimo“
(iš skundo)*

Vertindama tyrimo duomenis, Kontrolierė pabrėžė, jog šalyje susidariusi ekstremaliajai situacijai valstybės teisė imtis būtinų priemonių padėčiai suvaldyti – nekvestionuotina. Iš kitos pusės, taikomos priemonės, remiantis oficialia konstitucine doktrina, turi būti proporcingos, būtinos ir tinkamos, o atskiri atvejai – individualizuoti. Vaikai yra visuomenės dalis, ir nors jie dėl savo nebrandumo yra labiau pažeidžiami, tačiau atskiroms vaikų grupėms taikomi ribojimai, susiję su privalomu

apsauginių veido kaukių dėvėjimu (tokiu būdu stabdant viruso perdavimą ir išsaugant gyvybes), nepaisant tuo sukeliama nepatogumų, Kontrolierės nuomone, yra suprantami, įvertinus šios prievolės tikslą – žmonių gyvybės ir sveikatos apsaugą.

Tyrimo metu surinkta informacija atskleidė, kad apsauginių veido kaukių dėvėjimas vaikams neabejotinai sukelia nepatogumus (vaikai, dėvėdami kaukes, skundžiasi dilginimu, šiluma, nepatogumu, sunkiu kvėpavimu ir pan.), turi įtakos vaikų, ypač pradinio mokyklinio amžiaus, psichoemocinei sveikatai (mažina galimybę atpažinti veidus ir, atitinkamai, konkrečius asmenis; apsunkina bendravimą ir perduodamos informacijos supratimą; kt.). Iš kitos pusės, skirtingai nei teigė pareiškėjai, kaukių dėvėjimas net ir ilgesnį laiką nesukelia jokių kliniškai reikšmingų cirkuliuojančio O₂ ar CO₂ koncentracijos pokyčio ir neturi įtakos srauto kiekiui ar kvėpavimo dažniui; nebuvo gauta ir konkrečių bei mokliškai pagrįstų duomenų, kurie patvirtintų, jog dėvėdami kaukes vaikai susiduria su didesne rizika dažniau sirgti įvairiomis kvėpavimo sistemos ligomis ir pan. Dėl emocinio diskomforto paminėtina, kad tai gali būti nesunkiai kompensuojama rūpestingų ir atsakingų suaugusiųjų pagalba (tinkamai ir paprastai paaiškinant, kad kaukių dėvėjimas svarbus dėl kitų žmonių sveikatos), taip pat leidžia ugdytis vaikams prosocialų elgesį, mokėjimą atsižvelgti į kitų žmonių poreikius, gerbti ir priimti socialines normas, kt.

Vertinant švietimo įstaigų gebėjimą užtikrinti, kad vaikai tinkamai dėvėtų kaukes ugdymo(si) proceso metu, buvo pripažinta, kad gali pasitaikyti situacijų, kai mokytojai ne visada pastebi, jog mokinys nepasikeitė kaukės, kaip kad rekomenduojama kas keletą valandų, kad kyla kitos problemos, susijusios su kaukės dėvėjimu (neteisingai dėvima, kyla sunkumų dėl nešiojamų akinių ir pan.), tačiau, kartu, įvertinus gautą medžiagą, išsakyta Kontrolierės pozicija, jog tai daugiau pavieniai atvejai (išimtys), kurių buvimas nepaneigia, jog daugeliu atvejų laikomasi reikalavimų, o kilusios problemos nedelsiant sprendžiamos.

Kontrolierė atkreipė dėmesį, kad nors žiniasklaidos priemonėse ne kartą buvo skelbiama sveikatos ekspertų, gydytojų (hematologų, vaikų neurologų ir kt.) nuomonė bei įžvalgos, paneigiančios visuomenėje plintančią tikrovės neatitinkančią informaciją dėl kaukių galimo neigiamo poveikio vaikų sveikatai, oficialiuose šaltiniuose nagrinėtu klausimu informacijos trūksta. Su vaikų sveikatos apsaugos užtikrinimu susiję klausimai yra ypač jautri tema visuomenėje, todėl apsiribojimas informacijos apie šalyje taikomus karantino reikalavimus (įvestus ribojimus, įpareigojimus) pateikimu atitinkamų valstybės institucijų oficialiuose interneto portaluose yra nepakankamas.

Atlikusi tyrimą Kontrolierė pateikė šiuos siūlymus:

✧ Sveikatos apsaugos ministerijai ir kitoms suinteresuotoms institucijoms pasiūlė ne tik informuoti apie atitinkamus sprendimus įtakojusias priežastis, bet ir paaiškinti apie pasirinktų priemonių (ypač tuo atveju, kai jos siejamos su atitinkamais vaiko teisių suvaržymais) reikalingumą bei pagrįstumą, nurodyti kaip konkreti teisė buvo gerbiama sprendime (t. y. kas atitiko vaiko interesus, kokiais kriterijais buvo remtasi, kaip vaiko interesai buvo įvertinti, atsižvelgiant į kitas aplinkybes);

☒ Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai rekomendavo skatinti mokyklas užtikrinti kuo didesnę tėvų įtraukimą į sprendimų, sietinų su vaikų gerovės užtikrinimu pandemijos metu ir ugdymo(si) proceso mokyklose saugumu, paieškos ir priėmimo procesus, tokiu būdu užtikrinant geresnę tarpusavio komunikaciją ir glaudesnę bendradarbiavimą.

2.13.8. Karantino metu taikytų sveikatos priežiūros paslaugų apribojimų poveikis

Įstaigoje buvo pradėtas nagrinėti kreipimasis dėl galimo vaiko teisių pažeidimo pirmojo karantino laikotarpiu apribojus galimybę vaikams gauti sveikatos priežiūros paslaugas.

Kreipimesi nurodyta, jog paskelbus karantiną, nuo 2020 m. kovo 16 d. laikinai buvo pakeista asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimo tvarka, pagal kurią dalis sveikatos priežiūros paslaugų buvo neteikiamos ar teikiamos tik nuotoliniu būdu, išskyrus pagalbą ir paslaugas, kurių nesuteikus atsirastų poreikis būtinajai medicinos pagalbai arba reikšmingai pablogėtų pacientų būklė. Be kitų kreipimesi nurodytų aplinkybių bei jų vertinimo, buvo padarytos išvados, jog COVID-19 pandemijos nulemtu karantino laikotarpiu bei ekstremalios padėties metu galioję sveikatos priežiūros paslaugų teikimo apribojimai pažeidė žmogaus teisę į sveikatą, diskriminavo skirtingas pacientų grupes be objektyvių priežasčių bei pažeidė vaiko teises. Taip pat Kontrolierės prašoma įvertinti, ar operacijų vadovo sprendimais įvestų paslaugų teikimo apribojimai, pilna apimtimi taikyti ir vaikams teikiamoms sveikatos priežiūros paslaugoms, nepažeidė vaiko teisių.

Kreipimosi pagrindu atliktas Kontrolierės vertinimas bus pateiktas kitų metų veiklos ataskaitoje.

2.13.9. Vaikų bendravimo su vienu iš skyrium gyvenančių tėvų sunkumai

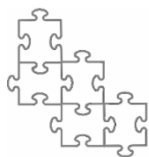
„Prašau man išaiškinti, ar turiu išleisti savo vaiką pas tėvą (teismo nutartimi nustatytu laiku) visoje šalyje įvesto karantino metu?“, „ar užtektų leisti skyrium gyvenančiam tėvui pabendrauti su vaiku nuotolinio ryšio priemonėmis karantino laikotarpiu“, „ar gali mama vienašališkai priimti sprendimą drausti susitikti su vaiku dėl užsikrėtimo COVID – 19 baimės“ – dėl šių ir panašaus pobūdžio klausimų Įstaigoje ataskaitiniais metais daug kartų buvo sulaukta paklausimų telefonu ir elektroniniais laiškais. Atsižvelgdama į problemos mastą ir matydama poreikį užtikrinti tinkamą vaiko teisių įgyvendinimą, šviesti visuomenę vaiko teisių užtikrinimo klausimais, išvengti atvejų, kai vaiko bendravimas su skyrium gyvenančiu vienu iš tėvų tampa piktnaudžiavimo įrankiu argumentuojant galimybe užsikrėsti (perduoti) virusą ir pan., Kontrolierė, be atsakymų individualiais atvejais, taip pat pateikė šiuo klausimu išaiškinimą Įstaigos internetiniame puslapyje⁹⁸.

Atsakydama pareiškėjams Kontrolierė laikėsi nuomonės, jog, nepaisant kylančio nerimo ir baimių dėl vaiko gerovės pandemijos metu, teisė bendrauti ir matytis su skyrium gyvenančiu vienu iš tėvų privalo būti užtikrinta, o „gyvas“ bendravimas, kaip vienas iš būdų, galėtų būti kurį laiką pakeistas į bendravimą nuotolinio ryšio priemonėmis ar pan. tik susidarius atitinkamoms aplinkybėms, pvz., vaikui ar skyrium gyvenančiam vienam iš tėvų sergant, esant izoliacijoje dėl buvusio kontakto su kitu COVID-19 sergančiu asmeniu ir kt. Kontrolierė ne kartą pabrėžė, kad vaikams labai svarbu išlaikyti emocinį ryšį su artimais žmonėmis, todėl tėvai karantino režimo laikotarpiu turi ieškoti tarpusavio kompromisų, veikti lanksčiai, tačiau svarbiausia – visų pirma atsižvelgti į vaiko poreikius ir interesus, sietinus su identišku, šeimos aplinkos ir šeimos ryšių išsaugojimu, tarpusavio santykių palaikymu.

2.13. Ekstremalios situacijos ir karantino įtaka vaiko teisių užtikrinimui

P A S I Ū L Y M A I:

⁹⁸ Prieiga internete: <http://vtaki.lt/lt/naujienos/tevai-raginami-atsakingai-spresti-bendravimo-su-vaiku-klausimus-karantino-laikotarpiu>.

- ✘ Užtikrinti, kad priimami sprendimai būtų įvertinami geriausių vaiko interesų užtikrinimo bei valstybės prisiimtų įsipareigojimų vaiko teisių apsaugos srityje aspektu, o priemonės, ribojančios galimybę vaikams naudotis savo teisėmis, būtų proporcingos ir taikomos ne ilgiau nei yra būtina.
- ✘ Informuoti visuomenę apie sprendimų, turinčių įtakos vaikams, priėmimo priežastis ir paaiškinti pasirinktų priemonių reikalingumą.
- ✘ Vertinti nuotolinio ugdymo galimas neigiamas pasekmes vaikų ugdymo pasiekimams ir numatyti priemones kompensuojančias ir (ar) mažinančias ugdymo(si) spragas.

2.14. VAIKO TEISIŲ APSAUGOS INSTITUCIJOS

2.14.1. Vaiko teisių apsaugos institucijų sistema

Kelerius metus veikianti centralizuota vaiko teisių apsaugos institucijų sistema bei naujos redakcijos VTAP įstatymas, kuriais buvo siekiama išspręsti teisinio reglamentavimo ir institucijų veiklos bei sąveikos spragas, leidžia tikėtis kokybiško, kvalifikuoto ir kompetentingo vaiko teisių ir teisėtų interesų atstovavimo, gynimo bei apsaugos. Lyginamoji ataskaitiniais ir ankstesniais metais atliktų tyrimų bei jų metu nustatytų pažeidimų analizė bei kiti stebėsenos duomenys leidžia vertinti pokytį, kurį lėmė ne tik sistemos centralizavimas, bet ir kiti su tuo susiję teisinio reguliavimo pokyčiai.

Apibendrinant besiformuojančią praktiką stebima, kad Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos veikla, nepaisant VTAP įstatyme nustatytų funkcijų ir jų vykdymo reglamentavimo bei Tarnybai skiriamo didelio finansavimo, gali tapti orientuota tik į pranešimų apie galimą vaiko teisių pažeidimą šeimoje reagavimą, ignoruojant pareigą imtis veiksmų ginti ir užtikrinti visas vaiko teises. Kyla akivaizdus pavojus, kad Tarnybos veikla bus nukreipta ne į visų vaikų teisių užtikrinimą ir gynimą, o tik į atvejus, kai tėvai piktnaudžiauja tėvų valdžia, smurtauja prieš vaikus ar kitaip pažeidžia vaiko teises ar interesus.

Ataskaitiniai metai COVID-19 pandemijos ir taikytų karantino priemonių kontekste buvo išskirtiniai dėl naujų iššūkių bendradarbiavimo, teisės aktuose nustatytų vaiko teisių užtikrinimo algoritmų įgyvendinimo bei išryškino problemines vaiko teisių apsaugos ir užtikrinimo sritis, vis dar gajų žinybiškumą.

Institucijų veiksmų koordinavimo, tarpžinybinių ir geriausių vaikams sprendimų paieškose, tolimesnių veiklos gairių nustatymo procese buvo reikšminga aktyvi Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos, atskirais laikotarpiais organizavusios kassavaitinius reguliarius susitikimus, veikla. Taryboje buvo aktyviai diskutuojama ir ieškoma sprendimų dėl paslaugų teikimo vaikams ir šeimoms, vaikų maitinimo ir švietimo pagalbos užtikrinimo, vaikų dienos centrų veiklos, nuotolinio ugdymo iššūkių, psichologinės pagalbos prieinamumo karantino sąlygomis ir laikotarpiu, centrų vaikams su negalia steigimo, vaikų socializacijos centrų koncepcijos, paslaugų raidos (funkcionavimo) sutrikimų turintiems vaikams ir jų šeimoms organizavimo, pagalbos organizavimo ypač sudėtingą autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams ir jaunuoliams, tarpinstitucinio bendradarbiavimo reaguojant į vaizdo įrašus, propaguojančius smurtą elektroninėje erdvėje, tarpinstitucinio bendradarbiavimo savivaldybėje reaguojant į smurtinį elgesį mokykloje ir kt.

Veiksmingam vaiko teisių užtikrinimo padėties vertinimui, institucijų, dalyvaujančių vaiko teisių užtikrinimo ir gynimo procesuose veikimo efektyvumui, savalaikiam probleminių sričių identifikavimui ir tikslų išsikėlimui, kokybiškai institucijų tarpusavio sąveikai reikšmingi aktualūs statistiniai duomenys apie vaikus. Kontrolierė jau kelerius metus ragina vykdomosios valdžios institucijas peržiūrėti ir atnaujinti Statistinės informacijos apie vaikus rodiklių sąrašą⁹⁹.

⁹⁹ Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 8 d. nutarimas Nr. 695 „Dėl statistinės informacijos apie vaikus rodiklių sąrašo patvirtinimo“.

Ataskaitiniais metais, teikdama pastabas bei pasiūlymus Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtam Statistinės informacijos apie vaikus rodiklių sąrašo pakeitimų projektui¹⁰⁰ (toliau – Projektas), Kontrolierė siūlė įvertinti, ar siūlomi pakeitimai yra pakankami užtikrinti tinkamą Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto pateiktų rekomendacijų dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo Lietuvai įgyvendinimą, ypač dalyje dėl duomenų apie vaikus rinkimo (CRC/C/LTU/CO/3-4).

Derinant Projektą buvo atkreiptas dėmesys į statistinių duomenų apie vaikus ir jų pateikimo savalaikiškumo svarbą, todėl, įvertinant tai, kad dauguma duomenų yra kaupiami ir analizuojami informacinėse sistemose (ar pan.), pasiūlyta peržiūrėti ir objektyviai įvertinti galimybę numatyti ankstesnius suvestinės informacijos parengimo laikus. Priešingu atveju išliks situacija, kai oficialūs ir išsamūs statistiniai duomenys apie vaikus konkrečius metus paskelbiami tik kitų metų pabaigoje (liepos, rugpjūčio, rugsėjo mėn.).

Taip pat Kontrolierė pateikė konkrečius siūlymus dėl Projekte vartojamų sąvokų suderinimo su galiojančiu teisiniu reglamentavimu ir vartojamomis sąvokomis, renkamu statistinių duomenų apimties, rodiklių bei parametrų apibrėžčių, Projekto papildymo naujais rodikliais ir jų parametrais, įvertinant naujų institutų (pvz., ugdymo šeimoje, atvejo vadybos, vaiko laikinosios priežiūros, budinčių globotojų, Globos centrų ir kt.) atsiradimą, paslaugų ir pagalbos vaikui ir šeimai plėtrą (siūlyta Rodiklių sąrašą papildyti nauja dalimi, kurioje būtų pateikiami pagrindiniai rodikliai atspindintys pagalbos, paslaugų vaikams teikimą (koordinuotai teikiamos paslaugos, švietimo pagalba ir kt.).

Statistinės informacijos apie vaikus rodiklių sąrašas iki šiol nėra atnaujintas.

2.14.2. Dažniausiai pasikartojančių Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos neveikimo ir (ar) netinkamo tarnybinių pareigų atlikimo atvejų apžvalga

Vykdamas kontrolės ir priežiūros funkcijas, buvo atlikta Kontrolierės ataskaitiniais metais nustatytų ir dažniausiai pasikartojančių Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos ir jos teritorinių skyrių pažeidimų ir (ar) netinkamo tarnybinių pareigų atlikimo atvejų analizė¹⁰¹.

Statistiniai duomenys rodo neženklų, bet tolygų, lyginant su ankstesniais laikotarpiais, tyrimų dėl Tarnybos ir jos teritorinių skyrių veiklos mažėjimą. Galima daryti prielaidą, kad aiškesnis ir išsamesnis vaiko teisių užtikrinimo ir gynimo aspektų (procedūrų) reglamentavimas, teismų įtraukimas į vaiko paėmimo iš šeimos procesą bei aiškus institucijų kompetencijų atskyrimas, padidino visuomenės informuotumą ir procesų skaidrumą. Neatmestina, kad nežymų skundų sumažėjimą lėmė ir tai, kad pertvarkius vaiko teisių apsaugos institucijų sistemą, Tarnybos teritorinių skyrių sprendimus ir veiksmus (neveikimą) galima apskųsti Tarnybos administracijai.

Analizuojant 2020 m. statistinius duomenis, tikslinga įvertinti retrospektyviai skundų bei tyrimų dinamiką lyginamuoju aspektu. Pažymėtina, kad tyrimų skaičiaus augimas 2018 m. buvo susijęs su padidėjusiu visuomenės aktyvumu vaiko teisių apsaugos srityje bei iššūkiams ir nesklandumams, susijusiems su naujos institucijų sąrangos funkcionavimo ir praktikos formavimosi aspektais. Visgi, procentinis pradėtų ir atliktų tyrimų bei tyrimų, kuriuose nustatyti pažeidimai, santykis išlieka stabilus nuo 2018 m.

Apibendrinant Įstaigoje ataskaitiniais metais atliktuose tyrimuose nustatytus Tarnybos (teritorinių skyrių) veiklos trūkumus, dažniausiai nustatomi ir atkreipiamas dėmesys į:

- *Viešojo administravimo principų ir nuostatų nesilaikymą (prašymų nagrinėjimo trūkumus):*
 - ☒ neišsamiai išnagrinėjami pareiškėjų prašymai (nevertinamos visos nurodytos aplinkybės, jos neišsamiai įvertinamos ir išnagrinėjamos);
 - ☒ netinkama atsakymų forma (į rašytinius prašymus neatsakoma raštu);
 - ☒ nepakankamas tėvų informavimas apie priimamus sprendimus ir jų priežastis;

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 8 d. nutarimo Nr. 695 „Dėl statistinės informacijos apie vaikus rodiklių sąrašo patvirtinimo“ pakeitimo“ projektas Nr. 20-9584.

¹⁰¹ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2020 m. nustatytų ir dažniausiai pasikartojančių Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos neveikimo ir (ar) netinkamo tarnybinių pareigų atlikimo atvejų apžvalga 2021 m. sausio 22 d. Nr. (6.7.-2020-51)PR-5. Prieiga internete: <http://vtaki.lt/lt/teisine-informacija/vaiko-teisiu-padeties-vertinimas/atlikti-tyrimai-ir-apibendrinimai>.

✘ informacijos nesuteikimas apie galimybes skųsti priimtus sprendimus ir sprendimų nepateikimas pareiškėjams

Pastebėta tendencija, kad išnagrinėjus pareiškėjų prašymus, apie jų nagrinėjimo rezultatus informuojama informacinio pobūdžio raštais, kuriuose nurodoma ne paties sprendimo, o atsakymo (informacinio rašto) apskundimo tvarka. Informacinio pobūdžio raštas nėra ir negali būti prilyginamas administraciniam sprendimui, jiems nėra taikoma administracinių sprendimų apskundimo tvarka, todėl yra suvaržomos asmenų teisės apskųsti pačius sprendimus.

✘ pareiškėjų prašymai nagrinėjami nepagrįstai ilgą laiką, pažeidžiant teisės aktų nustatytus terminus

Vienu atveju į asmens prašymą dėl skyrimo globėju nebuvo atsakyta 7 mėn., nenurodant jokių prašymo nagrinėjimo pratęsimo priežasčių ir (ar) pagrindų.

✘ administracinio nusižengimo teiseną atliekama nesilaikant teisės aktų reikalavimų.

Vienu atveju, pagal pateiktą prašymą Tarnyba nepradėjo administracinės teisenos ir šiuo klausimu nepriėmė procesinio sprendimo (nutarimo atsisakyti pradėti administracinę teiseną), atsakymą pareiškėjui pateikė informacinio pobūdžio raštu. Nepriėmus procesinio sprendimo buvo apribota asmens teisė ir galimybė pasinaudoti procesine teise apskųsti nutarimą (informacinio pobūdžio raštas, priešingai nei nurodoma, negali būti prilyginamas nutarimui ir apskųstas), taip pat suvaržyta asmens teisė į teisminę gynybą.

► *Pranešimų dėl galimo vaiko teisių pažeidimo nagrinėjimo ir vaiko situacijos vertinimo trūkumai*

✘ VTAPJ nuostatų dėl pranešimų apie galimą vaiko teisių pažeidimą interpretavimas ir jų įgyvendinimas

Gavus pranešimą apie galimą vaiko teisių pažeidimą, ne visais atvejais jie buvo nagrinėti ir atliekamos VTAPJ nustatytos procedūros. Tarnybos teigimu, gavusi pranešimą apie (galimai) pažeistas vaiko teises, Tarnyba vertina „gautos informacijos apie vaiką ir joje nurodytų aplinkybių visumą, su tikslu nustatyti, ar gauta informacija yra pranešimas“. Nenustačius, kad gautoje informacijoje, Tarnybos specialistų vertinimu, yra duomenų, „sudarančių pagrindą vertinti informaciją kaip vaiko teisių pažeidimą“, informacija nepriskiriama pranešimui ir nenagrinėjama VTAPJ nustatyta tvarka, vaiko situacijos vertinimas neatliekamas.

Kontrolierės vertinimu, VTAPJ įstatymas nustato aiškią ir nedviprasmišką pranešimų nagrinėjimo procedūrą. Vaiko situacijos vertinimo aprašas¹⁰² taip pat nenumato galimybių nevertinti vaiko situacijos ir remiantis subjektyviu darbuotojo vertinimu priskirti informaciją pranešimų kategorijai, ar ne, neatlikus vaiko situacijos vertinimo subjektyviai vertinti, ar yra vaiko teisių pažeidimas, ar ne. Nurodytos teisės nuostatos priskirtinos viešosios teisės sričiai, kurioje galioja principas, kad leidžiama tai, kas nustatyta įstatymu. Teigtina, kad siekiant nustatyti, ar pateikta informacija yra pagrįsta (nustatyti vaiko teisių pažeidimo (ne)buvimo faktą), tinkamai reaguoti į pranešimus apie būtinumą ginti vaiko teises, taip pat siekiant eliminuoti subjektyvaus gautos informacijos vertinimo galimybes, turi būti atliktos įstatymu nustatytos procedūros.

✘ Nereagavimas ar nesavalaikis reagavimas į galimus vaiko teisių pažeidimus, įskaitant pranešimus apie smurtą, atvejo vadybos metu

✘ Vaiko situacijos vertinimo ir anketų pildymo trūkumai

► *Nepakankamą vaidmenį pagalbos vaikui ir šeimai teikimo procese*

✘ Pasyvus atvejo vadybos proceso stebėjimas

✘ Paviršutiniškas dalyvavimas atvejo vadybos procese ir fragmentiška (tik paskutiniu metu paaiškėjusios, o ne visos turimos) informacijos analizė vertinant vaiko situaciją

Kontrolierės tyrimų analizė leidžia teigti, kad kaip ir ankstesniais laikotarpiais, Tarnybos ir (ar) jos teritorinių skyrių darbuotojai ne visada tinkamai įvertina bei supranta savo vaidmenį atvejo vadybos ir

¹⁰² Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2019 m. gruodžio 30 d. įsakymas Nr. A1-803 „Dėl vaiko situacijos vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

pagalbos vaikui bei šeimai teikimo procese. Jų surinkta informacija apie vaiką ir jo šeimą, šios informacijos analizė ir vertinimas laiku, taip pat darbuotojų profesinė kompetencija, jų patirtis yra itin svarbūs individualizuojant teikiamas paslaugas ir pagalbą, o šis veiksnys reikšmingas socialinio darbo su šeima rezultatams. Tarnybos specialistų dalyvavimas šeimos atvejo vadybos procese negali būti suprantamas vien tik kaip vadybos procesą koordinuojančio vadybininko ir kitų jo organizuojamuose posėdžiuose dalyvaujančių specialistų sprendimų ir jų atitinkamų veiksmų pasyvus stebėjimas.

Tyrimuose nustatyti atvejai, kai Tarnybos (teritorinių skyrių) dalyvavimas atvejo vadybos (pagalbos vaikui ir šeimai teikimo procese) buvo paviršutiniškas, pasyvus ir nevisapusiškas, vertinant vaiko situaciją analizuojama ne visa turima, o fragmentiška (paskutiniu metu paaiškėjusi) informacija. Pastebėta ir tai, kad teritorinių skyrių specialistų kaita konkrečiau vaiko (šeimos) atvejo vadybos procese taip pat turi įtakos atvejo vadybos procese iškeltų tikslų įgyvendinimui.

Vienu iš atvejų, dėl reikiamos pagalbos teikimo globėjui ir globotiniui kreiptasi tik po mėnesio nuo globėjo pagalbos prašymo. Teritorinio skyriaus specialistai nesidomėjo situacija globėjo ir globotinio šeimoje, teikiamomis paslaugomis ir jų efektyvumu bei tik tada, kai globėjas informavo atsisakantis globėjo pareigų vykdymo, priėmė sprendimą organizuoti vaiko neeilinę globos peržiūrą.

► *Nepakankamą dėmesį ir naudojimąsi suteiktais įgaliojimais užtikrinant vaiko teisę bendrauti su skyriumi gyvenančiais tėvais, tėvų teisinės (administracinės, civilinės) atsakomybės klausimo nekėlimą*

Kontrolierės nuomone, institucijos, spręsdamos įvairius su tėvų valdžios įgyvendinimu susijusius klausimus, turi atidžiai ir lygiaverčiai vertinti abiejų tėvų galimybes bei pastangas, kiekvienam iš jų skirti tolygų dėmesį, taip pat padėti tėvams geriau suvokti tėvų valdžios lygybės principo turinį, tinkamo jo įgyvendinimo naudą vaikui bei keisti požiūrį į netinkamą šio principo įgyvendinimą.

Kilus sunkumams dėl vaiko teisių įgyvendinimo, viena iš institucijų, kuriai pagal kompetenciją priskirta imtis priemonių susidariusiai situacijai spręsti, yra Tarnyba ir jos teritoriniai skyriai.

Kaip ir ankstesniais laikotarpiais, nustatyti teritorinių skyrių veiklos trūkumai, pasireiškiantys aktyvumo trūkumu užtikrinant vaiko teisę bendrauti su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų, formaliu veikimu, siekiant vaiko ryšio su tėvais (ar kitais vaiko artimaisiais giminaičiais) palaikymo (atstatymo, stiprinimo). Tokiais atvejais paprastai nėra vertinama, ar tėvų elgesys, bendravimas su vaiku atitinka geriausius vaiko interesus, išlieka pakankamai pasyvi pozicija, siekiant tėvų tarpusavio bendradarbiavimo, siūlant pagalbos būdus. Kitais atvejais, ir pasiūlius tam tikrus sprendimus (pvz., lankyti pozityvios tėvystės kursus), nėra duomenų, kad teritoriniai skyriai domėjosi pateiktų siūlymų įgyvendinimo rezultatais. Tėvų tarpusavio nesutarimus ir konfliktus dar labiau pagilino laikotarpio specifiškumas – dėl pandemijos šalyje įvestos karantino priemonės, Tarnybos veiklos formos bei apimtys. Taip pat tokiais atvejais, net ir labai konfliktinėse situacijose, į kurias įtraukiami vaikai, nėra keliamas ir sprendžiamas teisinės atsakomybės tėvams klausimas.

► *Globos vaikams organizavimo trūkumas*

Tyrimų rezultatai rodo, kad Tarnybos veiklos tobulinime ir toliau turėtų būti skiriamas didesnis dėmesys veiklos trūkumams vaiko globos organizavimo sityje.

Ši nustatytų pažeidimų grupė išskirtina į:

- ✘ įstatyme nustatytų terminų nesilaikymą
- ✘ formalią globos priežiūrą
- ✘ brolių ir seserų neišskyrimo principo pažeidimus
- ✘ netinkamą globėjų ir budinčių globotojų pareigų atlikimo (Globos centrų paslaugų kokybės) vertinimą
- ✘ globos tėvų prašymu organizavimo trūkumus
- ✘ laikinosios globos nustatymas asmenų, siekiančių įsivaikinti, šeimose
- ✘ vaiko turtinių teisių užtikrinimo nepakankamą vertinimą globos priežiūros procese

► *Vaiko teisių atstovavimas teismo procese*

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas¹⁰³ išaiškino, jog nagrinėjantis bylą teismas turi pareikalauti, kad vaiko teisių apsaugos institucijos pateikiamoje išvadoje būtų nurodyti visi teisiškai reikšmingi faktai, būtini sprendžiant ginčą ir nustatant vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš skyrium gyvenančių tėvų. Teismui pateikta išvada turi būti suformuluota aiškiai bei motyvuotai. Vaiko teisių apsaugos institucijos pozicija byloje, kuriose nagrinėjami vaiko gyvenamosios vietos su vienu iš tėvų nustatymo ir kiti su svarbiais vaiko interesais susiję klausimai, privalo būti aktyvi, o teismai turi reikalauti ne formalios, tačiau išsamios ir svarbias aplinkybes atskleidžiančios išvados¹⁰⁴.

Kontrolierė taip pat laikosi nuomonės, kad vaiko teisių apsaugos institucijos, siekdamos tinkamai įgyvendinti savo teises ir pareigas, privalo kruopščiai ruošti bylai, o siekdamos teismui pateikti nešališką ir objektyvią išvadą (nuomonę, siūlymus) – užtikrinti, kad, rengiant išvadą ir atstovaujant vaiko teises ir teisėtus interesus teisme, būtų remiamasi visa gauta objektyviai išvadai (nuomonei) pateikti reikalinga informacija iš suinteresuotų institucijų.

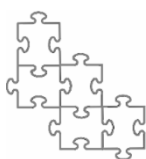
Nustatyti atvejai, kad teritoriniams skyriams pateikus preliminarą išvadą teismui ir vėliau gavus papildomą informaciją, išvados ne visais atvejais yra papildomos proceso metu. Taip pat nustatyti atvejai, kai teismui pateikiama netiksli, tikrovės neatitinkanti ar neišsami informacija, nepaaiškinama ir neargumentuojama pozicija teisme, dėl ko sudaromos prielaidos vaiko teisėms pažeisti.

Kontrolierė pastebi, jog darbe su šeimomis nesilaikoma sisteminio požiūrio į vaiko teisių pažeidimų prevenciją, nors vaiko teisių pažeidimai šeimoje kartojasi, nesikreipiama dėl administracinės atsakomybės taikymo tėvams.

Kontrolierė, apžvelgusi 2020 m. atliktuose tyrimuose nustatytus dažniausiai pasikartojančius Tarnybos ir jos teritorinių skyrių veiklos trūkumus, pateikė siūlymus Tarnybos direktorei dėl veiklos organizavimo procesų tobulinimo, numatant ir įgyvendinant priemones, reikalingas tinkamam funkcijų įgyvendinimui ir nustatytų veiklos trūkumų pašalinimui. Taip pat buvo atkreiptas dėmesys į besiformuojančias neigiamas VTAPĮ bei pojstatyminių teisės aktų, susijusių su Tarnybos pareigų bei teisių reglamentavimu, įgyvendinimo tendencijas, pranešimų apie galimus vaiko teisių pažeidimus ir būtinybę ginti vaiko teises nagrinėjimo, globos organizavimo, administracinės teisenos atlikimo, viešojo administravimo ir kitose, ne mažiau svarbiose, srityse.

2.14. Vaiko teisių apsaugos institucijos

PASIŪLYMAI:

- ✘ Atnaujinti Statistinės informacijos apie vaikus rodiklių sąrašą.
- ✘ Užtikrinti centralizuotą duomenų (informacijos) kaupimą, sisteminimą ir analizę bei prieinamumą atsakingoms institucijoms (specialistams) Socialinių paslaugų informacinėje sistemoje (SPIS).
- ✘ Teisėkūros procese užtikrinti, kad pojstatyminiais teisės aktais nebūtų keičiamos (išplečiamos, siaurinamos, interpretuojamos) įstatyminio lygmens teisės normos ir jų reguliuojamų santykių apimtis.
- ✘ Numatyti ir įgyvendinti priemones, reikalingas tinkamam įstatymų bei pojstatyminių teisės aktų, susijusių su Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos funkcijų, pareigų bei teisių (pranešimų apie galimus vaiko teisių pažeidimus ir būtinybę ginti vaiko teises nagrinėjimo, globos organizavimo, administracinės teisenos atlikimo, viešojo administravimo ir kitose, ne mažiau svarbiose, srityse) reglamentavimu, įgyvendinimui.

¹⁰³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2002 m. birželio 21 d. nutarime Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium“.

¹⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje R.S. v. K.S., bylos Nr. 3K-3-141/2011.

III. KITOS VEIKLOS

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos tikslas – gerinti vaiko teisinę apsaugą, ginti vaiko teises ir jo teisėtus interesus, užtikrinti tarptautinės ir nacionalinės teisės aktuose nustatytų vaiko teisių ir jo teisėtų interesų įgyvendinimą, atlikti vaiko teisių užtikrinimo ir apsaugos priežiūrą bei kontrolę Lietuvoje. Siekiant užtikrinti, kad vaikų teisių įgyvendinimui įvairiose srityse būtų skiriamas ypatingas dėmesys, Kontrolierius bendradarbiauja su valstybės ir savivaldybių institucijomis, nevyriausybinėmis organizacijomis bei kitais asmenimis. Dalyvaujant įvairiuose praktinio ir švietėjiško pobūdžio renginiuose – susitikimuose, pasitarimuose, diskusijose, konferencijose, siekiama įvardinti teisinio reglamentavimo bei praktinio įgyvendinimo spragas bei iššūkius, išryškėjusius Įstaigos veikloje, skatinama peržiūrėti susiklosčiusios praktikos įvairiais vaiko teisių užtikrinimo klausimais veiksmingumą, skatinamas bendradarbiavimas ir dalijimasis gerąja patirtimi.

Kontrolieriaus veikloje svarbus vaidmuo tenka vaikams aktualioms problemoms, klausimams, jų nuomonei. Vaikai gali kreiptis į Kontrolierių jiems priimtinu būdu – rašyti elektroninį ar įprastą laišką, paskambinti, atvykti į Įstaigą. Svarbu paminėti, kad vaikų skundams nėra taikomi jokie reikalavimai.

Siekiant vaikams sudaryti galimybę susisiekti su Kontrolieriumi, ne vienerius metus Įstaigoje veikia vaikams skirta nemokama telefono linija 8 800 01230.

Siekiant didinti vaikų informuotumą, ataskaitiniais metais buvo sukurti du plakatai „Vaiko teisių apsaugos kontrolieriui svarbios tavo teisės“. Vienu jų siekiama informuoti vaikus apie vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklą, paskatinti vaikus pačius dažniau kreiptis į kontrolierių, teikti siūlymus. Kitas plakatas skirtas informuoti vaikus apie jų teises sveikatos priežiūros įstaigose: teisę būti išklaustyti ir dalyvauti priimant sprendimus, teisę į tinkamą priežiūrą, teisę į privatumą, pan.

Įstaiga dvyliktus metus, kartu su Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataru E. Bičkausku ir Plytinės kartodromu, organizavo kartingo varžybas vaikų globos įstaigų auklėtiniais. Dėl karantino ribojimų, turnyras vyko ne vieną dieną (vienas, didelis renginys), tačiau tęsėsi visą vasarą. Geriausių rezultatų pasiekę vaikai iškovojo teisę varžytis turnyro finale spalio mėn.

Kontrolierė ataskaitiniais metais buvo apdovanota „Geriausio vaiko draugo“ apdovanojimu. Šie NVO Vaikams konfederacijos apdovanojimai įteikiami asmenims, kurie ženkliai prisidėjo prie vaiko gerovės įgyvendinimo Lietuvoje. Apdovanojimą yra gavę rašytojai, poetai, mokytojai, gydytojai, bankininkai, mokslininkai, Seimo nariai, valstybės tarnautojai.

Ataskaitiniais metais Kontrolierė ir Įstaigos atstovai dalyvavo per 60 posėdžių, pasitarimų, diskusijų įvairiais vaiko teisių apsaugos klausimais.

Kontrolierė, Įstaigos atstovai dalyvavo susitikimuose su įvairiais, vaiko gerovės srityje dirbančiais specialistais, atstovaujančiomis grupėmis, tarp jų paminėtini:

☒ Kontrolierė lankėsi nevyriausybinės organizacijos, atstovaujančios vaikų su negalia teises, organizuotoje psichosocialinės reabilitacijos stovykloje, skirtoje šeimoms, auginančioms negalią turinčius vaikus. Susitikimo metu su šeimomis buvo aptartos jiems kylančios problemos, susijusios su vaikų su negalia teisės į mokslą ir sveikatą įgyvendinimu, išklausti siūlymai dėl poreikio tobulinti vaikų su negalia teises užtikrinančius teisės aktus, gerinti su šeimomis dirbančių specialistų (gydytojų, mokytojų, vaiko teisių apsaugos specialistų, atvejo vadybininkų ir kt.) kompetencijas, inicijuoti ir įgyvendinti trūkstantų švietimo pagalbos specialistų pritraukimo į ugdymo įstaigas programas, stiprinti pagalbos priemonių ir paslaugų teikimą šeimoms, auginančioms vaikus su negalia, ir pan.

☒ Kontrolierė lankėsi Vilkaviškio rajono savivaldybėje, kur susitikimo su savivaldybės meru, Socialinės paramos skyriaus, Socialinė paramos centro, Švietimo pagalbos tarnybos vadovais ir specialistais, tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriumi, Tarnybos teritorinio ir regioninio skyrių atstovais diskutavo apie socialinių paslaugų prieinamumą savivaldybėje, socialinio darbo bei atvejo vadybos procesus, šiuose bei kituose vaiko teisių užtikrinimo ir apsaugos procesuose kylančius iššūkius,

besiformuojančią praktiką, aptarė bendradarbiavimo su kitomis institucijomis klausimus. Taip pat buvo lankytasi Kybartų vaikų globos namų bendruomeniniuose namuose.

✧ Susitikimas su Tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorių asociacijos atstovais. Kontrolierė pasveikino tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorių iniciatyvą susiburti į asociaciją, kuri gali prisidėti prie pokyčių vaiko teisių apsaugos srityje. Susitikime Asociacijos atstovai pristatė Asociacijos veiklos tikslus ir planuojamas veiklos kryptis, tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorių veiklas mikro (darbas su vaiku ir jo šeima: savivaldybės ir mokyklų vaiko gerovės komisijų posėdžiai, individualių minimalios priežiūros priemonių planų sudarymas ir šių priemonių vykdymo priežiūra, atvejo vadybos posėdžiai, šeimų konsultavimas), mezo (darbas su grupėmis, komandomis, tarybomis, institucijomis (vadovavimas, organizavimas, advokatavimas, koordinavimas, derybos, moderavimas, bendradarbiavimo vystymas) ir makro (darbas su bendruomenėmis ir sistemomis (dalyvavimas socialinės, švietimo politikos planavime ir vystyme, pokyčių inicijavime, teisėkūroje ir pan.) lygmenyse. Taip pat buvo aptarti pagrindiniai iššūkiai: darbas skirtinguose lygmenyse; plataus spektro žinių, gebėjimų, kompetencijų ir patirties poreikis; rekomendacinio pobūdžio pavaldumas administracijos direktoriams; emocinis krūvis; dideli darbo krūviai; darbas su sunkiais, apleistais, komplikuotais atvejais; vaikų, šeimų, specialistų, įstaigų, savivaldos ir vyriausybės motyvacijos pokyčiams trūkumas; teisės aktų nesuderinamumas, jų trūkumas; vieningos pagalbos vaikui ir šeimai sistemos nebuvimas; ministerijų bendradarbiavimo poreikis bei stoka; resursų, pagalbos priemonių ir paslaugų trūkumas. Susitikimo metu Asociacija jungė tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorius iš 43 savivaldybių.

Kontrolierė susitiko ir aptarė vaikų gerovės klausimus su NVO Vaikams konfederacijos, Unicef, VŠĮ „Savanoriai vaikams“, Šiaurės ministrų tarybos, Labdaros ir paramos fondo „Algojimas“ ir kitų organizacijų atstovais. Įstaiga taip pat bendradarbiauja su Vilniaus universiteto bei Mykolo Romerio universiteto studentais, konsultuojant juos pastariesiems renkantis tolimesnės karjeros kryptis.

✧ ✧ ✧

Siekiant teigiamų permainų vaiko teisių apsaugos srityje, svarbi informacijos sklaida, diskusijos aktualiais vaiko teisių klausimais, sprendimų paieška ir dalijimasis gerąja praktika.

Ataskaitiniais metais Kontrolierė ir (ar) įstaigos atstovai dalyvavo šiose konferencijose (skaitė pranešimus, dalyvavo diskusijose, pan.):

✧ Konferencijoje „Lietuvos vaikų balsas“, organizuotoje Mykolo Romerio universiteto, VO „Gelbėkit vaikus“, UAB „Šviesa“. Konferencija skirta paminėti Tarptautinę vaikų gynimo dieną, primenant visuomenei apie būtinybę saugoti ir gerbti vaikų teises, kuriant ir formuojant humanišką, teisinę ir dvasiškai sveiką visuomenę. Kontrolierė tarė sveikinimo žodį vaikams ir kitiems konferencijos dalyviams.

✧ Kasmetinėje globos centrų konferencijoje „Sėkmingos globos link“, organizuotoje Tarybos, Kontrolierė skaitė pranešimą „Tėvų globos netekusių vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimas Lietuvoje“. Konferencijos tikslas – aptarti globos centrų veiklos aktualijas, dalintis gerąja patirtimi užtikrinant globos centrų teikiamų paslaugų kokybę ir prieinamumą, ypač skiriant dėmesį paauglystės iššūkiams ir pagalbos teikimui globojamam, įvaikintam vaikui ir jo globėjams, įtėviams. Kontrolierė apžvelgė atliktų tyrimų metu nustatytas problemas dėl nepakankamai išplėtoto savivaldybių teritorijose paslaugų tinklo šeimoms ir vaikams, kai savivaldybės teikia paslaugas besivadovaudamos savo galimybėmis, tačiau ne šeimų ir vaikų tikraisiais poreikiais, aptarė trūkumus, susijusius su globos centrų darbo laiku, kai tėvams nėra sudaromos galimybės bendrauti su vaikais savaitgaliais, atkreipė dėmesį į tėvų globos netekusių vaikų teisių pažeidimus jų stacionaraus gydymo ir (ar) rehabilitacijos laiku; taip pat atvejus, kai būsimi globėjai (įtėviai), nesilaikydami teisės aktuose nustatytos tvarkos, patys globos įstaigose susiranda vaikus, atitinkančius jų poreikius bei lūkesčius, o ne kompetentingi specialistai parenka šeimą (asmenį) geriausiai atitinkančią vaiko poreikius.

✧ Konferencijoje „Sisteminis požiūris į lyčių lygybę. Priemonės smurto lyties pagrindu prevencijai ugdymo įstaigose“, organizuotoje Vilniaus universiteto ir Lietuvos Respublikos Seimo, Kontrolierė tarė sveikinimo žodį bei dalyvavo diskusijoje. Konferencijos tikslas – aptarti bei pristatyti smurto lyties pagrindu prevencijos problemas bei galimybes Lietuvos švietimo sistemoje.

✘ Nacionaliniame socialinio ir emocinio ugdymo forume Kontrolierė tarė sveikinimo žodį bei dalyvavo diskusijoje. Forumas buvo baigiamasis tarptautinio švietimo projekto „Learning to Be“ renginys, kuris buvo organizuotas Lietuvos vaikų ir jaunimo centras, Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos bei Socialinio ir emocinio ugdymo instituto, įgyvendinant tarptautinį švietimo politikos bandymų projektą „Learning to Be“, bendrai finansuojamą pagal Europos sąjungos programą Erasmus.

✘ Tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Tėvystė įkalinimo vietose: ribos ir galimybės“ skaitytas pranešimas „Tėvų įkalinimas – vaiko teisių užtikrinimo dilemos“. Vilniaus kolegijos, Pedagogikos fakulteto organizuotos konferencijos tikslas – aptarti nuteistųjų tėvystės įgūdžių lavinimo svarbą resocializacijos kontekste; tėvystės lavinimo metodus; pasidalinti gerąja patirtimi. Konferencijoje pranešimus skaitė atstovai iš Italijos, Lenkijos, Lietuvos, Maltos, Nyderlandų ir Suomijos pagal dvi tematikas: nuteistųjų resocializacijos ir tėvystės įgalinimo baudmės atlikimo vietose.

✘ Konferencijoje aktualiais nepilnamečių teisės pažeidimų prevencijos klausimais, kurių organizavo Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, Kontrolierė dalyvavo diskusijose dėl bėgančių vaikų klausimo sprendimo. Konferencijoje pristatyta apskričių vyriausiųjų policijos komisariatų Kriminalinės policijos informacijos analizės padalinių pareigūnų, vykdančių nepilnamečių padarytų teisės pažeidimų informacijos analizę, veikla, taip pat skirtas dėmesys vaikų, kurie pakartotinai dingsta be žinios, pabėga iš namų, globos įstaigų ar vaikų socializacijos centrų, problematikai. Po konferencijos suformuota darbo grupė, kurioje dalyvavo Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Tarnybos, Policijos departamento, Dingusių žmonių šeimų paramos centro bei Kontrolieriaus įstaigos atstovai. Darbo grupė tobulino Policijos departamento parengtą Reagavimo į pranešimą dėl dingusio be žinios, pabėgusio iš namų ar vaikų socializacijos centrų ar kitų globos įstaigų vaiko algoritmą.

✘ Įstaiga dalyvavo organizuojant Nacionalinį žmogaus teisių forumą (NŽTF) „Įvairovių Lietuva Europoje“ bei organizavo forumo dalį – diskusiją „Covid-19 ir švietimas: (ne)išmoktos pamokos“, kurioje aktualūs švietimo klausimai pandemijos kontekste buvo aptarti su Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos, mokslo bei ugdymo įstaigų atstovais, abiturientais. Kontrolierė taip pat dalyvavo NŽTF diskusijoje apie LGBT vaikų bei paauglių patiriamas patyčias ir emocinės paramos platformų bei pagalbos linijų teikiamas galimybes. NŽTF – tradicinis kiekvienais metais tarptautinę žmogaus teisių dieną vykstantis renginys, kurio metu visuomenė kviečiama į diskusijas apie esamą situaciją ir apie tai, ką galima padaryti, kad Lietuvoje būtų gera gyventi visų tautybių, rasių, tikėjimų, lyčių, socialinių padėčių, įsitikinimų ar pažiūrų žmonėms – visiems. 2020 m. forumas buvo skirtas 70-osioms EŽT Konvencijos metinėms. NŽTF yra unikalus reiškinys, po vienu stogu suvienijantis akademinę, valstybinio ir nevyriausybinių sektorių bei tarptautinę bendruomenes. Forumo temos: pandemijos poveikis visuomenės psichikos sveikatai ir švietimu, tėčių įsitraukimas į ankstyvą vaikų gyvenimą, efektyvus atsakas į neapykantos nusikaltimus, žmogaus teisių pažeidimai Baltarusijoje, lyčių lygybė, duomenų apsauga, teisė į privatumą ir kitos.

✘ Konferencijoje, skirtoje Konstitucijos dienai paminėti „Konstitucinis valdžių padalijimo principas“. Kontrolierė skaitė pranešimą apie Ombudsmeno institucijos prigimtį ir santykį su valstybės valdžiomis.

✘ Socialinės iniciatyvos „Talentas keisti“ baigiamajame renginyje, kuriame buvo apdovanotos socialinio verslo idėjos. Tai konkursas, kurio metu ieškoma išskirtinių idėjų ir asmenybių, galinčių pakeisti vaikų gyvenimą švietimo, lyčių lygybės, skurdo ir atskirties mažinimo, sveikatos ir daugelyje kitų sričių.

✘ ✘ ✘

Siekiant pokyčių vaiko teisių apsaugos srityje, aktyviai dalyvauta įvairių institucijų – Seimo, Vyriausybės, ministerijų, valstybės ir savivaldybių įstaigų, kitų organizacijų (asmenų) organizuojamuose posėdžiuose, pasitarimuose, svarstant įvairius vaiko teisių apsaugos, vaikų padėties gerinimo Lietuvoje klausimus ir pan. Ataskaitiniais metais Kontrolierė ir Įstaigos atstovai dalyvavo per 60 posėdžių, pasitarimų, diskusijų įvairiais vaiko teisių apsaugos klausimais.

Paminėtini šie susitikimai, kuriose dalyvavo Kontrolierė ar Įstaigos atstovai:

✘ Seimo komitetuose: Žmogaus teisių komitete pristatyta ir svarstyta Kontrolierės pateikta informacija apie žmogaus teisių užtikrinimą karantino metu, svarstyta Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo pakeitimo projektas, vaiko teisių apsaugos reformos įgyvendinimo klausimai,

vaiko teises reglamentuojančių teisės aktų pakeitimo klausimai, kiti aktualiausi klausimai vaiko teisių užtikrinimo srityje; Socialinių reikalų ir darbo komitete svarstyti Kontrolieriaus metinės veiklos ataskaitos klausimai; Teisės ir teisėtvarkos komitete svarstyti VTAP įstatymo pakeitimo klausimai;

✧ Vyriausybėje organizuotose diskusijose, pasitarimuose aptarti: pokyčiai pertvarkius vaiko teisių apsaugos sistemą, patobulinus teisinį reglamentavimą; savivaldybių pasirengimas pereiti nuo institucinės vaikų globos prie bendruomenėje ir šeimos aplinkoje teikiamų paslaugų likusiems be tėvų globos vaikams; institucinės vaikų globos pertvarkos eiga ir rezultatai; tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorių veikla savivaldybėse; teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių vaikams atlikimo terminai;

✧ Teisingumo ministerijos organizuotuose tarpinstituciniuose pasitarimuose aptartos nuteistų motinų galimybės auginti vyresnius vaikus laisvės atėmimo baudmės atlikimo metu;

✧ Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos organizuotuose pasitarimuose aptarti paslaugų plėtros galimybių negalią turintiems vaikams; Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinio protokolo dėl individualių peticijų ratifikavimo galimybių klausimai;

✧ Švietimo, mokslo ir sporto ministerijoje organizuotose diskusijose svarstyti vaikų socializacijos centrų veiklos, ugdymo šeimoje įgyvendinimo tvarkos klausimai; viešojoje konsultacijoje savivaldybių administracijų atstovams „Įtraukties švietime keliu“, skirtoje stiprinti savivaldybės administracijos pozityvų požiūrį į įtrauktį švietime, aptarti svarbiausi artimiausių ketverių metų darbai, kad iki Švietimo įstatymo pakeitimo įsigaliojimo 2024 m. rugsėjo 1 d. visos savivaldybės, visos mokyklos būtų pasirengusios užtikrinti tinkamas ugdymosi sąlygas kiekvienam mokiniui ir suteikti jo poreikius atitinkančią švietimo pagalbą;

✧ Tautinių mažumų departamento prie Vyriausybės organizuotoje diskusijoje aptarti tautinių mažumų vaikų teisių įgyvendinimo aspektai;

✧ Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos organizuotame susitikime, aptarti vaiko teisių užtikrinimo aspektai Valstybės sienos apsaugos tarnybos veikloje.

Tai yra dalis pasitarimų, susitikimų, kuriuose dalyvavo Įstaigos atstovai. Pažymėtini ir kiti susitikimai, apskrito stalo diskusijos aktualiais vaiko teisių užtikrinimo klausimais – dėl vaikų ugdymo nuotoliniu būdu situacijos ir iššūkių, prieglobsčio prašytojų šeimų priėmimo sąlygų, kurčneregių vaikų, saugesnio interneto, smurto artimoje aplinkoje, pagalbos ir priežiūros likusiems be tėvų globos vaikams ligoninėse, kt.

✧ ✧ ✧

Įstaigos atstovai dalyvavo darbo grupių (komisijų) veikloje:

✧ Vyriausybės sudarytos Šeimos politikos komisijos veikloje. Komisija atsakinga už šalyje formuojamos ir įgyvendinamos šeimos politikos analizę, stebėseną bei vertinimą, veikloje. Pagrindinis komisijos veiklos tikslas – apsvaistyti teisės aktų projektus, sietinus su gyvenimui šeimoje palankios aplinkos kūrimu, pateikti siūlymus dėl reikalingų pokyčių, užtikrinti šeimos politiką formuojančių valstybės ir savivaldybių institucijų veiklos koordinavimą. Ataskaitiniais metais Komisijoje buvo iškelti ir svarstyti klausimai, susiję su šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimu, kiekvieno vaiko teisės į ugdymo paslaugas užtikrinimu, neformalaus vaikų švietimo paslaugų prieinamumu, šeimos politikos (paslaugų šeimai aprėpties) plėtra. Taip pat susipažinta su nacionalinės iniciatyvos „Auginu Lietuvą“ tikslais bei siekiais, aptarti nevyriausybinių organizacijų siūlymai dėl Ilgalaikės 2020–2028 metų šeimos stiprinimo programos įgyvendinimo ir kt.

✧ Tarpžinybinėje vaiko gerovės taryboje, kurioje svarstyti klausimai dėl prieinamos pagalbos bei paslaugų plėtros vaikams, turintiems elgesio iššūkių, vaikų emocinės gerovės, tarpinstitucinio bendradarbiavimo savivaldybėje reaguojant į smurtinį elgesį mokykloje, paslaugų centrų vaikams veiklos, vaikų socializacijos centrų veiklos bei pagalbos vaikams iššūkių, pagalbos organizavimo ypač sudėtingą autizmo spektro sutrikimą turintiems vaikams ir jaunuoliams, vaiko raidos paslaugų plėtros, pagalbos ir paslaugų teikimo rizikingai besielgiančioms nėščiosioms bei šeimoms, kuriose auga mažo amžiaus vaikai, kurių tėvams buvo apribota tėvų valdžia kitų vaikų atžvilgiu.

✧ Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos sudarytoje darbo grupėje dėl priemonių, skirtų didinti įtrauktį ugdyme, plano sudarymo. Priemonių planas susijęs su Švietimo įstatymo pakeitimo projekto

nuostatų, įgyvendinančių įtrauktį švietime, įgyvendinimu. Plano tikslas – pašalinti fizines, informacines, socialines kliūtis kiekvienam vaikui mokytis drauge su savo bendraamžiais jam artimiausioje ugdymo įstaigoje ir suteikti reikalingą, jo ugdymosi poreikius atliepiančią pagalbą. Parengtas priemonių planas apima priemones, skirtas įvairių poįstatyminių teisės aktų tobulinimui, pedagogų kompetencijų didinimui, specialistų veiklos reglamentavimo tobulinimui; ugdymo aplinkos pritaikymui bei kitas priemones, padėsiančias sukurti prielaidas įtraukčiai švietime.

✧ Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos sudarytoje darbo grupėje Ugdymosi šeimoje įgyvendinimo tvarkos aprašui parengti. Aprašas susijęs su Švietimo įstatymo 31¹ straipsnio nuostatų dėl vaiko ugdymo šeimoje įgyvendinimu bei reglamentuoja prašymų dėl ugdymo šeimoje pateikimą, tėvų (globėjų, rūpintojų) pareigas, ugdymosi šeimoje sąlygų, vaiko kompetencijų (brandos) ir mokymosi pasiekimų (žinių) lygio įvertinimą, mokymo sutarties dėl ugdymosi šeimoje sudarymo ir nutraukimo pagrindus, mokinių konsultavimą, aprūpinimą mokomąja medžiaga, mokymosi pažangos ir pasiekimų, vaiko socializacijos užtikrinimo periodinį vertinimą ir kt.

✧ Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu sudarytoje darbo grupėje Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos fakultatyvinio protokolo dėl pranešimų procedūros ratifikavimui pasirėngti. Darbo grupei pavesta parengti Lietuvos Respublikos įstatymo dėl Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinio protokolo dėl pranešimų procedūros ratifikavimo projektą.

✧ Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu sudarytose darbo grupėse: atlikti Vaiko garantijų užtikrinimo Lietuvoje analizę ir rengti rekomendacijas – Lietuva yra viena iš valstybių narių, dalyvaujančių Europos Sąjungos parengiamųjų veiksmų III etape „Vaiko garantijų išbandymas Europos Sąjungos valstybės narėse); Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2023 metų veiksmų plano stebėsenos grupės veikloje (grupė vertina priemonių plano priemonių įgyvendinimą).

✧ Projekto „Saugesnis internetas“ patariamąsios Tarybos veikloje, svarstant klausimus susijusius su projekto veiklomis, užtikrinant saugesnį internetą, dalinantis gerąją praktika, bendradarbiavimo plėtros galimybėmis, rengiant Saugesnio interneto dienos renginius. Patariamąjoje taryboje taip pat svarstyti aktualūs klausimai, susiję su saugesnio interneto projekto ateities planais ir perspektyvomis, atsižvelgiant į saugesnio interneto tematiką (saugumas komunikuojant virtualioje erdvėje, edukacijos ir priemonės, užtikrinančios vaikų saugumą ir kt.).

✧ Filmų indeksavimo komisijos veikloje.

✧ ✧ ✧

Įstaiga yra Europos vaikų ombudsmenų tinklo (ENOC) narė ir aktyviai dalyvauja šios organizacijos veikloje. Tai ne pelno siekianti organizacija, kurią sudaro nepriklausomos vaiko teisių institucijos. Ji siekia palengvinti vaikų teisių sklaidą ir apsaugą, kaip tai numatyta Vaiko teisių konvencijoje. 2020 m. organizacija jungė 43 institucijas 34 Europos Tarybos šalyse.

Ataskaitiniais metais susitikimų metu vaikų ombudsmenai dalinosi gerąja vaiko teisių užtikrinimo karantino metu praktika, aptarė kylančius iššūkius bei galimus problemų sprendimo būdus. Organizacija savo veikloje siekia atkreipti šalių vyriausybių, Europos institucijų dėmesį į egzistuojančias vaiko teisių apsaugos užtikrinimo problemas. 2020 m. priimtas pareiškimas dėl vaikų teisių užtikrinimo COVID-19 pandemijos metu. Kasmetinė ENOC konferencija buvo skirta poveikio vaiko teisėms vertinimo mechanizmams aptarti. Šalys dalinosi patirtimi priimant ir įgyvendinant poveikio vaiko teisėms vertinimo institutus. Vaikų ir jaunų žmonių dalyvavimas konferencijoje leido užtikrinti, kad jų nuomonė būtų išgirsta ir įvertinta poveikio vaiko teisėms vertinimo mechanizmo kūrime.